

LATVIJAS UNIVERSITĀTE
HUMANITĀRO ZINĀTŅU FAKULTĀTE

Ieva Fībiga
**METAFORISKU TERMINU ATTĪSTĪBA
SENGRIEĶU MEDICĪNAS TEKSTOS**

Promocijas darbs
zinātniskā doktora (Ph.D.) grāda iegūšanai
valodniecības zinātņu nozarē
klasiskās filoloģijas apakšnozarē

Zinātniskā vadītāja
Dr. Philol. prof. Ilze Rūmniece

Rīga 2021

Ὁ βίος βραχύς,
ἡ δὲ τέχνη μακρὴ,
ὁ δὲ καιρὸς ὀξύς,
ἡ δὲ πειρὰ σφαλερὴ,
ἡ δὲ κρίσις χαλεπή.

*Vita brevis,
ars longa,
occasio praeceps,
experimentum periculosum,
iudicium difficile.*

Dzīve [ir] īsa,
māksla ilga,
mirklis straujš,
mēģinājums bīstams,
spriedums grūts.¹

Hip. *Aphorismi*, Ἀφορισμοί

¹ Autores tulkojums no sengrieķu valodas.

Anotācija

Promocijas darbā "Metaforisku terminu attīstība sengrieķu medicīnas tekstos" ir veikta izpēte par metaforas lomu medicīnas terminoloģijas veidošanās sākumposmā, proti, 5. gs. p.m.ē.–2. gs. m.ē. Pētījums tapis klasiskajā filoloģijā – nozarē, kurā medicīnas teksti sistēmiski un detalizēti nav pētīti. Tādējādi pētījums sniedz jaunu skatījumu uz metaforu.

Teorētiskajā daļā izpētīti antīkās pasaules traktāti, kuros iztirzāta metaforas teorija, nozīmīgākajiem darbiem pievēršoties padziļināti. Detalizēta uzmanība pievērsta arī termina, jēdziena un definīcijas izpratnei. Pētīta metaforas izpratne mūsdienās, attieksme pret metaforas lietojumu terminogrāfijā, metafora kā fenomens un izziņas līdzeklis. Pētīta medicīna antīkajā pasaulē, tās straujās attīstības priekšnosacījumi, Hipokrata un Galēna ieguldījums, kā arī hipokratiskais un galēniskais korpuss.

Empīriskā daļa veltīta terminu metaforizācijai. Pētīta metaforisko terminu darināšana, atklājot metaforizācijas salīdzinājuma pamatu un avotjomas. Atklāts, kādi salīdzinājuma pamata veidi un avotjomas darbojas anatomiskajā un klīniskajā terminoloģijā. Pētīts metaforisko terminu lietojums, veicot statistikas analīzi hipokratiskajā un galēniskajā korpusā, kā arī veikts šīs statistikas salīdzinājums. Šī pētījuma daļa ļauj spriest par metaforisko terminu attīstību kopumā abos korpusos.

Empīriskajā daļā analizēta arī metaforiskās terminrades tradīcija divos traktātos – hipokratiskā korpusa traktātā "Par kaulu dabu" un galēniskā korpusa traktātā "Iesācējiem par kauliem". Šī pētījuma daļa ļauj spriest par metaforisko terminu attīstību vienā konkrētā medicīnas nozarē.

Atslēgas vārdi: metafora, termins, sengrieķu medicīna, hipokratiskais korpuss, galēniskais korpuss, metaforisko terminu attīstība, metaforiskā terminrade

Saturs

IEVADS.....	3
1.METAFORA UN TERMINS	18
1.1.Metaforas izpratne antīkajos avotos.....	18
1.2.Metaforas izpratne mūsdienu valodniecības teorijās	33
1.3.Metafora kā līdzeklis terminradē.....	40
2.RACIONĀLISMS ANTĪKĀS PASAULES MEDICĪNĀ	51
2.1.Hipokrats un hipokratiskais korpuss.....	54
2.2.Galēns un galēniskais korpuss	57
2.3.Celzs un latīņu valoda medicīnā.....	60
3.TERMINU METAFORIZĀCIJA.....	62
3.1.Metaforisko terminu darināšana.....	64
3.1.1.Metaforizācijas salīdzinājuma pamats: glosārijs.....	66
3.1.2.Avotjomas.....	93
3.2.Metaforisko terminu lietojums.....	100
3.2.1.Hipokratiskā korpusa datu analīze: statistika.....	102
3.2.2.Galēniskā korpusa datu analīze: statistika	110
3.2.3.Hipokratiskā un galēniskā korpusa salīdzinājums	125
4.METAFORISKĀS TERMINRADES TRADĪCIJA.....	137
4.1.Hipokratiskā korpusa traktāts "Par kaulu dabu"	143
4.2.Galēniskā korpusa traktāts "Iesācējiem par kauliem"	157
NOBEIGUMS.....	182
TĒZES.....	187
Saīsinājumi	189
Attēli.....	190
Avotu un literatūras saraksts	193
PIELIKUMI	205
1.Corpor Hippocraticum.....	205
2.Corpor Galenicum	207
3.Hipokrata zvērests	213

IEVADS

*οἱ δ' εἶχον Τρίκκην καὶ Ἰθώμην κλωμακόεσσαν,
οἱ τ' ἔχον Οἰχαλίην πόλιν Εὐρύτου Οἰχαλιῆος,
τῶν αὖθ' ἠγείσθην Ἀσκληπιουῦ δύο παῖδε
ἰητῆρ' ἀγαθῶ Ποδαλείριος ἠδὲ Μαχάων:
τοῖς δὲ τριήκοντα γλαφυραὶ νέεες ἐστιχόωντο.²*

*Tālāk tiem sekoja vīri no Trikes un Itomes augstās,
Krāšņās Oihalihās lejām, kur valdīja dūšīgais Eurīts;
Dīvi Asklēpija dēli šos vadīja cīņā pret Troju,
Mahaons un Podalīrs, starp ahajiem labākie ārsti.
Atbrauca viņi uz cīņu ar trīsdesmit dobajiem kuģiem.³*

Trojas karā, ko eposā “Īliada” (Ἰλιάς) apdziedājis sengrieķu dzejnieks Homērs (Ὅμηρος, 9., 8. gs. p.m.ē.), piedalījās sengrieķu mitoloģijas medicīnas dieva Asklēpija (Ἀσκληπιός) dēli Mahaons (Μαχάων) un Podalīrs (Ποδαλείριος), kuri tajā laikā vērtēti kā labākie ārsti. Podalīrs tika uzskatīts par sengrieķu ārsta Hipokrata (Ἱπποκράτης, 460.–370. g. p.m.ē.) mītisko senci. Senajā Grieķijā Hipokrata dzīves laikā notika būtiskas pārmaiņas gan medicīnas praksē, gan apmācībā. Viens no faktoriem, kas medicīnu no dieva Asklēpija kulta pārvērtā par zinātņi, bija racionālisms, proti, saprātīga īstenības uztvere.

Racionālisms, kā uzsver Snoudens (*Frank Snowden*), ļauj slimību uztvert nevis kā dievu sodu, bet gan kā dabisku procesu, kuru var skaidrot, ārstēt un aprakstīt.⁴ Uzskatot slimību par dievu sodu, netiek veicināta medicīnas attīstība, turpretī, uzskatot slimību par dabisku procesu, tieši pretēji – medicīna var attīstīties. Šeit var novērot pretrunu. Hipokratam tika piedēvēta dievišķa izcelsme, bet tajā pašā laikā tika noliegts, ka slimība var būt dievu sods. Šis bija Senās Grieķijas fenomens, kurā pārdabiskais un dabiskais spēja pastāvēt līdzās (*Snowden 2010*).

² Hom. *Il.*, II, 728–732.

³ Augusta Ģiezena atdzejojums.

⁴ Par šo plašāk 2. nodaļā.

Racionālisms nodrošināja sengrieķu medicīnas attīstību, tostarp medicīnas tekstu tapšanu. Divi nozīmīgākie sengrieķu medicīnas tekstu korpusi ir hipokratiskais korpuss (lat. *Corpus Hippocraticum*)⁵ un galēniskais korpuss (lat. *Corpus Galenicum*).⁶ Hipokratiskais korpuss ir līdz mūsdienām saglabājies medicīnas tekstu krājums, kurā ir gan paša Hipokrata, gan viņa mācības turpinātāju sarakstīti traktāti. Savukārt galēniskais korpuss ir līdz mūsdienām saglabājies medicīnas un citu nozaru tekstu krājums, kurā ir sengrieķu ārsta Galēna (*Γαλήνοσ*, 129.–216. g. m.ē.) traktāti.⁷

Kā norāda Eijks (*Philip J. van der Eijk*), valoda ir kā instruments zinātniekiem un praktizējošiem ārstiem, lai definētu un aizstāvētu savu viedokli, pierādītu savu pozīciju un iegūtu autoritāti savā nozarē. Tāpēc tie savus pētījumus, atklājumus un secinājumus aprakstīja traktātos, un Senās Grieķijas medicīna spēlējusi izšķirošu lomu zinātniskās literatūras izveidē (*Eijk* 1997, 78).

Medicīniskie traktāti vispirms bija domāti pašiem ārstiem un mācekļiem, bet pie nespeciālistu auditorijas tie nonāca mutiski – kā runa. Rakstīts teksts bija domāts tiem, kas medicīnu mācījušies, bet *viva vox*⁸ tradīcija kā vēlams mācīšanas veids turpinājās arī laikā, kad medicīnas traktāti bija pieejami. Galēns, kurš bieži ieteicis lasīt ārstu rakstītos medicīnas traktātus, uzsvēris arī skolotāja runātā teksta svarīgumu. Rētoriskā⁹ teorija, t.i., antīkās pasaules runas mākslas teorija, ir iespaidojusi zinātnisko tekstu tapšanu, tāpēc metafora tajos nav retums (*Eijk* 1997, 78).

⁵ Par šo plašāk 2. nodaļā.

⁶ Par šo plašāk 2. nodaļā.

⁷ Ir pētnieki, kas dažus no galēniskā korpusa traktātiem neuzskata par paša Galēna sacerētiem.

⁸ *Viva vox* – no latīņu valodas ‘dzīvā balss’, respektīvi, mutiski.

⁹ Šeit un turpmāk antīkās pasaules vārda mākslas apzīmējumam lietots termins *rētorika*; pēc analogijas principa *rētors*. Pēdējās desmitgades klasiskās filoloģijas pētījumos (skat., Gītas Bērziņas promocijas darbu “Dialoga žanra teksti sengrieķu prozā: lingvistilistiskais aspekts”, 2011, Brigītas Kukjalko promocijas darbu “Sengrieķu filoloģisko tekstu valoda”, 2011, Ilonas Gorņevas promocijas darbu “Epideiktiskie teksti Menandra “Rētorikā””, 2015) arī lietoti termini *rētorika* un *rētors*, nevis *retorika* un *retors*. Tādējādi ir iespējams nošķirt divus jēdzienus – *retoriku* kā izskaistinātu valodisku formu un *rētoriku* kā runas mākslas teoriju un praksi antīkajā pasaulē.

Pētījuma iecere, mērķis, hipotēze

Pēc pētnieciskā darba par metaforām vienā no Galēna traktātiem tika novērots, ka vairākas no izpētītajām metaforām funkcionē kā termini mūsdienu medicīnas terminoloģijā, tamdēļ radās tādi jautājumi kā – vai tādas metaforas ir arī citos traktātos, ja jā, tad cik daudz, vai šādu metaforu lietojums ir atšķirīgs galēniskajā un hipokratiskajā korpusā, vai būtu novērojamas kādas tendences u.tml. Šādi radās pētījuma **iecere** izpētīt hipokratiskajā un galēniskajā korpusā esošās metaforas, kuras funkcionē kā medicīnas termini mūsdienās. Pētījuma **mērķis** ir raksturot attīstību hipokratiskajā un galēniskajā korpusā esošajos metaforiskajos terminos, izpētīt to darināšanu, lietojumu un tradīciju.

Tātad metaforisko terminu attīstības izpētei izvēlēti trīs aspekti – darināšana, lietojums un tradīcija metaforizācijas, t.i., metaforas veidošanas un izmantošanas, konstatācijai un pētniecībai. Darināšanas aspekts atklāj jomu, no kuras metaforiskais termins aizgūts, un līdzību, uz kuras metaforiskais termins veidojies. Lietojuma aspekts ļauj novērot, kā metaforiskie termini funkcionē praksē, t.i., kā hipokratiskā un galēniskā korpusa traktātu autori izmanto metaforiskos terminus un kā to lietojums ietekmē medicīnas tekstu zinātniskā stila izveidi un gaitu. Savukārt tradīcijas aspekts ļauj izprast, cik apzināta ir metaforiska terminrade, t.i., vai metaforiska terminrade kalpo kā apzināts paņēmieni medicīnisku jautājumu aprakstīšanai. Līdz ar to ir izvirzīta **hipotēze** – padziļināti pētīt metaforiskus terminus sengrieķu medicīnas tekstos, var konstatēt, ka to darināšana, lietojums un tradīcija ir apzināta prakse, nevis nejaušība.

Pētījuma metodoloģija

Pētniecības materiāls ir hipokratiskais un galēniskais korpusi sengrieķu valodā. Tie ir pieejami Kalifornijas Universitātes veidotajā *Thesaurus Linguae Graecae* (TLG) datubāzē. Hipokratiskajā korpusā ir 57 traktāti, vārdu skaits 369 295, savukārt galēniskajā korpusā – 110 traktāti, vārdu skaits 2 502 902.

Pētījuma priekšmets ir abos korpusos esošie metaforiskie termini, kuri tiek lietoti arī mūsdienu medicīnas terminoloģijā. Metaforiskie termini, kas pašlaik netiek lietoti, nav iekļauti promocijas darba pētījumā.

Pētījuma uzdevumi:

1) detalizēti izvērtēt metaforas teoriju antīkajos teorētiskajos tekstos,¹⁰ aplūkot galvenās metaforas pētniecības iezīmes mūsdienās, kā arī terminoloģijas teoriju, vairāk pievēršot uzmanību metaforai termina veidošanā;

2) izvērtēt pētījumus par Senās Grieķijas medicīnu, tās racionālismu, Hipokrata ieguldījumu un hipokratisko korpusu un Galēna ieguldījumu un galēnisko korpusu;

3) izvērtēt, kuri mūsdienu medicīnas termini un terminelementi¹¹ ir metaforiski, noskaidrot, vai tie izmantoti hipokratiskajā un galēniskajā korpusā, konstatēt līdzību, uz kuras metaforiskais termins veidojies, un izstrādāt metaforisko terminu glosāriju;

4) klasificēt metaforisko terminu avotjomas un atklāt tajās esošas likumsakarības;

5) par metaforiskajiem terminiem sniegt statistikas datus, tos analizēt un atklāt tajos esošas likumsakarības;

6) salīdzināt divus traktātus – vienu no hipokratiskā un otru no galēniskā korpusa –, kuri pretendē uz vienas un tās pašas tēmas iztīrīšanu, izpētot tajos esošo metaforiskās terminrades tradīciju.

Pirmais un otrais uzdevums attiecas uz promocijas darba teorētisko daļu, savukārt pārējie uz empīrisko. Trešais, ceturtais un piektais uzdevums attiecas

¹⁰ Metaforas teorijas pētīšana antīkajos teorētiskajos tekstos prasa tulkošanu vai nu no sengrieķu, vai latīņu valodas; ja kādam traktātam ir pieejams tulkojums latviešu vai angļu valodā, tad tas var tikt izmantots kā palīgīdzeklis teksta izpratnei.

¹¹ Mūsdienu medicīnas termins ir, piem., latīņu *oculus, i m 'acs'*, savukārt terminelements ir grieķu cilmes termina daļa *ophthalm-/ophtharmo-*, kas norāda uz aci.

uz empīriskās daļas metaforisko terminu attīstības izpēti darināšanā un lietojumā abos korpusos kopumā. Savukārt sestais uzdevums attiecas uz empīriskās daļas metaforiskās terminrades tradīcijas izpēti konkrētā nozarē, konstatējot tajā esošās tradīcijas.

Uzdevumu izpildei pētījumā tiek izmantotas šādas **metodes**: statistikas, komparatīvā, tipoloģiskā un deskriptīvā metode, kā arī leksiski semantiskā analīze un teksta kontekstuālā analīze. Leksiski semantiskā analīze izmantota metaforizācijas konstatācijai, nosakot līdzību, uz kuras metaforiskais termins veidojies. Abos korpusos konstatētās avotjomas klasificētas ar tipoloģisko metodi. Tipoloģiskā metode pielietota glosārija uzbūves izveidei un ar statistikas metodi iegūto datu sakārtošanai. Iegūtie dati analizēti ar deskriptīvo un komparatīvo metodi, šādi nonākot pie vispārīgu atzinumu izsecināšanas metaforisko terminu attīstībā abos korpusos kopumā. Deskriptīvā, statistikas un komparatīvā metode, kā arī teksta kontekstuālā analīze pielietota divu konkrētu traktātu izpētei. Šādi ir izpētīta metaforiskās terminrades tradīcija konkrētā nozarē, proti, tajā, kas iztirzāta šajos divos traktātos.

Hipokratiskais un galēniskais korpusi bijuši svarīgi pētījumu avoti medicīnas vēsturnieku vidū. Jaunākajā Kembridžas universitātes izdevumā, kas veltīts hipokratiskā korpusa izpētei (*Pormann, Peter E. ed., The Cambridge Companion to Hippocrates, 2018*), pētīti jautājumi par Hipokratu un hipokratisko korpusu, tā ietekmi uz vēlākiem gadsimtiem un tradīciju islāma pasaulē, kā arī jautājumi par tādām medicīnas nozarēm kā etioloģija,¹² nozoloģija,¹³ deontoloģija,¹⁴ ķirurģija¹⁵ u.c. Jaunākajā Kembridžas universitātes izdevumā, kas

¹² Etioloģija – medicīnas nozare, kas pēti slimības izcelsmi, cēloņus (šeit un citviet, ja nav norādīts citādi, dažādu terminu definīcijas un skaidrojumi no tezaurs.lv).

¹³ Nozoloģija – patoloģijas nozare – mācība par atsevišķu slimību būtību.

¹⁴ Deontoloģija – ētikas nozare, kurā aplūko pienākuma, jebūtības, morālo prasību un profesionālās ētikas problēmas.

¹⁵ Ķirurģija – medicīnas nozare, kas slimību ārstēšanā izmanto galvenokārt operatīvas metodes.

veltīts galēniskā korpusa izpētei (*Hankinson, Robert J. ed., The Cambridge Companion to Galen, 2008*), pētīti jautājumi par Galēnu un viņa laikabiedriem, psiholoģiju,¹⁶ filozofiju,¹⁷ anatomiju,¹⁸ fizioloģiju¹⁹ u.c. Šajā izdevumā ir arī nodaļa, kas veltīta valodai, proti, pētīti galēniskā korpusa traktāti, kuros iztirzāti dažādi valodas jautājumi, taču netiek pētīta pati galēniskā korpusa valoda.

Ir pētījumi par atsevišķām hipokratiskajā un galēniskajā korpusā aprakstītām nozarēm, piemēram, ginekoloģiju,²⁰ nefroloģiju,²¹ ķirurģiju utt. Ir pētījumi par korpusu traktātu autorību, nosaukumiem, tulkojumiem, izdevumiem u.tml. (*Fichtner, Gerhard. Corpus Hippocraticum. Bibliographie der hippokratischen und pseudohippokratischen Werke, 2016, Fichtner, Gerhard. Corpus Galenicum. Bibliographie der galenischen und pseudogalenischen Werke, 2017.*) Ir pētījumi par atsevišķiem hipokratiskā un galēniskā korpusa traktātiem, piemēram, par hipokratiskā korpusa traktātu "Zvērests" ir daudz pētījumu un diskusiju. Vairākus gadsimtus sena ir abu korpusu izdošana, tulkošana un komentēšana. Latviešu valodā 2003. g. izdots atsevišķu hipokratiskā korpusa traktātu tulkojums ar komentāriem "Hipokratiskie raksti. Izlase".

Brill izdevniecībā izveidota galēniskā korpusa medicīnisko terminu vārdnīca (*Durling, Richard, J., A Dictionary of Medical Terms in Galen, 1993*). Tajā grieķu alfabēta secībā izkārtoti termini anatomijā, fizioloģijā, patoloģijā,²² farmācijā²³ un ķirurģijā ar tulkojumu angļu valodā, sniedzot nozīmi medicīnā. Pie katra termina sniegta informācija, kuros izdevumos un kurās lapaspusēs

¹⁶ Psiholoģija – zinātnes nozare, kas pēti cilvēka un dzīvnieku psihi kā aktīvu īstenības atspoguļošanas procesu sajūtu, uztveres, jēdzienu, jūtu un citu parādību formā.

¹⁷ Filozofija – zinātne par esamības un cilvēka domāšanas vispārējām likumsakarībām.

¹⁸ Anatomija – zinātne par dzīva organisma formu un uzbūvi.

¹⁹ Fizioloģija – mācība par dzīva organisma funkcijām, par procesiem, kas noris organismā un tā daļās – orgānos, audos un šūnās un to struktūras elementos –, kā arī to saistību ar vidi.

²⁰ Ginekoloģija – medicīnas nozare, kas pēti sievietes organisma anatomiskās un bioloģiskās īpatnības; mācība par sieviešu slimībām un to ārstēšanu.

²¹ Nefroloģija – medicīnas nozare, kas pēti nieru uzbūvi, darbību un slimības, kā arī šo slimību ārstēšanu un profilaksi.

²² Patoloģija – mācība par dzīvības norisēm slimā organismā.

²³ Farmācija – zinātnes nozaru komplekss, kas aptver medicīnā un veterinārijā lietojamo ārstniecības līdzekļu un preparātu iegūšanu, izgatavošanu, glabāšanu, izsniegšanu.

termini atrodami, dažkārt doti arī īsi citāti. Šī vārdnīca ir nozīmīgs grieķu-angļu leksikogrāfijas papildinājums, tomēr tajā nav izvēsta padziļināta pētniecība.

Hipokratiskā un galēniskā korpusa pētījumu vēsturē atrodams arī pētījums par metaforu antīkajā medicīnā, t.i., kā avoti izmantoti medicīnas teksti gan sengrieķu, gan latīņu valodā, (*Skoda, Françoise, Médecine ancienne et métaphore: le vocabulaire de l'anatomie et de la pathologie en grec ancien, 1988*). Šajā filoloģiskajā pētījumā atklāts metaforiskais radošums medicīnas terminoloģijā, apkopojot metaforas medicīnā klasiskajās, t.i., sengrieķu un latīņu, un modernajās valodās, t.i., jaungrieķu, itāļu, spāņu, angļu un vācu. Pētījumā iekļautie medicīnas teksti ir no 5. gs. p.m.ē. līdz 7. gs. m.ē., kas ir ļoti plašs laika posms, tāpēc nav skaidrs, cik detalizēti metafora tajos analizēta. Tāpat arī moderno valodu skaits ir plašs, kas liek uzdot jautājumu, cik detalizēti metafora analizēta šo valodu medicīnas terminoloģijā. Turklāt ne vienmēr sniegtajos piemēros, kuros rādīta metafora klasiskajās valodās medicīnā, ir izmantots oriģinālteksts. Tādējādi pētījumu varētu vērtēt kā populārzinātnisku, nevis klasiskajā filoloģijā tapušu.

Hipokratiskā un galēniskā korpusa pētījumu vēsture atklāj, ka promocijas darba **pētījuma novitāte** ir metaforisku terminu attīstības novērošana sengrieķu medicīnas tekstos hipokratiskajā un galēniskajā korpusā.

Pētījuma teorētiskā nozīme ir metaforas kā svarīga terminrades elementa detalizēta izpēte sengrieķu medicīnas tekstos, kā arī potenciāls pienesums grieķu-latviešu leksikogrāfijā. Šāda izpēte var likt pārvērtēt pieņēmumu, ka sistematizēta un apzināta terminrade atsevišķās zinātnes nozarēs sākusies tikai 18. gs., jo sengrieķu medicīnas tekstos var konstatēt sistematizētas un apzinātas terminrades iezīmes. Turklāt šīs konstatētās terminrades iezīmes iespējams attiecināt gan uz klasiskajām terminoloģijas skolām, gan jaunākajiem terminoloģijas virzieniem, kas izveidojas 20. gs. beigās.²⁴ **Pētījuma praktiskā nozīme** – šāds pētījums, pirmkārt, sniedz impulsu jaunu metaforisku terminu

²⁴ Par terminoloģijas skolām un virzieniem plašāk 1. nodaļas 3. apakšnodaļā.

radišanā jebkurā nozarē un, otrkārt, sengrieķu medicīnas tekstu terminrades avotjomas atvieglo medicīnas studentiem terminoloģijas apguvi.²⁵ Jautājumi, kas skar medicīnas valodas attīstību, iekļauti Rīgas Stradiņa universitātes ievadkursos latīņu valodā.

Promocijas darbs būtiski paplašina Latvijas Universitātes Humanitāro zinātņu Klasiskās filoloģijas nodaļas pētījumu loku, kurā galvenokārt pētītas tādas jomas kā lirika, eposs, dialogiskā, vēsturiskā un rētoriskā proza, kā arī filoloģisko tekstu valoda. Līdz šim nav veikti plaši pētījumi par sengrieķu medicīnas tekstiem.

Promocijas darba struktūra

Promocijas darba teorētiskā daļa sastāv no divām nodaļām. 1. nodaļā aplūkota metaforas teorija sengrieķu un romiešu teorētiskajos tekstos, kas valodniecības nozares pētījumam klasikās filoloģijas apakšnozarē ir īpaši nozīmīga. Tāpat 1. nodaļā izveidots pārskats par pētījumam nepieciešamo mūsdienu metaforas teoriju un metaforas kā terminu veidojoša elementa nozīmi. Savukārt 2. nodaļa atklāj racionālisma nozīmi medicīnas attīstības aizsākumos un Hipokrata un Galēna darbību un devumu, kā arī skaidro latīņu valodas ienākšanu medicīnas terminoloģijā.

Promocijas darba empīriskā daļa ir 3. un 4. nodaļa. 3. nodaļa sastāv no divām plašām apakšnodaļām. 1. apakšnodaļa sastāv no diviem apakšpunktiem, atklājot metaforisko terminu darināšanu. 2. apakšnodaļa sastāv no trim apakšpunktiem, atklājot metaforisko terminu lietojumu. 4. nodaļa veltīta metaforiskās terminrades tradīcijai divos traktātos. Tā arī sastāv no divām plašām apakšnodaļām – 1. apakšnodaļā analizēts hipokratiskā korpusa traktāts

²⁵ Piem., Rīgas Stradiņa universitātes kursā *Medicīnas terminoloģija latīņu valodā* studentiem grūti atcerēties grieķu cilmes terminelementu *angi-/angio-*, kas norāda uz asinsvadiem, taču, paskaidrojot, ka šis terminelements veidots no sengrieķu lietvārda *ἄγγος, τό* 'trauks' un ka senie grieķi uztvēra visus asinsvadus kā traukus, darbojas vizuālā līdzība un abstraktā domāšana, kas saista terminelementu ar attiecīgo medicīnisko nozīmi.

“Par kaulu dabu”, savukārt 2. apakšnodaļā analizēts galēniskā korpusa traktāts “Iesācējiem par kauliem”.

Promocijas darbu noslēdz nobeigums un tēzes, saīsinājumu un attēlu saraksts, kā arī pielikums, kas sastāv no trim daļām. Pirmajā pielikuma daļā sniegti visi hipokratiskajā korpusā esošo traktātu nosaukumi – latviski,²⁶ latīniski un oriģinālā sengrieķu valodā. Otrajā pielikuma daļā sniegti visi galēniskajā korpusā esošo traktātu nosaukumi – latviski,²⁷ latīniski un oriģinālā sengrieķu valodā. Trešajā pielikuma daļā sniegts hipokratiskā korpusa traktāts “Zvērests” oriģinālā sengrieķu valodā un tulkojumā latviešu valodā.²⁸

Promocijas darba rezultātu aprobācija

Līdz šim par dažādiem promocijas darba aspektiem nolasīts 21 referāts vietējās un starptautiskās zinātniskās konferencēs Latvijā, Lietuvā un Itālijā.

Nolasītie referāti

1. Fībiga, Ieva. *Metaforas kognitīvā funkcija Galēna traktātā “Par ēdienu spēju”* – 4. starptautiskā klasiskās filoloģijas biennāles konference *Antiquitas Viva 2012: ΠΑΙΔΕΙΑ – izglītība un izglītošanās antīkajā pasaulē, vērtību mantojums*. Rīgā 25.–26.10.2012.
2. Fībiga, Ieva, Rūmniece, Ilze. *Poētiskais nepoētiskajā: antīko zinātnisko sacerējumu diskurss* – LU 71. konference Klasiskās filoloģijas sekcija “*De profundis*” valodniecībā un literatūrzinātnē. Rīgā 28.02.2013.
3. Fībiga, Ieva. *Terminoloģijas veidošanās sengrieķu dabas zinātņu traktātos par elpu/elpošanu* – LU 72. konference Klasiskās filoloģijas sekcija *Habent sua fata libelli*. Rīgā 27.02.2014.

²⁶ Autores tulkojums latviešu valodā.

²⁷ Autores tulkojums latviešu valodā.

²⁸ Autores tulkojums latviešu valodā.

4. Fībiga, Ieva. *Vārddarināšana sengrieķu dabas zinātņu tekstos* – 50. Prof. A. Ozola dienas starptautiskā zinātniskā konference *Vispārīgā valodniecība: valodas sistēma un lietojums*. Rīgā 20.–21.03.2014.
5. Fībiga, Ieva. *Metafora kā terminu veidojošs aspekts sengrieķu dabas zinātņu tekstos* – Liepājas Universitātes 20. starptautiskā zinātniskā konference *Aktuālas problēmas literatūras zinātnē*. Liepājā 27.–28.03.2014.
6. Fībiga, Ieva. *Galēns Pergamā, Aleksandrijā un Romā* – XI starptautiskā jauno pētnieku konference *Pilsētas teksts. Rīga – 2014. gada Eiropas kultūras galvaspilsēta*. Rīgā 20.–21.11.2014.
7. Fībiga, Ieva. *Medicīnas valoda Senajā Grieķijā un tās attīstība* – Akadēmiķa Jāņa Endzelīna 142. dzimšanas dienas atceres starptautiskā zinātniskā konference *Letonika un kultūru migrācija*. Rīgā 23.–24.02.2015.
8. Fībiga, Ieva. *Termins un šī jēdziena izpratne (terminveides vēstures aspektā)* – LU 73. konference Klasiskās filoloģijas sekcija *Ad altiora tendo*. Rīga 26.02.2015.
9. Fībiga, Ieva. *Termina jēdziens antīko teorētiku skatījumā* – LU Valodniecības DSP doktorantu seminārs. Rīgā 15.05.2015.
10. Fībiga, Ieva. *Latvian translations of metaphorical terms (Ancient Greek medical texts)* – XII Starptautiskais baltistu kongress Vispārīgā sekcija. Viļņā 28.–31.10.2015.
11. Fībiga, Ieva. *Sengrieķu ārsta Galēna domas par valodu un tās mainīgumu* – 20. starptautiskā zinātniskā konference *Vārds un tā pētīšanas aspekti*. Liepājā 3.–4.12.2015.
12. Fībiga, Ieva. *Galēns par ārstu-filozofu* – XXVI Zinātniskie lasījumi. Daugavpilī 28.–29.01.2016.
13. Fībiga, Ieva. *Galēns par saviem traktātiem* – LU 74. konference Klasiskās filoloģijas sekcija *Respice, adspice, prospice!*. Rīgā 23.02.2016.

14. Fībiga, Ieva. *Galēns par novecojušiem vārdiem hipokratiskajā korpusā* – 5. starptautiskā klasiskās filoloģijas biennāles konference *Antiquitas Viva 2016: Vārds vārdnīcā un tekstā*. Rīgā 7.–8.04.2016.
15. Fībiga, Ieva. *De ordine librorum jeb galēniskais korpuss Galēna skatījumā* – LU, LiepU un VeA Valodniecības doktorantu zinātniskais seminārs. Rīgā 20.05.2016.
16. Fībiga, Ieva, Rūmniece, Ilze. *The vertical direction in Greek verbs* – Starptautiska zinātniska konference *Baltu dienas un baltās naktis. Vietas nozīmes valodā*. Rīgā 20.–21.06.2016.
17. Fībiga, Ieva. *De alimento quod ab animalibus or menu in the 2nd century AD* – The International Conference *Colloquium Balticum XV Vilmense Lupus in fabula: representations of animality in Classical culture*. Viļņā 10.–12.11.2016.
18. Fībiga, Ieva. *Metaforisku terminu izpratne sengrieķu medicīnas tekstos* – RSU 2017. gada zinātniskā konference. Rīgā 6.–7.04.2017.
19. Fībiga, Ieva. *Metaforiski medicīnas termini sengrieķu un latviešu valodā* – RSU 2018. gada zinātniskā konference. Rīgā 22.–23.03.2018.
20. Fībiga, Ieva. *Metaphorical terms in Ancient Greek medical texts and clinical terminology* – XVI. Colloquium Hippocraticum. Romā 25.–27.10.2018.
21. Fībiga, Ieva. *Source Domain of Metaphorical Terminology in Corpus Hippocraticum and Corpus Galenicum* – The 47th Congress of the International Society for the History of Medicine. Rīgā 23.–27.08.2021.

Līdz šim par dažādiem promocijas darba aspektiem publicēti 8 raksti starptautiski recenzētos izdevumos un 10 publikācijas konferenču tēžu krājumos.

Publicētie raksti

1. Fībiga, Ieva. Metaforas kognitīvā funkcija Galēna traktātā “Par ēdienu spēju”. *ANTIQUITAS VIVA 4: STUDIA CLASSICA*. Rakstu krājums. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2014, 95.–105. lpp. (ISSN 2255-9779; ISBN 978-9984-45-791-8)

2. Fībiga, Ieva. Daži vārddarināšanas paņēmieni Galēna traktātos. *Valoda: Nozīme un forma. 6. Valodas sistēma un lietojums*. Rakstu krājums. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2015, 112.–123. lpp. (ISSN 2255-925; e-ISSN 2256-0602; ISBN 978-9934-18-039-2)
3. Fībiga, Ieva. Medicīnas valoda Senajā Grieķijā un tās attīstība. *Linguistica Lettica*. Latviešu valodas institūta žurnāls. Rīga: LU Latviešu valodas institūts, 2015, 182.–202. lpp. (ISSN 1407-1932)
4. Fībiga, Ieva. Galēns par ārstu-filozofu. *Kultūras studijas. Hibriditāte literatūrā un kultūrā. Zinātnisko rakstu krājums. IX*. Daugavpils: Daugavpils Universitātes Akadēmiskais apgāds "Saule", 2017, 7.–12. lpp. (ISSN 2255-9779; ISBN 978-9934-18-422-2)
5. Fībiga, Ieva. Galēns par valodu un sofismiem. *Vārds un tā pētīšanas aspekti 20 (II)*. Rakstu krājums. Liepāja: LiePA, 2016, 47.–55. lpp. (ISSN 1407-4737)
6. Fībiga, Ieva. Galēns par novecojušiem vārdiem hipokratiskajā korpusā. *ANTIQUITAS VIVA 5: STUDIA CLASSICA*. Rakstu krājums. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2015, 127.–135. lpp. (ISSN 2255-9779; ISBN 978-9984-45-791-8)
7. Fībiga, Ieva, Rūmniece, Ilze. Vertikālā virzība *ἀνά* 'augšup' un *κατά* 'leju' – prefiksi salikteņos ar grieķu verbu *λαμβάνω* 'ņemt'. *Valoda: nozīme un forma. 8. Valodas gramatiskās un leksiskās sistēmas variatīvuums*. Rakstu krājums. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2017, 167.–172. lpp. (ISSN 2255-925; e-ISSN 2256-0602; ISBN 978-9934-18-270-9; DOI: 10.22346/VNF.8)
8. Fībiga, Ieva. Sengrieķu metaforiski medicīnas termini latviešu valodā. *Dzīves lingvistikā. Veltījumskrājums profesoram Jānim Valdmanim*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2018, 335.–344. lpp. (ISBN 978-9934-18-333-1)

Publicētās konferenču tēzes

1. Fībiga, Ieva. Metaforas kognitīvā funkcija Galēna traktātā *Par ēdienu spēju*. 4. starptautiskā klasiskās filoloģijas biennāles konference "ANTIQUITAS VIVA 2012: ΠΑΙΔΕΙΑ – izglītība un izglītošanās antīkajā pasaulē, vērtību mantojums". Konferenču programma un referātu kopsavilkumi. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2012, 16., 33. lpp. (ISBN 978-9984-45-581-5)
2. Fībiga, Ieva. Vārddarināšana sengrieķu dabaszinātņu tekstos. 50. prof. Artura Ozola dienas starptautiskās zinātniskās konferences "VISPĀRĪGĀ VALODNIECĪBA: VALODAS SITĒMA UN LIETOJUMS". Referātu tēzes. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2014, 19. lpp. (ISBN 978-9984-45-821-2)
3. Fībiga, Ieva. Latvian Translations of Metaphorical Terms (Ancient Greek Medical Texts). XII Starptautiskais baltistu kongress. Referātu tēzes. Elektroniskais izdevums, 2015, 263. lpp. (ISBN 978-609-459-592-9); pieejams:
http://www.baltistikongresas.flf.vu.lt/failai/XII_Tarptautinio_baltistu_kongreso_tezes.pdf
4. Fībiga, Ieva. Galēns par novecojušiem vārdiem hipokratiskajā korpusā. 5. starptautiskā klasiskās filoloģijas biennāles konference "ANTIQUITAS VIVA 2016: VĀRDS VĀRDNĪCĀ UN TEKSTĀ". Konferenču programma un referātu kopsavilkumi. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2016, 18., 36. lpp. (ISBN 978-9934-18-133-7)
5. Fībiga, Ieva, Rūmniece, Ilze. The vertical direction in Greek verbs. Starptautiska zinātniska konference *Baltu dienas un Baltās naktis. Vietas nozīmes valodā*. Referātu tēzes. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2016, 39. lpp. (ISBN 978-9934-18-161-0)
6. Fībiga, Ieva. De alimento quod ab animalibus or menu in the 2nd century AD. The International Conference *Colloquium Balticum XV Vilnense Lupus in fabula: representations of animality in Classical culture*. Konferenču

- programma un referātu kopsavilkumi. Vilnius: Vilnius University, 2016, 17.–18. lpp.
7. Fībiga, Ieva. Metaforisku terminu izpratne sengrieķu medicīniskajos tekstos. RSU 2017. gada zinātniskā konference. Tēzes. Rīga: RSU Izdevniecības un poligrāfijas daļa, 2017, 395. lpp. (ISBN 978-9934-563-06-5)
 8. Fībiga, Ieva. Metaforiski medicīnas termini sengrieķu un latviešu valodā. RSU 2018. gada zinātniskā konference. Tēzes. Rīga: RSU Izdevniecības un poligrāfijas daļa, 2018, 332. lpp. (ISBN 978-9934-563-29-4)
 9. Fībiga, Ieva. Metaphor in Ancient Greek medical texts and clinical terminology. *XVI. Colloquium Hippocraticum*. Libro degli Abstracts. Roma: Forme del sapere nel mondo antico, 2018, 8.–9. lpp.
 10. Fībiga, Ieva. Source Domain of Metaphorical Terminology in Corpus Hippocraticum and Corpus Galenicum. *47th Congress of the International Society for the History of Medicine*. Book of Abstracts., 2021, 64. lpp. Pieejams tiešsaistē:
https://ishm2020.rsu.lv/sites/default/files/documents/Abstract_book.pdf
[skatīts 25.08.2021].

Promocijas darba autores pamata darbavieta ir Rīgas Stradiņa universitāte, kur autore jau piekto gadu māca medicīnas un farmācijas terminoloģiju latīņu valodā gan latviešu, gan ārvalstu plūsmas studentiem. Auditorija ir multikulturāla un ar dažādām zināšanām, tāpēc bieži līdz ar pašu terminu mācīšanu jāskaidro arī medicīnas terminoloģijas senums, sarežģītība, iemesli, kāpēc tā šķiet kā svešvaloda, un tās attīstība, sākot ar sengrieķu un latīņu valodas dominanci un beidzot ar modernajām valodām un pašlaik valdošo angļu valodu.

Tiek apgūta medicīnas un farmācijas terminoloģija latīņu valodā, tomēr to nemitīgi caurvij sengrieķu valoda. Līdz ar to promocijas darbā pētītie metaforiskie termini novērojami ikdienā. Pieredze un pedagoģiskais darbs Rīgas

Stradiņa universitātē sniedzis jēgpilnu izpratni promocijas darba pētījumam, jo metaforiskie termini, kas veidojušies Hipokrata un Galēna laikā, ir tik dzīvi, cik dzīvi tos lieto medicīnas nozares pārstāvji. Termini ir būtiska medicīnas daļa, kas pastāvējusi vairāk nekā divdesmit gadsimtu un noteikti turpinās pastāvēt.

1.METAFORA UN TERMINS

1. nodaļā aplūkota metaforas teorija. Pamatmateriāls ir antīko teorētiķu darbi. Tie izdalīti sīkāk – grieķu un romiešu tekstos. Grieķu un romiešu teorija par metaforu ir promocijas teorētiskās daļas pamats. Plašo metaforas teoriju, kas radusies pēdējo divu gadsimtu laikā, var dēvēt par antīkās teorijas turpinājumu. Promocijas darbā šīs – ar antīkās pasaules teoriju salīdzinot, jaunās – nolūks ir pasvītrot un izcelt antīkās pasaules metaforas teoriju, ne izklāstīt un izanalizēt dažādos tās aspektus.

Šajā nodaļā atsevišķa apakšnodaļa veltīta metaforai kā terminrades elementam. Tai, tāpat kā apakšnodaļai par mūsdienu metaforas teoriju, ir papildinošs raksturs, un tā nepretendē uz jomas pilnīgu aptvērumu.

1.1.Metaforas izpratne antīkajos avotos

Grieķu tekstu analīze

Termins *teorija* (*θεωρία, ἡ*) nāk no sengrieķu verba *θεωρέω*, kas nozīmē ‘raudzīties, skatīties, apskatīt, apsvērt, novērot’. Teorētiskas zināšanas, kas šķietami ir zināšanas zināšanu dēļ, bija tādā pašā vērtē kā praktiskas zināšanas un praktisks ieguvums. Turklāt tieši teorija, šī spēja aplūkot un spriest, veidojusi to, ko šodien saprotam kā neatņemamu zinātnes daļu.

Senajā Grieķijā aizsākās vārda mākslas pētīšana, kurā ļoti sīki un detalizēti izdalīti tropi un vārdu un domu figūras, tostarp arī pirmie mēģinājumi veidot teoriju par metaforu.

Šī apakšnodaļa veltīta metaforas teorijai sengrieķu tekstos, kas saglabājušies līdz mūsdienām un kas aptver laika posmu no 5. gs. p.m.ē. līdz 4. gs. m.ē. Lielākā uzmanība pievērsta Aristoteļa traktātiem “Poētika” un “Rētorika”.²⁹

²⁹ Šai apakšnodaļai oriģinālteksts sengrieķu valodā pētīts svarīgākajos metaforai veltītajos teorētiskajos avotos – Aristoteļa traktātos “Poētika” un “Rētorika”, latīņu valodā – Kvintiliāna traktātā “Oratora mācīšana” un Cicerona traktātā “Par oratoru”. Savukārt citi avoti skatīti

Termins *metafora* nāk no sengrieķu verba *μεταφέρω*, kas nozīmē: 1) ‘pārnest, pārvest’, 2) ‘mainīt, grozīt’ un 3) rētorikā ‘lietot vārdu pārnestā nozīmē, izmantojot metaforu’. Pēdējo verba nozīmi ir radījis Aristotelis, tomēr viņš nav pirmais, kurš lietojis substantīvu *metafora*.

Kā norāda Novokatko (*Anna Novokhatko*), līdz mūsdienām nonākušajos antīkajos tekstos termins *metafora* pirmo reizi lasāms sengrieķu rētora Isokrata (*Ἰσοκράτης*, 436.–338. g. p.m.ē.) bēru runā “Evagors”³⁰ (*Evagoras, Εὐαγόρας*). Šajā runā Isokrats iztīrījis prozas un dzejas teksta atšķirības. Norādīts, ka ikdienas grieķu valodā nav nekāda izgreznojuma, un tā ir pretstats dzejai (Isocr. *Evag.* 9–10). Isokrata metaforas raksturotas kā līdzīgas Homēra salīdzinājumiem, un tās funkcionē rētoriskā tekstā. Tātad metafora ir rētorikas sastāvdaļa. Savukārt sengrieķu filozofs Platons (*Πλάτων*, 428.–384. g. p.m.ē.) nekad nav lietojis terminu *metafora*, taču viņš izmantojis verbu *μεταφέρω*. Savā dialogā “Kritijs”³¹ (*Critias, Κριτίας* 113a³²) viņš spriedis par vārdu (*ὀνόματα*) pārņemšanu, ar to domājot vārdu pārņemšanu no vienas valodas uz otru, t.i., tulkošanu. Savukārt dialogā “Tīmajs”³³ (*Timaeus, Τιμαιος* 26c) Platons ir aplūkojis idejas pārņemšanu no iztēles uz realitāti. Nedaudz tuvāk metaforas idejai mūsdienu izpratnē Platons pietuvojies dialogā “Teaitēts”³⁴ (*Theaetetus, Θεαίτητος* 180a), kurā viņš kritiski izteicies par heraklitiešu valodu, jo tie atbild uz jautājumiem,

sekundāri – Annas Novokatko (*Anna Novokhatko*) raksts *Ancient theories of metaphor*; pieejams tiešsaistē:

https://www.academia.edu/5605847/Ancient_theories_of_metaphor_in_Encyclopedia_of_Ancient_Greek_Language_and_Linguistics_Brill_2014 [skatīts 21.11.2020].

³⁰ Līdz šim nav veikta Isokrata runu pilnvērtīga pārtulkošana un publicēšana latviešu valodā.

³¹ Līdz šim nav veikta Platona dialoga “Kritijs” pilnvērtīga pārtulkošana un publicēšana latviešu valodā.

³² Starptautiski pieņemta Platona dialogu paginācija, kuru izveidojis franču klasiskais filologs Henriks Stefans (*Henricus Stephanus*, 1528–1598) Platona dialoga izdevumos.

³³ Līdz šim nav veikta Platona dialoga “Tīmajs” pilnvērtīga pārtulkošana un publicēšana latviešu valodā.

³⁴ Platona dialogs “Teaitēts” latviešu valodā tulkots un publicēts 2008. g. apgādā *Liepnieks un Rītups* sērijā *Ad fontes* Ivara Neidera un Edgara Narkēviča tulkojumā no sengrieķu valodas.

neskaidri lietodami vārdus un tādējādi radīdami jaunus izteicienus tā vietā, lai sniegtu vienkāršu izskaidrojumu³⁵ (Novokhatko 2014, 415).

Ar sengrieķu filozofu Aristoteli (Ἀριστοτέλης, 384.–322. g. p.m.ē.) aizsākās nozīmīga metaforas pētniecība. Viņa pētījumu lauks bija ļoti plašs. Metafora apskatīta divos viņa traktātos – “Poētikā”³⁶ (*De arte poetica/Ars Poetica*, Περὶ ποιητικῆς) un “Rētorikā” (*Ars Rhetorica*, Ρητορική). Traktātā “Rētorika” metaforas jautājums ir iztirzāts plašāk nekā traktātā “Poētikā”.

Traktātā “Poētika” 21. nodaļā tiek aprakstīti vārdi.

ἅπαν δὲ ὄνομά ἐστιν ἢ κύριον ἢ γλῶττα ἢ μεταφορὰ ἢ κόσμος ἢ πεποιημένον ἢ ἐπεκτεταμένον ἢ ὑφηρεημένον ἢ ἐξηλλαγμένον (Poet. 1457b1³⁷).

*Ikviena vārds ir vai nu ierasts, rets, metafora, izgreznojošs, [īpaši] darināts, pagarināts, saīsināts, vai izmainīts.*³⁸

Sniegta arī metaforas definīcija.

μεταφορὰ δὲ ἐστιν ὀνόματος ἀλλοτριῶν ἐπιφορὰ ἢ ἀπὸ τοῦ γένους ἐπὶ εἶδος ἢ ἀπὸ τοῦ εἶδους ἐπὶ τὸ γένος ἢ ἀπὸ τοῦ εἶδους ἐπὶ εἶδος ἢ κατὰ τὸ ἀνάλογον (Poet. 1457b8-9).

Metafora ir cita vārda pārceļšana vai nu no veida uz paveidu, no paveida uz veidu, no veida uz veidu, vai pēc atbilstības.

³⁵ *Bet ja Tu kādam no viņiem [heraklitiešiem] kaut ko pajautāsi, tas gluži kā no bultu maka izvilks un izšaus mīklainus izteicieniņus, un ja tu gribēsi noskaidrot teiktā jēgu, tevi atkal ķers kaut kas līdzīgs, tikai citādi pateikts* (Platons 2008, 101); Ivara Neidera un Edgara Narkēviča tulkojums no sengrieķu valodas.

³⁶ Aristoteļa traktāts “Poētika” tulkots latviešu valodā, izdots 1924., 1959. un 2008. g., pēdējais izdevums publicēts apgādā Jānis Roze Augusta Ģiezena tulkojumā no sengrieķu valodas, Ināras Ķemeris un Ojāra Lāma redakcijā.

³⁷ Starptautiski pieņemta Aristoteļa traktātu paginācija, ko izveidojis vācu filologs Augusts Imanuels Bekers (*August Immanuel Bekker*, 1785–1871).

³⁸ Šeit un citviet, citējot Aristoteļa traktātu “Poētika”, autores tulkojums no sengrieķu valodas. Šeit un citviet autores tulkojumi no sengrieķu un latīņu valodas ir tuvi oriģināltekstam, tāpēc dažkārt tie var šķist nelabskanīgi. Tulkojumu mērķis ir pēc iespējas tuvāk atainot oriģināltekstu, un šādos gadījumos precizitāti reizēm ir grūti apvienot ar labskanību.

No mūsdienu skatupunkta uz metaforu attiecas tikai *vārda pārceļšana pēc atbilstības* jeb analogijas. Pārējie Aristoteļa nosauktie pārcēlumi attiecas uz metonīmiju³⁹ un sinekdohu.⁴⁰

22. nodaļā tiek skaidrots, kāda valoda ir pilnvērtīga. Pilnvērtīgai valodai jābūt skaidrai, bet ne ar piezemētu izteiksmi. To nodrošina neparastāki vārdi, un par tādiem Aristotelis nosauc reti sastopamus vārdus, metaforas, paplašinātus vārdus un visus citus, kas neatbilst ikdienišķumam. Tomēr valodai nebūtu vēlams sastāvēt tikai no neparastiem vārdiem, jo tādējādi klausītājs vai lasītājs to neuztver. Tātad pilnvērtīgu valodu, pēc Aristoteļa domām, rada neparastu un vispārlietojamu vārdu kopīgs izmantojums, jo pirmie padara izteiksmi neparastu, bet otrie – skaidru (*Poet.* 1458a20-25).

Pilnvērtīgā valodā ietilpst metaforas.

ἔστιν δὲ μέγα μὲν τὸ ἐκάστω τῶν εἰρημένων πρεπόντως χρῆσθαι, καὶ διπλοῖς ὀνόμασι καὶ γλώτταις, πολὺ δὲ μέγιστον τὸ μεταφορικὸν εἶναι. μόνον γὰρ τοῦτο οὔτε παρ' ἄλλου ἔστι λαβεῖν εὐφυνᾶς τε σημειῶν ἔστι: τὸ γὰρ εὖ μεταφέρειν τὸ τὸ ὅμοιον θεωρεῖν ἔστιν (*Poet.* 1459a5-10).

Ir svarīgi katru no nosauktā prasmīgi izmantot, gan saliktus vārdus, gan retus, bet vissvarīgāk, ka ir metaforas. Jo tā ir vienīgā izcilības pazīme, kas nav pārņemama no cita: jo labi pārnest [vārdu] ir novērot to, kas līdzīgs.

Svarīgi tas, ka labi pārnest [vārdu] ir novērot to, kas līdzīgs, jo metaforas pamatā ir vārda nozīmes pārnese, kas balstīts uz līdzību. Tātad ir izveidota izpratne par metaforu, un tāda tā tradicionāli tiek izmantota arī mūsdienās. Zīmīgi, ka tieši prasīgi veidotu metaforu Aristotelis uzskata par izcilības pazīmi, kas pieprasa spēju novērot līdzību.

³⁹ Metonīmija ir trops (mākslinieciskās izteiksmes līdzeklis), kas veidojas nosaukuma pārnese, kas balstīts uz ciešu savstarpēju līdzību starp diviem attiecīgiem jēdzieniem (Nacionālā enciklopēdija; pieejams tiešsaistē: <https://enciklopedija.lv/skirklis/1765-meton%C4%ABmija-trops> [skatīts 21.11.2020]).

⁴⁰ Sinekdoha trops (mākslinieciskās izteiksmes līdzeklis), kas veselā vietā var izteikt daļu, savukārt daļas vietā veselo (Nacionālā enciklopēdija; pieejams tiešsaistē: <https://enciklopedija.lv/skirklis/8947-sinekdoha-trops> [skatīts 21.1.2020]).

Metafora aprakstīta arī Aristoteļa traktāta "Rētorika"⁴¹ 3. grāmatas 2.–4. nodaļā. Daži atzinumi par metaforu šajā traktātā pārklājas ar to, kas jau izteikts traktātā "Poētika", taču daži metaforas teoriju paplašina.

τὸ δὲ κύριον καὶ τὸ οἰκειὸν καὶ μεταφορὰ μόνα χρήσιμα πρὸς τὴν τῶν ψιλῶν λόγων λέξιν. σημείον δ' ὅτι τούτοις μόνοις πάντες χρῶνται: πάντες γὰρ μεταφοραῖς διαλέγονται καὶ τοῖς οἰκειοῖσιν καὶ τοῖς κυρίοις, ὥστε δῆλον ὡς ἂν εὖ ποιῆ τις, ἔσται τε ξενικὸν καὶ λανθάνειν ἐνδέξεται καὶ σαφηνεῖ: αὕτη δ' ἦν ἡ τοῦ ῥητορικοῦ λόγου ἀρετή (Rhet. 1404b31-36).

Ierasti [vārdi] un piemēroti [vārdi], un metaforas noderīgi prozas izteiksmei. Pazīme [tam ir tāda], ka tikai tos visi lieto: jo visi sarunājas metaforās un piemērotos [vārdos], un ierastos [vārdos], tāpēc, ja kāds tos labi izmanto, [runa] būs atšķirīga [no citām] un paliks neuzmācīga, un būs skaidra: tas bija rētoriskas runas tikums.⁴²

Tātad harmonisks dažādu stilu vārdu izmantojums veido labu runu, un šāda prasme būtu nepieciešama prozas rakstniekiem.

Līdzīgi kā traktātā "Poētika", arī šeit uzsvērts, ka metaforas izmantojums ir izcilības pazīme, kura nav aizgūstama no citiem rakstniekiem.

καὶ τὸ σαφές καὶ τὸ ἡδὺν καὶ τὸ ξενικὸν ἔχει μάλιστα ἡ μεταφορὰ, καὶ λαβεῖν οὐκ ἔστιν αὐτὴν παρ' ἄλλου (Rhet. 1405a6).

Gan skaidrība, gan patīkamība, gan atšķirīgums sevišķi piemīt metaforai, un tā nav pārņemama no cita.

Iztirzāta metaforu piemērotība. Šī teorijas daļa attiecināta arī uz epitetiem.

δεῖ δὲ καὶ τὰ ἐπίθετα καὶ τὰς μεταφορὰς ἀρμοστούσας λέγειν. τοῦτο δ' ἔσται ἐκ τοῦ ἀνάλογον: εἰ δὲ μή, ἀπρεπὲς φανεῖται διὰ τὸ παρ' ἄλληλα τὰ ἐναντία μάλιστα φαίνεσθαι (Rhet. 1405a10-12).

Vajag, ka epiteti un metaforas ir samērīgi. Tas būs no atbilstības: ja tā nav, nepiemēroti šķiet, jo pretējais viens pie otra sevišķi parādās.

Līdz šim Aristoteļa metaforas teorija attiecās uz to, kāds metaforu lietojums prozas tekstā būtu uzskatāms par prasmīgu, taču tālākais atklāj vēl citu būtisku metaforas aspektu, proti, metaforas nosaucējfunkciju.

⁴¹ Aristoteļa traktāts "Rētorika" 2020. g. izdots tulkojumā latviešu valodā LU Akadēmiskajā apgādā – Aristotelis "Runas māksla – Rētorika".

⁴² Šeit un citviet, citējot Aristoteļa traktātu "Rētorika", autores tulkojums no sengrieķu valodas.

ἔτι δὲ οὐ πόρρωθεν δεῖ ἀλλ' ἐκ τῶν συγγενῶν καὶ τῶν ὁμοειδῶν μεταφέρειν ἐπὶ τὰ ἀνόνομα ὀνομασμένως (*Rhet.* 1405a35).

Nevis no kaut kā tāla, bet no kā līdzīga un vienāda veida, darinot nosaukumus, vajag veidot metaforu tam, kam nav vārda.

Šis Aristoteļa apsvēruma liek secināt, ka izpratne par metaforas nominatīvo funkciju ir bijusi apzināta, un tieši šai funkcijai ir svarīga loma sengrieķu medicīnas tekstos, veidojot jaunus terminus.

Prasmīgā metaforu veidošanā, pēc Aristoteļa domām, būtiski faktori ir mīklas un skaistais. Labas mīklas vērtētas kā avots labu metaforu veidošanā (*Rhet.* 1405a39). Šis apsvēruma ir saprotams, jo mīklas ir savā veidā metaforiskas, tajās nepieciešams saskatīt līdzību, par ko Aristotelis diskutējis jau iepriekš. Taču jautājums, kā tieši uztvert skaistā faktoru, paliek daļēji neskaidrs.

καὶ ἀπὸ καλῶν: κάλλος δὲ ὀνόματος τὸ μὲν ὥσπερ Λικύμνιος λέγει, ἐν τοῖς ψόφοις ἢ τῶ σημαينوμένῳ, καὶ αἴσχος δὲ ὡσαύτως (*Rhet.* 1405b6-7).

Un [jābūt metaforām] no skaistā: skaistais vārdā, kā saka Likimnijs, [ir] skaņā vai nozīmē, un neglītāis tieši tāpat.

Paskaidrojums tiek ilustrēts ar rītausmas dievietes Ēosas izplatītāko apzīmējumu *rožpirkste ausma*. Aristotelis uzsver, ka *rožpirkste*, *purpurpirkste* un *sarkanpirkste* nav viens un tas pats, turklāt pēdējie divi varianti vērtējami kā slikti. (*Rhet.* 1405b.18). Tātad šeit skaistais tiek vērtēts gan skanējumā, gan nozīmē. Skaistā faktoru skanējumā sasaistot kopā ar iepriekš Aristoteļa nosaukto metaforas nominatīvo funkciju, ir iespējams novērot vēl kādu būtisku iezīmi terminradē, proti, labskanību.

Aristotelis arī norādījis, ka metaforas var būt arī nepiemērotas. Tad tās izteiksmi padara stīvu un neskanīgu. Šādas metaforas izmantotas vai nu smieklīgā, vai pārspīlēti svinīgā, vai traģiskā radīšanai (*Rhet.* 1406b4).

Pilnīgākai Aristoteļa teorijas izpratnei jāpiemin arī salīdzinājums.

ἔστιν δὲ καὶ ἡ εἰκῶν μεταφορά: διαφέρει γὰρ μικρόν: ὅταν μὲν γὰρ εἶπη τὸν Ἀχιλλεῖα “ὡς δὲ λέων ἐπόρουσεν”, εἰκῶν ἐστίν, ὅταν δὲ “λέων ἐπόρουσε”, μεταφορά: διὰ γὰρ τὸ ἄμφω ἀνδρείους εἶναι, προσηγόρευσεν μετενέγκας λέοντα τὸν Ἀχιλλεῖα (*Rhet.* 1406b20-23).⁴³

Ir arī salīdzinājums metafora: jo atšķiras mazliet: jo, kad pateikts, ka Ahillejs “kā lauva uzbruka”, tad tas ir salīdzinājums, kad – “lauva uzbruka”, metafora: jo tādēļ, ka abi ir drosmīgi, pārnesdams nosaucis Ahilleju par lauvu.

Definīcija ir saprotama, tāpat arī sniegtie piemēri skaidri, taču par negaidītu varētu nosaukt tālāko Aristoteļa metaforas un salīdzinājuma raksturojumu.

*χρησιμον δὲ ἡ εἰκῶν καὶ ἐν λόγῳ, ὀλιγάκις δέ: ποιητικὸν γάρ (*Rhet.* 1406b24).*

Lietderīgs [ir] arī salīdzinājums runā, bet dažreiz: jo dzejisks.

Tātad runā lietderīgs var būt arī salīdzinājums, bet tikai dažkārt dzejiskuma dēļ. Loģiski rodas jautājums, vai salīdzinājumu Aristotelis raksturo kā dzejiskāku nekā metafora. Ja tiek pieņemts, ka jā, tad, iespējams, salīdzinājums dēvēts par dzejiskāku formas dēļ, proti, salīdzinājuma izteiksme ir garāka nekā metaforas izteiksme.

Tomēr gan vienam, gan otram jābūt piemērotam un ne pārlietu attālinātam no vārda pamatnozīmes. Tas nozīmē, ka pārnestajam vārdam ir jārada asociācijas ar vārda pamatnozīmi. Šeit Aristotelis sniedz piemēru par vīna kausu, kas var tikt nosaukts arī par auglības un vīnkopības dieva Dionīsa vairogu. Ja šāda metafora uzskatāma par piemērotu, tad varētu arī apgalvot, ka vairogs ir kara dieva Areja vīna kauss (*Rhet.* 1407a14).

Labu izteiksmi veido pareiza valoda un piemērtotība. 3. grāmatas 5. nodaļa veltīta pareizai valodai, kas ir labas izteiksmes pamats. Pareizu valodu nodrošina savienotājevārdi, trāpīgi, nevis vispārīgi vārdi, nepārprotami vārdi un pareizs dzimšu un skaitļu lietojums (*Rhet.* 1407a19–1407b18).

6. nodaļā runāts par to, ka izteiksmei jābūt arī piemērotai, tai jābūt atbilstošai izklāstītajam saturam.

⁴³ Šo piemēru Aristotelis sniedzis no Homēra eposa “Īliada” (Hom. *Il.* XX, 164).

τὸ δ' ἀνάλογόν ἐστιν ἐὰν μήτε περι εὐλόγων ἀντοκαβδάλως λέγεται μήτε περι εὐτελῶν σεμνῶς, μηδ' ἐπὶ τῷ εὐτελεῖ ὀνόματι ἐπὶ κόσμος: εἰ δὲ μή, κωμῳδία φαίνεται (Rhet. 1408a11-13).

Atbilstošais ir [tad], ja netiek runāts pavirši par nozīmīgo un cieņpilni par mazsvarīgo, kā arī ja mazsvarīgam vārdam netiek pievienots izdaiļojums, taču, ja tā, tad izteiksme šķiet līdzīga komēdijai.

Iemesls, kāpēc pieminēta 3. grāmatas 5. un 6. nodaļa, ir tas, ka gan pareiza valoda, gan atbilstošais klasiskajā rētorikā ir būtiska labas izteiksmes raksturiezīme. Aristoteļa atbilstošā izpratnei jāpiemin antīkās pasaules rētoriku ἀρεταὶ λέξεως, *virtutes elocutionis*,⁴⁴ ko varētu tulkot kā 'izteiksmes izcilās īpašības'.

Izteiksme (λέξις, *elocutio*) var būt izcila, ja ir ievēroti četri nosacījumi:

- 1) ἑλληρισμός, *latinitas* 'pareiza sengrieķu/latīņu valoda',
- 2) σαφήνεια, *perspicuitas* 'skaidrība',
- 3) πρέπον, *aptum* 'piemērotais',
- 4) κόσμος, *ornatus* 'izgreznojums/rotājums'.⁴⁵

Šie četri nosacījumi veido izcilu izteiksmi, un Aristoteļa atbilstošais iederas trešajā nosacījumā – izteiksmei jābūt piemērotai. Pēdējā – izgreznojuma – joma klasiskajā rētorikā bija īpaši izkopta un izvēsta, un tajā aplūkotas vārdu figūras, domu figūras un tropi, kuros ietilpst arī metafora.

Kā uzsver Novokatko, Aristotelis novērtējis gan metaforas funkciju izgreznojumā, gan ikdienas valodā. Šāds uzskats metaforas teoriju paplašina no izgreznojuma funkcijas uz to, ko šodien uztveram kā metaforas kognitīvo funkciju (Novokhatko 2014, 416). Tātad jau Aristoteļa traktātos "Poētika" un "Rētorika" metaforas teorijā izdalīta gan kognitīvā, gan nominatīvā funkcija, tāpat iezīmēta arī labskanība, un šiem faktoriem ir būtiska loma terminradē.

⁴⁴ Gan sengrieķu ἀρεταὶ, gan latīņu *virtutes* ir substantīvi, kas ietver daudz nozīmju. Sengrieķu ἀρετή ir 'labums, izcilība, vīrišķība, varonība, drošsirdība, cēlums, diženums, tikums, vērtība'; latīņu *virtus* ir 'vīrišķība, krietnība, drosme, spēks, vara, izcilība, izcila īpašība, teicamība, tikums, morāle'. Attiecībā uz rētoriku latviešu valodā gan no sengrieķu, gan latīņu valodas šo terminu varētu tulkot kā 'izcilas īpašības'.

⁴⁵ Brill's New Pauly: Encyclopaedia of the Ancient World. Classical tradition. Pieejams tiešsaistē: <http://referenceworks.brillonline.com/entries/brill-s-new-pauly/elocutio-e329560> [skatīts 30.05.2021].

Hellēnisma periodā, kas ilgst no 3. gs. p.m.ē. līdz 3. gs. m.ē., rētoru skatījums uz metaforu izmainās, taču nenotiek būtiska attīstība Aristoteļa izveidotajā metaforas teorijā. Līdz ar to šā laikposma tekstu analizēšanai nav nepieciešams oriģinālteksts, un ir nosaukti tikai traktātos, kur tā aprakstīta.

Hellēnismā var izdalīt trīs pieejas metaforai: (1) peripatetiķu⁴⁶ tradīcija, kas seko Aristoteļa metodoloģijai, (2) epikūriešu⁴⁷ skola, kas ir pirmssokrātisko ideju turpinājums, un (3) eklektiskais grieķu–romiešu skatījums, kas apvieno iepriekš minēto ar stoiķu⁴⁸ lingvistisko teoriju (Novokhatko 2014, 416).

Sengrieķu zinātnieks un filozofs Teofrasts (Θεόφραστος, 371.–287. g. p.m.ē.), būdams Aristoteļa skolnieks un sekotājs, iztirzājis analogiju un metaforu savā botānikai veltītajā traktātā “Par augu cēloņiem” (*De causis plantarum, Περὶ φυτῶν αἰτιῶν; Caus. pl. 5, 9, 6 et al.*) un traktātā “Metafizika” (*Metaphysica, Τὰ μετὰ τὰ φυσικά; 4b11–13*).⁴⁹ Norādīts, ka analogija ir viena no līdzības kategorijām. Teofrasts izteicis domu, ka metaforu lietojumā vajadzētu izvairīties no pārspīlējuma un tām jābūt nevis pārdrošām, bet gan atturīgām. Sengrieķu filozofs Epikūrs (Ἐπίκουρος, 341.–270. g. p.m.ē.) apcerējis metaforas lietojumu no filozofiskā skatupunkta darbā “Vēstule Hērodotam”⁵⁰ (*Epistula ad Herodotum*), norādot, ka metaforu lietojums valodā var radīt divdomību un nenoteiktību (Novokhatko 2014, 416).

Hellēnisma laikā nozīmīgu vietu ieņem stoiķu skola.⁵¹ Stoiķu tekstos, kas saglabājušies līdz mūsdienām, nav skarta metaforas teorija. Taču vēlāku laiku

⁴⁶ Peripatetiķi ir sengrieķu filozofa Aristoteļa skolnieki un viņa skolas piekritēji.

⁴⁷ Epikūrisms ir sengrieķu filozofa Epikūra mācība, kas izceļ cilvēka saprātīgu tieksmi pēc laimes.

⁴⁸ Stoiķi – stoicisma piekritēji; stoicisms – antīkās filozofijas virziens, kura ētiskajam ideālam raksturīga pašsavaldība un neuzbudināmība.

⁴⁹ Līdz šim nav veikta abu minēto Teofrasta traktātu pilnvērtīga pārtulkošana un publicēšana latviešu valodā.

⁵⁰ Epikūra traktāts “Vēstule Hērodotam” latviešu valodā tulkots un publicēts 2007. g. apgādā *Liepnieks un Rītups* sērijā *Ad fontes* Agneses Gales un Aijas van Hofas tulkojumā no sengrieķu valodas.

⁵¹ Stoicisms ir antīkās filozofijas virziens, kura ētiskajam ideālam raksturīga pašsavaldība, neuzbudināmība.

tekstos, kuros apcerētas stoiķu idejas, metafora minēta valodas izcelšanās jautājumā (*Novokhatko* 2014, 416).

Epikūriešu filozofs Filodēms (*Φιλόδημος*, 110.–40. g. p.m.ē.) sekojis Epikūra tradīcijām, norādījis, ka metaforu izvēlē jābūt piesardzīgam (*Rh.* 1, 180), un vienkāršojis Aristoteļa izveidoto metaforu pārnenumu veidus. Spriedumi par Aristoteļa metaforu *uz līdzības pamata*, kā arī par metaforu kā tropu lasāmi vēl citos hellēnisma laika tekstos, taču Aristoteļa pamatidejas metaforas teorijā paliek nemainīgas (*Novokhatko* 2014, 416–417).

Filozofi Porfīrijs no Tiras (*Πορφύριος*, 234.–305. g. m.ē.) un Deksips (*Δέξιππος*, 4. gs. m.ē.) komentējuši Aristoteļa loģikai veltīto traktātu “Kategorijas” (*Κατηγοριῶν, Categoriae*). Porfīrijs nošķīris homonīmiju⁵² no metaforas (*Commentaria in Aristotelem Graeca (CAG)*, 4, 1, 66, 29ff), turpretim Deksips aplūkojis homonīmus, sinonīmus un vārdus pamata un pārnestā nozīmē kā trīs dažādus veidus viena vārda izteikšanai, tādējādi savienojot metaforu ar homonīmiju (*CAG* 4, 2, 41, 19–27) (*Novokhatko* 2014, 416, 417).

Vēl kāds teksts, kas tapis grieķu valodā un kurā minēta metafora, ir Aristida Kvintiliāna (*Ἀριστείδης Κοϊντιλιανός*, 3. gs. m.ē.) traktāts “Par mūziku” (*De Musica, Περί Μουσικῆς*). Aristids Kvintiliāns uzsvēris, ka metaforas uzdevums ir caur noteiktām asociācijām efektīvi rādīt objektu vai darbību noteiktā gaismā (*Aristid. Mus.* 2, 69) (*Novokhatko* 2014, 417).

Kopumā grieķu teorētiskais materiāls par metaforu ir dažāds un izvērsts vairākos atšķirīgos uzskatos. Sākotnējie teorētiskie meklējumi dažkārt rada obskūru iespaidu. Taču būtiskākais ir Aristoteļa pienesums – pamatdoma par metaforu kā vārda nozīmes pārnenumu, kā arī secinājums, ka ar metaforu var nosaukt lietas, kam vēl nav sava nosaukuma. Aristoteļa teorija, kurā nolasāmas idejas par kognitīvo un nominatīvo funkciju, ir pamats, uz kuru balstīts promocijas darba empīriskais materiāls. Tāpat uz medicīnas kā zinātniskiem

⁵² Homonīmija ir vienas valodas divu vai vairāku dažādas nozīmes vārdu izrunas un rakstības vienādība (*VPSV* 2007, 146).

tekstiem var attiecināt atzinumu par nepieciešamību valodai būt pareizai, skaidrai un piemērotai.

Romiešu tekstu analīze

Romā republikas laikā, kas ir ap 1. gs. p.m.ē., uzplauka izcila oratormāksla, kas rētorikai ļāva attīstīties gan praktiski, gan teorētiski. Metafora romiešu pasaulē tiek aplūkota kā valodas stila sastāvdaļa, un parasti šo pētniecību raksturo kā eklektisku. Tā kā romieši turpināja grieķu aizsāktās zinātnes, tad metaforas teorija gan grieķu, gan romiešu tekstu materiālā daļēji sakrīt. Par metaforu sprieduši Kvintiliāns un Cicerons, kā arī par metaforu lasāms traktātā “Rētorika Herennijam” (*Rhetorica ad Herennium*) (Novokhatko 2014, 417).

Zināmākais no Senās Romas rētorikai veltītajiem traktātiem ir rētora Marka Fābija Kvintiliāna (*Marcus Fabius Quintilianus*, 35.–100. g. m.ē.) teorētiskais, daiļrunai veltītais traktāts “Oratora mācīšana” (*Institutio Oratoria*).⁵³ Šajā traktātā iztīrāta arī metafora.

Šā traktāta 8. grāmatas 6. nodaļā sniegta metaforas definīcija.

Totum autem metaphora brevior est similitudo, eoque distat, quod illa comparatur rei quam volumus exprimere, haec pro ipsa re dicitur (Inst. Orat. 8.6.8).

Metafora ir īsāks salīdzinājums, jo pēdējais [salīdzinājums] tiek salīdzināts ar lietu, ko vēlamies aprakstīt, bet pirmais [metafora] nosauc pašu lietu.⁵⁴

Definīcijā izceļamas divas metaforas īpašības, proti, īsums un spēja nosaukt, kas daļēji sakrīt ar Aristoteļa izteikto atzinumu darināt nosaukumus tam, kam nav sava nosaukuma. Definīcijas ilustrācijai dots tas pats piemērs, ko izmantojis Aristotelis traktātā “Rētorika” 3. grāmatā.

Comparatio est, cum dico fecisse quid hominem “ut leonem”; translatio, cum dico de homine, “leo est”.

Tas ir salīdzinājums, kad saku, ka cilvēks kaut ko ir izdarījis “kā lauva”; metafora, kad saku par cilvēku “viņš ir lauva” (Inst. Orat. 8.6.9).

⁵³ Līdz šim nav veikta šī traktāta pilnvērtīga pārtulkošana un publicēšana latviešu valodā.

⁵⁴ Šeit un turpmāk citāti no Kvintiliāna traktātā “Oratora mācīšana” ir autores tulkojums latviešu valodā.

Kvintiliāns uzsvēris, ka metafora ir viens no tropiem, un sniegta arī tropu definīcija.

Tropus est verbi vel sermonis a propria significatione id aliam cum virtute mutatio (Inst. Orat. 8.6.1).

Trops ir vārda vai izteiciena pārveidojums no raksturīgās nozīmes uz citu, kas veidots ar izcilību.

Raksturots arī tropu lietojums.

Transfertur ergo nomen aut verbum ex eo loco id quo proprium est, id eum id quo aut proprium deest aut translatum proprio melius est. id facimus, aut quia necesse est aut quia significantius est aut (ut dixi) quia decentius. ubi nihil horum praestabit, quod transferetur, improprium erit (Inst. Orat. 8.6.5-6).

Tātad tiek pārnesti lietvārds vai darbības vārds no tās vietas, kurā tas ir raksturīgs, uz to, kurā vai nu tas nav raksturīgs, vai pārnestais ir labāks par raksturīgo; to mēs darām tāpēc, ka vai nu tas ir nepieciešams, vai ir piemērotāks, vai arī skaidrības dēļ; ja nekas no šī neparādīsies, tad tas, kas tiek pārnesti, būs nepiemērots.⁵⁵

Kvintiliāna spriedums, ka metaforai ir jābūt piemērotam, saskan ar Aristoteļa traktāta "Rētorika" 3. grāmatas teoriju par metaforas piemērotību. Aristotelis minējis, ka metaforai jābūt piemērotai, savukārt Kvintiliāns šo piemērotību attiecinājis uz visu tropu jomu. Tas ir veiksmīgs teorijas papildinājums, jo tropi ir vārdi, kas lietoti pārnestā nozīmē. To rāda pats sengrieķu verbs *τρέπω* 'griezt, pagriezt', no kura veidojies termins *trops*.

Aristoteļa un Kvintiliāna metaforas teorijas viena otru papildina, kā arī izceļ, ka galvenie labas metaforas pamatprincipi ir atbilstība un līdzība.

Arī rētors Marks Tullijs Cicerons (*Marcus Tullius Cicero*, 107.–43. g. p.m.ē.) iztīrījis metaforas teoriju traktātos "Orators" (*Orator*) un "Par oratoru" (*De oratore*).⁵⁶ Abos aplūkoti dažādi rētorikas aspekti.

Kā norāda Novokatko, Cicerons iebildis pret mehānisku runas figūru skaidrošanu, turklāt viņš apzinājies metaforas spēju paplašināt un virzīt klausītāju domas un viedokli runātājam nepieciešamajā virzienā (*De or.* 3, 160; *Orat.* 80–82, 92–94) (*Novokatko* 2014, 418). Cicerons vērtējis metaforu kā pārāku

⁵⁵ Kvintiliāna pieminētā *piemērotība* šajā gadījumā ir tas, kas ļauj uztvert pārnestā vārda nozīmi ar pamatnozīmi, tātad līdzība; ja līdzība ir pārāk attālināta, metafora nav saprotama.

⁵⁶ Līdz šim nav veikta šo traktātu pilnvērtīga pārtulkošana un publicēšana latviešu valodā.

par salīdzinājumu. Pārākums rodas no metaforas kodolīguma – *virtus brevitatis*⁵⁷ (*De or.* 3.158.).

Šis kodolīgums ir tā pati ideja, ko gan Aristotelis, gan Kvintiliāns pierādījuši ar jau pieminēto slaveno salīdzinājumu par Ahilleju un lauvu. Metafora vienmēr ir īsāka nekā salīdzinājums. Tāpēc Cicerons novērtē metaforu kā pārāku par salīdzinājumu – tieši *virtus brevitatis* dēļ. Tāpat kā metaforas spēja nosaukt to, kam nav nosaukuma, tāpat šī spēja būt kodolīgai un īsai ir svarīgs nosacījums terminradē.

Romiešu metaforas teorija salīdzinājumā ar sengrieķu ir sistemiskāka. Jau pieejamais materiāls tiek sakārtots, klasificēts un papildināts. Kvintiliāna traktātā “Oratora mācīšana” tiek izdalītas četras metaforas grupas.

Huius vis omnis quadruplex maxime videtur (Inst. Orat. 8.6.9).

Metaforas spēks ir četrveidīgs.

Metaforas iedalītas pēc to lietojuma sfēras, kas izriet no alternatīvas – dzīvais un nedzīvais. Pirmkārt, ir metaforas, kas pārnestas *ab animali ad animale* ‘no dzīvā uz dzīvo’, piemēram, *tautu gani* (Hom. *Il.* 2, 243). Šajā metaforā abi elementi ir “dzīvi”.

Cum id rebus animalibus aliud pro alio ponitur (Inst. Orat. 8.6.9).

Viena “dzīva” lieta tiek aizstāta ar citu.

Otrkārt, ir metaforas, kas pārnestas *ab inanimali ad inanimale* ‘no nedzīvā uz nedzīvo’, piemēram, *dzirksteļu sēkla* (Hom. *Od.* 5, 490). Šeit abi metaforā esošie elementi ir “nedzīvi”.

Inanima pro aliis generis eiusdem sumuntur (Inst. Orat. 8.6.9).

Nedzīvais citos veidos ar to pašu tiek izraudzīts.

Treškārt, ir metaforas, kas pārnestas *ab animali ad inanimale* ‘no dzīvā uz nedzīvo’, piemēram, *zemē iedūrās šķēps, ilgodamies ādu skart* (Hom. *Il.* 11, 574.). Šeit spēja ilgoties tiek piemērota nedzīvam elementam – šķēpam. Šis metaforas veids

⁵⁷ *Virtus brevitatis* no latīņu valodas ‘kodolīguma / īsuma spēks’.

ir vissvarīgākais, jo tas tiecas uz jūtīgumu un tādējādi rada dzīvīgu izteiksmi. Kvintiliāns uzsvēris šī metaforas veida atšķirību no pārējiem.

Praecipueque ex his oritur mira sublimitas, quae audaci et proxime periculum translatione tolluntur, cum rebus sensu carentibus actum quandam et animos damus (Inst. Orat. 8.6.10-11).

Sevišķi [...] no šiem izceļas apbrīnojams cēlums, kas par drosmīgu un gandrīz bīstamu metaforu tiek atzīts, kad mēs lietām, kas no sajūtām atturētas, piešķiram kādu darbību un dvēseli.

Ceturtkārt, ir metaforas, kas pārnestas *ab inanimali ad animale* ‘no nedzīvā uz dzīvo’, piemēram, *nevaldāmi smieklī izcēlās pie laimīgajiem dieviem* (Hom. *Il.* 1, 599.). Šajā metaforas veidā kaut kam nedzīvam tiek piemērots kas dzīvam piemītošs.

Pro rebus animalibus inanima (Inst. Orat. 8.6.10).

*Nedzīvas lietas tiek aizstātas ar dzīvām.*⁵⁸

Metaforas veidu *ab animali ad inanimale* ‘no dzīvā uz nedzīvo’ aprakstījis arī Cicerons traktātā “Par oratoru”.

Vel quod omnis translatio, quae quidem sumpta ratione est, ad sensus ipsos admoventur, maxime oculorum, qui est sensus acerrimus. Nam et odor urbanitatis et mollitudo humanitatis et murmur maris et dulcitus orationis sunt ducta a ceteris sensibus; illa vero oculorum multo acriora, quae paene ponunt in conspectu animi, quae cernere et videre non possumus (De or. 3.160-161).

*Metafora [...] uz pašām sajūtām tiek piemērota, visvairāk acu [sajūtām], kas ir vissmalkākā [metafora]; jo gan “asprātības smarža”, gan “cilvēcības maigums”, gan “jūras čuksti”, gan “runas saldums” ir [metaforas], kas veidotas no citām sajūtām; patiesi šīs acu [metaforas ir] ļoti smalkas, kuras gandrīz atveidojas dvēseles skatā, kuru izšķirt un redzēt mēs nevaram.*⁵⁹

Tātad metaforas ‘no dzīvā uz nedzīvo’ var veidoties no dažādām cilvēkam piemītošām sajūtām, piemēram, no garšas, smaržas, redzes utt.

Metaforas lietošana aprakstīta arī senākajā romiešu sistemātiskajā traktātā par rētoriku “Rētorika Herennijam”.⁶⁰ Traktāts tapis 1. gs. p.m.ē. un sākotnēji piedēvēts Ciceronam, taču tā īstais autors nav zināms.

⁵⁸ Šie četri metaforas veidi aprakstīti arī Heinriha Lausberga (*Heinrich Lausberg*) veidotajā rētorikas enciklopēdijā *Handbook of Literary Rhetoric: A Foundation for Literary Study* (Lausberg 1998, 252).

⁵⁹ Šeit autores tulkojums latviešu valodā.

⁶⁰ Līdz šim nav veikta šī traktāta pilnvērtīga pārtulkošana un publicēšana latviešu valodā.

Traktāta 4. grāmatā lasāms, ka metafora veidojas tādos gadījumos, kad vārds, attiecoties uz kādu lietu, tiek pārnests uz citu, jo līdzība apstiprina jeb attaisno pārņemšanu. Metaforas tiek lietotas radošuma dēļ, īsuma dēļ, lai izvairītos no jēlības jeb piedauzības, pārspīlēšanas, samazināšanas un izgreznojuma dēļ. Metaforai vajadzētu būt atturīgai,⁶¹ tādējādi pāreja var veidoties ar radniecīgām lietām, un tāpēc tā nešķīstu nekārtīga, pārdroša un neapdomāta (*Her.* 4.34-35).

Ir sīki nodalītas metaforas funkcijas, kas mūsdienu izpratnē ir kas cits, nevis metafora. Piemēram, izvairīšanās no jēlības jeb piedauzības sakrīt ar eifēmismu, pārspīlēšana – ar hiperbolu, savukārt īsums norāda uz metaforas spēju nosaukt to, kam nav sava nosaukuma, kā to minējis jau Aristotelis. Taču galvenais metaforas uzdevums, kas izklāstīts šajā traktātā, ir būt īsai un piemērotai, un tas ir atzinums, kas atkārtojas nozīmīgākajos antīkās pasaules rētorikai veltītajos traktātos. Šāda romiešu rētorikas teorētiķu refleksijs tikai nostiprina Aristoteļa izveidoto metaforas teoriju un padara to pieejamāku plašākai auditorijai. Tāpat atsaukšanās uz citu rētorikas teorētiķu darbiem liecina, ka metaforas teorija bijusi aktuāla un uzskatīta par svarīgu. Piemēram, Kvintiliāns, aprakstot metaforas lietojumu, atsaucas uz Ciceronu un sniedz vērtējumu.

Ut modicus autem atque opportunus eius usus illustrat orationem, ita frequens et obscurat et taedio complet, continuus vero id allegorias et aenigmata exit. sunt etiam quaedam et humiles translationes [...]; optimeque Cicero demonstrat cavendum, ne sit deformis translatio, [...] ne nimio maior aut, quod saepius accidit, minor, ne dissimilis (Inst. Orat. 8.6.14-16).

Kamēr mērens un piemērots to [metaforu] lietojums runu izrotā, tikmēr biežs gan padara neskaidru, gan rada apnikumu, nepārtraukts [lietojums] pāriet alegorijās un mīklās; ir arī tādas nenozīmīgas un neievērojamas metaforas [...]; vislabāk Cicerons rāda to, no kā jāizvairās, lai metafora nebūtu neglīta [...], [metafora] nedrīkst būt pārāk liela⁶² vai, kā tas bieži gadās, pārāk maza, un tā nedrīkst būt nepiemērota.

⁶¹ Oriģināltekstā latīņu valodā lietots adjektīvs *pudens* 'atturīgs, pieticīgs, mērens, kautrīgs'. Šajā gadījumā adjektīvs lietots pie metaforas raksturojuma un ir obskūrs. Iespējams, tas norāda, ka mērķjombai nevajadzētu būt pārāk tālai no avotjomas.

⁶² Šeit tas jāuztver tā, ka metaforai nevajadzētu būt neatbilstošai attiecībā uz objektu, ko tā apzīmē un kam tā pielīdzināta.

Piemērotība, kodolīgums, īsums, spēja nosaukt un atbilstība caurvij gan sengrieķu, gan romiešu metaforas teoriju. Metaforas teorija, kas iztirzāta Kvintiliāna traktātā "Oratora mācīšana", Cicerona traktātos "Orators" un "Par oratoru", kā arī traktātā "Rētorika Herennijam", ir Aristoteļa radītās metaforas teorijas apstiprinājums, tupinājums un papildinājums. Šāda metaforas teorijas attīstība tikai pierāda, ka metafora ir neatņemams valodas un izziņas fenomēns un ka Aristoteļa novērojumi ir pirmais solis uz nozari, kas izveidojas daudzus gadsimtus vēlāk, proti, kognitivistiku.

1.2. Metaforas izpratne mūsdienu valodniecības teorijās

Šajā apakšnodaļā aplūkotas galvenās atziņas mūsdienu plašajā un dažādos virzienos izvērstajā metaforas teorijā. Apakšnodaļas uzdevums ir apzināt mūsdienu metaforas teorijas apvāršņus un ieraudzīt saikni ar antīkās pasaules metaforas teoriju, jo, kā uzsvēris Sartons (*George Sarton*), mūsdienu zinātne nav nekas cits kā antīkās pasaules zinātnes turpinājums (*Sarton* 1954, 3–4).

Tradicionāli metafora tiek dēvēta par tropu. Tropi var būt vārdi, vārdu savienojumi vai izteicieni, kas lietoti ne to tiešajā, bet pārnestajā nozīmē.⁶³ Uz šo uzskatu balstoties, metafora ir tropis, kurš veidojas vārda nozīmes pārnesumā, kas balstīts uz līdzību starp divām savā starpā atšķirīgām lietām, parādībām u. tml.⁶⁴ Metaforas definīciju var paplašināt, norādot, ka metafora ir jebkurš tēlainis, pārnestā nozīmē lietots izteiciens. Taču šādā gadījumā metaforas definīcija pārklājas ar tropu definīciju. Dažkārt metaforas definīcijās uzsvērts, ka tai jābūt atbilstoši pārnestai.⁶⁵ Šis nosacījums, ka metaforai jābūt atbilstošai, daudzviet parādās antīkās pasaules teorijā.

⁶³ Nacionālā enciklopēdija; pieejams tiešsaistē: <https://enciklopedija.lv/skirklis/28735> [skatīts 22.11.2020].

⁶⁴ Nacionālā enciklopēdija; pieejams tiešsaistē: <https://enciklopedija.lv/skirklis/1759-metafora,-trops> [skatīts 22.11.2020].

⁶⁵ Piemēram, OCCL 1963, 267.

Šajā tradicionālajā teorijā metafora tiek saistīta ar tēlainu valodu⁶⁶ – tādu, kurā apzināts tropu un stilistisko figūru lietojums ir viens no galvenajiem papildinformācijas⁶⁷ izteikšanas līdzekļiem. Tāpēc radies priekšstats, ka zinātniskos tekstos papildinformācijas nav vai tai vismaz nevajadzētu būt, jo dominē pamatinformācija.⁶⁸ Taču, kā norāda Fanestoka (*Jeanne Fahnestock*) pastāv arī pretējs viedoklis. Tropi, konkretizējot abstrakto, palīdz izziņā, līdz ar to zinātniskos tekstos daži no tiem nav neparasta vai nevēlama parādība, gluži pretēji. Metafora ir viens no šiem tropiem, kas ieņem stabilu vietu zinātniskā valodā, jo zinātniskā valodā metafora izskaidro zinātnisko jaunradi. Šo procesu var dēvēt par inovācijas saglabāšanu (*Fahnestock 1999, 4–6*). Tāpat arī medicīnā terminrades procesā metaforai ir sava vieta (*Divasson, Leon 2006, 59–61*).

Metaforas pētniecība iekļaujas literatūrzinātnē, valodniecībā, psiholoģijā, kognitīvistikā un filozofijā. Pētījumus, kas veltīti metaforas teorijai, rakstījuši pat vēsturnieki, teologi, sociologi un citu zinātņu pārstāvji, kuru pārstāvētā joma tieši nav saistīta ar metaforu. Metafora ir fundamentāls valodas un domāšanas mehānisms, tā dēvēta arī par svarīgāko no tropiem. Kopīgais dzinulis, kas liek turpināt metaforas pētniecību, ir vēlme rast skaidrojumu kognitīvajiem procesiem. Tāpat ir bijuši mēģinājumi noteikt saknes jeb kodola metaforas, tādējādi mēģinot definēt zinātnisko kreativitāti un argumentāciju. Varētu apgalvot, ka metaforas notver zinātnes jaunās idejas (*Fahnestock 1999, 4–6*).

Būtisks pagrieziens punkts metaforas pētniecībā mūsdienu teorētiskajā domā notiek 20. gs. 80. gados. Džordžs Leikofs (*George Philip Lakoff*) un Marks Džonsons (*Mark L. Johnson*) apraksta konceptuālās metaforas teoriju darbā

⁶⁶ Tēlaina valoda, tēlainība ir īpašība, ko tekstam piešķir tēlainu izteiksmes līdzekļu (piemēram, tropu) lietojums (VPSV 2007, 393).

⁶⁷ Papildinformācija stilistikā ir valodas vienību un stilistiskās un emocionālās ekspresivitātes elementi pretstatā jēdzieniskam saturam jeb pamatinformācijai; papildinformācija norāda uz saziņas situāciju un izsaka runātāja vai rakstītāja subjektīvo attieksmi pret runas priekšmetu vai adresātu (VPSV 2007, 278).

⁶⁸ Pamatinformācija stilistikā ir valodas vienību jēdzieniskais saturs pretstatā papildinformācijai, piemēram, vārda leksiskajā nozīmē pamatinformācija ir nozīmes pamatkomponents (VPSV 2007, 276).

“Metaforas mums līdzās” (*Metaphors we live by*, 1980).⁶⁹ Leikofs un Džonsons vairs neaplūko metaforu tikai kā valodisku parādību, metafora vairs nav tikai trops klasiskajā izpratnē. Autori uzsver, ka cilvēka domāšanas process ir metaforisks, izziņa ir metaforiska. Tas nozīmē, ka cilvēka jēdzieniskā sistēma ir strukturēta metaforiski. Tādējādi veidojas kāda priekšmeta vai parādības izpratne, izmantojot kādu citu jēdzienu – domas par sarežģīto veidojas metaforas veidā (*Lakoff, Johnson 2003, 5–6*).

Šāds domāšanas process ir neapzināts, līdz ar to arī metaforas tiek lietotas neapzināti. Cilvēka uztvere, ikdienas pieredze un redzesloks veido konceptuālās metaforas pamatu. Apkārtējā pasaule tiek uztverta caur personīgo prizmu, un tā ir izziņas telpa. Te svarīga arī kolektīvā kultūras identitāte, kas ietekmē koncepta rašanos (*Lakoff, Johnson 2003, 5–6*).

Gan paša Leikofa un Džonsona, gan viņu sekotāju pētījumos metaforizācijas mehānisms tiek skaidrots ar terminiem *mērķjoma* jeb *apzīmējama* (*target domain*) un *avotjoma* jeb *apzīmējošais* (*source domain*), kas kalpo kā metaforas divas daļas. Mērķjoma apzīmē subjektu, uz kuru kaut kas tiek attiecināts, un avotjoma ir subjekts, no kura attiecinātais tiek atvasināts. No mērķjomas un avotjomas tiek izsecinātas kopīgas pazīmes – salīdzinājuma pamats. Metaforas nozīme tiek uztverta kā izrietošais no mērķjomas un avotjomas mijiedarbības. Mērķjomai un avotjomai jābūt līdzīgām, savā starpā ar kaut ko raksturīgām, bet vēl pietiekoši atšķirīgām, lai metaforas būtu pārsteidzošas un svaigas (*Lakoff, Johnson 2003; Knowles, Moon 2006, 33–34*).

⁶⁹ Kā norāda Kaļiņina, metaforas teorijas paplašinājums aizsācies analītiskajā filozofijā un uzplaucis kognitīvistikā, kurā metaforas teorija pārceļta no tēlainas valodas uz domāšanas procesu. Līdz ar šo metaforas teorijas paplašinājumu izveidotas jaunas metaforas definīcijas un tās tipi, piemēram, konceptuāla metafora, terminoloģiska metafora, leksiska metafora, medicīniska metafora u.c. Taču šāda strauja metaforas teorijas attīstīšana radījusi arī daudz neskaidrību (Kaļiņina 2021, 100–106). Tēma ir aktuāla jau vairākas desmitgades, un tiek veikti aizvien jauni pētījumi, tomēr to padziļināts pārskats promocijas darba empīriskās daļas izstrādei būtu pastarpināts.

Šis pēdējais atzinums daļēji pārklājas ar Aristoteļa traktātā "Rētorika" izteikto, ka pārnestajam vārdam ir jārada asociācijas ar vārda pamatnozīmi (*Rhet.* 1407a14). Jau šeit iezīmējas ideja par mērķjomas un avotjomas savstarpējo saikni. Tāpat arī Aristoteļa piemērs salīdzinājuma un metaforas atšķirību noteikšanai (*Rhet.* 1406b20-23) var tikt izmantots uz mērķjomas un avotjomas iluzstrācijai, proti, metaforā *lauva uzbruka* mērķjoma ir varonis, šajā gadījumā Ahillejs, bet avotjoma – lauva. Apziņā rodas kopīgas pazīmes, kas norāda uz līdzībām abu subjektu starpā. No šīs metaforas top skaidrs, ka kopīgās pazīmes Ahillejam un lauvai ir nevis kaut kas vizuāls, bet varonība un spēks uzbrukumā.

Kā norāda Kevečešs (*Zoltán Kövecses*), avotjoma un mērķjoma ir ļoti svarīgi posmi metaforas izveidē un funkcionēšanā. Metafora var tikt aizgūta no tādām jomām kā cilvēka ķermenis, veselība un slimība, dzīvnieku un augu pasaule, ēkas un konstrukcijas, mehānismi un ierīces, spēles un sporta sacensības, nauda un business, gatavošana un ēdiens, aukstums un karstums, gaisma un tumsa, dažādi fizikas spēki: gravitācija, elektrība, kustība un virziens. Tāpat ir dažādas mērķjomas – emocijas, vēlmes, morāle, domas, sabiedrība un nācija, politika, ekonomika, cilvēciskās attiecības, komunikācija, laiks, dzīve un nāve, reliģija, dažādi notikumi un darbības (*Kövecses* 2010, 15–24).

Metafora valodā pilda noteiktas funkcijas. Tās ir dažādas, piemēram, izskaidrošana, noskaidrošana, aprakstīšana, izteikšana, vērtēšana, izklaidēšana u.c. (*Knowles, Moon* 2006, 3). Terminradē, it īpaši metaforiskā terminradē, svarīgas divas tālāk nosauktās metaforas funkcijas:

- 1) izziņas jeb kognitīvā funkcija, kas spēj konkretizēt abstrakto; abstraktais nav tieši novērojams, bet ir izsecināms, savukārt konkrētais ir tas, ko var uztvert ar maņu orgāniem,

2) nosaucējfunkcija jeb nominatīvā funkcija, kas, izmantojot valodā esošus vārdus, nosauc jaunas reālijas; sākotnēji jaunais jēdziens apziņā ir tēlainis, jo rada asociācijas ar pamatnozīmi, taču laika gaitā tēlainība zūd.⁷⁰

Abas funkcijas savā starpā saistītas, jo nominatīvā funkcija izriet no kognitīvās. Jauni jēdzieni vispirms tiek aptverti caur kognitīvo funkciju un tikai tad nosaukti – caur nominatīvo funkciju.

Kā secina Liepa, metaforas funkcijas 20. un 21. gs. tiek arvien izvērstas. Metaforas ir ik uz soļa, turklāt tās pat netiek apzinātas. Primārā ir saprašana, apjēgsme, fona zināšanas un pieredze, un tikai tad metaforas semantiskajā apstrādē nāk valoda (Liepa 2009, 15–16).

Metafora kā uztveres un izziņas veids aprakstīta arī rētorikas enciklopēdijā, kurā uzsvērtas filozofiskās pieejas metaforas pētniecībā, kas ļauj izprast metaforas fenomenu. Filozofiskās pieejas metaforai tiek fokusētas galvenokārt uz izziņas un domāšanas veidu jautājumiem (Sloane 2001, 494–495).

20. gs. metaforas teorija rāda ne tikai filozofisku pieeju, bet arī jau augstāk pieminēto metaforas funkcionēšanu zinātniskā tekstā, kas netiek uzskatīts par tipisku metaforu izmantošanai. Ir bijuši arī centieni izvairīties no metaforu lietošanas zinātniskā valodā, taču, neskatoties uz šiem centieniem, zinātniskā valodā metaforu netrūkst, piemēram, dabas grāmata, dabiskā atlase, DNS bibliotēka utt. (Sloane 2001, 494–495).

Deriens (Steven Darian) izteicis salīdzinājumu, ka *metafora piepilda dabisko valodu tādā pašā veidā, kā asinis piepilda ķermeni*. Tas liecina, ka metaforiskā

⁷⁰ Pēc Džonsona un Leikofa grāmatas “Metaforas mums līdzās” pirmā izdevuma 1980. g. izdoti tādi darbi kā Lee, D. *Cognitive Linguistics: an Introduction*, 2001, Ungerer, F., Schmid, H.-J. *An Introduction to Cognitive Linguistics*, 2006, Kövecses, Z. *Metaphor: a Practical Introduction*, 2010; Gibbs, Raymond W., Gibbs, Raymond W., Jr. *The Poetics of Mind: Figurative Thought, Language, and Understanding*, 1994, Gibbs, Raymond W., The embodied and discourse views of metaphor: why these are not so different and how they can be brought closer together, in: *Metaphor: Embodied Cognition and Discourse*, ed. Hampe, B., 2017, 319–335 u.c. Viens no jaunākajiem pētījumiem ir Kövecses, Z., *Extended Conceptual Metaphor Theory*, 2020, kurā Džonsona un Leikofa konceptuālās metaforas teorija vērtēta kā standarta pieeja un piedāvāta jauna – izvērsta konceptuālās metaforas teorija.

domāšana vispārīgi tiek atzīta kā svarīgākais līdzeklis zinātniskā domāšanā un sevišķi kā jaunu hipotēžu avots. Kopumā tēlaina valoda palīdz lasītājam atcerēties, radot reālāku tēlu. Idejas, kas asociētas ar piecām cilvēkam piemītošajām sajūtām, īpaši redzi, daudz labāk paliek atmiņā (*Darian* 2003, 89–112). Šis uzskats pausts arī Cicerona traktātā “Par oratoru”, kurā norādīts, ka *metafora* [...] *uz pašām sajūtām tiek piemērota, visvairāk acu [sajūtām], kas ir vissmalkākā [metafora] (De or. 3.160).*

Kā jau augstāk uzsvērts, metafora zinātnisku tekstu padara vieglāk uztveramu, un to nodrošina veiksmīgs saturiskās skaidrības un izteiksmes tēlainības apvienojums. Šis apgalvojums sasaistās ar antīko teorētiku viedokli par labas izteiksmes nosacījumiem – *ἀρεταὶ λέξεως, virtutes elocutionis* ‘izteiksmes izcilās īpašības’, proti, pareiza valoda, skaidrība, piemērotība un izgreznojums. Kā raksta Baltiņa, šī nosacītā sintēze, kas ietver sevī divas dažādas puses, kopš pirmo Eiropai nozīmīgo zinātnes tekstu tapšanas veicinājusi metaforas kā pasaules izziņas instrumenta pastāvēšanu (Baltiņa 2006, 34–35).

Deriens zinātnes valodā sastopamās metaforas izdalījis pēc piederības kādai jēdzienu grupai, kur daļēji iezīmējas Kvintiliāna uzskats par dalījumu *dzīvais-nedzīvais (Inst. Orat. 8.6.9-10)*. Tā tiek izdalītas:

- 1) priekšmetisko jēdzienu grupai piederīgas metaforas,
- 2) ar dzīvām būtnēm saistīto jēdzienu grupai piederīgas metaforas,
- 3) ar cilvēku saistīto jēdzienu grupai piederīgas metaforas,
- 4) ar fizisko pasauli saistīto jēdzienu grupai piederīgas metaforas,
- 5) ar psihisko pasauli saistīto jēdzienu grupai piederīgas metaforas

(*Darian* 2003, 38).

Neapšaubāmi, ka medicīnas teksti arī ir zinātniski, un tajos metafora ir konstatējama bieži. Zontaga (*Susan Sontag*) uzsver, ka medicīnā metaforas ļauj izprast slimības būtību, tās skaidro izmeklēšanas un ārstēšanas procesu, kas it īpaši pacientiem var izrādīties ļoti sarežģīts un grūti uztverams.

Zontaga secina, ka divām slimībām ir veltīts īpaši daudz metaforu – tuberkulozei un vēzim. Bez izpratnes par etioloģiju tuberkuloze dēvēta par viltīgu un nepielūdzamu dzīves zagli. Līdzīgi apzīmējumi veltīti arī onkoloģiskām saslimšanām. Zinātnieki, ārsti un pacienti lieto metaforas, lai saprastu kompleksos apstākļus, ko dēvē par vēzi vai tuberkulozi (Sontag 1978, 3–11).

Zontaga arī uzsver, ka abu slimību nosaukumi ir metaforas. Termins *vēzis* nāk no sengrieķu valodas substantīva *καρκίνοσ, ό* ‘vēzis, krabis’. Šis metaforiskais termins aizgūts no hipokratiskā un galēniskā korpusa. Tajos šis termins nosauc jebkuru ārēja izauguma vēnu tīklojumu, kas vizuāli līdzinās krabja kājām. Tādējādi arī sākotnējā vēža definīcija ir nevis ļaundabīgs audzējs, kā tas tiek saprasts tagad, bet gan uztūkums vai izaugums.

Par tuberkulozi etimoloģija rāda, ka šī slimība arī tika uztverta kā anormāls izaugums, nevis baktēriju izraisīta slimība. Latīņu valodas substantīvs *tuberculum*, deminutīvs no *tuber* (*kupris, kūkums; pumpa, puns*), nozīmē slimīgu, patoloģisku izaugumu, izvirzījumu vai audzēju (Sontag 1978, 3–11).

Tādas slimības kā tuberkuloze, vēzis vai AIDS mēdz skart mīti, aizspriedumi, nepatiesības un sagrozīti fakti. Taču, pēc Zontāgas domām, ir iespējams atbrīvoties no nepatiesajiem pieņēmumiem un atspoguļot slimības īsto jēgu, skaidrojumos balstoties uz metaforām, jo metaforiskā domāšana parāda lietas būtību (Sontag 1978, 3–11).

Metaforas pētniecība ir plaša un sarežģīta. Daļa kognitīvistikas pētnieku ir sastapušies ar metaforas pētīšanas metodes problēmām. Metaforu piemēri, kas pētīti, būdami atrauti no konteksta, var novest pie maldīgiem un aplamiem secinājumiem. Metaforas pētniecība jebkurā aspektā ir daudzslāņaina, un tā pieprasa fona zināšanas, fona izpratni. Līdzīgi arī šajā promocijas darbā pieeja metaforisku terminu pētniecībai veidota no trīs aspektiem.

Tātad mūsdienu teorētiskajā domā varētu izšķirt divus galvenos skatupunktus uz metaforu. Ir tradicionālais skatījums uz metaforu – kā tropu,

kā rētorisku figūru, kā neatņemamu dzejas sastāvdaļu u.tml. Taču pastāv arī otrs – daudz plašāks – skatījums, proti, metafora, kas ataino metaforu kā cilvēka domāšanas un uztveres fenomenu. Abu skatupunktu aizmetņus var vērot antīko teorētiķu darbos, turklāt mūsdienu metaforas teorijas pētniecības vēriens sasaucas ar antīkās pasaules rētoru atzinumu par metaforu kā svarīgāko no tropiem.

1.3. Metafora kā līdzeklis terminradē

Vēl kāda ļoti būtiska metaforas iezīme, kas jau iezīmēta iepriekšējā apakšnodaļā, bet aplūkojama tuvāk, ir tās spēja veidot pamatu veiksmīgi funkcionējošam terminam. Metafora ir viens no terminrades elementiem. Šajā apakšnodaļā izklāstīta termina teorija, sākot ar antīko teorētiķu skatījumu un beidzot ar mūsdienu pētnieku atziņām.

Antīkie teorētiķi un attiecīgo nozaru speciālisti pirms divdesmit gadsimtiem bija sprieduši par vārdiem, kas pilda termina funkciju, un par terminu veidošanu, lai gan netika lietoti termini *termins* un *terminoloģija*. Marsa (*Nuria Edo Marza*) raksta, ka terminu *terminoloģija* 1786. g. izveidoja vācu humānists Kristians Gotfrīds Šutcs (*Cristian Gottfried Schütz, 1747–1832*), savienojot latīņu substantīvu *terminus* ‘robežakmens, robežstabs; robeža; (pārn.) beigas, nobeigums’ un sengrieķu substantīvu *λόγος* ‘vārds, apgalvojums, runa, pateiktais, definīcija’ (*Marza 2009, 83*). Tātad termins ir salīdzinoši jauns.

Lipurlis (*Dimitrios Lipourlis*) uzsver, ka viena no nozarēm, kas uzplauka Senajā Grieķijā, sākot ar 5. gs., bija medicīna – *τέχνη ἰατρική* ‘ārstēšanas māksla’. Šī uzplaukuma dēļ bija radusies vajadzība pēc specializētas valodas, vajadzība pēc specializētas leksikas, kas varētu paust medicīnas parādības. Tā Galēns, kad jau vairākus gadsimtus bija pieejams nopietns medicīnisko tekstu kopums, savā traktātā “Par ārstēšanas paņēmienienu” (*De methodo medendi, Μέθοδος θεραπευτική*) rakstījis:

διοίσει δ' οὐδὲν ἢ νόσον ἢ νόσημα λέγειν, ὥσπερ οὐδὲ πάθος ἢ πάθημα. καὶ μὲν δὴ καὶ ὅτι τὸ πάθους ὄνομα καὶ κατὰ τοῦ νοσήματος ἐπιφέρουσιν οἱ παλαιοί, καθάπερ καὶ τὴν ἀρρωστίαν καὶ τὴν ἀσθένειαν, ἐπιδέδεικται καὶ τοῦτ' ἐν τοῖς περὶ τῶν ἱατρικῶν ὀνομάτων, καὶ ὡς οὐδὲν διαφέρει λέγειν ἀρρωστίαν ἢ ἀρρώστημα. καὶ μὲν γε καὶ ὡς τοὺς νοσοῦντες αὐτοὺς οὐ νοσοῦντας μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀρρωστοῦντας καὶ ἀσθενοῦντας καὶ κάμνοντας ὀνομάξουσιν (Kühn 1825, X, 91)

Nebūs nekādas atšķirības teikt vai nu vóσos (slimība), vai νόσημα (slimība),⁷¹ πάθος (sāpes) vai πάθημα (sāpes). Gan vienā, gan otrā gadījumā ir norādīts, ka priekšteči lietoja vārdu πάθος (sāpes) νόσημα (slimības) vietā, tāpat kā ἀρρωστία (slimīgums) un ἀσθένεια (neveselīgums) tajos [darbos], kas par ārstu vārdiem; tāpat nav nekādas atšķirības teikt ἀρρωστία (slimīgums) vai ἀρρώστημα (slimīgums); gan vienā, gan otrā gadījumā [ir norādīts], ka slimojošos var nosaukt ne tikai par νοσοῦντες (slimajiem), bet arī par ἀρρωστοῦντες (slimīgajiem), ἀσθενοῦντες (neveselīgajiem) un κάμνοντες (slimojošajiem).⁷²

Šajā gadījumā ἱατρικῶν ὀνόματα 'ārstu vārdi' varētu tikt uztverti kā medicīnas termini. Tātad Galēns, kas 2. gs. m.ē. bija būtiski pavirzījies medicīnas attīstību, pievērsās ne tikai medicīnas prakses jautājumiem, bet arī teorētiskiem medicīnas valodas jautājumiem. Ārstiem bija nepieciešams attīstīt valodu, kas viņiem palīdzētu sazināties vienam ar otru, aprakstīt vai izskaidrot dažādas medicīnas parādības, paskaidrot tās savā ārstu lokā vai plašākai sabiedrībai un runāt par specifiskiem atklājumiem, uzskatiem vai teorijām. Tas nozīmēja, ka ārstiem vajadzēja izveidot savu terminoloģiju (Lipourlis 2007, 1109).

Vācu ārsta un medicīnas vēsturnieka Karla Gotloba Kūna (*Karl Gottlob Kühn*, 1754–1840) 19. gs. apkopotie un izdotie Galēna traktāti ir bilingvāli – oriģinālā sengrieķu valodā un tulkojumā latīņu valodā. Latīņu valodā ἱατρικῶν ὀνόματα tulkots kā *vocabuli medicinalia*, burtiski 'medicīnas nosaukumi' jeb 'medicīnas vārdi'. Tulkojums latīņu valodā ir ļoti līdzīgs angļu *medical vocabulary* 'medicīnas vārdu krājums'. Tātad Galēna traktātā ἱατρικῶν ὀνόματα norāda uz kādu noteiktu apzinātu medicīnas vārdu krājumu, kas pastāvējis jau 2. gs. m.ē.

⁷¹ Gadījumos, kad latviešu valodā sniegts vienāds tulkojums dažādiem grieķu vārdiem, atšķirības nav semantiskas, mainās tikai dzimte, piemēram, *vóσos* f., *νόσημα* n.

⁷² Šeit un turpmāk, citējot Galēnu, autores tulkojums no sengrieķu valodas; neviens galēniskā korpusa traktāts līdz šim nav tulkots latviešu valodā.

Galēna pētniecība valodas jautājumos ir skaidrojama ar to, ka viņš vispirms sevi dēvēja nevis par ārstu, bet par filozofu. Viņš ir sarakstījis atsevišķu traktātu, kas veltīts šai tēmai – “Labam ārstam ir jābūt arī filozofam” (*Quod optimus medicus sit quoque philosophus*, Ὅτι ὁ ἄριστος ἰατρός καὶ φιλόσοφος). Tāpat viņš sarakstījis vairākus traktātus, kas veltīti valodas jautājumiem, taču lielākā daļa no tiem līdz mūsdienām nav saglabājusies. Tomēr pētījumi par šo salīdzinoši šauru tēmu rāda, ka Galēna uzskatus par valodu var konstatēt no daudziem citiem traktātiem, kas nav veltīti valodai (Morison 2008, 116–117), līdzīgi kā augstāk minētajā citātā no traktāta “Par ārstēšanas paņēmieni”.

Tātad antīko teorētiķu tekstos ir vērojama apzinātība par specializēta vārda krājuma esamību, tiekšanās apzīmēt vienu un to pašu jēdzienu ar vienu un to pašu apzīmējumu. Šodienas izpratnē tas būtu termins.

Kukjalko izpētījusi, ka tendence – nosaukt un definēt, burtiski, novilkt robežas, – antīkajā pasaulē pakāpeniski nostiprinājās. Šo procesu ietekmēja Senās Grieķijas *τέχναι* jeb mūsdienu izpratnē zinātņu rašanās. Viens no zinātnes valodas raksturelementiem ir termins. Tas attiecas arī uz antīkajiem zinātniskajiem un teorētiskajiem tekstiem (Kukjalko 2011, 21–24). Šī antīko teorētiķu tiekšanās definēt jēdzienus veicināja terminu rašanos un nostabilizēšanos, jo termins un definīcija savā starpā ir cieši saistīti. Latīņu substantīvs *definitio* nozīmē ‘precīza norādīšana’ un ‘jēdziena noteikšana’, savukārt sengrieķu tekstos bija pazīstams mūsdienu definīcijas izpratnei līdzvērtīgs jēdziens – substantīvs *ὀρισμός*, *ὁ* ‘robežu noteikšana, norobežošana, definēšana’.

Pievēršoties antīkajiem teorētiķiem, ne konkrētas nozares speciālistiem, saistībā ar termina vēsturi jāpiemin četri nozīmīgi teorētiķi – jau pieminētie Aristotelis un Kvintiliāns, kā arī Dionīsijs Halikarnāsietis un Dionīsijs Trāķietis. No atsevišķiem šo teorētiķu traktātiem tālāk tekstā sniegti daži spilgti citāti, kas no dažādiem aspektiem raksturo tēmu par termina jēdzienu antīkajā pasaulē.

Aristotelis, kā jau minēts pirmajā apakšnodaļā, pētījis un aprakstījis visdažādākās tēmas, tāpēc viņa sarakstītos darbus var iedalīt šādās grupās: (1) loģika un metafizika, (2) daba, dzīvība un prāts, (3) ētika, politika un humanitārās zinātnes (ODCW 2005, 70). Aristoteļa pētnieciskā darbība daudzās nozarēs veicinājusi nepieciešamību aprakstīt zinātnes valodu. Šo jautājumu Aristotelis aprakstījis traktāta "Rētorika" 3. grāmatā.

Kukjalko raksta, ka Aristotelis iztīrījis izteiksmes veida aspektus un oratorrunas uzbūvi. Mūsdienu izpratnē tas būtu vārdiskās izteiksmes veids jeb valodas stils. Šīs tēmas iztīrījums prasījis noteiktus jēdzienu skaidrojumus un nosaukumus – tāpat mēģinājumus definēt to, kas šodienas izpratnē uztverams kā termins.

ἔστω οὖν ἐκεῖνα τεθεωρημένα καὶ ὠρίσθω λέξεως ἀρετὴ σαφῆ εἶναι (σημεῖον γάρ τι ὁ λόγος ὄν, ἐὰν μὴ δηλοῖ οὐ ποιήσει τὸ ἑαυτοῦ ἔργον) (Rhet. 1404b1-2).

Lai tad ir novērots un noskaidrots, ka izteiksmes icilā īpašība ir skaidrība (jo runa ir kāda zīme, ja nav skaidra, tā neveic savu darbu).

Sengrieķu vēsturnieka un rētorikas skolotāja Dionīsija Halikarnāsieša (*Διονύσιος Ἀλικαρνασσεύς*, 1. gs. p.m.ē.) nozīmīgākais traktāts ir "Par vārdu savienošanu" (*De compositione verborum, Περὶ συνθέσεως ὀνομάτων*).⁷³ Tas ir viens no retajiem hellēnisma un vēlīnās antikvitātes laika sacerējumiem, kas pilnībā saglabājies līdz mūsdienām un kurā rūpīgi tiek pētīta valodas materiāla apstrādes gaita. Traktātā aplūkoti daudzveidīgi valodas un stila jautājumi, tāpēc mūsdienu izpratnē tas nenoliedzami ir uzskatāms par filoloģiski teorētisku tekstu (Kukjalko 2011, 11).

Kukjalko norāda, ka šajā traktātā viens no aplūkojamiem terminiem ir sengrieķu substantīvs *λόγος, ὁ*, ko šajā gadījumā latviski varētu tulkot kā 'izteikums'.⁷⁴ Traktātā šis termins daļēji pārklājas ar to, ko mūsdienās definē kā teikumu. Savukārt traktātā daudz lietotais substantīvs *σύνθεσις, ἡ* ir izteikuma

⁷³ Līdz šim nav veikta traktāta pārtulkošana un publicēšana latviešu valodā.

⁷⁴ Šim sengrieķu substantīvam atkarībā no konteksta var būt daudz nozīmju.

daļu savienošana, burtiski tulkojot 'kopsavilkums, savienošana'. Traktāta sākumā Dionīsijs Halikarnāsietis sniedzis *σύνθεσις*, *ή* definīciju.

ή σύνθεσις ἔστι μὲν, ὥσπερ καὶ αὐτὸ δηλοῖ τοῦνομα, ποιά τις θέσις παρ' ἄλληλα τῶν τοῦ λόγου μορίων, ἃ δὴ καὶ στοιχεῖά τινες τῆς λέξεως καλοῦσιν (De comp. 2.1–3).

Savienošana ir, kā jau to norāda pats apzīmējums, kāda noteikta izteikuma daļu, kuras daži sauc arī par vārdiskās izteiksmes pamatvienībām, līdzās novietošana.⁷⁵

Tātad Dionīsijs Halikarnāsietis aprakstījis ne tikai vārdu, bet teikuma daļu savienošanu. Šī definīcija ir skaidra un tieša vienam konkrētam valodas jēdzienam (Kukjalko 2011, 53).

Pirmās sengrieķu gramatikas "Gramatikas māksla" (*Ars Grammatica, Τέχνη γραμματική*) autors ir Dionīsijs Trāķietis (*Διονύσιος ὁ Θραῖξ*, 1. gs. p.m.ē.). Traktātā teoretizēts par valodas jautājumiem un izteiktas definīcijas, kuras varētu raksturot kā mūsdienīgas. Traktāta sākumā Dionīsijs Trāķietis rakstījis, kas ir gramatika.

Γραμματική ἐστὶν ἐμπειρία τῶν παρὰ ποιηταῖς τε καὶ συγγραφεῦσιν ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ λεγομένων (Ars Grammatica 1.1.5).

Gramatika ir pieredze, kas lielākoties pateikta dzejnieku un rakstnieku [darbos].⁷⁶

Tiek definēts arī vārds un izteikums jeb teikums.

Λέξις ἐστὶ μέρος ἐλάχιστον τοῦ κατὰ σύνταξιν λόγου. Λόγος δὲ ἐστὶ πεζῆς λέξεως σύνθεσις διάνοιαν ἀντοτελήη δηλοῦσα (Ars Grammatica 1.1.23).

Vārds ir salikta teikuma mazākā daļa. Bet teikums ir vārdu savienojums, kas izsaka pabeigtu domu.

Tātad atkal definīcijas norāda aprakstīto jēdzienu robežas.

Attiecībā uz termina izveidi un izpratni vērts vēlreiz pieminēt Kvintiliāna traktātu "Oratora mācīšana", kurā norādīts uz tropu veidu definēšanas sarežģītību.

Circa quem inexplicabilis et grammaticis inter ipsos et philosophis pugna est, quae sint genera, quae species, qui numerus, quis cuique subiiciatur (Inst. Orat. 8.6.1).

⁷⁵ Brigitas Kukjalko tulkojums no sengrieķu valodas.

⁷⁶ Dionīsija Trāķieša traktāta "Gramatikas māksla" citātos autores tulkojums no sengrieķu valodas.

Neatrisināma cīņa ir gan starp gramātiķiem pašiem, gan filozofiem par to, kādi būtu [tropu] veidi, kādi paveidi, kāds skaits un kas kam pakārtojas.

Šī Kvintiliāna piebilde pierāda sākumā minēto domu, ka antīkie teorētiķi centās sakārtot, sistematizēt un novilkt robežas pašu jēdzienu starpā, tādējādi veidojot vienam jēdzienam vienu terminu un definīciju. Līdz ar to veidojas vienota sistēma, kurā termini ir šīs sistēmas daļa.

Kvintiliāns tās pašas nodaļas turpinājumā rakstījis par terminiem, kā latīņu un grieķu valodā dēvē metaforu.

Incipiamus igitur ab eo, qui cum frequentissimus est tum longe pulcherrimus, translatione dico, quae μεταφορά Graece vocatur (Inst. Orat. 8.6.4).

Sāksim ar to [tropu], kurš gan visbiežākais ir, gan līdz šim arī visskaistākais, es saucu to par translatio, [un tas] pie grieķiem tiek dēvēts par metaphora.

Latīņu valodā precīzi iztulkots grieķu substantīvs *μεταφορά, ἡ*. Šī substantīva pamatā ir prepozīcija *μετά* 'pār, pēc' un verbs *φέρω* 'nest'. Tieši tāpat veidots latīņu substantīvs *translatio* – no prepozīcijas *trans* 'pār' un verba *ferre* supīna formas *latum* 'nest'. Gan grieķu *μεταφορά, ἡ*, gan latīņu *translatio* latviešu valodā varētu tulkot kā 'pārnesums'. Šāda grieķu ieviesto terminu pārmantojamība romiešu teorētiskajos tekstos arī norāda uz to, ka antīkie teorētiķi centās ieviest vienotu sistēmiskumu zinātniskajos tekstos.

Jēdzienu izpratne, specializētas valodas apzināšana un pilnveidošana, definīciju veidošana antīkajos teorētiskajos tekstos un noteiktu nozaru tekstos, t.i., zinātniskos tekstos, raisa jautājumu, vai sistematizēta un apzināta terminrade atsevišķās zinātnes nozarēs ir sākusies tikai 18. gs., kā to parasti pieņemts uzskatīt. Tāds uzskats bieži pausts dažādos terminoloģijas vēstures pārskatos. Iespējams, ka no terminoloģijas, terminogrāfijas un terminzinātnes skatupunkta nav pievērsta pietiekama uzmanība antīkajiem teorētiskajiem tekstiem un zinātniskiem tekstiem. Līdz ar to valda uzskats, ka terminoloģijas sistēmiska izstrāde parādās vien 18. gs.

Terminoloģijas vēsturē, kā norāda Pūtele, ir trīs klasiskās terminoloģijas skolas, kas izveidojās 20. gs. 30. gados, un vairāki terminoloģijas virzieni, kuri

radās 20. gs. 90. gados. Šie jaunākie virzieni, piemēram, socioterminoloģija, sociokognitīvā terminoloģija, terminoloģijas komunikatīvā teorija u.c., neatbalsta klasiskās terminoloģijas skolas, uzsverot, ka tajās pastāv pārāk liela starptautiska standartizācija (Pūtele (a) 2020).

Klasiskās terminoloģijas skolas ir Vīnes jeb austriešu, Prāgas jeb čehu un Maskavas jeb padomju skola. Eigens Visters (*Eugen Wüster*, 1898–1977), kura specialitāte bija elektrotehnikas inženierija, izveidoja pamatus terminzinātnei un vispārīgajai terminoloģijas teorijai un dibināja terminoloģijas Vīnes skolu. Vistera vispārīgā terminoloģijas teorija nosaka, ka katram jēdzienam var būt tikai viens termins, definīcijām jābūt precīzām, nedrīkst pastāvēt polisēmija, terminoloģijai jābūt internacionalizētai utt. Šo teoriju turpinājis Maskavas jeb padomju skolas pārstāvis Dmitrijs Lotte (*Дмитрий Лотте*, 1889–1950), kas sākotnēji strādājis tehnisko zinātņu jomā, taču vēlāk attīstīja terminoloģiju kā zinātnisku disciplīnu. Prāgas jeb čehu skolas pārstāvji terminoloģijas teoriju attīstīja kā daļu no leksikas, kā valodas apakšsistēmu (Pūtele (a) 2020, Cabre 1999, 1–6.)

Pirmā starptautiskā terminoloģijas standartizācijas asociācija tika dibināta ASV Misūri 1904. g. – *The International Electrotechnical Commission*. Arī šīs asociācijas dibinātāji pamatā darbojās tehniskajās zinātnēs (Cabre 1999, 1–6.).

Kabrē uzskata, ka pastāv divi viedokļi par terminoloģijas kā patstāvīgas zinātnes nozares esamību. No vienas puses, terminoloģija tiek uzskatīta par praktisku parādību, kuru pieprasa sociālās nepieciešamības, bet, no otras puses, terminoloģija ir atsevišķa zinātnes nozare (Cabre 1999, 1–6). Terminoloģija ir balstīta semantikā, un termini ir vienības, kas sasaista valodu ar pasauli un atspoguļo objektus realitātē. Speciālisti lieto terminus, lai izteiktos, apmainītos domām un lai organizētu konkrētas disciplīnas struktūru (Cabre 1999, 39).

Tātad vispārīgajā terminoloģijas teorijā termins⁷⁷ ir kādas sistēmas sastāvdaļa, tātad termins nevar pastāvēt viens un atrauts no kopuma, savukārt terminu kopums ir terminoloģija.⁷⁸ Termina izvēlē un izpratnē būtisks ir jēdziens.⁷⁹ Uzskatāmi to var parādīt ar terminoloģisko trīsstūri, grafiski attēlojot izziņas ceļu no izziņas objekta līdz tā pazīmju apkopošanai jēdzienā un izteikšanā ar terminu.

Skujiņa norāda, ka ir vajadzīgi noteikti priekšnosacījumi, lai veidotos jauns termins. Tas nozīmē, ka noteiktā zinātnes nozarē ir nobriedusi vajadzība pēc jauna apzīmējuma – ir radies jauns jēdziens vai noteiktas nozares speciālo jēdzienu sistēmā notikusi izdalīšana. *Lai termina funkcijai radītu jaunu vārdu, lai izvēlētos semantiski piemērotākos elementus, labi jāpazīst terminējama jēdziens, skaidri jāapzinās tā būtiskās pazīmes, robežas, jāzina virsjēdziena un blakusjēdziena termini* (Skujiņa 2002, 81–82). Jaunu terminu rada, kad kādā nozarē ir radusies šāda vajadzība, piemēram, kāda jaunatklājuma nosaukšana. Turklāt šis jaunatklājums ietilpst kādā noteiktā nozarē, un kā jauns termins tas papildina esošo terminoloģiju. Šo procesu dēvē par terminēšanu.⁸⁰

Skujiņa uzsver, ka jauni termini īpaši daudz radīti tieši pēdējā gadsimtā, kad sāka veidoties sistemātiska terminu pētniecība. Tas liek pievērsties terminzinātnei.⁸¹ Ja terminzinātne ir teorētiska terminu pētniecība, tad savukārt

⁷⁷ Termins ir konkrētas tematiskās jomas, speciālās nozares jēdziena vārdisks apzīmējums – vārds vai vārdkopa, kas izteic (nosauc un iezīmē) attiecīgās jomas (nozares) noteiktu jēdzienu kā nozares jēdzienu sistēmas sastāvdaļu (..) (VPSV 2007, 399).

⁷⁸ Terminoloģija ir kādas speciālās nozares vai sakarnozaru grupas terminu kopums; plašākā nozīmē terminu kopums valodā (VPSV 2007, 398–399).

⁷⁹ Jēdziens ir priekšmetu un parādību vispārīgo, būtisko pazīmju atspoguļojums apziņā. Valodniecībā tas ir lingvistisko kategoriju semantiskais pamats, zinātniskajā terminoloģijā – būtisks termina izvēles un izpratnes pamats (VPSV 2007, 176).

⁸⁰ Terminēšana ir jēdziena izteikšana ar terminu, t.i., ar vārdu vai vārdkopu terminoloģiskā funkcijā (VPSV 2007, 398).

⁸¹ Terminzinātne ir starpdisciplināra zinātnes nozare, kurā pēta terminoloģijas teorētiskos aspektus, dažādu nozaru terminu struktūru, nozaru terminu sistēmu veidošanu, attīstību, lietošanu un pārvaldību (VPSV 2007, 401).

terminogrāfija⁸² pievēršas praktiskai terminu apkopošanai un sistematizēšanai (Skujiņa 2002, 81–82).

Skujiņa secina, ka terminoloģijā un terminogrāfijā darbojas gan valodnieki, gan attiecīgo nozaru speciālisti. Šāds mērķtiecīgs process ietilpst valodas plānošanā. Ir noteiktas prasības, kas veido labu terminu, – sistēmiskums, nozīmes precizitāte un formas īsums, viennozīmīgums, mononīmiskums,⁸³ kontekstneatkarība, emocionālā neitralitāte u.c. Šo prasību realizēšana ir ceļš uz ideālu terminu, pēc kura tiecas katra zinātniska terminoloģija (Skujiņa 2002, 7–9).

Kā uzsver Pūtele, terminoloģijas pētniecības gaitā ir izvirzīti vairāki aspekti, kuriem būtu jābūt ideāla termina pamatā, piemēram, īss, sistēmisks, paskaidrojošs, monosēmisks utt., taču realitātē ne vienmēr visus nosacījumus ir iespējams ievērot (Pūtele (b) 2021). Līdzīgu viedokli pauž arī Sīlis, norādot, ka 21. gs. ir izveidoti noteikti un stabili termina veidošanas principi, tomēr nākas atzīt, ka jaunas informācijas plūsma ir tik spēcīga, ka terminologiem ir gandrīz neiespējami tikt galā ar pieprasījumu radīt apzīmējumus jauniem objektiem, parādībām un procesiem (Sīlis 2006, 107). Tādējādi ir nācies pārdomāt klasiskās terminoloģijas skolas efektivitāti un pārvērtēt kādus no ideāla termina priekšnosacījumiem.

Terminoloģijas virzieni, kas izveidojās 20. gs. 90. gados, norādīja, ka klasiskajām terminoloģijas skolām ir vairākas nepilnības, piemēram, tendence uz starptautisku standartizāciju, kas neņem vērā dabisku valodas attīstības gaitu. Valoda ir nemitīgā attīstībā, līdz ar to arī terminoloģijā mainās gan jēdzieni, gan definīcijas. Viena no šo jaunāko terminoloģijas virzienu veidotājām ir

⁸² Terminogrāfija ir terminoloģijas un leksikogrāfijas starpnozare, kam pamatā ir vispārīgās leksikogrāfijas principi un kas nodarbojas ar nozaru terminu apkopošanu, sistematizēšanu un nozaru terminu vārdnīcu, glosāriju un citu terminu krājumu sastādīšanu, attīsta terminu vārdnīcu izstrādes teoriju un praksi (VPSV 2007, 398).

⁸³ Mononīmiskums ir viena no terminam izvirzītajām pamatprasībām katras konkrētas nozares ietvaros: 'viens jēdziens – viens termins'; šī prasība paredz, ka sinonīmija terminoloģijā ir nevēlama (VPSV 2007, 239).

komunikatīvās teorijas pārstāve Marija Terēze Kabrē (*María Teresa Cabré*)⁸⁴ (Pūtele (a) 2020).

Līdz ar klasiskās terminoloģijas skolas teoriju pārskatīšanu jaunāko terminoloģijas virzienu teorijā noteiktu vietu ieņem metafora. Kā raksta Sīlis, metaforiskuma un tēlainības noraidīšana klasiskajā terminoloģijas teorijā tiek kritizēta. Metaforiski termini ne vienmēr precīzi un viennozīmīgi atspoguļo jēdzienu, tomēr, neskatoties uz to, tieši metaforiski termini valodā spēj pastāvēt īpaši veiksmīgi (Sīlis 2006, 107–108). Līdzīgu nostāju pauž arī Načisčione, apgalvojot, ka metaforas nozīme terminradē un metaforas saglabāšana terminu tulkojumā ir būtisks pētniecības lauks kognitīvajā lingvistikā (Načisčione 2019, 552 – 562).⁸⁵

Temmermane (*Rita Temmerman*) norāda, ka 20. gs. sākumā terminoloģiem nācās nodrošināt precīzu starptautisku komunikāciju, un to varēja izdarīt ar klasiskās terminoloģijas teorijas palīdzību. Taču 21. gs. specializētas zināšanas izmanto arī nespeciālisti, līdz ar to terminu komunikatīvās funkcijas atšķiras no tām, kādas tās bija pirms gadsimta. Tāpēc terminoloģijas teorijai jāspēj atrast metodes standartizācijas pārkāpšanai un situācijas un kultūras konteksta ievērošanai (*Temmerman* 2000, 229–230).

Sīlis, rakstot par jaunāko terminoloģijas virzienu teorijām, uzsver, ka terminoloģijas pamatā ir plūralisms, atšķirīgums un multifunkcionalitāte. Šī dažādība rada *pamatu vienotību, zinātniskā objekta veselumu un pētījuma jomas veselumu*. Te var runāt par multidimensiju terminoloģisku vienību, kas atbilst terminoloģijas lietojuma specifikai, un šī specifika ir trīsdalīga – kognitīvā (jēdziens), lingvistiskā (termins) un komunikatīvā (situācija). Šīs jaunās

⁸⁴ Marijas Terēzes Kabrē nozīmīgākais darbs terminoloģijas komunikatīvajā teorijā ir *Terminology: Theory, methods and applications* (1999), vēlāk iznāk tādi raksti kā *Elements for a theory of terminology: Towards an alternative paradigm* (2000), *Theories of terminology: Their description, prescription and explanation* (2003), *Terminology and Translation* (2010), kā arī raksti spāņu valodā.

⁸⁵ Publikācijas pieejamas tiešsaistē: <http://www.naciscione.com/resources.html> [skatīts 11.02.2020]. Par šo var lasīt arī Andreja Veisberga rakstā “Vai tiešām īsāk nevar”, pieejams tiešsaistē: <http://www.vvk.lv/index.php?sadala=149&id=848> [26.01.2020].

terminoloģijas teorijas veidojošais elements ir metafora, kas ir abstraktās domāšanas pamatā. *Metaforiskā tēlainība palīdz formulēt idejas un jēdzienus, tāpēc tā ir tik svarīga terminoloģijā, jo daudzi termini apzīmē abstraktus jēdzienus.* Šīs jaunās terminoloģijas veidošanos un attīstību ir veicinājis milzīgais informāciju tehnoloģiju pieplūdums un pārpilnība. Tādi metaforiski datortermini kā *logs (a window)*, *tapete (a wallpaper)* u.c. atvieglo datortehnikas apgūšanu (Sīlis 2006, 108–109).

Terminoloģija praksē un teorijā ir nebeidzamā attīstības procesā. Tas konstatējams gan antīkajos teorētiskajos tekstos un zinātnisko tekstos, gan pēdējo gadsimtu terminoloģijas teorijas izveidē un terminoloģijas praktiskā ikdienas lietojumā. Antīkās pasaules teorētiķu mēģinājumi definēt, novilkt jēdzienu robežas, nosaukt jēdzienus, salīdzināt jau esošās teorijas un tulkot ir aizsākums tādiem jautājumiem, ar kuriem vēl joprojām nākas saskarties terminogrāfijā. Turklāt jēdzienu nosaukšana, izmantojot metaforu, ieņem noteiktu lomu gan antīkās pasaules, gan mūsdienu teorētiķu vidū. Par to, kāda ir metaforas loma terminradē Senās Grieķijas medicīnā, kas tai raksturīgs un kāda ir tās attīstība, atklāts promocijas darba empīriskajā daļā.

2.RACIONĀLISMS ANTĪKĀS PASAULES MEDICĪNĀ

Sartons apgalvo, ka antīkās pasaules zinātnei ar mūsdienu civilizāciju ir liela saistība. Mūsdienu civilizācija ir koncentrējusies uz zinātņi un tehniku, bet šodienas zinātne nav nekas cits kā antīkās zinātnes turpinājums. Būtiski ir izskaidrot, ka neviens cilvēks nav dzīvojis un nedzīvo sociālā vakuumā, un, lai kādu konkrētu antīkās pasaules zinātnieku rādītu pilnīgi, pirmām kārtām ir nepieciešams aprakstīt vidi un kultūras fonu, kurā viņš dzīvojis. Ir muļķīgi runāt par kādu izcilu zinātnes pārstāvi bez mēģinājuma izskaidrot viņa individualitāti, apdāvinātību, kā arī sociālo vidi, kurā viņš veicis savus zinātnes sasniegumus (Sarton 1954, 3–4).

Tādēļ šī nodaļa veltīta racionālismam antīkās pasaules medicīnā – tās galvenajām iezīmēm, kā arī mitoloģiskajam fonam, kas Senajā Grieķijā bija cieši saistīts ar dažādu zinātņu aizsākumiem un attīstības gaitu. Savukārt šīs nodaļas apakšnodaļas veltītas antīkās pasaules zināmākajiem ārstiem Hipokratam un Galēnam, kā arī viņu un viņiem piedēvētajiem traktātiem, kas nonākuši līdz mūsdienām.

Medicīnas prakse un teorija bija ne tikai Senās Grieķijas fenomens, tā pastāvēja arī citās kultūrās. Taču, kā uzsvēris Snoudens, bija kāds būtisks aspekts, kas atšķīra Senās Grieķijas medicīnu no medicīnas Senajā Ēģiptē, Ķīnā vai Indijā. Lai izprastu šo aspektu, ir jānošķir divi pretēji uzskati par slimību cēloņiem – slimību cēloņus var vērtēt kā pārdabiskus un slimību cēloņus var vērtēt kā dabiskus. Pārdabiskais uzskats skaidro slimību cēloņus ar dievu dusmām, sodu, neapmierinātību u.tml., savukārt dabiskais uzskats – ar disharmoniju cilvēka ķermenī. Senajā Grieķijā, sākot ar 5. gs. p.m.ē., sāka dominēt dabiskais uzskats, skaidrojot, ka slimības nav kaut kas pārdabisks un dievu uzsūtīts, bet gan dabisks process, kuram var meklēt racionālu izskaidrojumu.

Pārdabiskais uzskats vērojams, piemēram, Homēra eposā “Īliada” un Bībelē. Eposa “Īliada” 1. dziedājumā dievs Apollons, būdams Trojas pusē,⁸⁶ atriebās grieķiem par nievājošu rīcību.

*Lētes un Kronida dēls. Par vadoni Atreidu īdzis,
Sērgu viņš sūtīja ļaunu; daudz kareivju no metnē mira,
Tāpēc ka Atreja dēls reiz apsmēja priesteri Hrīsu⁸⁷ (Hom. Il. 1, 9–11).*

Par nievāšanu Apollons grieķiem uzsūtīja ļaunu sērgu. Tātad Trojas kara laikā⁸⁸ un pat vēl Homēra laikā slimībai piedēvē kaut ko pārdabisku un uzskata to par dievu sūtītu.

Līdzīgs piemērs ir Bībelē Vecajā Derībā 1. Mozus grāmatā 3. nodaļā. Ādams un Ieva pēc tam, kad ēduši no laba un ļauna atzīšanas koka un tāpēc grēkojuši, sastapās ar sāpēm, slimībām un nāvi. Turpat tālāk 2. Mozus grāmatā no 7.–14. nodaļai, kad Ēģiptes faraons pēc Mozus lūguma neatbrīvoja ebrejus no verdzības, dievs ēģiptiešus sodīja ar slimībām, postošām vētrām un nāvi, kas ietekmēja gan cilvēkus, gan viņu ganāmpulkus (Bībele 2003, 15–16, 67–75). Arī šeit slimības ir dieva sods.

Kā apgalvo Longrigs (*James Longrigg*) un Snoudens, šādi piemēri rāda kontrastu starp pārdabisko uzskatu par slimību cēloņiem un grieķu jauno – racionālo ideju uzskatiem. Grieķu racionālā pieeja aizsāka rietumu medicīnas zinātnes pamatu rašanos (*Longrigg 2010, 1–2; Snowden 2010*).

Tomēr grieķi, lai gan Hipokrata dzīves laikā uzlūko slimības un ārstēšanu racionāli, turpina ticēt Olimpa dieviem. Viens no mazāk zināmiem sengrieķu mitoloģijas dieviem ir Asklēpijs (*Ἀσκληπιός*, romiešu Eskulāpijs (*Aesculapius*)). Asklēpijs bija saules, mākslas un gudrības dieva Apollona un Tesālijas valdnieka

⁸⁶ Olimpa dievi Trojas kara laikā bija sadalījušies divās pretējās pusēs – vieni atbalstīja grieķus, otri – trojiešus.

⁸⁷ No sengrieķu valodas tulkojis un atdzejojis Augusts Ģiezens. Dieves Lētes jeb Lēto un Kronida jeb Zeva dēls ir dievs Apollons, Atreids jeb Atreja dēls ir grieķu vadonis Agamemnon, Hrīss ir Apollona tempļa priesteris Trojā.

⁸⁸ Jautājums par Trojas kara laiku un tā reālo iespējamību ietilpst *Homēra jautājumā*, tāpēc vēl joprojām nav atbildes, kad un vai Trojas karš norisinājās (Tumans 2015, 32–33).

Flegija meitas Koronas dēls. Asklēpija meitas bija dieves Akeso, Panaceja, Jaso un Higeja (Longrigg 2010, 1–2; Snowden 2010).⁸⁹

Lipurlis norāda, ka Asklēpija meitu vārdi saistīti ar sengrieķu valodas leksiku, kas apzīmē ārstēšanu. Ar dievietes Akeso (Ἀκεσώ) vārdu saistāms verbs ἀκέομαι 'es dziedēju, es atjaunoju', substantīvi ἄκεσις, ἡ 'dziedināšana, ārstēšana, atjaunošana' un ἄκος, τό 'zāles, līdzeklis', adjektīvs ἀκεστός 'ārstējams, dziedināms, izdziedināms', kā arī dievietes Panacejas (Πανάκεια) vārds, kas kā sugas vārds πανάκεια, ἡ nozīmē 'visu izārstējošs līdzeklis'. Dievietes Jaso (Ἴασώ) vārds cieši saistīts ar verbiem ἰάομαι 'es dziedēju, es ārstēju' un ἰατρεύω 'es ārstēju, es dziedēju medicīniski', kā arī ar substantīviem ἰατήρ, ὁ, ἰάτωρ, ὁ, ἰατρός, ὁ, ἱητήρ, ὁ 'ārsts'. Ar dievietes Higejas (Ἑγεία) vārdu saistāms substantīvs ὑγεία, ἡ 'veselība', adjektīvi ὑγιής 'vesels', ὑγιεινός, ὑγιηρός 'veselīgs' (otro variantu vairāk lietojuši vēlīnie grieķu ārsti) un verbi ὑγίαινω 'es esmu vesels' un ὑγιάζω 'es ārstēju, es dziedēju' (Lipourlis 2007, 1106). Diemžēl latviešu valodā grūti parādīt atšķirību nianšes, kas šiem vārdiem ir sengrieķu valodā.

Asklēpija dēli ir mirstīgie Mahaons un Podalīrs. Abi apdziedāti Homēra eposā "Īliada". Trojas karā viņi bijuši grieķu ārsti. Mahaons šajā karā mira, taču Podalīrs atgriezās Grieķijā un apmetās Karijā. No Podalīra pēctečiem cēlušās trīs Asklēpiadu dzimtas – Knidas Asklēpiadi, Rodas Asklēpiadi un Kosas Asklēpiadi. No Kosas Asklēpiadiem nāca ievērojamākais antīkās pasaules ārsts Hipokrats (Longrigg 2010, 1–2; Snowden 2010).⁹⁰

⁸⁹ Dažos avotos lasāms, ka Asklēpijam bijušas piecas meitas – tāpat Akeso, Panaceja, Jaso, Higeja un Aegle (Αἴγλη). Šīs dievietes vārds ir no sengrieķu substantīva αἴγλη, ἡ 'sauļes vai mēness gaisma'.

⁹⁰ Vairāk par Senās Grieķijas medicīnu skat. "Hipokratiskie raksti. Izlase". Agneses Gailēs un Aijas van Hofas tulkojums, 2003; Fībiga, Ieva. Medicīnas valoda Senajā Grieķijā un tās attīstība. *Lingustica Lettica*, 2015, 182.–202. lpp; Longrigg, James. *Greek Medicine. From the Heroic to the Hellenistic Age. A Source Book*, 2010.

2.1. Hipokrats un hipokratiskais korpuss

Kosas Asklēpiads Hipokrats (*Ἱπποκράτης*, 460.–370. g. p.m.ē.) tiek dēvēts par medicīnas tēvu, un tam ir savs pamats. Agnese Gaile un Aija van Hofa uzsver, ka līdz 5. gs. p.m.ē. ārsta amata zināšanas tēvs nodeva dēlam tikai Asklēpiadu dzimtās, taču Hipokrata laikā šajā tradīcijā notika būtiskas izmaiņas, kas pārvērtā ierasto medicīnas mācīšanu. Asklēpiadu dzimtas savā vidū sāka uzņemt arī mācekļus. Tas nozīmē, ka medicīnas zināšanas varēja izplatīties daudz plašāk nekā līdz tam. Medicīnas skolas pastāvēja arī agrāk, taču Hipokrats bija pirmais grieķu ārsts, kurš izveidoja sistemātisku medicīnas apguvi un pārveidoja grieķu medicīnu no empīriskas disciplīnas, kas saistīta ar dieva Asklēpija kultu, par sistemātisku zinātņi (Gaile, Hofa 2003, xxxviii–xxxix).

Vikisers (*Bronwen L. Wickkiser*) norāda, ka 5. gs. p.m.ē. grieķu valodai bija vairāki dialekti. Viens no tiem bija joniskais dialekts, kas pastāvēja kā prozas tekstu un izglītotās sabiedrības dialekts. Senās Grieķijas ārsti praktizēja tikai sabiedrības izglītotos slāņos, tādējādi ārsti saprata savus slimniekus, un slimnieki – ārstus. Viņi runāja, varētu teikt, vienā valodā. Tāpēc Hipokrata traktāti tapuši joniskajā dialektā, lai gan viņa dzimšanas vietā, Kosas salā, runāja doriskajā dialektā (*Wickkiser* 2008, 135).

Hipokratiskais korpuss ir medicīnas tekstu krājums, kurā ir gan paša Hipokrata, gan viņa mācības turpinātāju sarakstīti traktāti. Gaile un van Hofa raksta, ka daļu darbu var uzskatīt par 5./4. gs. p.m.ē. tekstiem, taču pārējos vērojama tikai cenšanās atdarināt 5. gs. grieķu valodu, un visticamāk, šie teksti tapuši hellēnisma laikā vai pat ēru mijā. Tāpēc arī šis korpuss ir neviendabīgs – tajā ir gan konkrētām tēmām veltītas lekcijas, kas domātas jomas profesionāļiem un kurās izmantota specifiska terminoloģija, gan rētoriska rakstura teksti, kas tika paredzēti nolasīšanai plašā auditorijā, gan īsas ārsta piezīmes, gan tādi teksti, kas līdzinās ārstu pamācībām kādu konkrētu medicīnas problēmu risināšanā (Gaile, Hofa 2003, xxxix–xli).

Hipokratiskais korpuss (skat. 1. pielikumu) sakārtots pēc Kalifornijas Universitātes pētniecības centra izveidotās grieķu tekstu digitālās datubāzes TLG secības, kā arī vārdu skaits norādīts pēc TLG statistikas. Savukārt nosaukumu tulkojumiem latviešu valodā promocijas darbā ir ilustratīvs mērķis, nepretendējot uz to, ka kādu traktāta nosaukumu nevarētu tulkot citādi. Turklāt, cik iespējams, tulkojumos ir mēģināts izvairīties no grieķu vai latīņu cilmes vārdiem, kas kalpo mūsdienu medicīnas valodā kā termini, tādējādi metaforiskos terminus atspoguļojot latviešu valodā.

20. gs. laikā latviešu valodā tapa daudz tulkojumu no sengrieķu un latīņu valodas, tomēr no medicīnas tekstiem tulkots vien zvērests,⁹¹ kas ir viens no traktātiem hipokratiskajā korpūsā – turklāt ļoti īss. Taču 2003. g. tika izdota Agneses Gales un Aijas van Hofas no sengrieķu valodas tulkotā grāmata “Hipokratiskie raksti. Izlase”,⁹² kas būtiski papildināja latviešu valodā pieejamo literatūru par antīko medicīnu. Izdevumam ir vērtīgs ievads, kurā aprakstīts sengrieķu medicīnā būtiskākais, kā arī plaši komentāri, kas palīdz saprast pašus traktātus jeb sacerējumus, kā tos dēvē tulkotājas.

⁹¹ 20. gs. traktātu tulkojis gan Kristaps Rudzītis, gan Andrejs Johansons. Kristapa Rudziša tulkotais zvērests atrodams vārdnīcā “Terminologia medica” šķirklī par Hipokrātu, savukārt Andreja Johansona tulkojums – vietnē periodika.lv laikraksta “Akadēmiskā Dzīve” Nr. 2 (01.09.1959.) izdevumā. Nav skaidrs, vai tulkojumi veikti no oriģināla sengrieķu valodā vai no tulkojuma latīņu valodā, vai no tulkojumiem kādās modernajās valodās. 2003. g. traktāta tulkojums no oriģināla sengrieķu valodā iznāk rakstu krājumā “Hipokratiskie raksti. Izlase”, Agneses Gales un Aijas van Hofas tulkojums. Promocijas darba pielikumā ievietots hipokratiskā korpusa traktāta “Zvērests” oriģināltekstis un autores tulkojums no sengrieķu valodas. Iemesls šā traktāta iekļaušanai pielikumā meklējams maldīgajā priekšstatā, ka hipokratiskais zvērests ir tas pats, kas Hipokrata zvērests. Hipokrata zvērests ir viens no hipokratiskā korpusa traktātiem, kas uzrakstīts sengrieķu valodā aptuveni 5.–3. gs. p.m.ē. Savukārt hipokratiskais zvērests (latīņu *Iusiurandum Hippocraticum*) ir zvērests, ko parasti nolasa medicīnas studiju absolventi, saņemot diplomu, un kam ir dažādas versijas gan modernajās, gan latīņu valodā.

⁹² “Zvērests” (*Iusiurandum*, Ὀρκος), “Likums” (*Lex*, Νόμος), “Senā ārstēšanas māksla” (*De prisca medicina*, Περί ἀρχαίας ἰατρικῆς), “Par mākslu” (*De arte*, Περί τέχνης), “Par gaisiem, ūdeņiem un vietām” (*De aere, aquis et locis*, Περί ἀέρος, ὑδάτων, τόπων), “Svētā slimība” (*De morbo sacro*, Περί ἱερῆς νόσου), “Par cilvēka uzbūvi” (*De natura hominis*, Περί φύσιος ἀνθρώπου), “Par vējiem” (*De flatibus*, Περί φύσων), “Par Sēklu. Par bērniņa rašanos” (*De semina* vai *De genitura*, Περί γονῆς. *De natura pueri*, Περί φύσιος παιδίου), “Aforismi” (*Aphorismi*, Αφορισμοί), “Vietējās slimības I, III” (*Epidemiae*, Ἐπιδημιαί).

Senajā Grieķijā, kā apgalvo Gaile un van Hofa, ārstam bija jāprot pārliecināt slimniekus par savu prasmi un pierādīt, ka tieši viņa dziedniecības metode spēs izārstēt. Šeit bija nepieciešamas rētoras dotības. Publiskās diskusijās ārsti pievērsās pētījuma priekšmeta definēšanai, metodoloģijas izstrādāšanai un argumentācijas pamatprincipu noteikšanai, tādējādi sekmējot medicīnas valodas veidošanos (Gaile, Hofa 2003, xxxix–xli).

Aptuveni vienu gadsimtu pēc Hipokrata nāves hipokratiskā korpusa teksti kļuva par obligātu mācību materiālu medicīnas studijās. Hellēnisma laikā parādījās pirmie pētījumi par Hipokrata mācību, kas ir atsevišķu traktātu komentāri un glosāriji ar reti sastopamu un specifisku terminu skaidrojumiem. Līdz mūsdienām gandrīz nekas no šiem tekstiem nav saglabājies, tikai daži citāti. Līdz 1. gs. m.ē. darbojās vēl citi ārsti, taču nozīmīgas izaugsmes un pārmaiņu tā arī nebija (Gaile, Hofa 2003, xx–xxiii).

Svarīga Senās Grieķijas medicīnas iezīme ir humorālā⁹³ jeb šķidrumu teorija, kurā valda uzskats par kosmosa un cilvēka ķermeņa saikni, jo abi veidoti no vieniem un tiem pašiem elementiem,⁹⁴ kas ir zeme, ūdens, gaiss un uguns. Kā skaidro Snoudens, katram elementam piemīt noteiktas īpašības. Zeme ir sausa un auksta, ūdens – auksts un mitrs, gaiss – mitrs un karsts, savukārt uguns – sausa un karsta. Tie, attiecināti uz cilvēka ķermeni, veido humorālo jeb šķidrumu teoriju:

- melnā žults (*μελαγχολία, ή*) – sausa un auksta,
- flegma (*φλέγμα, τό*) – auksta un mitra,
- asinis (*αἷμα, τό*) – mitras un karstas,
- dzeltenā žults (*χολή, ή*) – sausa un karsta.

Cilvēka ķermenī šiem šķidrumiem jābūt ciešā savstarpējā sasaistē, turklāt harmonijā. Ja harmonijas nav, iestājas kāda slimība. Šie elementi atbild arī par

⁹³ Humorāls – no sengrieķu valodas substantīva *χυμός, ό* ‘sula, šķidrums’.

⁹⁴ Kosmos – no sengrieķu verba *κοσμέω* ‘sakārtot, izgreznot’; sakārtotības, kārtības, līdz ar to arī harmonijas princips Senajā Grieķijā tika attiecināts plaši uz pasauli, kā arī šauri – uz cilvēku.

temperamentu – melnā žults veido melanholisku raksturu, flegma – flegmātisku, dzeltenā žults – holērisku, savukārt asinis – sangvīnisku.⁹⁵ Tāpat cilvēka ķermenī ir četri svarīgākie orgāni – liesa, kas nodrošina melno žulti, smadzenes flegmu, sirds asinis un aknas žulti. Humorālās terapijas galvenais uzdevums bija atgriezt cilvēka ķermenī harmoniju, un viens no terapijas veidiem bija ēšanas režīma jeb diētas maiņa (*δίαιτα, ή*) (Snowden 2010).

Hipokrata mācība, hipokratiskais korpuss un humorālā teorija ir pamats Senās Grieķijas medicīnai, kas vēlāk tiek turpināta arī Romas Impērijā.⁹⁶

2.2. Galēns un galēniskais korpuss

Kā apgalvo Henkinsons (*Robert J. Hankinson*), Romas impērijā praktizējošie ārsti bija grieķi un viens no viņiem bija Pergamas Galēns (*Γαλήνοσ*, 129.–216. g. m.ē.), kurš 2. gs. m.ē. izdarīja būtisku pagrieziena punktu medicīnas attīstībā. Galēna laikā Pergama bija liela un plaukstoša pilsēta, viena no lielākajām Mazāzijas pilsētām, kā arī Romas Impērijas sastāvdaļa, turklāt galvenā gan saziņas, gan rakstu valoda bija grieķu (*Hankinson 2008*, 1–33).

Magners (*Lois N. Magner*) norāda, ka Galēns savu izglītošanās ceļu sāka tieši Pergamā, un viņš kļuva par izcilu ārstu, kas uz medicīnas attīstību atstāja tikpat lielu iespaidu kā Hipokrats. Dažkārt Galēna devums medicīnā tiek vērtēts pat kā nozīmīgāks nekā Hipokrata, taču lielākoties šāds viedoklis maz zināms (*Magner 2005*, 121).

Dzīves laikā, kā raksta Henkinsons, Galēns uzsvēris visu medicīnas nozaru kopīgo pamatu. Pievēršanās loģikai iespaidoja uzskatus par lingvistiskiem jautājumiem, taču lielākā daļa šo traktātu nav saglabājusies. Galēns interesējās

⁹⁵ Terminos *melanholisks*, *flegmātisks* un *holērisks* ir saglabājušās grieķu valodas saknes, taču terminā *sangvīnisks* grieķu cilmes saknes vietā izmantots latīņu substantīvs *sanguis* 'asinis'.

⁹⁶ Vairāk par Hipokratu skat., piemēram, Castelli, Helene. *What does 'Hippocrates' mean? The Historiographical Construction of the Greek physician as the 'Father of Medicine'*, Lee, John A. L. *Works of Hippocrates / Corpus Hippocraticum: Titles and Abbreviations*, 2014, Pormann, Peter E. ed. *The Cambridge Companion to Hippocrates*, 2018.

par neparastu un dialektu vārdu lietošanu,⁹⁷ aticismu – atiskā dialekta iezīmēm un tā iedzīvināšanu, grieķu valodas lietojumu priekšgājēju darbos, vārdu etimoloģiju, neoloģismiem, metaforām, valodas nepareizībām u.c. jautājumiem (*Hankinson 2008, 117*).

Gaile un van Hofa uzsver Galēna devumu hipokratiskā korpusa komentēšanā. Galēns sastādījis hipokratiskā korpusa glosāriju un komentējis daļu traktātu. Komentāros iekļautie citāti no hipokratiskā korpusa bieži izmantoti, lai restaurētu oriģinālteksta bojātās vai zudušās vietas (*Gaile, Hofa 2003, xlix–liv*).

Beins (*Peter Bein*) norāda, ka Galēns rakstīja *koinē*⁹⁸ grieķu valodā, ko var iedalīt trīs daļās: 1) aticisms,⁹⁹ 2) izglītoto *koinē* grieķu valoda un 3) Jaunās Derības *koinē*. Izglītoto *koinē* grieķu valoda ieņēma vidēju pozīciju starp strikto aticismu, cenšanos iedzīvināt nu jau vairs nelietoto tīro atisko dialektu, un sabiedrībā pieņemto un lietoto *koinē* grieķu valodu. Šo izglītoto *koinē* izmantojis arī Galēns (*Bein 1972, 16–17*).

Gan Materna (*Susan P. Mattern*), gan Henkinsons secinājuši, ka vairākus gadsimtus pēc Galēna nāves viņa mācība nedaudz zaudēja ietekmi, līdz 12. gs. interese par Galēna darbiem atdzima, tāpēc šo laiku parasti dēvē par galēnismu (*Mattern 2008, 11–14; Hankinson 2008, xv*).

Galēniskais korpus (skat. 2. pielikumu), līdzīgi kā hipokratiskais korpus, ir paša Galēna un viņam piedēvēto traktātu apkopojums. Arī šī korpusa

⁹⁷ Vairāk par Galēna lingvistiskajiem uzskatiem skat. Fibiga, Ieva. Galēns par valodu un sofismiem. *Vārds un tā pētišanas aspekti 20 (II)*, 2016.

⁹⁸ *Koinē* (κοινή 'kopīga') grieķu valoda ir viens no grieķu valodas vēstures periodiem; grieķu valodas vēstures periodi ir: 1) proto-grieķu valoda, kas pastāvējusi ap 2. gt. p.m.ē. (dažkārt, izdalot grieķu valodas vēstures periodus, proto-grieķu valoda netiek minēta); 2) mikēniešu grieķu valoda (1600.–1100. g. p.m.ē.); 3) sengrieķu valoda (9.,8. gs. p.m.ē.–3. gs. p.m.ē.), 4) *koinē* grieķu valoda (3. gs. p.m.ē.–3.4. gs. m.ē.), 5) viduslaiku jeb Bizantijas perioda grieķu valoda (3.,4. gs. m.ē.–1453. g.) un 6) jaungrieķu valoda (no 1453. g.) (*Bakker 2010*).

⁹⁹ Kad *koinē* grieķu valoda plaši izplatījās un tajā ienāca daudzi sveši elementi, radās aticisms; par aticismu sauc mēģinājumus atjaunot tīra atiskā dialekta izmantošanu rētorikā un literatūrā, par paraugu ņemot t.s. desmit atisko oratoru un vecatiskās komēdijas galveno pārstāvju darbus; aticisma kustība aizsākās īsi pirms ēru mijas un savu augstāko punktu sasniedza otrās sofistikas laikā – no 1. gs. beigām līdz 3. gs. sākumam (*Bakker 2010, 468–480*).

sakārtojums un vārdu skaita statistika atveidota pēc TLG, kā arī šajā gadījumā traktātu nosaukumu tulkojumi latviešu valodā ir ilustratīvi un var būt maināmi, tāpat arī šeit ir ievērota cenšanās izvairīties no grieķu un latīņu cilmes vārdiem.

Līdz šim latviešu valodā nav tulkots neviens Galēna traktāts.

Mūsdienu medicīna ir mantojusi šīs grieķu–romiešu pasaules medicīnas valodas sistēmu un tās mācības pamatu. Kā norādīts latviešu auditorijai domātajā vārdnīcā *Terminologia medica*, medicīnas terminoloģija ir internacionalizēta tieši sengrieķu un latīņu valodas leksikas elementu dēļ. Šīs terminoloģijas pamatā ir Hipokrata, Hērofila,¹⁰⁰ Erasistrata¹⁰¹ un Galēna lietotie termini sengrieķu valodā un Celza¹⁰² un Vežālija¹⁰³ lietotie termini latīņu valodā (Rudzītis 2005, 26).

Hipokrats bija pirmais racionālās medicīnas aizsācējs, savukārt Galēns – pēdējais. 4. gs. dzīvojošā grieķu-romiešu pasaules ārsta Oribasija¹⁰⁴ atsauces uz Galēnu, kā raksta Sartons, ir neskaitāmas, un viņa cildinājums tik biežs un izteismīgs, ka Galēna pārākums tiek nostiprināts kā sava veida medicīnas dogma (Sarton 1954, 92–93).

Galēna pētījumi paliek neapstrīdēti vēl vairākus gadsimtus uz priekšu. Piemēram, Galēna traktātu par cilvēka skeleta uzbūvi “Iesācējiem par kauliem” (*De ossibus ad tirones, Περὶ ὀστέων τοῖς εἰσαγομένοις*) pirmoreiz apšaubīja tikai 16. gs. Vežālijs.

¹⁰⁰ Hērofilis (*Ἡρόφιλος*, 335.–280. g. p.m.ē.) – ārsts, anatoms Aleksandrijā.

¹⁰¹ Erasistrats (*Ερασίστρατος*, 304.–~250. g. p.m.ē.) – ārsts, anatoms, anatomijas skolas dibinātājs Aleksandrijā.

¹⁰² Par Celzu skat. nākamo apakšnodaļu.

¹⁰³ Andreass Vežālijs (*Andreas Vesalius*, 1514–1564) – ārsts, anatoms, ievērojamā traktāta “Par cilvēka ķermeņa uzbūvi” (*De humani corporis fabrica*) autors.

¹⁰⁴ Oribasijs (*Ορειβάσιος*, 320.–403. g. m.ē.) – grieķu-romiešu pasaules ārsts, sarakstījis plašu darbu “Ārstu raksti” (*Collectiones Medicae / Ἱατρικαὶ Συναγωγαί*); no 70 grāmatām līdz mūsdienām saglabājušās tikai 25 (Sarton 1954, 89–92).

2.3.Celzs un latīņu valoda medicīnā

Lai gan pirmie medicīnas traktāti tapuši grieķu valodā, tomēr pastāv priekšstats, ka medicīnas valoda ir latīņu valoda. Tāpat valda šķitums, ka Hipokrāts rakstījis latīniski. Šis malds veidojies plašās latīņu valodas izplatības un latīņu valodas kā zinātnes valodas pozīciju dēļ, kas nostabilizējās viduslaikos. Šis apakšnodaļas mērķis ir uzsvērt, kā medicīnas terminoloģijā ienāk latīņu valoda, kā tajā parādās sengrieķu valodas medicīnas termini un kādas tradīcijas terminradē tiek pārnestas no sengrieķu uz latīņu valodu.

Latīņu valoda medicīnā izmantota jau ap mūsu ēras sākumu. 1. gs. m.ē. Norbonnā dzīvojošais aristokrāts Auls Kornēlijs Celzs (*Aulus Cornelius Celsus*, 25. g. p.m.ē.–50. g. m.ē) sarakstīja skaidrojoša rakstura traktātu latīņu valodā par grieķu cilmes vārdiem “Par medicīnu” (*De medicina*). Kā norāda Kokerlings (*Ferdinand Köckerling*), traktāts ir daļa no liela enciklopēdiska darba “Par mākslām” (*De artibus*), kurā aplūkotas arī tādas tēmas kā likumi, karadarbība, rētorika un zemkopība, taču līdz mūsdienām saglabāties tikai medicīnas jautājumiem veltītais traktāts. Tas sastāv no astoņām grāmatām, aplūkojot tādas tēmas kā ēšanas režīms, higiēna, slimību cēloņi un ārstēšana u.tml. Šis traktāts ilgu laiku tika uzskatīts par pazudušu, līdz 15. gs. to atrada un drīz vien arī Florencē publicēja. Tā bija pirmā iespiestā grāmata par medicīnu.

Celzs uzsvēris, ka dzīvesveids – diēta, higiēna un fiziskas aktivitātes –, ir tikpat svarīga medicīnas puse kā slimību ārstēšana, ja ne pat svarīgāks. Celzs arī atspoguļojis sava laika situāciju medicīnā, norādot, ka nepieciešams būt ne tikai praktizējošam ārstam, bet arī skolotājam un zinātniekam. Īpaši nozīmīgas šajā traktātā ir septītā un astotā grāmata, kurā tiek aprakstīta ķirurģija, jo šis traktāts ir ķirurģijas nomenklatūras pamats (*Köckerling 2013*).

Vulfs (*Henrik R. Wulff*) raksta, ka Celzs tulkoja no sengrieķu valodas latīņu valodā, tādēļ viņš bija pirmais, kurš secināja, ka daudziem grieķu medicīnas terminiem nav ekvivalentu latīņu valodā. Šai problēmai Celzs izstrādāja dažus risinājumus:

- 1) grieķu vārdu latinizācija – grieķu vārdu transliterācija latīņu alfabētā ar galotņu pielāgošanu, piemēram, *στόμαχος, ό* > *stomachus* ‘kuņģis’, *βραχίων, ό* > *brachium* ‘augšdelms’;
- 2) orgānu nosaukumu tulkošana, saglabājot tādu pašu metaforu, piemēram, grieķu *κυνόδοντες, οί* latīņu valodā ir *dentés canini* burtiski ‘suņa zobi’, domāti acu zobi;
- 3) anatomijas terminu veidošana pēc metaforiskas līdzības ar priekšmetiem, piemēram, *tibia* ‘flauta’ ir lielais lielakauls, *fibula* ‘bulta’ – mazais lielakauls, *musculus* ‘pelīte’ – muskulis, *glandula* ‘zīlīte’¹⁰⁵ – dziedzeris, *tuba* ‘taure’ – olvads u.c. (Wulff 2004, 187–188).

Pirmais punkts ir diezgan vienkāršs paņēmiens, kā jau esošo medicīnas terminoloģiju pārnest no grieķu uz latīņu valodu. Otrais punkts ir komplicētāks nekā pirmais, jo latīņu valodā jāveic tulkojums, turklāt saglabājot metaforu. Savukārt trešais punkts ir nākamais solis latīņu valodā – vairs netiek pārņemta jau esoša metafora, tā tiek radīta no jauna.

Mūsdienu medicīnā latīņu cilmes vārdus lielākoties izmanto anatomijā un fizioloģijā, taču ir arī daudz tādu terminu, kas ir grieķu latinizējumi. Savukārt patoloģijā un slimību un diagnožu nosaukšanā dominē grieķu cilmes termini.

¹⁰⁵ Te domāta ozolzīle.

3. TERMINU METAFORIZĀCIJA

Promocijas darba trešā ir empīriskā pētījuma daļa, kurā izpētīta terminu metaforizācija, proti, metaforisko terminu darināšana un lietojums. Pētījuma pamatā ir metaforisko terminu kolekcija, kuru analizējot ir iespējams novērot metaforisko terminu darināšanu un lietojumu. Šādi tiek veidota argumentācija, kas vēlāk ļauj izteikt secinājumus par metaforisko terminu attīstību.

Šī nodaļa sastāv no divām apakšnodaļām. 1. apakšnodaļa veltīta metaforisko terminu darināšanai, un 2. – lietojumam. 1. apakšnodaļa sastāv no diviem apakšpunktiem. 1. apakšpunktā metaforisko terminu darināšana veidota kā glosārijs. Glosārijs sākotnēji tika strukturēts citādi¹⁰⁶ un bija plānots kā viens no pielikumiem, taču darba gaitā tika nolemts to veidot kā pētījuma teksta sastāvdaļu ar mērķi strukturēti atklāt metaforisko terminu darināšanu, sniedzot tiešo un pārnesto nozīmi, metaforizācijas salīdzinājuma pamatu un lietojuma statistikas datus. Tā kā lietojuma statistikas dati veido apjomīgu informāciju, tie analizēti šīs nodaļas 2. apakšnodaļā.

Šajā nodaļā nav ievietoti citāti, kuros parādītos metaforiskie termini. Taču pētījumā neiztrūkst teksta kontekstuālā analīze. Tā atklāta 4. nodaļā, atspoguļojot, kā metaforiskie termini funkcionē tekstā. Šajā nodaļā pētījumam izvēlēti divi traktāti – viens no hipokratiskā un viens no galēniskā korpusa –,

¹⁰⁶ Sākotnējā iecere glosārija veidošanā bija norādīt katram metaforiskajam terminam ikvienu vietu tekstā, kur tas atrodams gan hipokratiskajā, gan galēniskajā korpusā, kā arī šo citēto teksta vietu tulkot. Šī ideja tika atmesta, kad pie grieķu alfabēta burta π (π) glosārija lapaspušu skaits pārsniedza piecus simtus, turklāt tas bija tikai oriģinālteksts bez tulkojuma. Tik liela apjoma glosārija pabeigšana un citātu tulkošana nebūtu ne veiksmīga, ne vērtīga. Otrais variants glosārija veidošanā bija norādīt katram metaforiskajam terminam lietojuma biežumu un divus citātus un to tulkojumu – vienu no hipokratiskā, otru no galēniskā korpusa. Arī šis variants netika īstenots, jo, pirmkārt, ne visi metaforiskie termini redzami abos korpusos, un, otrkārt, pētījuma gaitā netika atrasts neviens pamatojums, kāpēc pie attiecīgā metaforiskā termina tiktu ievietots tieši konkrētais, ne cits citāts. Šādas problēmas nav, ja metaforiskais termins lietots tikai vienreiz. Taču nav pamatojuma, kā izvēlēties vienu citātu, piemēram, no vairāk nekā trīs tūkstoš citātiem. Izvēle būtu subjektīva. Vēl pētījuma gaitā tika iztirzāta ideja atlasīt citātus no kādām konkrētām nozarēm, piemēram, anatomijas, nozoloģijas u.c., tomēr arī šeit iezīmējās problēma – ne visi metaforiskie termini ir attiecīgo nozaru traktātos. Tāpat arī tika noraidīta ideja atlasīt citātus no konkrētiem traktātiem, jo atkal ne visi metaforiskie termini ir attiecīgajos traktātos.

kuros pētīti visi tajos esošie metaforiskie termini un sniegti arī citāti. 4. nodaļā izvērsta metaforisko terminu analīze kontekstā.

Kritēriji metaforisko terminu atlasē

Metaforiskie termini apkopoti, vadoties pēc grieķu cilmes terminiem un terminelementiem, kas tiek lietoti mūsdienu medicīnas terminoloģijā. Piedāvāto terminu atlasē ievēroti šādi kritēriji:

- 1) termins veidojies antīkajā pasaulē un parādās vismaz vienu reizi vai nu hipokratiskajā, vai galēniskajā korpusā;
- 2) tas ir metaforisks; tātad vārda pirmā nozīme ir cita, un hipokratiskajā un/vai galēniskajā korpusā vērojams šīs nozīmes pārnese;
- 3) metaforiskais termins var būt arī leksikalizējies – tātad metaforisko terminu skārusi leksikalizācija;¹⁰⁷
- 4) metaforiskais termins joprojām tiek lietots mūsdienās – vai nu tādā pašā nozīmē kā hipokratiskajā un/vai galēniskajā korpusā, vai arī citā nozīmē;
- 5) metaforiskais termins mūsdienu medicīnas terminoloģijā pastāv kā (1) grieķu cilmes vārds, (2) latīņu cilmes vārds, kas ir tulkojums no grieķu valodas, (3) tulkojums latviešu valodā no grieķu vai latīņu valodas, savukārt šis atkal ir tulkojums no grieķu valodas, vai (4) kādi no tikko minētajiem faktoriem kopā.¹⁰⁸

Ne visi grieķu cilmes terminelementi, kas tiek lietoti mūsdienu medicīnas terminoloģijā, ir veidojušies antīkajā pasaulē, tāpēc atlasīti tikai tie, kas atrodami hipokratiskajā un/vai galēniskajā korpusā. Šā mērķa sasniegšanai izmantota

¹⁰⁷ Leksikalizācija ir process, kurā kāds afikss, vārdforma, vārds vai vārdu savienojums kļūst par atsevišķu vārdu, piemēram, vārdu savienojums *mest plinti krūmos* nenorāda, ka kaut kas tiešām jāmet krūmos, jo ar to uztverama jaunā – leksikalizācijas procesā iegūtā nozīme – padošanās.

¹⁰⁸ Šie ir autores izvirzīti kritēriji metaforisko terminu atlasē. Glosārijs nepretendē uz pilnīgi visu metaforisko terminu atlasī, kas atbilstu šiem kritērijiem.

Ričarda Durlinga (*Richard Durling*) sastādītā vārdnīca,¹⁰⁹ kurā apkopoti Galēna lietoti aptuveni trīs tūkstoši medicīnas terminu. Tā kā Galēns turpināja un attīstīja Hipokrata aizsākto medicīnas tradīciju, hipokratiskā korpusa medicīnas termini parādās arī Durlinga sastādītajā vārdnīcā.

Kā palīgīdzeklis mūsdienu medicīnas terminoloģijas skaidrošanai izmantota amerikāņu kompānijas *Merriam-Webster, Inc.* tiešsaistē pieejamā vārdnīca¹¹⁰ un latviešu ārsta internista un Latvijas Universitātes un Rīgas Medicīnas institūta profesora Kristapa Rudzīša (1899–1978) sastādītā vārdnīca *Terminologia medica*.¹¹¹

3.1. Metaforisko terminu darināšana

Glosārijā metaforiskie termini sakārtoti grieķu alfabēta secībā. Katram izveidots šķirklis ar noteiktu kārtību.

Ikviens metaforiskais termins vispirms rādīts sengrieķu valodā vārdnīcas pieraksta formā. Ja tas ir substantīvs, aiz komata dots artikuls, kas norāda dzimti, – artikuls *ó* ir vīriešu, *ή* sieviešu un *τό* ir nekatrā dzimte. Parādās arī tādi substantīvi, kuriem ir gan vīriešu, gan sieviešu dzimte. Savukārt, ja termins ir adjektīvs, vārdnīcas forma rāda visas dzimšu galotnes – var būt gan divgalotņu, gan trīsgalotņu adjektīvi. Aiz sengrieķu termina vienpēdīnās sniegts tiešais tulkojums. Gan vārdnīcas pieraksta forma, gan tiešais tulkojums ir treknrakstā.

Tālāk seko nozīmes skaidrojums mūsdienu medicīnā (saīsinājums *med.*): vai nu terminelements ar nozīmes skaidrojumu, vai arī vārds latīņu valodā vārdnīcas pieraksta formā ar nozīmes skaidrojumu, vai abi kopā. Parasti tie ir substantīvi, kuriem dota nominatīva vienskaitļa forma, pilna vai nepilna ģenitīva vienskaitļa forma vai tikai vienskaitļa ģenitīva galotne un dzimte (*m* ir vīriešu, *f* sieviešu un

¹⁰⁹ Durling, Richard, J., *A Dictionary of Medical Terms in Galen*, 1993.

¹¹⁰ Pieejams tiešsaistē: <https://www.merriam-webster.com/>.

¹¹¹ Rudzītis, Kristaps. *Terminologia medica I A – F*, 1973.; Rudzītis, Kristaps. *Terminologia medica II M – Z*, 1977; Rudzītis, Kristaps. *Terminologia medica*, 2005.

n ir nekatrā dzimte). Ja tas ir adjektīvs, vārdnīcas forma rāda visas dzimšu galotnes – var būt trīsgalotņu, divgalotnes un viengalotnes adjektīvi.

Tālāk seko metaforiskā termina mērķjomas un avotjomas līdzības identificēšana, norādot salīdzinājuma pamatu, kas leksiski semantiski skaidro, kā kāda leksēma kļuvusi par metaforisku terminu medicīnā – tātad kāds ir salīdzinājuma pamats. Sniegti arī metaforiskā termina lietojuma statistikas dati,¹¹² kuri analizēti nākamajā apakšnodaļā. Zemsvītras vērēs sniegti komentāri un paskaidrojumi, ja tādi nepieciešami.

Glosārijā ir 93 metaforiskie termini – lielākā daļa parādās gan hipokratiskajā, gan galēniskajā korpusā. Metaforiskie termini abos korpusos kopā lietoti 21 878 reizi.

Lai gan pētījums tapis valodniecības nozarē klasiskās filoloģijas apakšnozarē, pētījuma gaitā bija jāizmanto arī literatūra par antīko medicīnu, medicīnas vēsturi, terminiem u. tml.¹¹³ Šī literatūra palīdzējusi veidot fona

¹¹² Saīsinājums *Hip.* norāda uz hipokratisko korpusu, un aiz tā seko kods 0627, ar kuru TLG datubāzē var meklēt hipokratisko korpusu. Pēc tam sekojošais skaitlis norāda, cik reizes (x) metaforiskais termins parādās šajā korpusā. Šī informācija gan hipokratiskajam, gan galēniskajam korpusam ir pasvītota, lai tā izceltos pārējo skaitļu vidū, uzskatāmi norādot metaforiskā termina lietojuma biežumu. Tieši tāpat ir veidota arī statistika par katru metaforisko terminu galēniskajā korpusā, lietojot saīsinājumu *Gal.* un TLG datubāzē pieejamo kodu 0057. Aiz pasvītrotās informācijas seko dati, kas ataino, kuros traktātos un cik bieži parādās attiecīgais metaforiskais termins, piemēram, hipokratiskajā korpusā TLG esošais kods 002 norāda uz traktātu "Par gaisiem, ūdeņiem un vietām". Gan hipokratiskā, gan galēniskā korpusa TLG kodu atšifrējumu var meklēt vai nu promocijas darba sākumā saīsinājumu daļā, kur gan pie katra koda sniegts tikai traktāta nosaukums latīņu valodā un vārdu skaits, vai tā beigās pielikumā, kur sniegts katra traktāta kods, nosaukuma tulkojums latviešu valodā, tulkojums latīņu valodā un oriģināls sengrieķu valodā, kā arī katra traktāta vārdu skaits. Katra šķirklā nobeigumā treknrakstā tiek norādīts, cik bieži konkrētais metaforiskais termins parādās abos korpusos kopā.

¹¹³ Artimova, Jozefa. *In what respect are they similar? A practical guide to adjectives with -ideus in anatomical terminology*; Bobadilla, Joseph L. *From Ebers to EVARs: A Historical Perspective on Aortic Surgery*; Cheng, Tsung O. *Hippocrates and cardiology*; Durling, Richard. *Method in Galen*; Haggard, Howard W. *From Medicine Man to Doctor. The Story of the Science of Healing*, 2012; Harris, William V. *Popular Medicine in Graeco-Roman Antiquity: Explorations*, 2016; Dean-Jones, Lesley, Rosen, Ralph M. (eds.) *Ancient Concepts of the Hippocratic: Paper Presented at the XIIIth International Hippocrates Colloquium*, 2015; Longrigg, James. *Greek Rational Medicine. Philosophy and medicine from Alcmaeon to the Alexandrians*, 2000; Negru, Helena. *Analysis on Galen on the Usefulness of the Parts of the Body and Ibn Al-Haytham's Book of Optics*; Neilson, Shane. *Pain as Metaphor: metaphor*

zināšanas par dažādiem medicīnas jautājumiem, kuri pētījuma tapšanā ik pa laikam tika iztirzāti.

3.1.1. Metaforizācijas salīdzinājuma pamats: glosārijs

1. *ἀγγεῖον, τό 'trauks'* > med. angi-, angio- – norāda uz asinsvadu, limfvadu vai žultsvadu; salīdzinājuma pamats – uzglabāšanas, transportēšanas funkcija

Hip. 0627. 21x; 002. 2, 004. 1, 005. 1, 006. 4, 015. 1, 018. 1, 024. 2, 031. 1, 033. 1, 036. 3, 045. 2, 055. 2. Gal. 0057. 1352x¹¹⁴ 005. 3, 006. 2, 007. 9, 009. 6, 010. 39, 011. 128, 012. 1, 013. 16, 015. 1, 016. 25, 017. 297, 019. 3, 020. 1, 021. 83, 022. 16, 023. 5, 025. 1, 026. 1, 029. 10, 030. 7, 031. 1, 032. 44, 033. 1, 034. 1, 036. 20, 037. 11, 038. 3, 041. 2, 043. 1, 044. 14, 045. 10, 047. 2, 050. 31, 051. 3, 053. 1, 054. 9, 057. 40, 059. 7, 060. 4, 061. 5, 062. 14, 063. 3, 064. 3, 066. 83, 067. 2, 068. 9, 069. 6, 070. 6, 071. 1, 073. 1, 074. 3, 075. 27, 076. 97, 077. 48, 078. 10, 079. 2, 083. 4, 085. 3, 086. 2, 087. 11, 088. 4, 089. 5, 090. 1, 091. 67, 092. 40, 094. 8, 095. 2, 096. 1, 099. 12, 101. 2, 102. 1, 104. 7, 106. 3.
1373x

2. *ἀγκυροειδής, ἑς 'enkurveida'* > med. ankyroides, is – āķveida; substantīvs *ἄγκυρα*, *ἡ* latviešu valodā tulkota kā 'āķis', un medicīnā norāda uz kaut ko āķa formā; salīdzinājuma pamats – noteiktās formas vizualizācija

Hip. 0627. 0x.
Gal. 0057. 12x; 011. 3, 012. 1, 017. 2, 095. 2, 102. 4.
12x

3. *ἀδὴν, ἡ 'zīle'* > med. aden-, adeno- – norāda uz dziedzeri; salīdzinājuma pamats – noteiktās formas vizualizācija

Hip. 0627. 6x; 042. 6.
Gal. 0057. 19x; 006. 1, 007. 1, 010. 1, 013. 2, 017. 9, 037. 3, 045. 1, 106. 1.

and medicine; Periyakoil, Vyjetyanthi, S. *Using Metaphors in Medicine*; Pritzker, Sonya. *The Role of Metaphor in Culture, Consciousness, and Medicine: A Preliminary inquiry into the metaphors of depression in Chinese and Western medical and common languages*; Rohrer, Tim. *The cognitive science of metaphor from philosophy to neuropsychology*; Simon, Frantisek, Mareckova-Stolcova, Elena. *Anatomical adjectives with the components -ideus and -formis*; Totelin, Laurence, M.V. *And to end on a poetic note: Galen's authorial strategies in the pharmacological books*; Walde, Christine. *Illness and its Metaphors in Artemidorus' Onerocritica. A Negative list*, 2013; Haubrich, William S., *Medical Meanings. A Glossary of Word Origins; A Thesaurus of Medical Words and Phrases; A Timeline of the History of Nephrology*, 2003.

¹¹⁴ Te pieskaitīts arī metaforiskais termins *ἄγγος, τό 'trauks'*. Abus terminus – *ἀγγεῖον, τό 'trauks'* un *ἄγγος, τό 'trauks'* Galēns lieto sinonīmiski.

4. *ἄκανθα, ἡ* 'dzelonis, ērkšķis' > med. acanth-, acantho- – norāda uz šķautni, smaili, piemēram, acanthion, ii n 'akantions, kraniometriskis punkts deguna priekšējās smailes galā'; salīdzinājuma pamats – noteiktās formas vizualizācija lielākajā daļā mūsdienu medicīnas terminu, kurā šis terminelements parādās, taču terminā acanthaesthesia, ae f 'durstīšanas sajūta' salīdzinājuma pamats ir fizikālā īpašība

Hip. 0627. 27x; 006. 3, 010. 4, 011. 1, 023. 1, 033. 2, 036. 4, 040. 1, 048. 11.

Gal. 0057. 136x; 004. 1, 011. 30, 012. 5, 014. 3, 017. 33, 032. 2, 037. 3, 050. 3, 066. 2, 075. 5, 076. 9, 077. 8, 078. 6, 079. 1, 092. 1, 093. 2, 095. 10, 096. 1, 102. 9, 106. 2.

163x

5. *ἀλλαντοειδής, ἔς* 'desveida' > med. allantois, idis f – alantojs, embrionālais mīzalpūslis, kas attīstās no gala zarnas priekšējās sienas un ieiet dīgļa kājiņā, kas savieno embriju pakaļējo galu ar horiju, vēlāk kopā ar dzeltenuma maisu izveido nabas saiti;¹¹⁵ salīdzinājuma pamats – vēlākas alantoja funkcijas dēļ noteiktās formas vizualizācija

Hip. 0627. 0x.

Gal. 0057. 23x; 016. 4, 017. 7, 021. 11, 022. 1.

23x

6. *ἀμνῆϊος, α, ον* 'jēra-'¹¹⁶ > med. amnion, i n – amnijs, augļa ūdens plēve, apvalks, kas aptver augļa ūdeni; med. amni-, amnio- – norāda uz amniju; salīdzinājuma pamats – grūti nosakāms; iespējams, ietveroša, aizsargājoša, norobežojoša funkcija, jo adjektīvs *ἀμνῆϊος, α, ον* var tikt lietots ar nozīmi 'jērādas-'

Hip. 0627. 0x.

Gal. 0057. 4x;¹¹⁷ 016. 1, 017. 1, 021. 2.

4x

¹¹⁵ Ir arī termins alantotoksīns 'desu inde', līdz ar to var pieņemt, ka medicīnā ir terminelements *alant-, alanto-*, taču Rudziša vārdnīcā tāds netiek uzrādīts.

¹¹⁶ Sengrieķu valodas adjektīvs, ko latviski tulko kā substantīva G.sg. formu.

¹¹⁷ Galēna korpusā adjektīvs *ἀμνῆϊος, α, ον* 'jēra-' ir substantivizēts un norāda uz iekšējo apvalku, kas aptver augli.

7. *ἄνεμος, ὁ* 'vējš' > med. anem-, anemo- – norāda uz vēju; daļā mūsdienu medicīnas terminu šis terminelements var tikt lietots gan ar tā tiešo nozīmi, piemēram, anemometrum, i n 'aparāts vēja spiediena, t.i., ātruma, mērīšanai', gan ar pārnestu nozīmi, piemēram, anemopathia, ae f 'ārstēšana ar inhalācijām'; salīdzinājuma pamats – fizikālā īpašība

Hip. 0627. 35x; 001. 1, 002. 2, 006. 2, 015. 3, 016. 1, 021. 1, 023. 7, 024. 2, 032. 1, 033. 1, 036. 5, 043. 2, 045. 1, 055. 1.

Gal. 0057. 7x; 009. 1, 017. 1, 059. 1, 060. 1, 079. 1, 092. 2.

42x

8. *ἄρθρον, τό* 'savienojums, saite' > med. arthr-, arthro- – norāda uz locītavu, kas ir pārtraukts kaulu savienojums; salīdzinājuma pamats – savienojoša, sasaistoša funkcija

Hip. 0627. 164x; 002. 1, 003. 1, 005. 2, 006. 3, 007. 1, 009. 20, 010. 81, 011. 12, 012. 1, 016. 8, 017. 2, 022. 2, 026. 12, 028. 3, 029. 1, 032. 4, 036. 2, 039. 1, 042. 3, 043. 3, 053. 1.

Gal. 0057. 326x; 006. 1, 011. 19, 012. 4, 017. 69, 018. 5, 021. 1, 032. 2, 033. 1, 041. 1, 057. 8, 063. 1, 064. 1, 075. 1, 076. 4, 077. 3, 085. 1, 087. 3, 088. 3, 091. 5, 092. 7, 095. 106, 096. 21, 099. 3, 100. 31, 101. 4, 102. 20, 104. 1.

490x

9. *ἀρυταινοειδής, ἑς* 'kausveida' > med. arytaenoid-, arytaenoido- – norāda uz kausiņskrimslī; salīdzinājuma pamats – noteiktās formas vizualizācija

Hip. 0627. 0x.

Gal. 0057. 14x; 017. 12, 102. 2.

14x

10. *ἀστράγαλος, ὁ* 'nogāze' > med. astragalus, i m, *syn.* talus, i m – 1. veltņakauls, 2. potīte; med. astragal-, astragalo- – norāda uz veltņakaulu; salīdzinājuma pamats – grūti nosakāms; iespējams, noteiktās formas vizualizācija

Hip. 0627. 11x; 006. 1, 023. 1, 032. 4, 033. 2, 036. 3.

Gal. 0057. 76x; 011. 8, 012. 8, 017. 25, 070. 2, 075. 3, 076. 1, 079. 1, 095. 10, 100. 15, 101. 1, 102. 2.

87x

11. *ἀρτηρία, ἡ* 'balsene' > med. arteri-, arterio- – norāda uz artērijām,¹¹⁸ salīdzinājuma pamats – grūti nosakāms, iespējams, fizikālā īpašība substantīva *ἀρτηρία, ἡ* etimoloģijas dēļ – kaut kas gaisu saturošs, glabājošs

Hip. 0627. 61x; 005. 1, 006. 16, 010. 2, 017. 1, 023. 7, 026. 1, 032. 4, 040. 1, 043. 2, 044. 1, 045. 4, 046. 4, 048. 17.

Gal. 0057. 3022x; 005. 21, 006. 6, 007. 13, 008. 1, 009. 10, 010. 43, 011. 186, 012. 3, 013. 72, 014. 4, 015. 4, 016. 14, 017. 508, 018. 9, 020. 38, 021. 59, 022. 35, 023. 106, 026. 2, 027. 6, 030. 5, 031. 55, 032. 202, 033. 1, 036. 13, 037. 1, 039. 1, 041. 6, 042. 7, 043. 1, 044. 21, 045. 8, 046. 3, 047. 1, 050. 14, 051. 11, 053. 3, 054. 8, 055. 8, 056. 24, 057. 144, 058. 28, 059. 257, 060. 202, 061. 153, 062. 209, 063. 147, 064. 4, 066. 74, 067. 11, 068. 17, 069. 5, 070. 20, 075. 25, 076. 38, 077. 2, 083. 5, 085. 4, 087. 13, 088. 12, 089. 3, 090. 3, 091. 25, 092. 28, 093. 5, 095. 14, 096. 1, 099. 10, 100. 6, 101. 4, 102. 6, 104. 10, 106. 2, 114. 2.

3083x

12. *ἀρχός, ὁ* 'vadītājs' > med. archo-¹¹⁹ – norāda uz taisno zarnu vai tūpli; salīdzinājuma pamats – grūti nosakāms, iespējams, virzoša, vadoša funkcija; īpatnēja vārda semantika, kurā pētnieki saskata ironiju

Hip. 0627. 46x; 006. 1, 010. 1, 011. 1, 019. 1, 023. 2, 024. 4, 029. 5, 030. 21, 032. 1, 036. 2, 038. 1, 040. 1, 043. 1, 048. 4.

Gal. 0057. 1x; 085. 1.

47x

13. *βάλανος, ἡ* 'zīle, datele' > med. balan-, balano- – norāda uz dzimumlocekļa vai kutekļa jeb klitora galviņu; salīdzinājuma pamats – noteiktās formas vizualizācija

Hip. 0627. 93x; 004. 1, 005. 3, 006. 16, 023. 6, 025. 2, 026. 1, 029. 2, 030. 3, 031. 1, 033. 16, 036. 39, 038. 3.

Gal. 0057. 2x; 075. 1, 087. 1.

95x

14. *βλαστός, ὁ* 'asns' > med. blast-, blasto- – norāda uz dīgļi, dīgļa šūnām vai agrīnām embrija stadijām; med. blastus, i m – 1. blasts, nenobriedis šūnas

¹¹⁸ Par sengrieķu substantīvu *ἀρτηρία, ἡ* vairāk lasīt 3.2.2. apakšpunktā.

¹¹⁹ Šo terminelementu nevajadzētu jaukt ar citu ļoti līdzīgu, bet atšķirīgu terminelementu, t. i., *arch-, archeo-, arche-, archi-*, kas burtiski no sengrieķu valodas nozīmē 'sākums' un medicīnas terminoloģijā norāda uz galveno, pirmo.

priekštecis, 2. blasts, pēc monofilisma teorijas vismazāk diferencējusies asins šūna; salīdzinājuma pamats – attīstības posms

Hip. 0627. 2x; 024. 2.

Gal. 0057. 2x; 019.1, 075. 1.

4x

15. *βόμβος, ó 'dārd's* > med. *bombus*, i m – 1. patoloģiska šņākoņa ausīs, 2. zarnu urkšķēšana; salīdzinājums pamats – fizikālā īpašība

Hip. 0627. 1x; 017. 1.

Gal. 0057. 5x; 044. 2, 059. 1, 076. 1, 111. 1.

6x

16. *βορβορυγμός, ó 'dārdoņa'* > med. *borborygmus*, i m – burbuļošana, urkšķēšana zarnās; salīdzinājums pamats – fizikālā īpašība

Hip. 0627. 3x; 003. 1, 006. 1, 017. 1.

Gal. 0057. 17x; 043. 1, 044. 4, 078. 1, 087. 1, 091. 3, 092. 4, 099. 2, 121. 1.

20x

17. *γαγγλίον, τό 'mezgls'* > med. *gangli-*, *ganglio-* – norāda uz mezglu, uz mezglveida struktūru; med. *ganglion*, ii n – 1. nerva mezgls, nervu šūnu sakopojums ārpus centrālās nervu sistēmas, 2. fibrozs mezgls locītavas kapsulā vai cīpslas makstī; salīdzinājuma pamats – savienjoša, sasaistoša funkcija

Hip. 0627. 0x.

Gal. 0057. 10x; 017. 1, 033. 1, 042. 2, 075. 1, 077. 2, 091. 1, 095. 2.

10x

18. *γαγγλιώδης, ες*¹²⁰ 'mezglveida' > med. *ganliodeus*, a, um *syn.* *gangliformis*, e – norāda uz mezglu, uz mezglveida struktūru, tāds, kas līdzīgs ganglijam; salīdzinājuma pamats – savienjoša, sasaistoša funkcija

Hip. 0627. 1x; 010. 1.

Gal. 0057. 1x; 095. 1.

2x

¹²⁰ Izskaņa *-ώδης, ες* ir paralēlforma izskaņai *-ειδής, ές*.

19. *γινγλυμοειδής, ές 'virveida, enģveida'* > med. *ginglimoideus*, a, um – norāda uz veltņveida struktūru;¹²¹ salīdzinājuma pamats – savienojoša, sasaistoša funkcija

Hip. 0627. 1x; 009. 1.

Gal. 0057. 11x; 011. 1, 012. 2, 095. 1, 100. 6, 101. 1.

12x

20. *γίγγλυμος, ό 'vira, enģe'* > med. *ginglymus*, i m – veltņveida locītava; salīdzinājuma pamats – savienojoša, sasaistoša funkcija

Hip. 0627. 1x; 026. 1.

Gal. 0057. 5x; 012. 2, 100. 1, 106. 2.

6x

21. *γονοειδής, ές 'atvašveida'* > med. *gonoideus*, a, um, *syn.* *spermatoideus*, a, um, *seminalis*, e – norāda uz spermu; salīdzinājuma pamats – attīstības posms

Hip. 0627. 11x; 006. 6, 016. 2, 017. 3.

Gal. 0057. 24x; 021. 2, 088. 9, 089. 1, 090. 3, 091. 7, 099. 2.

35x

22. *γόνος, ό/ή 'atvase'* > med. *gon-*, *gono-* – norāda uz dzimumdziedzeri, uz spermu; salīdzinājuma pamats – attīstības posms

Hip. 0627. 28x; 002. 7, 006. 2, 012. 1, 022. 1, 024. 8, 027. 1, 036. 5, 043. 3.

Gal. 0057. 7x; 057. 1, 075. 1, 085. 1, 091. 1, 092. 2, 106. 1.

35x

23. *διαφράγμα, τό 'cauržogs'* > med. *diaphragma*, *atis n* – diafragma, šķirtne, anatomijā šķirtne, kas norobežo krūšu dobumu no vēdera dobuma; med. *diaphragm-*, *diaphragmo-* – norāda uz diafragmu, šķirtni; salīdzinājuma pamats – ietveroša, aizsargājoša, norobežojoša funkcija

Hip. 0627. 5x; 006. 3, 017. 1, 055. 1.

Gal. 0057. 240x; 005. 2, 006. 2, 007. 1, 010. 1, 011. 53, 012. 1, 013. 4, 014. 3, 015. 1, 017. 44, 018. 6, 020. 1, 022. 3, 032. 5, 036. 5, 038. 1, 044. 1, 056. 6, 057. 34, 061. 1, 062. 8, 063. 1, 066. 4, 070. 3, 076. 1, 085. 1, 087. 10, 088. 7, 089. 2, 090. 4, 091. 7, 092. 3, 095. 1, 099. 6, 102. 2, 104. 2, 114. 3.

¹²¹ Šis termins tulkots ļoti līdzīgi šajā grupā minētajam sengrieķu terminam *ἀστράγαλος, ό* 'nogāze' un latīņu *astragalus* 'veltņakauls', taču sengrieķu valodā tā nav viena un tā pati leksēma.

24. *ἔδρα, ἡ* 'sēdeklis'¹²² > med. hedr-, hedro- – norāda uz tūpli; med. hedra, ae f – sēža; salīdzinājuma pamats – grūti nosakāms, iespējams, noteiktais stāvoklis, šeit sēdēšana

Hip. 0627. 118x; 001. 1, 002. 2, 004. 1, 005. 2, 006. 7, 007. 32, 008. 3, 009. 1, 010. 6, 011. 2, 012. 1, 015. 1, 016. 1, 017. 3, 019. 1, 022. 1, 023. 4, 026. 2, 029. 9, 030. 6, 033. 5, 036. 24, 042. 1, 045. 1, 046. 1.

Gal. 0057. 357x; 005. 3, 009. 1, 011. 18, 013. 3, 014. 1, 016. 2, 017. 109, 018. 13, 021. 2, 030. 2, 032. 6, 034. 1, 036. 4, 041. 1, 042. 1, 044. 4, 051. 2, 057. 16, 059. 1, 060. 2, 063. 2, 064. 2, 066. 19, 067. 2, 075. 25, 076. 15, 077. 8, 079. 1, 082. 1, 085. 2, 087. 3, 088. 1, 089. 2, 090. 4, 091. 11, 092. 9, 095. 18, 099. 1, 100. 10, 101. 17, 102. 3, 106. 6, 114. 1, 121. 1.

475x

25. *εἰλέος, ὁ* 'paslēptuve, ala, caurums' > med. ile-, ileo- – norāda uz līkumaino zarnu; med. ileum, i, n – līkumainā zarna, med. ileus, ei m – ileuss, zarnu aizsprostojums; salīdzinājuma pamats – grūti nosakāms, iespējams, salīdzinājuma pamats meklējams verbā *εἶλω* '1. ieslēgt, 2. spiest, 3. pagriezt, 4. saspiest', proti, ietveroša, aizsargājoša, norobežojoša funkcija

Hip. 0627. 19x; 006. 2, 012. 3, 016. 1, 017. 4, 021. 1, 023. 2, 032. 4, 036. 1, 042. 1.

Gal. 0057. 8x; 044. 1, 066. 1, 088. 2, 090. 2, 092. 2.

27x

26. *ἐλεφαντίασις, ἡ* 'zilonība' > med. elephantiasis, is f – elefantiāze, dažu ķermeņa daļu ādas un zemādas audu hronisks sabiezējums kā limfas cirkulācijas traucējumu sekas; salīdzinājuma pamats – fizikālā īpašība

Hip. 0627. 0x.

Gal. 0057. 65x;¹²³ 001. 2, 011. 7, 017. 5, 030. 5, 032. 1, 036. 1, 037. 2, 041. 1, 042. 1, 043. 2, 044. 5, 048. 1, 054. 1, 055. 1, 057. 2, 064. 1, 066. 2, 067. 1, 072. 1, 073. 2, 075. 8, 076. 2, 091. 2, 092. 3, 093. 1, 094. 2, 099. 1, 106. 2.

65x

¹²² Hipokratiskajā korpusā metaforiskais termins *ἔδρα, ἡ* 'sēdeklis' dažkārt parādās ne tikai ar nozīmi 'sēža, tūplis', bet arī ar nozīmi, kas nosauc galvas ievainojumu. Tas vērojams traktātā "Par galvas ievainojumiem".

¹²³ Te pieskaitīts metaforiskais termins *ἐλεφασις, ὁ* 'zilonis'. Abus terminus *ἐλεφασις, ὁ* 'zilonis' un *ἐλεφαντίασις, ἡ* 'zilonība' Galēns lieto sinonīmiski.

27. *ἔμβρυον, τό 'dīglis'* > med. embryo-, embryo- – norāda uz embriju, cilvēka vai dzīvnieka dīgli; salīdzinājuma pamats – attīstības posms

Hip. 0627. 137x; 002. 1, 006. 1, 012. 6, 016. 3, 023. 2, 024. 13, 027. 1, 033. 8, 034. 18, 035. 1, 036. 62, 038. 8, 039. 11, 042. 1, 046. 1.

Gal. 0057. 198x; 008. 1, 009. 1, 010. 8, 011. 3, 013. 2, 016. 17, 017. 38, 021. 14, 022. 15, 032. 5, 044. 9, 057. 5, 075. 17, 078. 5, 079. 1, 087. 1, 089. 3, 090. 6, 091. 11, 092. 35, 106. 1.

335x

28. *ἔρπηξ, ἡ 'olis'* > med. herpes, etis m – herpess, akūta infekcioza dermatoze ar vezikulāriem izsitumiem uz ādas un gļotādām; salīdzinājuma pamats – noteiktās formas vizualizācija

Hip. 0627. 0x.

Gal. 0057. 78x; 004. 1, 009. 1, 017. 1, 032. 1, 036. 1, 038. 2, 041. 2, 042. 2, 043. 1, 044. 2, 045. 1, 051. 1, 054. 4, 055. 2, 062. 2, 064. 1, 066. 16, 067. 12, 075. 11, 077. 8, 087. 1, 090. 1, 092. 4.

78x

29. *ζύγωμα, τό 'bultskrūve'* > med. zygoma, atis n – loks, ko veido deniņu kaula vaiga izaugums un vaiga kauls, med. zygomaticus, a, um – zigomatisks, med. zygomatic-, zygomatico- – norāda uz vaiga kaulu; salīdzinājuma pamats – noteiktās formas vizualizācija

Hip. 0627. 1x; 010. 1.

Gal. 0057. 36x; 011. 5, 012. 7, 017. 7, 095. 14, 102. 3.

37x

30. *ἠθμοειδής, ἔς 'sietiņveida'* > med. ethmoidalis, e – sietiņveida, etmoidāls, med. ethm-, ethmo- – norāda uz sietiņkaulu; salīdzinājuma pamats – kaut kā caurlaidoša funkcija

Hip. 0627. 0x.

Gal. 0057. 17x; 015. 5, 017. 8, 044. 2, 057. 2.

17x

31. *θυρεοειδής, ἔς 'vairogveida'* > med. thyreoideus, a, um – vairogveida, med. thyre-, thyreo- – norāda uz vairogdziedzeri; salīdzinājuma pamats – noteiktās formas vizualizācija

Hip. 0627. 0x.

Gal. 0057. 21x; 017. 16, 102. 5.

21x

32. *θώραξ, ó 'bruņas'* > med. thorac-, thoraco- – norāda uz ribeni, ribāju jeb ribu kopumu; salīdzinājuma pamats – ietveroša, aizsargājoša, norobežjoša funkcija

Hip. 0627. 1x; 055. 1.

Gal. 0057. 1340x; 005. 5, 006. 6, 007. 20, 009. 8, 010. 8, 011. 199, 012. 5, 013. 25, 014. 9, 015. 3, 017. 232, 018. 14, 019. 8, 020. 14, 021. 3, 022. 6, 023. 1, 025. 1, 030. 1, 031. 4, 032. 69, 033. 1, 034. 3, 036. 22, 037. 11, 039. 2, 041. 1, 042. 5, 043. 1, 044. 12, 045. 4, 047. 1, 048. 1, 050. 1, 053. 2, 054. 1, 055. 2, 056. 44, 057. 119, 058. 1, 059. 3, 060. 1, 061. 5, 062. 18, 063. 5, 064. 7, 066. 55, 067. 6, 068. 7, 069. 5, 070. 4, 071. 2, 073. 1, 075. 35, 076. 20, 077. 4, 078. 6, 083. 1, 085. 1, 087. 48, 088. 27, 089. 7, 090. 16, 091. 30, 092. 42, 095. 27, 096. 3, 099. 28, 100. 2, 101. 8, 102. 30, 104. 4, 105. 1, 106. 1, 114. 5.

1341x

33. *ἴρις, ἡ 'varavīksne'* > med. irid-, irido- – norāda uz varavīksneni; salīdzinājuma pamats – noteiktās krāsu gammas vizualizācija

Hip. 0627. 11x; 036. 11.

Gal. 0057. 6x; 017. 5, 057. 1.

17x

34. *καρκίνος, ó 'krabis'*¹²⁴ > med. carcin-, carcino- – norāda uz ļaundabīgu audzēju, vēzi; salīdzinājuma pamats – noteiktās formas vizualizācija, hipokrātiskajā un galēniskajā korpusā termins nosauc jebkuru ārēja izauguma vēnu tīklojumu, kas vizuāli līdzinās krabja kājām

Hip. 0627. 18x¹²⁵ 006. 5, 012. 2, 016. 3, 017. 1, 031. 2, 033. 1, 036. 3, 046. 1.

Gal. 0057. 111x¹²⁶ 002. 2, 009. 4, 015. 1, 017. 7, 030. 8, 032. 3, 041. 2, 042. 1, 044. 2, 045. 1, 054. 6, 055. 1, 064. 2, 065. 4, 066. 11, 067. 4, 073. 1, 075. 11, 076. 3, 077. 5, 078. 11, 079. 1, 088. 1, 091. 1, 092. 15, 094. 1, 099. 2.

129x

¹²⁴ Galēniskajā korpusā metaforiskais termins *καρκίνος, ó 'krabis'* dažkārt parādās ar nozīmi 'čūla'.

¹²⁵ Šajā skaitā arī nekatrās dzimtes substantīvs *καρκίνωμα, τό*, kas lietots tieši tādā pašā nozīmē kā vīriešu dzimtes substantīvs *καρκίνος, ó 'krabis'*.

¹²⁶ Šajā skaitā arī nekatrās dzimtes substantīvs *καρκίνωμα, τό*, kas lietots tieši tādā pašā nozīmē kā vīriešu dzimtes substantīvs *καρκίνος, ó 'krabis'*.

35. *καρκινώδης, ες 'krabjveida'* > med. *carcinoideus*, a, um – karcinoīds, audzēju izraisošs; salīdzinājuma pamats – noteiktās formas vizualizācija¹²⁷

Hip. 0627. 0x.

Gal. 0057. 19x; 054. 1, 066. 1, 067. 1, 072. 1, 073. 1, 075. 6, 076. 1, 077. 4, 092. 3.

19x

36. *κέρας, τό 'rags'* > med. *cerat-, cerat-, kerat-, kerato-* – norāda uz radzeni, ragvielu vai pārragošanos; salīdzinājuma pamats – fizikālā īpašība

Hip. 0627. 37x; 002. 1, 023. 3, 032. 1, 033. 12, 036. 17, 030. 1, 038. 1, 039. 1.

Gal. 0057. 1x; 044. 1.¹²⁸

38x

37. *κλείς, ή 'atslēga'* > med. *cleid-, cleido-* – norāda uz atslēgas kaulu; salīdzinājuma pamats – noteiktās formas vizualizācija

Hip. 0627. 0x.

Gal. 0057. 141x; 006. 2, 011. 35, 012. 2, 013. 11, 017. 19, 028. 1, 032. 5, 036. 1, 050. 1, 056. 1, 057. 9, 066. 1, 076. 3, 085. 2, 087. 3, 089. 1, 091. 3, 095. 2, 096. 18, 101. 6, 102. 13, 104. 1, 114. 1.

141x

38. *κοιλία, ή 'dobums'* > med. *coel-, coeli-, coelio-, coelo-* – norāda ķermeņa dobumu, uz vēderu; salīdzinājuma pamats – uzglabāšanas, transportēšanas funkcija

Hip. 0627. 1063x; 001. 9, 002. 22, 003. 13, 004. 17, 005. 39, 006. 195, 007. 1, 010. 13, 011. 1, 012. 34, 015. 2, 016. 35, 017. 152, 019. 3, 020. 6, 021. 3, 022. 1, 023. 80, 024. 111, 025. 57, 026. 26, 027. 9, 028. 7, 031. 39, 032. 40, 033. 7, 036. 88, 038. 2, 040. 4, 041. 7, 042. 2, 043. 4, 044. 3, 045. 6, 046. 4, 047. 1, 048. 3, 052. 6, 054. 3, 055. 8.

Gal. 0057. 1227x; 004. 2, 005. 9, 006. 3, 007. 1, 008. 1, 009. 7, 010. 54, 011. 78, 012. 1, 013. 4, 014. 2, 015. 11, 017. 192, 018. 5, 019. 3, 020. 6, 021. 4, 022. 4, 023. 7, 030. 4, 031. 2, 032. 87, 036. 20, 037. 44, 038. 8, 039. 2, 041. 3, 042. 2, 044. 28, 045. 3, 050. 2, 051. 3, 052. 1, 055. 3, 056. 7, 057. 78, 058. 2, 059. 13, 060. 1, 061. 4, 062. 14, 063. 1, 064. 8, 066. 27, 067. 6, 068. 1, 069. 5, 070. 2, 073. 2, 074. 1, 075. 29, 076. 62, 077. 3, 078. 6, 079. 5, 081. 5, 083. 3, 085. 12, 086. 10, 087. 50, 088. 49, 089. 15, 090. 18, 091. 60, 092. 85, 094. 1, 095. 5, 096. 1, 099. 19, 101. 3, 103. 2, 104. 1, 106. 1, 115. 1, 121. 3.

2290x

39. *κόκκυξ, ό 'dzeguze'* > med. *coccyx*, *ygis m* – astes kauls, med. *coccyg*, *coccygeo-* – norāda uz astes kaulu; salīdzinājums pamats – grūti

¹²⁷ Vairāk par šā termina semantiku skat. iepriekšējo šķirkli.

¹²⁸ Galēna korpusā metaforiskais termins *κέρας, τό 'rags'* norāda uz olvada galu.

nosakāms, iespējams, noteiktas formas vizualizācija, šeit tieši dzeguzes knābis

Hip. 0627. 0x.

Gal. 0057. 19x; 011. 11, 012. 2, 014. 1, 037. 2, 095. 1, 102. 2.

19x

40. *κορακοειδής, ές* 'kraukļveida' > med. coracoideus, a, um – knābjveida, korakoīds, med. corac-, coraco- – norāda uz knābjveida izaugumu; salīdzinājuma pamats – noteiktās formas vizualizācija

Hip. 0627. 0x.

Gal. 0057. 4x; 011. 1, 012. 1, 017. 1, 095. 1.

4x

41. *κόρη, ή* 'meitene' > med. core-, coreo-, coro-, kore-, koro- *syn.* pupilla ae f – norāda uz acs zīlīti; salīdzinājuma pamats – noteiktās formas vizualizācija, šeit (cilvēka) atspulgs acs zīlītē

Hip. 0627. 0x.

Gal. 0057. 100x; 007. 1, 017. 43, 032. 8, 041. 3, 044. 26, 056. 2, 057. 5, 075. 1, 088. 1, 091. 2, 092. 1, 099. 5, 101. 1, 106. 1.

100x

42. *κοτύλη, ή* 'tase' > med. cotyl-, cotylo- – norāda uz kausveidu, uz locītavas dobumu, med. cotyle, es f *syn.* acetabulum, i n – gūžas kaula locītavas iedobums; salīdzinājuma pamats – ietveroša, aizsargājoša, norobežojoša funkcija

Hip. 0627. 3x; 026. 3.

Gal. 0057. 504x; 004. 1, 011. 1, 012. 3, 017. 11, 018. 4, 036. 2, 042. 3, 044. 4, 057. 2, 066. 5, 068. 1, 069. 2, 070. 2, 076. 110, 077. 287, 078. 14, 086. 1, 087. 4, 093. 1, 094. 2, 095. 36, 096. 4, 100. 3, 106. 1.

507x

43. *κυνόδους, ό* 'suņzobs' > med. cyn-, cyno-, kyn-, kyno- – norāda uz suni, piemēram, cynanthropia, ae f 'cinantropija, psihiska slimnieka iedoma, ka viņš pārvērties par suni un viņam jāizturas kā sunim', med. dentes canini – acuzobi; salīdzinājuma pamats – noteiktās formas vizualizācija

Hip. 0627. 1x; 012. 1.

Gal. 0057. 28x; 011. 5, 012. 4, 017. 7, 032. 1, 076. 1, 079. 2, 088. 1, 091. 2, 092. 2, 095. 3.
29x

44. *κῶμα, τό* 'dziļš miegs' > med. coma, atis n – koma, nesamaņas stāvoklis, kas atgādina dziļu miegu, no kura slimnieku nevar pamodināt ar ārējiem kairinājumiem; salīdzinājuma pamats – noteiktais stāvoklis, šeit gulēšana

Hip. 0627. 31x; 006. 18, 016. 4, 017. 4, 023. 3, 036. 2.

Gal. 0057. 120x; 006. 1, 009. 1, 036. 1, 042. 1, 043. 1, 044. 5, 052. 19, 057. 2, 061. 1, 062. 4, 064. 8, 065. 1, 066. 1, 088. 43, 090. 26, 091. 1, 092. 2, 106. 2.

151x

45. *κωνοειδής, -ές* 'čiekurveida' > med. conoideus, a, um – konusveida, čiekurveida, piemēram, tuberculum conoideum 'konusveida pauguriņš'; salīdzinājuma pamats – noteiktās formas vizualizācija

Hip. 0627. 1x; 055. 1.

Gal. 0057. 12x; 011. 7, 017. 1, 060. 1, 099. 1, 106. 2.

13x

46. *κῶνος, ὁ* 'čiekurs' > med. conarium, i m, *syn.* corpus pineale, corpus conoideum – čiekurveida dziedzeris, epifīze; salīdzinājuma pamats – noteiktās formas vizualizācija

Hip. 0627. 0x.

Gal. 0057. 1x; 044. 1.

1x

47. *λαβδοειδής, ές / λαμβδοειδής, ές* 'lambdveida' > med. lambdoideus, a, um – lambdoīds, lambdveida, piemēram, sutura lambdoidea 'lambdveida šuve'; salīdzinājuma pamats – noteiktās formas vizualizācija, šeit var būt gan lielā (Λ), gan mazā (λ) delta, to formas būtiski neatšķiras

Hip. 0627. 0x.

Gal. 0057. 9x; 017. 9.

9x

48. *λεπιδοειδής, -ές* 'zvīņveida' > med. *lepidoides*, a, um *syn.* *squamosus*, a, um – *lepidoids*, *zvīņveida*, *zvīņains*, med. *lepid-*, *lepido-* – norāda uz *zvīņainību*; salīdzinājuma pamats – noteiktās formas vizualizācija

Hip. 0627. 0x.

Gal. 0057. 15x; 011. 1, 012. 6, 017. 6, 066. 1, 091. 1.

15x

49. *λέπρα, ή* 'zvīņainums'¹²⁹ > med. *lepra*, ae f – *lepra*, *spitālība*, med. *lepr-*, *lepro-* – norāda uz *lepru*, *spitālību*; salīdzinājuma pamats – noteiktās formas vizualizācija, sākotnēji par *lepru* tika saukta katra slimība, kas ādu padara raupju un *zvīņainu*, tagad hroniska infekcijas slimība, ko ierosina *lepras* mikrobaktērijas

Hip. 0627. 15x; 006. 4, 012. 1, 015. 2, 016. 2, 022. 2, 023. 1, 025. 1, 046. 2.

Gal. 0057. 57x; 032. 1, 037. 1, 038. 1, 041. 2, 044. 2, 054. 1, 066. 2, 075. 25, 076. 9, 077. 4, 079. 1, 091. 1, 092. 6, 099. 1.

72x

50. *ληθαργικός, ή, όν* 'aizmirstīgs' > med. *lethargicus*, a, um – *letarģisks*, saistīts ar *letarģiju*, slimīgu, miegam līdzīgu stāvokli; salīdzinājuma pamats – noteikts stāvoklis

Hip. 0627. 2x; 017. 2.

Gal. 0057. 38x;¹³⁰ 015. 1, 048. 2, 052. 1, 057. 2, 058. 5, 060. 2, 061. 8, 062. 2, 063. 2, 066. 3, 075. 1, 076. 2, 088. 2, 090. 1, 091. 2, 092. 2.

40x

51. *λήθαργος, ό* 'aizmirstība' > med. *lethargia*, ae f – *letarģija*, slimīgs, miegam līdzīgs stāvoklis; salīdzinājuma pamats – noteikts stāvoklis

Hip. 0627. 6x; 004. 1, 012. 2, 023. 3.

Gal. 0057. 59x; 017. 1, 022. 1, 027. 1, 030. 1, 032. 2, 043. 1, 044. 3, 052. 3, 057. 8, 058. 2, 061. 9, 062. 3, 063. 2, 064. 3, 066. 3, 068. 1, 075. 1, 087. 1, 088. 4, 089. 1, 090. 1, 091. 4, 092. 2, 106. 1.

65x

¹²⁹ Galēniskajā korpusā parādās arī adjektīvi *λεπρικός, ή, όν* 'labs leprai', *λεπρός, ά, όν* 'spitālīgs', *λεπρώδης, ες* 'leprai raksturīgs'.

¹³⁰ Šajā skaitā arī divi adjektīvi *ληθαργώδης, ες*, kas galēniskajā korpusā ir sinonīms adjektīvam *ληθαργικός, ή, όν* 'aizmirstīgs'.

52. *λιθοειδής, ἔς* 'akmensveida' > med. lithoideus, a, um – litoīds, akmensveida, parasti kādi akmensveida konkrēti nierēs, urīnpūslī un žultspūslī; salīdzinājuma pamats – fizikālā īpašība

Hip. 0627. 1x; 024. 1.

Gal. 0057. 11x; 011. 1, 012. 2, 014. 1, 017. 7.

12x

53. *λίθος, ὁ* 'akmens' > med. lith-, litho- – norāda uz akmeņiem, parasti kādi akmensveida konkrēti nierēs, urīnpūslī un žultspūslī; salīdzinājuma pamats – fizikālā īpašība

Hip. 0627. 39x; 002. 1, 006. 2, 009. 1, 010. 1, 016. 1, 017. 2, 019. 2, 023. 4, 024. 10, 026. 1, 028. 1, 032. 5, 036. 6, 038. 1, 055. 1.

Gal. 0057. 431x; 007. 1, 008. 4, 009. 8, 010. 21, 011. 4, 016. 1, 017. 13, 018. 4, 021. 1, 028. 5, 032. 4, 033. 3, 036. 4, 037. 7, 038. 1, 041. 2, 042. 1, 044. 4, 045. 2, 050. 2, 051. 1, 054. 1, 057. 29, 059. 4, 060. 9, 061. 1, 063. 1, 064. 3, 066. 25, 067. 5, 075. 93, 076. 85, 077. 31, 078. 1, 079. 5, 084. 1, 085. 6, 090. 1, 091. 20, 092. 9, 093. 2, 099. 1, 100. 1, 106. 3, 107. 1.

470x

54. *μῆνιγξ, ἡ* 'plēve' > med. meninx, meningis f – galvas un muguras smadzeņu apvalki, med. mening-, meningo- – norāda uz smadzeņu apvalku; salīdzinājuma pamats – ietveroša, aizsargājoša, norobežojošā funkcija

Hip. 0627. 37x; 006. 2, 007. 15, 026. 6, 027. 1, 033. 1, 036. 2, 043. 10.

Gal. 0057. 282x; 009. 1, 011. 31, 012. 1, 013. 1, 014. 3, 015. 3, 017. 105, 020. 1, 021. 1, 022. 2, 032. 25, 044. 3, 045. 1, 055. 1, 057. 13, 059. 9, 061. 1, 062. 10, 066. 22, 067. 1, 071. 1, 075. 5, 076. 10, 077. 1, 088. 4, 089. 3, 090. 2, 091. 1, 092. 8, 095. 3, 099. 2, 101. 4, 104. 2.

319x

55. *μῦς, ὁ* 'pele' > med. my-, myo- – norāda uz muskuļiem;¹³¹ salīdzinājuma pamats – noteiktās formas vizualizācija, šeit parasti norādīts uz musculus biceps 'divgalvainais augšdelma muskulis'

Hip. 0627. 11x; 009. 2, 010. 1, 011. 1, 023. 1, 027. 1, 031. 1, 045. 1, 055. 3.

Gal. 0057. 1140x; 006. 3, 007. 1, 009. 4, 010. 4, 011. 309, 013. 21, 014. 26, 017. 305, 018. 73, 020. 1, 021. 2, 022. 4, 032. 25, 036. 23, 038. 2, 041. 1, 042. 1, 044. 14, 047. 1, 050. 9, 051. 5, 056. 4, 057. 48, 059. 1,

¹³¹ Latīņu valodas substantīvs *musculus*, *i m* 'pelīte' ir deminutīva forma no substantīva *mus*, *muris m* 'pele'.

062. 1, 063. 1, 066. 20, 067. 3, 074. 1, 075. 3, 076. 8, 077. 8, 083. 2, 087. 5, 088. 5, 089. 1, 090. 6, 091. 11, 092. 10, 094. 1, 095. 32, 096. 3, 099. 4, 100. 16, 101. 1, 102. 104, 104. 1, 106. 2, 114. 4.

1151x

56. *ξιφοειδής, -ές 'zobenveida'* > med. xiphoideus, a, um – šķēpveida, ksifoīds, parasti processus xiphoideus – šķēpveida izaugums krūšu kaulā; salīdzinājuma pamats – noteiktās formas vizualizācija

Hip. 0627. 0x.

Gal. 0057. 28x; 011. 20, 012. 1, 013. 3, 017. 3, 032. 1.

28x

57. *ξυστήρ, ó 'skrāpis, vīle'* > med. xyster, eris m *syn.* raspatorium, i m – raspatorijs, instruments kaula plēves vai gļotādas atbīdīšanai; salīdzinājuma pamats – atdaloša funkcija

Hip. 0627. 4x; 007. 4.

Gal. 0057. 4x;¹³² 066. 3, 101. 1.

8x

58. *παλμός, ó 'trīcēšana'* > med. palmus, i m – 1. pulsācija,¹³³ sirdspuksti, 2. raustīšanās, piemēram, horejā, med. palm-, palmo- – norāda uz sirdspukstiem un pulsu; salīdzinājuma pamats – noteiktais stāvoklis, šeit kustības svārstības

Hip. 0627. 17x; 004. 1, 005. 1, 006. 6, 015. 2, 016. 1, 017. 2, 027. 2, 036. 1, 052. 1.

Gal. 0057. 93x; 032. 4, 043. 3, 044. 11, 051. 20, 056. 2, 057. 4, 059. 10, 062. 2, 063. 1, 066. 2, 075. 1, 087. 3, 088. 8, 089. 6, 090. 8, 092. 1, 099. 3, 101. 2, 103. 1, 104. 1.

110x

59. *πέψις, ή 'vārīšana, mīkstināšana'* > med. pepsin-, pepsino- – norāda uz gremošanu; salīdzinājuma pamats – virzoša, vadoša funkcija, panākot izmaiņas no viena stāvokļa uz citu

Hip. 0627. 5x; 001. 1, 005. 1, 017. 1, 026. 1, 055. 1.

Gal. 0057. 201x; 006. 2, 007. 3, 009. 3, 010. 14, 017. 8, 030. 2, 032. 2, 036. 7, 037. 20, 038. 8, 042. 1, 043. 3, 044. 10, 045. 5, 047. 4, 053. 1, 057. 1, 063. 4, 064. 16, 066. 7, 067. 1, 073. 1, 075. 4, 076. 2, 078. 1, 079. 2, 081. 1, 086. 1, 087. 16, 088. 1, 089. 13, 090. 3, 091. 10, 092. 15, 099. 8, 100. 1.

¹³² Galēniskajā korpusā termins *ξυστήρ, ó 'skrāpis, vīle'* dažkārt norāda uz ārējās auss daļu.

¹³³ Sengrieķu substantīvam *παλμός, ó 'trīcēšana'* latviešu valodā medicīnas terminoloģijā atbilst *pulsācija*, kas ir no latīņu substantīva *pulsatio, onis f' sišana'*.

206x

60. *πληγή, ἡ 'sitiens'* > med. -plegia, ae f – norāda uz trieku, paralīzi;
salīdzinājuma pamats – fizikālā īpašība

Hip. 0627. 25x; 004. 1, 006. 3, 007. 2, 010. 2, 012. 1, 016. 3, 017. 3, 023. 2, 024. 4, 028. 1, 030. 1, 032. 1, 036. 1.

Gal. 0057. 206x¹³⁴ 004. 1, 011. 3, 015. 1, 017. 8, 021. 1, 028. 1, 031. 1, 032. 1, 041. 1, 042. 1, 050. 1, 051. 1, 054. 1, 056. 1, 057. 13, 058. 12, 059. 50, 060. 28, 061. 6, 062. 3, 063. 4, 064. 1, 066. 7, 067. 1, 070. 1, 075. 6, 076. 15, 077. 5, 078. 13, 083. 1, 087. 2, 092. 6, 095. 3, 100. 4, 101. 2.

231x

61. *πόρος, ὁ 'brasls'* > med. porus, i m – pora, atvere; salīdzinājuma pamats – savienojoša, sasaistoša funkcija, šeit brasls kā savienojoša vieta, kurā var pāriet, piemēram, upi vai strautu, arī pora vai atvere veic savienojošu funkciju, piemēram, porus acusticus externus 'ārējā auss atvere'

Hip. 0627. 16x; 021. 6, 031. 9, 042. 1.

Gal. 0057. 564x; 001. 1, 004. 2, 006. 2, 007. 3, 008. 2, 009. 12, 010. 14, 011. 25, 012. 1, 014. 3, 015. 26, 016. 2, 017. 162, 020. 3, 021. 19, 022. 3, 030. 1, 031. 2, 032. 12, 033. 1, 034. 1, 036. 26, 041. 16, 042. 7, 044. 14, 045. 4, 047. 1, 051. 6, 054. 2, 055. 1, 056. 1, 057. 35, 059. 2, 061. 3, 062. 1, 064. 1, 066. 30, 070. 1, 073. 2, 075. 43, 076. 26, 077. 2, 078. 2, 079. 3, 087. 3, 088. 4, 090. 2, 091. 10, 092. 10, 094. 1, 095. 1, 099. 3, 101. 1, 102. 1, 104. 2.

580x

62. *πύελος, ἡ 'iegarena abra'* > med. pyel-, pyelo- – norāda uz nieres bļodiņu;
salīdzinājuma pamats – noteiktās formas vizualizācija

Hip. 0627. 0x.

Gal. 0057. 23x¹³⁵ 011. 1, 013. 1, 017. 6, 075. 3, 083. 1, 086. 1, 087. 8, 101. 2.

23x

63. *πύλη, ἡ 'vārti'* > med. pyl-, pylo- – norāda uz vārtu vēnu; salīdzinājuma pamats – savienojoša, sasaistoša funkcija, vārtu vēna ir īsa vēna, kas nogādā asinis aknās

Hip. 0627. 0x.

Gal. 0057. 68x; 006. 3, 007. 1, 010. 1, 011. 8, 013. 8, 017. 16, 018. 1, 019. 1, 022. 3, 032. 7, 036. 1, 050. 1, 057. 2, 064. 1, 066. 1, 077. 1, 078. 1, 085. 4, 087. 1, 088. 3, 090. 1, 092. 2.

¹³⁴ Galēniskajā korpusā termins *πληγή, ἡ 'sitiens'* tiek lietots ar citu nozīmi – 'pulsa ritms'.

¹³⁵ Galēniskajā korpusā metaforiskais termins *πύελος, ἡ 'iegarena abra'* ir nevis nieru bļodiņa, bet gan *infundibulum cerebri* 'hipofīzes kātiņš'.

64. *πυλωρός, ó 'vārtsargs'* > med. pylorus, i m – vārtnieks, kuņģa pārejas vieta divpadsmitpirkstu zarnā, med. pylor-, pyloro- – norāda uz kuņģa vārtnieku;¹³⁶ salīdzinājuma pamats – ietveroša, aizsargājoša, norobežojoša funkcija

Hip. 0627. 1x¹³⁷ 055. 1.

Gal. 0057. 24x; 007. 1, 009. 2, 010. 4, 011. 6, 013. 3, 017. 5, 036. 1, 044. 1, 057. 1.

25x

65. *πυρετός, ó 'ugunīgums'* > med. pyret-, pyreto- – norāda uz drudzi; salīdzinājums pamats – fizikālā īpašība

Hip. 0627. 1039x; 001. 5, 002. 4, 003. 31, 004. 2, 005. 30, 006. 314, 007. 5, 009. 5, 010. 5, 011. 4, 012. 86, 015. 5, 016. 45, 017. 133, 019. 6, 020. 1, 021. 12, 023. 115, 024. 5, 025. 24, 026. 24, 027. 1, 030. 1, 031. 8, 032. 47, 033. 7, 036. 29, 037. 2, 038. 2, 041. 4, 042. 1, 044. 21, 052. 31, 053. 13, 054. 6, 055. 5.

Gal. 0057. 1961x; 006. 2, 007. 1, 009. 1, 010. 3, 017. 5, 018. 2, 019. 1, 020. 3, 022. 2, 023. 4, 026. 2, 027. 2, 030. 3, 031. 7, 032. 13, 036. 11, 037. 3, 038. 4, 039. 3, 041. 2, 042. 13, 044. 16, 045. 158, 046. 24, 047. 4, 048. 2, 049. 9, 050. 3, 051. 13, 052. 4, 053. 28, 054. 1, 055. 19, 056. 30, 057. 44, 058. 5, 059. 4, 060. 1, 061. 16, 062. 66, 063. 4, 064. 115, 065. 27, 066. 267, 067. 56, 068. 3, 069. 12, 070. 11, 072. 1, 073. 5, 075. 5, 076. 23, 077. 5, 078. 3, 079. 4, 083. 10, 084. 1, 085. 15, 086. 2, 087. 87, 088. 63, 089. 141, 090. 118, 091. 94, 092. 252, 093. 9, 094. 4, 095. 2, 099. 78, 100. 6, 101. 2, 104. 1, 106. 1.

3000x

66. *πτερύγιον, τό 'spārniņš'* > med. pteryg-, pterygo- – norāda uz spārnu, spārnkaula spārnveida izaugumu, med. pterygium, ii n – pterīgijs, spārnveida plēve, trīsstūraina konjunktīvas kroka acs spraugas apvidū; salīdzinājuma pamats – noteiktās formas vizualizācija

Hip. 0627. 1x; 016. 1.

Gal. 0057. 63x; 011. 3, 012. 1, 015. 1, 017. 9, 041. 4, 042. 1, 044. 1, 054. 1, 056. 2, 057. 4, 066. 5, 075. 4, 076. 6, 077. 9, 087. 1, 090. 1, 091. 1, 099. 1, 101. 5, 102. 3.

64x

67. *πτερυγώδης, -ες 'spārnveida'* > med. pterygoideus, a, um *syn.* aliformis, e – spārnveida, piemēram, musculus pterygoideus lateralis

¹³⁶ Mūsdienās reti latviešu valodā lietots vārds 'vārtnieks' ar nozīmi 'vārtu sargs, vārtsargs', šim vārdam vispirms ir medicīniska nozīme – kuņģa izeju noslēdzošs muskuļu gredzens.

¹³⁷ Hipokratiskajā korpusā šis termins lietots ar nozīmi *os uteri* – dzemdes kakla iekšējā mute.

'laterālais spārnveida muskulis'; salīdzinājuma pamats – noteiktās formas vizualizācija

Hip. 0627. 2x; 006. 2.

Gal. 0057. 16x¹³⁸ 009. 1, 012. 1, 089. 1, 090. 2, 091. 10, 102. 1.

18x

68. *ράγας, ή 'sprauga'* > med. rhagades, um f (pl.) – ragades, nelielas, ļoti sāpīgas plaisas ādā, med. rhagad-, rhagado- – norāda uz ragadēm; salīdzinājuma pamats – savienojoša, sasaistoša funkcija

Hip. 0627. 0x.

Gal. 0057. 24x; 075. 1, 076. 4, 077. 19.

24x

69. *ράφή, ή 'šuve'* > med. -rrhaphia – norāda uz sašūšanu, piemēram, cheilorrhaphia, ae f 'lūpas sašūšana', med. rhapshe, es f – vīle, šuve, divu ķermeņa vai orgāna daļu savienojuma līnija; salīdzinājuma pamats – savienojoša, sasaistoša funkcija

Hip. 0627. 36x; 006. 4, 007. 26, 016. 1, 017. 1, 026. 4.

Gal. 0057. 60x; 007. 1, 011. 5, 012. 28, 013. 1, 014. 2, 017. 8, 057. 1, 066. 5, 076. 2, 077. 2, 091. 1, 095. 1, 101. 1, 102. 1, 106. 1.

96x

70. *ῥεῦμα, τό 'plūsma'* > med. rheumatismus, i m – reimatisms, infekciozi alergisku slimību grupa ar neskaidri izteiktu klīnisko ainu, kas primāri skar saistaudus, bet sekundāri – parenhīmu jeb pamataudus, med. rheum-, rheumat-, rheumato- – norādā uz reimatisku slimību; salīdzinājuma pamats – fizikālā īpašība, šeit viena no humorālās teorijas elementa, proti, ūdens, kustība

Hip. 0627. 91x¹³⁹ 001. 4, 002. 2, 005. 8, 006. 12, 010. 1, 012. 2, 016. 1, 017. 4, 018. 1, 021. 7, 023. 5, 025. 1, 026. 9, 027. 2, 031. 1, 032. 1, 033. 5, 036. 13, 038. 1, 042. 4, 047. 3, 048. 1, 049. 2, 055. 1.

¹³⁸ Galēniskajā korpusā metaforiskais termins *πτερυγώδης, -ες* 'spārnveida' nosauc personas ar tādām lāpstņām, kas atgādina spārnus.

¹³⁹ Šajā skaitā arī vīriešu dzimtes substantīvs *ῥευματισμός, ό*, kas lietots tieši tādā pašā nozīmē kā nekatrās dzimtes substantīvs *ῥεῦμα, τό 'plūsma'*.

Gal. 0057. 473x;¹⁴⁰ 001. 1, 004. 6, 005. 4, 006. 7, 007. 3, 009. 4, 010. 1, 017. 2, 019. 3, 027. 2, 032. 3, 036. 8, 037. 5, 042. 3, 044. 8, 045. 13, 047. 1, 048. 1, 051. 1, 054. 11, 055. 11, 056. 2, 057. 7, 058. 1, 060. 4, 061. 4, 062. 15, 064. 5, 066. 43, 067. 17, 070. 10, 071. 2, 075. 49, 076. 71, 077. 13, 078. 2, 079. 9, 083. 1, 085. 1, 087. 19, 089. 20, 090. 22, 091. 8, 092. 26, 095. 1, 099. 10, 100. 1, 101. 1, 106. 1.

564x

71. *ῥευματικός, ἢ, ὄν* 'plūsmais' > med. rheumaticus, a, um – reimatisks, saistīts ar reimatismu, tam raksturīgs; salīdzinājuma pamats – fizikālā īpašība, šeit viena no humorālās teorijas elementa, proti, ūdens, kustība

Hip. 0627. 0x.

Gal. 0057. 60x; 036. 6, 045. 3, 057. 1, 066. 5, 067. 4, 070. 2, 075. 4, 076. 2, 077. 30, 092. 2, 095. 1.

60x

72. *ῥήξις, ἢ* 'lūšana' > med. rhexis – rekse, asinsvada vai orgāna plīsums; salīdzinājuma pamats – fizikālā īpašība

Hip. 0627. 39x; 003. 12, 006. 4, 007. 6, 012. 3, 016. 2, 017. 8, 023. 2, 044. 1, 046. 1.

Gal. 0057. 119x; 007. 1, 011. 1, 017. 3, 019. 1, 032. 1, 036. 2, 042. 2, 043. 1, 044. 4, 050. 3, 057. 13, 058. 1, 060. 2, 061. 4, 062. 1, 064. 7, 065. 1, 066. 8, 067. 1, 068. 4, 069. 2, 070. 1, 076. 7, 078. 1, 085. 1, 087. 1, 088. 2, 089. 1, 091. 7, 092. 17, 099. 18.

158x

73. *σιγμοειδής, -ές* 'sigmveida' > med. sigmoideus, a, um – sigmoīds, sigmai līdzīgs, med. sigmoid-, sigmoido- – norāda uz sigmveida zarnu; salīdzinājuma pamats – noteiktās formas vizualizācija, šeit mazā sigma, kas tiek lietota vārda beigās (ς)

Hip. 0627. 0x.

Gal. 0057. 19x; 001. 2, 012. , 017. 11, 032. 1, 057. 2, 100. 2.

19x

74. *σκολίωσις, ἢ* 'slīpums' > med. scoliosis, is f seu scolioma, atis n – skolioze, mugurkaulāja izliekums uz sāniem; salīdzinājuma pamats – noteiktās formas vizualizācija

Hip. 0627. 0x.

Gal. 0057. 17x; 057. 4, 092. 3, 095. 10.

17x

¹⁴⁰ Šajā skaitā arī vīriešu dzimtes substantīvs *ῥευματισμός*, ó, kas lietots tieši tādā pašā nozīmē kā nekatrās dzimtes substantīvs *ῥεῦμα*, τό 'plūsma'.

75. *σπέρμα, τό 'sēkla'* > med. sperma, atis n – sperma, sēkla, sēklas šķidrums,
med. sperm-, spermat-, spermato- – norāda uz spermu, sēklu;
salīdzinājuma pamats – attīstības posms

Hip. 0627. 103x; 002. 1, 005. 3, 012. 2, 014. 1, 023. 3, 024. 25, 030. 1, 031. 7, 032. 1, 033. 12, 036. 39,
038. 2, 042. 2, 048. 2, 055. 2.

Gal. 0057. 1366x; 005. 3, 006. 6, 007. 5, 008. 1, 009. 2, 010. 24, 016. 5, 017. 93, 019. 18, 021. 228, 022.
19, 026. 1, 027. 2, 032. 18, 034. 1, 035. 1, 036. 20, 037. 88, 038. 8, 040. 1, 041. 2, 042. 2, 044. 3, 045. 3,
053. 3, 057. 21, 060. 1, 065. 2, 066. 18, 067. 1, 073. 1, 075. 117, 076. 367, 077. 20, 078. 155, 079. 14, 080.
1, 085. 13, 087. 7, 089. 2, 090. 3, 091. 4, 092. 36, 093. 6, 099. 8, 103. 1, 105. 1, 106. 9, 122. 1.

1469x

76. *στεφανιαῖος, -α, -ον 'vainagains'* > med. stephanion, i m – stefanions,
kraniometrisks punkts, kurā krustojas vainaga šuve ar apakšējo deniņu
līniju, med. coronalis, e – koronāls, vainagveida; salīdzinājuma pamats –
noteiktās formas vizualizācija

Hip. 0627. 0x.

Gal. 0057. 19x; 011. 1, 012. 8, 017. 6, 066. 2, 076. 1, 091. 1.

19x

77. *στυλοειδής, ἑς 'stabveida'* > med. styloideus, a, um – īlenveida, med. styl-,
stylo- – norāda uz īlenveida izaugumu; salīdzinājuma pamats – noteiktās
formas vizualizācija

Hip. 0627. 0x.

Gal. 0057. 9x; 011. 2, 012. 5, 017. 2.

9x

78. *σύκωσις, ἡ 'vīģainums'* > med. sycosis, is f – sikoze, hronisks recidivējošs
strutojošs folikulīts, kas lokalizējas galvenokārt bārdas ādā un citos
apmatotos apvidos, saistīts ar fokālo infekciju un hormonālu insuficienci;
salīdzinājuma pamats – noteiktās formas vizualizācija

Hip. 0627. 0x.

Gal. 0057. 13x;¹⁴¹ 017. 1, 066. 1, 075. 2, 076. 8, 091. 1.

13x

¹⁴¹ Šajā skaitā arī nekatrās dzimtes substantīvs *σύκωμα, τό*, kas lietots tieši tādā pašā nozīmē kā sieviešu dzimtes substantīvs *σύκωσις, ἡ 'vīģainums'*.

79. *σύριγγξ, ἡ* 'caurule, stabule' > med. syrinx, ngis f – caurule, cauruļveida orgāns, med. syring-, syringo- – norāda uz kanālu, cauruli, fistulu; salīdzinājuma pamats – savienojoša, sasaistoša funkcija

Hip. 0627. 41x; 006. 5, 015. 1, 016. 1, 017. 1, 023. 4, 024. 5, 030. 19, 032. 2, 033. 1, 036. 1, 045. 1.
Gal. 0057. 83x; 011. 3, 021. 1, 036. 1, 044. 1, 054. 1, 066. 1, 067. 2, 075. 9, 076. 9, 077. 39, 078. 9, 091. 4, 099. 1, 106. 2.
124x

80. *συριγγώδης, -ες* 'cauruļveida, stabulveida' > med. syringoideus, a, um – norāda uz cauruļveida, stabulveida formu, fistulozs; salīdzinājuma pamats – savienojoša, sasaistoša funkcija

Hip. 0627. 4x; 006. 3, 049. 1.
Gal. 0057. 15x; 057. 11, 077. 2, 079. 1, 101. 1.
19x

81. *σφηνοειδής, ές* 'ķīļveida' > med. sphenoides, a, um – ķīļveida, med. sphen-, sphen-, shenoid-, shenoido- – norāda uz spārnkaulu, uz ķīļveida formu; salīdzinājuma pamats – noteiktās formas vizualizācija, šeit vienojoša ir trīsstūra forma, kas attiecināma uz abiem mūsdienu medicīnas terminiem – gan ķīļveida, gan spārnkaula

Hip. 0627. 0x.
Gal. 0057. 11x; 012. 11.
11x

82. *σφιγκτήρ, ό* 'saite, aukla' > med. sphincter, eris m – sfinkters, slēdzējs, med. sphincter-, sphinctero- – norāda uz sfinkteru, slēdzēju; salīdzinājuma pamats – ietveroša, aizsargājoša, norobežojošā funkcija

Hip. 0627. 0x.
Gal. 0057. 8x; 011. 1, 016. 1, 017. 1, 044. 1, 091. 1, 095. 2, 102. 1.
8x

83. *ταρσός, ό* 'skalu grozs' > med. tarsus, i m – 1. pēdas pamats, 2. plakstiņa saistaudu plāksnīte, med. tars-, tarso- – 1. norāda uz pēdas pamatu, 2. uz

plakstiņu saistaudu plātnīti; salīdzinājuma pamats – noteiktās formas vizualizācija, šeit forma attiecas uz sīku vienību savijumu – *ταρσός, ό* pēdā kā daudzu mazu kaulu savienojums un plakstiņā kā mala pie skropstu saknēm

Hip. 0627. 7x; 009. 1, 016. 1, 048. 4, 055. 1.

Gal. 0057. 65x; 011. 18, 012. 1, 013. 1, 017. 26, 058. 1, 060. 2, 076. 1, 077. 1, 095. 2, 100. 7, 102. 4, 106. 1.

72x

84. *τραχύς, τραχειά, τραχύ* 'nelīdzens, ass, raupjš'¹⁴² > med. trachea, ae f – traheja, elpvads, elpošanas sistēmas daļa starp balseni un bronhiem, med. trache-, tracheo- – norāda uz elpvadu, traheju; salīdzinājuma pamats – fizikālā īpašība

Hip. 0627. 0x.

Gal. 0057. 285x; 005. 4, 006. 1, 007. 5, 008. 1, 010. 2, 011. 6, 013. 2, 015. 4, 017. 72, 018. 1, 020. 1, 028. 1, 030. 1, 032. 21, 036. 5, 037. 1, 043. 1, 044. 6, 056. 16, 057. 35, 062. 7, 066. 11, 068. 1, 075. 12, 076. 8, 087. 8, 088. 9, 089. 4, 090. 1, 091. 10, 092. 12, 095. 3, 099. 4, 100. 1, 101. 3, 102. 3, 106. 1, 114. 1.

285x

85. *τρίσμος, ό* 'spalgs klieziens' > med. trismus, i m – trisms, toniski košanas muskuļu krampji, raksturīgi tetānam jeb stingumkrampjiem; salīdzinājuma pamats – grūti nosakāms, iespējams, kāds noteikts stāvoklis

Hip. 0627. 1x¹⁴³ 005. 1.

Gal. 0057. 5x; 044. 2, 087. 3.

6x

86. *τριχοειδής, ές* 'matveida' > med. trichoideus, a, um – matam līdzīgs, med. trich-, tricho- – norāda uz matu vai matam līdzīgu struktūru, daļā mūsdienu medicīnas terminu šis terminelements var tikt lietots gan ar tā tiešo nozīmi, piemēram, trichologia, ae f '1. trihologija, dermatoloģijas nozare, kas pētī matus un to slimības; 2. tiks ar matu raustīšanu', gan ar

¹⁴² Parasti galēniskajā korpusā šis metaforiskais termins parādās kā *τραχειά ἀρτηρία* – burtiski 'nelīdzena balsene'.

¹⁴³ Hipokratiskajā korpusā šis metaforiskais termins parādās kā *όδόντων τρισμοί* – burtiski 'zobu rīvēšana, slīpēšana, asināšana'.

pārnesto nozīmi, piemēram, trichoglossia, ae f 'trihoglosija, matainā mēle, pagarinātas mēles diegveida kārpīņas'; salīdzinājuma pamats – noteiktās formas vizualizācija

Hip. 0627. 1x; 019. 1.

Gal. 0057. 20x; 011. 3, 013. 11, 026. 1, 057. 1, 076. 1, 083. 1, 085. 1, 092. 1.

21x

87. *τυμπανία*, ó '**bungainums**' > med. tympanum, i n *syn.* cavitas tympani – bungdobums, med. tympan-, tympano- – norāda uz bungplēvīti; salīdzinājuma pamats – ietveroša, aizsargājoša, norobežojoša funkcija

Hip. 0627. 0x.

Gal. 0057. 17x¹⁴⁴ 044. 1, 054. 1, 057. 1, 058. 1, 060. 3, 061. 3, 063. 1, 066. 1, 087. 2, 092. 3.

17x

88. *ύαλοειδής*, ές '**stiklveida**' > med. hyaloideus, a, um – hialoīds, stiklveida, med. hyal-, hyalo- – norāda uz caurspīdību, uz stiklveida ķermeni, uz stiklu, piemēram, canalis hyaloideus 'stiklveida kanāls'; salīdzinājuma pamats – fizikālā īpašība

Hip. 0627. 1x; 017. 1.

Gal. 0057. 24x; 017. 15, 032. 5, 038. 1, 055. 2, 066. 1.

25x

89. *φακός*, ó '**lēca**' > med. phac-, phaco- – norāda uz acs lēcu; salīdzinājuma pamats – noteiktās formas vizualizācija

Hip. 0627. 0x.

Gal. 0057. 13x¹⁴⁵ 075. 13.

13x

¹⁴⁴ Galēniskajā korpusā metaforiskais termins *τυμπανία*, ó '**bungainums**' norāda uz tūsku, kurā vēders ir nostiepts tik ļoti, ka atgādina bungas.

¹⁴⁵ Galēniskajā korpusā metaforiskais termins *φακός*, ó '**lēca**' norāda nevis uz lēcu kā acs sastāvdaļu, bet gan uz ādas plankumiņu vai dzimumzīmi.

90. *φάλαγξ, ἡ* 'kaujas ierinda' > med. phalanx, angis f – falanga, pirksta kauliņš, med. phalang-, phalango- – norāda uz falangu, pirksta kauliņu;¹⁴⁶ salīdzinājuma pamats – noteiktās formas vizualizācija

Hip. 0627. 0x.

Gal. 0057. 52x; 011. 6, 012. 5, 017. 13, 022. 1, 027. 1, 057. 4, 075. 1, 077. 1, 078. 17, 079. 2, 102. 1.

52x

91. *χόνδρος, ὁ* 'grauds' > med. chondros, i m *syn.* cartilago – skrimslis, med. chrondr-, chondri-, chondro- – 1. norāda uz skrimslī, 2. uz graudiņiem; salīdzinājuma pamats – grūti nosakāms, iespējams, noteiktās formas vizualizācija

Hip. 0627. 41x; 005. 2, 006. 1, 010. 6, 011. 5, 012. 2, 016. 1, 017. 1, 023. 5, 025. 3, 026. 1, 028. 1, 031. 3, 033. 1, 036. 6, 047. 1, 048. 2.

Gal. 0057. 443x; 006. 4, 007. 1, 008. 10, 009. 8, 010. 4, 011. 43, 012. 8, 013. 3, 014. 1, 015. 1, 017. 145, 018. 2, 019. 12, 021. 3, 027. 1, 032. 9, 033. 1, 036. 10, 037. 21, 038. 6, 039. 1, 041. 1, 044. 1, 051. 1, 053. 2, 055. 1, 057. 6, 066. 25, 067. 5, 069. 1, 074. 2, 075. 15, 076. 16, 077. 2, 078. 2, 083. 1, 085. 2, 087. 13, 088. 1, 090. 2, 091. 1, 092. 7, 093. 4, 095. 18, 099. 2, 100. 1, 102. 11, 106. 1, 114. 1, 122. 4.

484x

92. *χονδρώδης, -ες* 'graudveida' > med. chondroideus, a, um – hondroīds, skrimslim līdzīgs; salīdzinājuma pamats – grūti nosakāms, iespējams, noteiktās formas vizualizācija

Hip. 0627. 7x; 009. 1, 011. 4, 017. 1, 048. 1.

Gal. 0057. 83x; 009. 1, 011. 20, 012. 15, 016. 2, 017. 23, 031. 1, 044. 2, 057. 2, 066. 1, 067. 1, 076. 1, 095. 3, 096. 1, 099. 1, 100. 1, 102. 5, 104. 1, 106. 2.

90x

93. *ψαμμοειδής, ἑς,* 'smilšveida' > med. psamm-, psammo-, psammat-, psammato- – norāda uz smiltīm vai smiltīm līdzīgu vielu, daļā mūsdienu medicīnas terminu šis terminelements var tikt lietots gan ar tā tiešo nozīmi, piemēram, psammotherapia, ae f 'psammoterapija, ārstēšana ar smiltīm siltu procedūru veidā', gan ar pārnesto, piemēram, psammokarcinoma, atis n 'psammokarcinoma, karcinoma, kurā ir

¹⁴⁶ Ir termins, kas ietver šo terminelementu, taču nav saistīts ar falangām, un tas ir phalangosis, is f – falangoze, stāvoklis, kad skropstas aug rindās

smilšveida kalcijs sāļu graudiņi'; salīdzinājuma pamats – noteiktās formas vizualizācija

Hip. 0627. 1x; 019. 1.

Gal. 0057. 1x; 091. 1.

2x

Glosāriju veido 93 metaforiskie termini. Visi šie metaforiskie termini parādās galēniskajā korpusā, taču tikai 60 no tiem sastopami hipokratiskajā korpusā. Tātad galēniskajā korpusā ir aptuveni par trešdaļu vairāk metaforisko terminu nekā hipokratiskajā korpusā. Tas pierāda metaforisko terminu augošu attīstību, kas nostiprinājusies laika posmā no hipokratiskā korpusa tapšanas līdz galēniskā korpusa tapšanai (5. gs. p.m.ē. – 2. gs. m.ē.). Turklāt šīs tradīcijas attīstība ir augoša.

Leksiski semantiski analizējot metaforiskos terminus, konstatēti šādi metaforizācijas salīdzinājuma pamata veidi:

- 1) vizualizācija (41x),¹⁴⁷
- 2) funkcija (26x)
- 3) fizikālā īpašība (15x),
- 4) stāvoklis (6x),
- 5) attīstības posms (5x).

Hipokratiskajā un galēniskajā korpusā dominē divi metaforizācijas salīdzinājuma pamata veidi – vizualizācija un funkcija. Vizualizācija kā salīdzinājuma pamats 40 gadījumos darbojas tieši formas aspektā un 1 gadījumā krāsu gammas aspektā. Vizualizācija pārsvarā darbojas, darinot anatomiskos terminus. Funkcija kā salīdzinājuma pamats kopumā darbojas 26 gadījumos, un arī pārsvarā pielietota anatomisko terminu darināšanā. Visbiežāk izmantota ir kaut ko ietveroša, aizsargājoša, norobežojoša funkcija. Izmantota arī

¹⁴⁷ Salīdzinājuma pamata veidu izkārtojums sakārtots dilstošā secībā pēc lietojuma biežuma. Iekavās norādīts, cik reizes konkrētais salīdzinājuma pamats izmantots glosārijā esošajos metaforiskajos terminos.

uzglabāšanas, transportēšanas funkcija, virzoša, vadoša funkcija, caurlaidoša funkcija un atdaloša funkcija.

Salīdzinoši bieži izmantots metaforizācijas salīdzinājuma pamats ir kāda no fizikālajām īpašībām, proti, kaut kas izmērāms. Fizikālā īpašība pārsvarā izmantota klīnisku terminu darināšanā, un tā kā salīdzinājuma pamats darbojas 15 gadījumos. Noteikts stāvoklis, piemēram, sēdēšana, gulēšana u.c., kā salīdzinājuma pamats darbojas 6 gadījumos, un arī pārsvarā izmantots klīnisku terminu darināšanā. Attīstības posms kā salīdzinājuma pamats darbojas 5 gadījumos, un tas izmantots anatomiskās terminoloģijas izveidē.

Analīze ļauj secināt, ka metaforisko terminu darināšanā kā mērķjomas un avotjomas kopīgais jeb salīdzinājuma pamats pārsvarā izmantota vizualizācija un funkcija. Vizualizācija, funkcija un attīstības posms kā metaforizācijas salīdzinājuma pamata veidi pārsvarā pielietoti metaforiskas anatomiskās terminoloģijas izveidē. Savukārt fizikālā īpašība un stāvoklis kā metaforizācijas salīdzinājuma pamata veidi pārsvarā pielietoti metaforiskas klīniskās terminoloģijas izveidē.

Metaforiskie termini ir vai nu substantīvi, vai adjektīvi. Dominējošā vārdšķira ir substantīvi. No 93 metaforiskajiem terminiem 64 ir substantīvi, aptuveni divas trešdaļas, savukārt adjektīvi ir 29, aptuveni viena trešdaļa.

Aptuveni divas trešdaļas, t.i., 62 metaforiskie termini, pārnesti no pamatnozīmes uz mērķjomu, kas ir medicīna, morfoloģiski paliek nemainīgi, piemēram, substantīvs *φάλαγξ, ή*, kas pamatnozīmē ir 'kaujas ierinda', taču galēniskajā korpusā, lietots kā metaforiskais termins *φάλαγξ, ή*, ir 'pirksta kauliņš'. Tātad lielākajai daļai glosārija terminu pamatā ir trāpīga metafora bez morfoloģiskām izmaiņām.

Aptuveni vienu trešdaļu, t.i., 31 metaforisko terminu,¹⁴⁸ ir skāris morfoloģiskais vārddarināšanas paņēmiens – tāpat jaunās nozīmes radīšanai ir izmantota ne tikai metafora, bet arī afiksi, piemēram, termins *στυλοειδής*, *ές* ‘stabveida’ darināts ar izskaņu *-ειδής*, *ές* ‘veida’, termins *σύκωσις*, *ή* ‘vīģainums’ – ar izskaņu *-ωσις*.

Metaforiskā terminrade kopā ar morfoloģisko vārddarināšanas paņēmienu ir izteiktāka galēniskajā korpusā. Tajos 33¹⁴⁹ metaforiskajos terminos, kuri vērojami tikai galēniskajā korpusā, 13 ir tādi, kas darināti ar izskaņu *-ειδής*, *ές* ‘veida’. Šā iemesla dēļ galēniskajā korpusā pieaug to adjektīvu izmantojums, kas ir metaforiskie termini.

Kopā abos korpusos visi 93 metaforiskie termini parādās 21 878 reižu – tas atspoguļots glosārijā. Hipokratiskajā korpusā metaforiskie termini izmantoti 3552 reižu, savukārt galēniskajā korpusā – 18 326. Šī statistika rāda, ka galēniskajā korpusā metaforisko terminu ir aptuveni piecas reizes vairāk nekā hipokratiskajā korpusā. Tomēr šāds novērojums neliecina, ka galēniskajā korpusā metaforiskie termini būtu lietoti daudz biežāk. Pirmkārt, hipokratiskajā

¹⁴⁸ Tie ir *ἀγκυροειδής*, *ές* ‘enkurveida’, *ἀλλαντοειδής*, *ές* ‘desveida’, *ἀρυταινοειδής*, *ές* ‘kausveida’, *γαγγλιώδης*, *ές* ‘mezglveida’, *γυγγλυμοειδής*, *ές* ‘virveida, enģveida’, *γονοειδής*, *ές* ‘atvašveida’, *διαφράγμα*, *τό* ‘cauržogs’, *ἐλεφαντίασις*, *ή* ‘zilonība’, *ήθμοειδής*, *ές* ‘sietiņveida’, *θυρεοειδής*, *ές* ‘vairogveida’, *καρκινώδης*, *ές* ‘krabjveida’, *κορακοειδής*, *ές* ‘kraukļveida’, *κυνόδους*, *ό* ‘suņzobs’, *κωνοειδής*, *-ές* ‘čiekurveida’, *λαβδοειδής*, *ές* / *λαμβδοειδής*, *ές* ‘lambdveida’, *λεπιδοειδής*, *-ές* ‘zvīņveida’, *λέπρα*, *ή* ‘zvīņainums’, *λιθοειδής*, *ές* ‘akmensveida’, *ξίφοειδής*, *ές* ‘zobenveida’, *πυρετός*, *ό* ‘ugunīgums’, *πτερύγιον*, *τό* ‘spārniņš’, *πτερυγώδης*, *ές* ‘spārnveida’, *σιγμοειδής*, *-ές* ‘sigmveida’, *στυλοειδής*, *ές* ‘stabveida’, *σύκωσις*, *ή* ‘vīģainums’, *συριγγώδης*, *ές* ‘cauruļveida, stabulveida’, *σφηνοειδής*, *ές* ‘ķīļveida’, *τριχοειδής*, *ές* ‘matveida’, *ύαλοειδής*, *ές* ‘stiklveida’, *χονδρώδης*, *ές* ‘graudveida’ un *ψαμμοειδής*, *ές* ‘smilšveida’.

¹⁴⁹ Tie 33 metaforiskie termini, kas parādās tikai galēniskajā korpusā, – *ἀγκυροειδής*, *ές* ‘enkurveida’, *ἀλλαντοειδής*, *ές* ‘desveida’, *ἀμνείος*, *α*, *ον* ‘jēra-’, *ἀρυταινοειδής*, *ές* ‘kausveida’, *γαγγλίον*, *τό* ‘mezgls’, *ἐλεφαντίασις*, *ή* ‘zilonība’, *έρπηξ*, *ή* ‘olis’, *ήθμοειδής*, *ές* ‘sietiņveida’, *θυρεοειδής*, *ές* ‘vairogveida’, *καρκινώδης*, *ές* ‘krabjveida’, *κλείς*, *ή* ‘atslēga’, *κόκκυξ*, *ό* ‘dzeguze’, *κορακοειδής*, *ές* ‘kraukļveida’, *κόρη*, *ή* ‘meitene’, *κώνος*, *ό* ‘čiekurs’, *λαβδοειδής*, *ές* / *λαμβδοειδής*, *ές* ‘lambdveida’, *λεπιδοειδής*, *-ές* ‘zvīņveida’, *ξίφοειδής*, *-ές* ‘zobenveida’, *πύελος*, *ή* ‘iegarena abra’, *πύλη*, *ή* ‘vārti’, *ράγας*, *ή* ‘sprauga’, *ρέυματικός*, *ή*, *όν* ‘plūsmains’, *σιγμοειδής*, *-ές* ‘sigmveida’, *σκολίωσις*, *ή* ‘slīpums’, *στεφανιαίος*, *-α*, *-ον* ‘vainagains’, *στυλοειδής*, *ές* ‘stabveida’, *σύκωσις*, *ή* ‘vīģainums’, *σφηνοειδής*, *ές* ‘ķīļveida’, *σφιγκτήρ*, *ό* ‘saite, aukla’, *τραχύς*, *τραχεΐα*, *τραχύ* ‘nelīdzens, ass, raupjš’, *τυμπανίας*, *ό* ‘bungainums’, *φακός*, *ό* ‘lēca’, *φάλαγξ*, *ή* ‘kaujas ierinda’.

korpusā ir 57 traktāti, bet galēniskajā korpusā gandrīz divtik vairāk – 110 traktāti. Otrkārt, hipokratiskajā korpusā pēc TLG datiem vārdu skaits ir 369 295, savukārt galēniskajā korpusā vairāk nekā 2 miljoni – 2 502 902 vārdu.¹⁵⁰ Aplūkojot sniegtos datus procentuāli, hipokratiskajā korpusā lietotie metaforiskie termini sasniedz 0,96% no visa vārdu skaita, savukārt galēniskajā korpusā – 0,73%. Tātad abos korpusos metaforisko terminu blīvums ir aptuveni vienāds.

3.1.2. Avotjomas

Šajā apakšpunktā atspoguļotas metaforisko terminu avotjomas un to leksiski semantiskā klasifikācija ar astoņiem apakšpunktiem un attēlu nr. 1.

Leksiski semantiskā klasifikācija pielāgojas Kvintiliāna izvirzītajam četru grupu iedalījumam *dzīvais-nedzīvais*, kas turpina Aristoteļa ideju par metaforu un rāda tās nominatīvo jeb nosaucējfunkciju. Tā kā joma, kurā veidojas jauni termini, ir medicīna, tad mērķjoma pēc Kvintiliāna iedalījuma ir *dzīvais*. Savukārt avotjomas ir gan no *dzīvā*, gan *nedzīvā*.

Leksiski semantiskā klasifikācija rāda avotjomas, no kurām termini aizgūti, nevis mērķjomas, uz kurām tie pārnesti. Sākotnējā klasifikācija bija komplicēta. Tika izveidotas divas pamatgrupas – *dzīvais* un *nedzīvais* –, kurām bija apakšgrupas un dažām no apakšgrupām pat apakšpunkti, piemēram, pie *nedzīvā* tika pieskaitīti priekšmeti, kuru apakšpunkti bija ikdienas priekšmeti un kara priekšmeti.

Par daļu no metaforiskajiem terminiem ir pilnīgi skaidrs, ka tie pieder vai nu *dzīvajam*, vai *nedzīvajam*, piemēram, pie *dzīvā* pieder *meitene*, kas medicīnā ir acu zīlīte, vai *krabis*, kas medicīnā ir vēzis. Savukārt pie *nedzīvā* pieder, piemēram, *trauks*, kas medicīnā ir asinsvadi, vai *bruņas*, kas medicīnā ir krūškurvis. Taču par

¹⁵⁰ TLG datubāzē Galēns kā galēniskā korpusa autors ir otrais lielākais vārdu skaita ziņā; autors ar vislielāko vārdu skaitu ir baznīcas tēvs, Konstantinopoles arhibīskaps un Dievišķās liturģijas autors Joans Hrizostoms (*Ιωάννης ὁ Χρυσόστομος*, c. 349–407), pārsniedzot vairāk nekā 4 miljonus vārdu.

daļu no metaforiskajiem terminiem tā arī neizveidojās pilnīga skaidrība, vai avotjoma, no kuras tas aizgūts, ir uzskatāma par *dzīvo* vai *nedzīvo*. Piemēram, ir vairāki termini, kas nāk no floras. Kvintiliāns savā četrus grupu iedalījumā nepasaka, kas tieši pieder pie *dzīvā* un kas pie *nedzīvā*. Floru varētu pieskaitīt pie *dzīvā*, jo flora ir augu sugu kopums, augi ir organismi un organismi ir dzīvi. Taču, ja flora pieder pie *dzīvā*, tad arī vidi un dabas parādības varētu pieskaitīt pie *dzīvā*, jo tā ir dabas daļa. Piemēram, *nogāze*, kas medicīnā ir veltnakauls vai potīte.

Tieši šī iemesla dēļ, ka *dzīvā* un *nedzīvā* iedalījums radīja pārāk daudz nenoteiktības, galīgā leksiski semantiskā klasifikācija nosauc tikai avotjomas, nenorādot, vai šī joma pieder pie *dzīvā* vai *nedzīvā*. Visi 93 metaforiskie termini tika klasificēti pēc nozīmes, un tādējādi izkristalizējās astoņas grupas:¹⁵¹

- 1) cilvēciskais (11; 12%)¹⁵²
- 2) fauna (13; 14%)
- 3) flora (14; 15%)
- 4) dabas parādības (8; 9%)
- 5) sadzīviskais (30; 32%)
- 6) militārais (4; 4%)
- 7) rakstu zīmes (2; 2%)
- 8) vide (11; 12%)

Šī statistika atspoguļota attēlā nr. 1.¹⁵³ Pie katras grafika sadaļas nosaukta avotjoma ar tajā esošo metaforisko terminu skaitu.

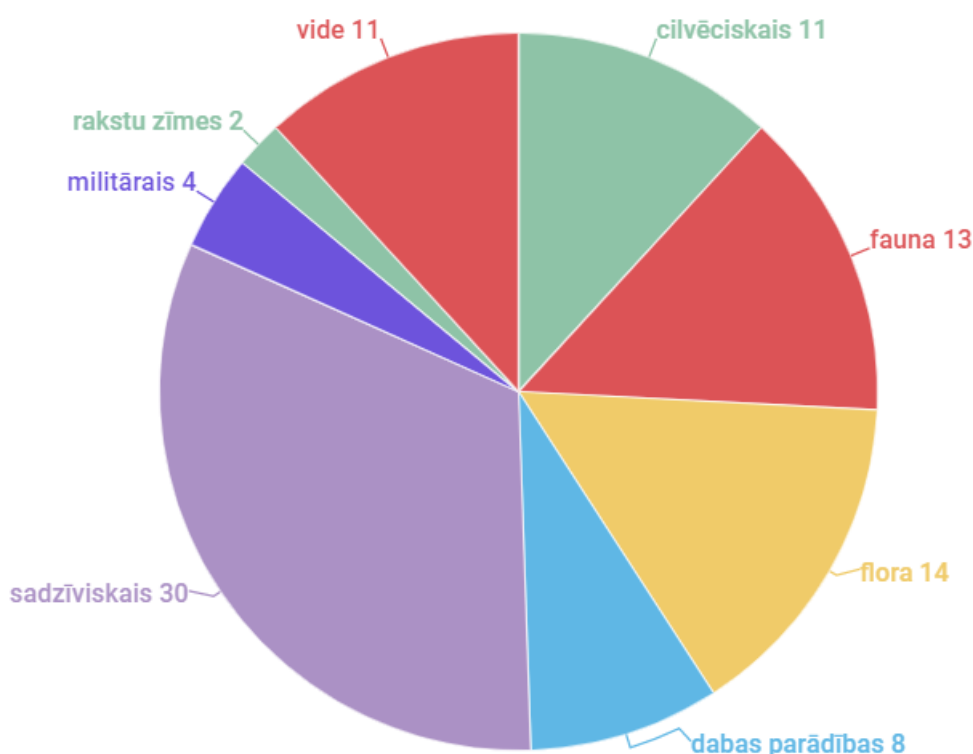
¹⁵¹ Avotjomu tematiskajam izkārtojumam nav īpašas nozīmes.

¹⁵² Pirmais iekavās norādītais skaitlis nosauc, cik daudz metaforisko terminu ir katrā grupā; otrais aiz semikola rāda šā daudzuma procentuālo vērtību.

¹⁵³ Tā veidota kā grafiks, ko parasti dēvē par pīrāgu (angļu *pie*). Šāds grafiks vislabāk ataino dalījumu, kas veido vienu veselumu un nav pārāk smalks.

Pēc attēla aprakstīti astoņi apakšpunkti, kuros parādīts, kuri metaforiskie termini konkrētajā sadaļā iekļauti, pie kādas mūsdienu medicīnas nozares tie pieder, un dažī citi paskaidrojumi, ja tādi nepieciešami.

CH et CG metaforisko terminu avotjomas

Attēls nr. 1

Cilvēciskais

Pirmajā apakšpunktā iekļauti 11 metaforiskie termini, kas kopā veido 12%. Tie ir *ἀρτηρία*, *ή* 'balsene', *ἀρχός*, *ό* 'vadītājs', *κόρη*, *ή* 'meitene', *κῶμα*, *τό* 'dziļš miegs', *ληθαργικός*, *ή*, *όν* 'aizmirstīgs', *λήθαργος*, *ό* 'aizmirstība', *τρίσμος*, *ό* 'spalgs klieziens', *παλμός*, *ό* 'trīcēšana', *πληγή*, *ή* 'sitiens', *πυλωρός*, *ό* 'vārtsargs' un *τριχοειδής*, *ές* 'matveida'. Te var būt orgāni, rakstura īpašības,

fiziskas darbības, nodarbošanās u.tml. Šeit ir gan anatomiski, gan klīniski termini. Tātad kaut ko cilvēkiem raksturīgu ir iespējams pārnest gan uz anatomisko, gan klīnisko terminoloģiju.

Termins 'spalgs kliedziens' varētu iederēties arī nākamajā apakšpunktā, kura vienojošā nozīme ir "fauna". Tomēr tas ievietos pirmajā apakšpunktā, jo verba 'kliegt' pirmās divas nozīmes tiek attiecinātas uz cilvēku, un tikai trešā uz dzīvnieku.

Šajā klasifikācijā problemātisks ir termins 'dziļš miegs', ko varētu attiecināt uz abiem apakšpunktiem, jo miegs ir nervu sistēmas diennakts ritma izraisīts organisma stāvoklis, savukārt nervu sistēma piemīt gan cilvēkiem, gan dzīvniekiem.

Fauna

Otrajā apakšpunktā iekļauti 13 metaforiskie termini, kas veido 14%. Tie ir *ἀμυνεῖος, α, ον* 'jēra-', *ἐλεφαντίασις, ή* 'zilonība', *καρκίνος, ό* 'krabis', *καρκινώδης, ες* 'krabjveida', *κέρας, τό* 'rags', *κόκκυξ, ό* 'dzeguze', *κορακοειδής, ές* 'kraukļveida', *κυνόδους, ό* 'suņazobs', *λεπιδοειδής, -ές* 'zvīņveida', *λέπρα, ή* 'zvīņainums', *μύς, ό* 'pele', *πτερύγιον, τό* 'spārniņš' un *πτερυγώδης, ες* 'spārņveida'. Te var būt dzīvnieki, un pie tiem pieder arī putni, dzīvniekiem piemītoši veidojumi, kā ragi, spārni, zvīņas u. tml. Šeit ir gan anatomiski, gan klīniski termini – tāpat kā iepriekšējā apakšpunktā. Tātad kaut ko dzīvniekiem raksturīgu ir iespējams pārnest gan uz anatomisko, gan klīnisko terminoloģiju.

Flora

Trešajā apakšpunktā iekļauti 14 metaforiskie termini, kas veido 15%. Tie ir *ἀδήν, ή* 'zīle', *ἄκανθα, ή* 'dzelonis, ērkšķis', *βάλανος, ή* 'zīle, datele', *βλαστός, ό* 'asns', *γονοειδής, ές* 'atvašveida', *γόνος, ό/ή* 'atvase', *ἔμβρυον, τό* 'dīglis', *κωνοειδής, ές* 'čiekurveida', *κῶνος, ό* 'čiekurs', *σπέρμα, τό* 'sēkla', *σύκωσις, ή* 'vīģainums', *φακός, ό* 'lēca', *χόνδρος, ό* 'grauds' un *χονδρώδης, ες* 'graudveida'.

Te var būt augi, augļi, koki u.tml. Tomēr šajā avotjomā vērojamas augu, augļu, koku u.tml. sīki veidojumi – dzeloņi, zīles, čiekuri utt. Šeit tieši vizuālas līdzības izmērā ir nozīmīgas. Šī avotjoma attiecas uz anatomiju, izņemot klīnisko terminu ‘vīgāinums’ – sikoze, kas ir matu maisiņu iekaisums. Tātad anatomijā veiksmīgi darbojas tieši šī avotjoma, pārnesot sīkus augu, augļu vai koku veidojumus uz anatomijas terminoloģiju.

Dabas parādības

Ceturtajā apakšpunktā iekļauti 8 metaforiskie termini, kas veido 9%. Tie ir *ἀνεμος*, ó ‘vējš’, *βόμβος*, ó ‘dārds’, *βορβορυγμός*, ó ‘dārdoņa’, *ἴρις*, ή ‘varavīksne’, *πυρετός*, ó ‘ugunīgums’, *ρέυμα*, τό ‘plūsma’, *ρευματικός*, ή, óν ‘plūsmains’ un *ρήξις*, ή ‘lūšana’. Šajā apakšpunktā katru terminu iespējams sasaistīt ar kādu no četriem elementiem – uguni, gaisu, zemi vai ūdeni, kas ir pamatā humorālajai teorijai. Šie ir klīniski termini, kas nosauc kādu stāvokli – fizioloģisku vai patoloģisku. Tātad dabas parādības, būdamas daļa no četriem elementiem, veiksmīgi funkcionē klīniskajā terminoloģijā kā avotjoma, lai nosauktu kādu stāvokli slimībā vai veselībā.

Sadzīviskais

Piektajā apakšpunktā, kas ir arī plašākais, iekļauti 30 metaforiskie termini, un tie veido 32%. Tie ir *ἀγγεῖον*, τό ‘trauks’, *ἀγκυροειδής*, ἐς ‘enkurveida’, *ἀλλαντοειδής*, ἐς ‘desveida’, *ἄρθρον*, τό ‘savienojums, saite’, *ἀρυστινοειδής*, ἐς ‘kausveida’, *γαγγλίον*, τό ‘mezgls’, *γαγγλιώδης*, ἐς ‘mezglveida’, *γιγγλυμοειδής*, ἐς ‘virveida, eņģveida’, *γίγγλυμος*, ó ‘vira, eņģe’, *διαφράγμα*, τό ‘cauržogs’, *ἔδρα*, ή ‘sēdeklis’, *ζύγωμα*, τό ‘bultskrūve’, *ἠθμοειδής*, ἐς ‘sietiņveida’, *κλείς*, ή ‘atslēga’, *κοτύλη*, ή ‘tase’, *μῆνιγξ*, ή ‘plēve’, *ξυστήρ*, ó ‘skrāpis, vīle’, *πέψις*, ή ‘vārīšana, mīkstināšana’, *πύλη*, ή ‘vārti’, *πύελος*, ή ‘iegarena abra’, *ράφή*, ή ‘šuve’, *στεφανιαῖος*, -α, -ον ‘vainagains’, *στυλοειδής*, ἐς ‘stabveida’, *σύριγξ*, ή ‘caurule, stabule’, *συριγγώδης*, -ες ‘cauruļveida, stabulveida’, *σφηνοειδής*, ἐς ‘ķīļveida’, *σφιγκτήρ*, ó ‘saite, aukla’, *ταρσός*, ó

'skalu grozs', *τυμπανίας*, ó 'bungainums' un *ύαλοειδής*, ές 'stiklveida'. Lielākā daļa ir anatomiski termini. Tātad anatomijā visveiksmīgāk darbojas tieši šī avotjoma. Sadzīviskais ir ikdienā klātesošs, tas ir kaut kas zināms un saprotams, tāpēc viegli vizuālo līdzību vai kādu citu sadzīviskajam piemītošu īpašību pārnest uz anatomisko terminoloģiju.

Militārais

Sestajā apakšpunktā iekļauti 4 metaforiskie termini, kas veido 4%. Tie ir *θυρεοειδής*, ές 'vairogveida', *θώραξ*, ó 'bruņas', *φάλαγξ*, ή 'kaujas ierinda' un *ξιφοειδής*, ές 'zobenveida'. Šis apakšpunkts salīdzinoši ir daudz mazāks nekā iepriekšējais, tomēr arī šeit termini ir anatomiski. Tātad kaut kas militārajai jomai piemītošs ir skaidrs un konkrēts, un no tā iespējams veidot metaforisku anatomijas terminoloģiju.

Rakstu zīmes

Septītajā apakšpunktā iekļauti 2 metaforiskie termini, kas veido 2%, un tie ir *λαβδοειδής*, ές/*λαμβδοειδής*, ές 'lambdveida' un *σιγμοειδής*, -ές 'sigmveida'. Šo terminu avotjoma ir rakstu zīmes, šajā gadījumā grieķu alfabēta burti *lambda* un *sigma*. Abi termini ir anatomiski. Rakstu zīmes vismaz sabiedrības izglītotajai daļai bija pazīstamas, tāpēc arī šī avotjoma metaforiskajā terminveidē darbojas kā veiksmīga vizualizācija. Pēc šāda principa mūsdienu medicīnas terminoloģijā veidoti arī citi termini.

Vide

Astotajā apakšpunktā iekļauti 11 metaforiskie termini, kas veido 12%. Tie ir *άστράγαλος*, ó 'nogāze', *ειλεός*, ó 'paslēptuve, ala, caurums', *έρπηξ*, ή 'olis', *κοιλία*, ή 'dobums', *λιθοειδής*, ές 'akmensveida', *λίθος*, ó 'akmens', *πόρος*, ó 'brasls', *ράγας*, ή 'sprauga', *σκολίωσις*, ή 'slīpums', *τραχύς*, *τραχειά*, *τραχύ* 'nelīdzens, ass, raupjš' un *ψαμμοειδής*, ές, 'smilšveida'. Šeit ir gan anatomiski, gan klīniski termini, līdzīgi kā pirmajā un otrajā apakšpunktā, kuros kā avotjomas nosauktas cilvēciskais un fauna. Tātad cilvēciskais, fauna un vide ir

tādas avotjomas, kurām raksturīgs gan kaut kas konkrēts, ko var pārnest uz organisma formu un uzbūvi, gan kaut kas netverams, ko savukārt var pārnest uz norisēm slimā organismā.

Metaforisko terminu avotjomas ir astoņas – cilvēciskais, fauna, flora, dabas parādības, sadzīviskais, militārais, rakstu zīmes un vide. Plašākā avotjoma ir sadzīviskais – aptuveni viena trešdaļa, un no tās lielākoties veidoti anatomiskie termini. Otrā plašākā avotjoma ir flora, un no tās arī veidoti anatomiskie termini. Līdzās esošais, zināmais un saprotamais, kas atrodams sadzīvē un florā, – tātd kaut kas konkrēts ir pārņemts uz organisma formu un uzbūvi, veidojot metaforisku anatomisku terminoloģiju.

Tālāk seko fauna, cilvēciskais un vide, un no šīm avotjomām veidojušies gan anatomiskie, gan klīniskie termini. Tātd kaut kas cilvēkiem un dzīvniekiem piemītošs, kā arī vidē esošais ir pārņemts gan uz organisma formu un uzbūvi, gan uz norisēm slimā organismā, veidojot metaforisku anatomisko un klīnisko terminoloģiju.

Avotjoma, kas ir nedaudz mazāka nekā tikko nosauktās, bet ne pati šaurākā, ir dabas parādības, un no tās veidojušies klīniskie termini. Šī avotjoma, kurai pamatā ir kāds no humorālās teorijas četriem elementiem, ir veiksmīgākā tieši klīnisko terminu veidošanā – nevis kādu izmeklējumu, bet gan slimību nosaukšanā. Norises slimā organismā var būt grūti uztveramas, tās ir netiešākas un neskaidrākas, ja tās salīdzina ar organisma formu un uzbūvi. Tāpēc arī dabas parādības, kas ir netveramas un pretējas kam tveramam sadzīvē un florā, ir pielietotas kā avotjoma metaforiskā klīniskajā terminoloģijā.

Divas šaurākās avotjomas ir militārais un rakstu zīmes, un no šīm avotjomām veidojušies anatomiskie termini. Abas jomas ir viegli uztveramas un konkrētas, tāpēc, pārņemtas uz organisma formu un uzbūvi, rada metaforisku anatomisko terminoloģiju.

Ja avotjoma ir konkrēta, tieša un viegli uztverama, tā tiek pārnesta uz organisma formu un uzbūvi, tādējādi radot metaforisku anatomisko terminoloģiju. Savukārt, ja avotjoma ir netverama, pretēja kam konkrētam, tā tiek pārnesta uz norisēm slimā organismā, tādējādi radot metaforisku klīnisko terminoloģiju slimību nosaukšanai.

3.2. Metaforisko terminu lietojums

Šajā apakšnodaļā izveidoti attēli. Pirmie trīs ir vārdu mākoņi¹⁵⁴ (angļu *word clouds*), kas atspoguļo metaforisko terminu lietojuma biežumu. Vārdu mākoņi tieši nerāda, cik bieži katrs metaforiskais termins izmantots, – tātad klāt nav pievienots skaits. To uzbūves princips ir vienkāršs – jo vairāk kāds vārds tiek lietots, jo lielāks tas ir. Šādi izveidots vizuālais pārskats, kas atspoguļo nevienmērīgo metaforisko terminu lietojumu, kas svārstās no dažiem līdz pat vairākiem tūkstošiem.

Aiz attēliem seko metaforisko terminu apraksts, kas rāda lietojuma biežumu dilstošā secībā. Aprakstā izveidotas šādas kategorijas:

- 1) metaforiskie termini, kuru lietojums ir vairāk nekā tūkstoš reižu (> 1000);
- 2) metaforiskie termini, kuru lietojums ir vairāki simti (> 100);
- 3) metaforiskie termini, kuru lietojums ir no desmit līdz simts reižu (10 – 100);
- 4) metaforiskie termini, kuru lietojums ir mazāk nekā desmit reižu (< 10).

Galēniskajā korpusā pievienota vēl viena kategorija – metaforiskie termini, kuru lietojums ir no divsimt līdz tūkstoš reižu (200 – 1000).

Katras kategorijas sākumā uzrādīti metaforiskie termini – gan sengrieķu valodā, gan tiešajā tulkojumā latviešu valodā. Katram metaforiskajam terminam

¹⁵⁴ Vārdu mākoņi izmantoti arī TLG statistikas sadaļā, kurā atspoguļoti visbiežākie vārdi visā tēzaurā, atsevišķā laika periodā, kāda konkrēta autora darbos vai pēc kādiem citiem parametriem.

uzrādīts lietojuma biežums – cik reizes tas korpusā izmantots, un tas ir pierakstīts skaitļos. Norādīts arī, cik traktātos tas parādās, un tas pierakstīts vārdiem, tādējādi izvairoties no pārmēru liela ciparu daudzuma tekstā, kā arī izceļot tieši lietojuma biežumu, nevis traktātu skaitu. Papildu informācijai tiek nosaukts traktāts, kurā termins izmantots visbiežāk, norādot arī precīzu lietojuma biežumu. Ja metaforiskā termina lietojuma biežums ir vairāk nekā simts reižu, tad nosaukti tie traktāti, kuros tas parādās vairāk nekā citos.

Nosauktajiem traktātiem zemspītras vērē tiek sniegts īss paskaidrojums, par ko tas ir, kāds ir tā temats, aplūkotie jautājumi, tā garums u. tml. Ja viens un tas pats traktāts atkārtojas, tam vairs netiek veidota zemspītras vērē.

Katra apakšpunkta beigās sniegti secinājumi par metaforisko terminu lietojuma biežumu un īpatnībām.

3.2.1. Hipokratiskā korpusa datu analīze: statistika

Corpus Hippocraticum

Attēls nr. 2

Otrais attēls sniedz statistiku par hipokratiskā korpusa metaforiskajiem terminiem. Hipokratiskajā korpussā ir 60 metaforisko terminu, un divi no tiem sasniedz ievērojami lielāku lietojuma biežumu nekā pārējie.

> 1000

Visvairāk hipokratiskajā korpussā ir lietots metaforiskais termins *κοιλία*, ή 'dobums', kas nosauc ķermeņa dobumu vai vēderu, – 1063 reižu četrdesmit traktātos. Vairāk nekā 100 reižu šis metaforiskais termins parādās trīs traktātos,

un tie ir "Par vietējām slimībām",¹⁵⁵ "Kosas paredzējumi"¹⁵⁶ un "Par sēklu, par bērna uzbūvi, par slimībām".¹⁵⁷

Otrs metaforiskais termins, kas parādās gandrīz tikpat bieži kā iepriekšējais, ir *πυρετός, ό* 'ugunīgums' – 1039 reižu trīsdesmit sešos traktātos. Šis metaforiskais termins nosauc paaugstinātu temperatūru, drudzi. Traktāts, kurā tas izmantots visbiežāk, ir "Par vietējām slimībām" – tieši tāpat kā metaforiskais termins 'dobums'. Taču metaforiskais termins *πυρετός, ό* 'ugunīgums' šajā traktātā lietots aptuveni trīsreiz biežāk, t.i., 314 reizes, nekā metaforiskais termins *κοιλία, ή* 'dobums'. Tā kā traktāts "Par vietējām slimībām" sastāv no ārsta piezīmēm par slimību norisi un individuāliem gadījumiem, tad arī metaforiskais termins *πυρετός, ό* 'ugunīgums' izmantots ļoti bieži. Traktātā "Kosas paredzējumi" šis metaforiskais termins lietots 133 reizes un traktātā "Par vietējām slimībām" – 115 reizes.

Abu metaforisko terminu lietojuma biežums ievērojami izceļas citu vidū. Neviens no pārējiem 60 hipokratiskajā korpusā esošajiem metaforiskajiem terminiem nerasniedz pat 200 lietojuma reižu.

> 100

Ir četri metaforiskie termini, kas lietoti vairāk nekā 100 reižu, un tie ir *άρθρον, τό* 'savienojums, saite', *έδρα, ή* 'sēdeklis', *έμβρυον, τό* 'dīglis' un *σπέρμα, τό* 'sēkla'.

Metaforiskais termins *άρθρον, τό* 'savienojums, saite' izmantots 164 reizes divdesmit vienā traktātā, un visvairāk, t.i., 81 reizi, tas parādās traktātā "Par locītavām".¹⁵⁸

¹⁵⁵ Traktāts "Par vietējām slimībām" ietver laika apstākļu novērojumus un slimību un individuālu gadījumu aprakstus, kurus veido ārsta ikdienas piezīmes un novērojumi.

¹⁵⁶ Traktātā "Kosas paredzējumi" aprakstīti slimību gadījumi un to iespējamā gaita – prognoze, kas Senās Grieķijas medicīnā ir svarīgāka nekā diagnoze.

¹⁵⁷ Traktāts "Par sēklu, par bērna uzbūvi, par slimībām" veltīts tādām tēmām kā augļa veidošanās un attīstība, cilvēka reproduktīvā sistēma, ģenētika u.c.

¹⁵⁸ Traktātā "Par locītavām" aplūkots šaurs temats – locītavas un to funkcijas, locītavu dobumi utt.

Metaforiskais termins *ἔμβρυον, τό* 'dīglis' lietots 137 reizes piecpadsmit traktātos, visvairāk, t.i., 36 reizes, traktātā "Par sieviešu kaitēm". Pārējie traktāti, kur metaforiskais termins 'dīglis' izmantots vismaz 10 reižu, ir "Par sēklu, par bērna uzbūvi, par slimībām", "Par septītajā mēnesī dzimušu bērnu"¹⁵⁹ un "Par augļa izgriešanu".¹⁶⁰

Metaforiskais termins *ἔδρα, ἡ* 'sēdeklis' izmantots 118 reizes divdesmit piecos traktātos, visvairāk, t.i., 32 reizes, tas parādās traktātā "Par galvas ievainojumiem".¹⁶¹ Šajā traktātā metaforiskajam terminam ir nevis nozīme 'sēža, tūplis', bet gan 'galvas ievainojums'. Otrs traktāts, kurā metaforiskais termins 'sēdeklis' parādās ievērojami vairāk, ir "Par sieviešu kaitēm"¹⁶² – 24 reizes.

Metaforiskais termins *σπέρμα, τό* 'sēkla' parādās 103 reizes piecpadsmit traktātos. Visbiežāk, t.i., 39 reizes, tas vērojams traktātā "Par augļa izgriešanu", savukārt 25 reizes traktātā "Par sēklu, par bērna uzbūvi, par slimībām".

10 – 100

Ir 26 metaforiskie termini, kas hipokratiskajā korpusā lietoti no 10 – 100 reižu. Tas veido gandrīz pusi no hipokratiskā korpusa terminiem. Tie ir *βάλανος, ἡ* 'zīle, datele', *ἀστράγαλος, ὁ* 'nogāze', *ἴρις, ἡ* 'varavīksne', *μῦς, ὁ* 'pele', *λέπρα, ἡ* 'zvīņainums', *πόρος, ὁ* 'brasls', *παλμός, ὁ* 'trīcēšana', *καρκίνος, ὁ* 'krabis', *εἰλεός, ὁ* 'paslēptuve, ala, caurums', *ἀγγεῖον, τό* 'trauks', *πληγή, ἡ* 'sitiens', *ἄκανθα, ἡ* 'dzelonis, ērkšķis', *γόνος, ὁ/ἡ* 'atvase', *κῶμα, τό* 'dziļš miegs', *ἄνεμος, ὁ* 'vējš', *ράφη, ἡ* 'šuve', *κέρας, τό* 'rags', *μῆνιγξ, ἡ* 'plēve', *λίθος, ὁ* 'akmens', *γονοειδής, ἔς* 'atvašveida', *ρήξις, ἡ* 'lūšana', *σύριγξ, ἡ* 'caurule, stabule', *χόνδρος, ὁ* 'grauds', *ἀρχός, ὁ* 'vadītājs', *ἀρτηρία, ἡ* 'balsene' un *ῥεῦμα, τό* 'plūsma'.

¹⁵⁹ Traktāts "Par septītajā mēnesī dzimušu bērnu" aptver šauru embrioloģisku tematu, aprakstot problēmas, kuras var skart priekšlaicīgi dzimušu bērnu.

¹⁶⁰ Traktāts "Par augļa izgriešanu" ir ļoti īss un aplūko dzemdības un problēmas, kas var rasties dzemdību laikā.

¹⁶¹ Traktātā "Par galvas ievainojumiem" aprakstītas galvaskausu formas, šuves, ievainojumi, to ārstēšana, ārstēšanas iznākumi utt.

¹⁶² Traktāts "Par sieviešu kaitēm" veltīts auglībai, neauglībai, menstruācijām, abortiem utt.

Metaforiskais termins *βάλανος, ἡ* 'zīle, datele' izmantots 93 reizes divpadsmit traktātos, visvairāk, t.i., 39 reizes, traktātā "Par sieviešu kaitēm".

Metaforiskais termins *ῥεῦμα, τό* 'plūsma' izmantots 91 reizi divdesmit četros traktātos. Metaforiskā termina lietojuma biežums lielākoties ir no 1 līdz 9 reizēm, tikai divos traktātos tas pārsniedz 10 reižu – traktātā "Par vietējām slimībām" un traktātā "Par sieviešu kaitēm".

Metaforiskais termins *ἀρτηρία, ἡ* 'balsene' lietots 61 reizi trīspadsmit traktātos – parasti 1 līdz 7 reizes, taču ir divi traktāti, kur tas parādās ievērojami biežāk. Traktātā "Par vietējām slimībām" metaforiskais termins 'balsene' izmantots 16 reizes, savukārt traktātā "Par kaulu dabu" – 17 reizes.

Metaforiskais termins *ἀρχός, ὁ* 'vadītājs' parādās 46 reizes četrpadsmit traktātos ar lietojuma biežumu no 1 līdz 5 reizēm, izņemot traktātu "Par caurulēm",¹⁶³ kur tas izmantots 21 reizi.

Ir divi metaforiskie termini, kas lietoti 41 reizi. Tie ir *σύριγξ, ἡ* 'caurule, stabule' – vienpadsmit traktātos ar lietojuma biežumu no 1 līdz 5 reizēm, izņemot traktātu "Par caurulēm", kur tas parādās 19 reizes, un *χόνδρος, ὁ* 'grauds' – sešpadsmit traktātos ar lietojuma biežumu no 1 līdz 5 reizēm.

Ir divi metaforiskie termini, kas lietoti 39 reizes. Tie ir *λίθος, ὁ* 'akmens' – piecpadsmit traktātos, visvairāk, t.i., 10 reizes, traktātā "Par sēklu, par bērna uzbūvi, par slimībām", un *ρήξις, ἡ* 'lūšana' – deviņos traktātos, visvairāk, t.i., 12 reizes, traktātā "Paredzējumi".¹⁶⁴

Ir divi metaforiskie termini, kas lietoti 37 reizes. Tie ir *κέρας, τό* 'rags' – desmit traktātos, visbiežāk, t.i., 12 reižu, traktātā "Par sieviešu kaitēm", un *μῆνιγξ, ἡ* 'plēve' – septiņos traktātos, visbiežāk, t.i., 15 reizes, traktātā "Par galvas ievainojumiem".

¹⁶³ Traktāts "Par caurulēm" apraksta taisnās zarnas beigu daļas problēmas un to iespējamo terapiju.

¹⁶⁴ Traktātā "Paredzējumi" smalki izklāstīts, kā novērot pacientu, piemēram, apskatot viņa acis, ausis, muti, un paredzēt, kāda būs slimības gaita.

Metaforiskais termins *ράφή, ἡ* 'šuve' izmantots 36 reizes piecos traktātos, un visvairāk, t.i., 26 reizes, traktātā "Par galvas ievainojumiem".

Metaforiskais termins *ἄνεμος, ὁ* 'vējš' parādās 35 reizes četrpadsmit traktātos, visvairāk, t.i., 7 reizes, traktātā "Par slimībām".¹⁶⁵

Metaforiskais termins *κῶμα, τό* 'dziļš miegs' lietots 31 reizi piecos traktātos, un visvairāk, t.i. 18 reižu, traktātā "Par vietējām slimībām".

Metaforiskais termins *γόνοσ, ὁ/ἡ* 'atvase' izmantots 28 reizes astoņos traktātos, visvairāk, t.i., 7 reizes, traktātā "Par gaisiem, ūdeņiem un vietām".¹⁶⁶

Metaforiskais termins *ἄκανθα, ἡ* 'dzelonis, ērkšķis' parādās 27 reizes astoņos traktātos, visvairāk, t.i., 11 reizes, izmantots traktātā "Par kaulu dabu".¹⁶⁷

Metaforiskais termins *πληγή, ἡ* 'sitiens' lietots 25 reizes trīspadsmit traktātos ar lietojuma biežumu no 1 līdz 4 reizēm.

Metaforiskais termins *ἀγγεῖον, τό* 'trauks' parādās 21 reizi divpadsmit traktātos ar lietojuma biežumu no 1 līdz 3 reizēm.

Metaforiskais termins *εἰλέος, ὁ* 'paslēptuve, ala, caurums' izmantots 19 reizes deviņos traktātos ar lietojuma biežumu no 1 – 4 reizēm.

Metaforiskais termins *καρκίνοσ, ὁ* 'krabis' lietots 18 reizes astoņos traktātos, visvairāk, t.i., 6 reizes, traktātā "Par vietējām slimībām".

Metaforiskais termins *παλμός, ὁ* 'trīcēšana' parādās 17 reizes deviņos traktātos, visvairāk, t.i., 6 reizes, traktātā "Par vietējām slimībām".

Metaforiskais termins *πόροσ, ὁ* 'brasls' izmantots 16 reizes trīs traktātos, visvairāk, t.i., 9 reizes, "Par režīmu".¹⁶⁸

Metaforiskais termins *λέπρα, ἡ* 'zvīņainums' lietots 15 reižu astoņos traktātos ar lietojuma biežumu no 1 līdz 4 reizēm.

¹⁶⁵ Traktāts "Par slimībām" veltīts dažādu slimību aprakstiem, to iespējamajām terapijas metodēm, iekšējiem un ārējiem slimību cēloņiem utt.

¹⁶⁶ Traktāts "Par gaisiem, ūdeņiem un vietām" veltīts slimību cēloņiem, dažādu tautu aprakstīšanai, to izskatam, raksturam u.c. iezīmēm.

¹⁶⁷ Traktātā "Par kaulu dabu" aprakstītas kaulu funkcijas, mugurkaula patoloģijas, iespējamās terapijas metodes utt.

¹⁶⁸ Traktāts "Par režīmu" plaši aplūko diētu un tās ietekmi uz veselību.

Ir četri metaforiskie termini, kas izmantoti 11 reizes. Tie ir *ἀσπράγαλος, ὁ* ‘nogāze’ – piecos traktātos ar lietojuma biežumu no 1 līdz 4 reizēm, *ἴρις, ἡ* ‘varavīksne’ – traktātā “Par sieviešu kaitēm”, *γονοειδής, ἐς* ‘atvašveida’ trīs traktātos un visvairāk, t.i., 6 reizes, traktātā “Par vietējām slimībām”, un *μῦς, ὁ* ‘pele’ – astoņos traktātos, visvairāk, t.i., 6 reizes, traktātā “Par vietējām slimībām”.

< 10

Šā apakšpunkta noslēgumā aplūkoti tie metaforiskie termini, kas hipokratiskajā korpusā parādās mazāk nekā 10 reižu. Šajā kategorijā ir 26 termini. Šīs kategorijas metaforiskie termini ir tie, kas vārdu mākonī ir vismazākajā izmērā un izkārtoti gar malām.

Ir divi metaforiskie termini, kas lietoti 7 reizes. Tie ir *ταρσός, ὁ* ‘skalu grozs’ četros traktātos ar lietojuma biežumu no 1 līdz 4 reizēm un *χονδρώδης, ἐς* ‘graudveida’ arī četros traktātos ar tādu pašu lietojuma biežumu.

Ir divi metaforiskie termini, kas izmantoti 6 reizes. Tie ir *ἀδήν, ἡ* ‘zīle’ traktātā “Par dziedzeriem”¹⁶⁹ un *λήθαργος, ὁ* ‘aizmirstība’ trīs traktātos ar lietojuma biežumu no 1 līdz 3 reizēm.

Ir divi metaforiskie termini, kas izmantoti 5 reizes. Tie ir *πέψις, ἡ* ‘vārīšana, mīkstināšana’ – piecos dažādos traktātos, katrā vienreiz, un *διαφράγμα, τό* ‘cauržogs’ – trīs traktātos ar lietojuma biežumu no 1 līdz 3 reizēm.

Ir divi metaforiskie termini, kas parādās 4 reizes. Tie ir *ξυστήρ, ὁ* ‘skrāpis, vīle’ traktātā “Par galvas ievainojumiem” un *συριγγώδης, ἐς* ‘cauruļveida, stabulveida’ traktātos “Par vietējām slimībām” un “Par ārstu”.¹⁷⁰

Ir divi metaforiskie termini, kas lietoti 3 reizes. Tie ir *βορβορυγμός, ὁ* ‘dārdoņa’ traktātos “Paredzējumi”, “Par vietējām slimībām” un “Kosas

¹⁶⁹ Traktātā “Par dziedzeriem” izklāstīta dziedzeru uzbūve, funkcijas, dažādība un slimības.

¹⁷⁰ Traktātā “Par ārstu” aprakstīti padomi un pamācības par to, kādam ārstam vajadzētu būt.

paredzējumi” un κοτύλη, ἡ ‘tase’, kas parādās tikai vienā traktātā – “Par vietām cilvēkā”.¹⁷¹

Ir trīs metaforiskie termini, kas parādās divreiz. Tie ir βλαστός, ὁ ‘asns’ traktātā “Par sēklu, par bērna uzbūvi, par slimībām”, ληθαργικός, ἡ, ὄν ‘aizmirstīgs’ traktātā “Kosas paredzējumi” un πτερυγώδης, ες ‘spārņveida’ traktātā “Par vietējām slimībām”.

Ir 15 metaforiskie termini, kas hipokratiskajā korpusā parādās tikai vienreiz. Tie ir βόμβος, ὁ ‘dārds’ traktātā “Kosas paredzējumi”, γίγγλυμος, ὁ ‘vira, eņģe’ traktātā “Par vietām cilvēkā”, ζύγωμα, τό ‘bultskrūve’ traktātā “Par locītavām”, θώραξ, ὁ ‘bruņas’ traktātā “Vēstules”,¹⁷² κυνόδους, ὁ ‘suņzobs’ traktātā “Atziņas”, πυλωρός, ὁ ‘vārtsargs’ arī traktātā “Atziņas”, τρίσμος, ὁ ‘spalgs klieziens’ traktātā “Par aso [slimību] režīmu (pielikums)”,¹⁷³ γαγγλιώδης, ες ‘mezglveida’ traktātā “Par locītavām”, γίγγλυμοειδής, ἐς ‘virveida, eņģveida’ traktātā “Par lūzumiem”,¹⁷⁴ κωνοειδής, ἐς ‘čiekurveida’ traktātā “Vēstules”, λιθοειδής, ἐς ‘akmensveida’ traktātā “Par sēklu, par bērna uzbūvi, par slimībām”, πτερύγιον, τό ‘spārņiņš’ traktātā “Par paredzēšanu”, τριχοειδής, ἐς ‘matveida’ traktātā “Par cilvēka uzbūvi”,¹⁷⁵ ὑαλοειδής, ἐς ‘stiklveida’ traktātā “Kosas paredzējumi” un ψαμμοειδής, ἐς, ‘smilšveida’ traktātā “Par cilvēka uzbūvi”.

Ja traktāts veltīts šauram tematam, tad arī šo tematu raksturojošie metaforiskie termini lietoti bieži, piemēram, ja temats ir par embrioloģiju, tad

¹⁷¹ Traktāts “Par vietām cilvēkā” veltīts cilvēka anatomijai un cilvēka ķermenim kā vienotam veselumam, kurā katrai daļai ir sava funkcija.

¹⁷² Traktātā “Vēstules” apkopoti vairāki sacerējumi, kuros Hipokrats apmainās viedokļiem ar citām personām – Hipokrats gan šeit ir fiktīvs tēls.

¹⁷³ Traktāts “Par aso [slimību] režīmu (pielikums)” ir papildinājums traktātam “Par režīmu asās slimībās”.

¹⁷⁴ Traktāts “Par lūzumiem” veltīts dažādu lūzumu un izmežģījumu aprakstiem un to ārstēšanai.

¹⁷⁵ Traktāts “Par cilvēka uzbūvi” veltīts cilvēka anatomijai un viedoklim, ka slimība nav dievu sods, bet gan četru šķidrumu disbalanss organismā.

bieži tiek lietots metaforiskais termins, kas nosauc embriju. Ja temats ir klīnisks, tad bieži izmantots metaforiskais termins *πυρετός, ό* 'ugunīgums'.

Tādi metaforiskie termini, kas hipokratiskajā korpusā parādās vairākus desmitus, simtus un vairāk nekā tūkstoš reižu, ir lietoti specializētā nozīmē un lielākajā daļā gadījumu apzīmē vienu noteiktu jēdzienu.

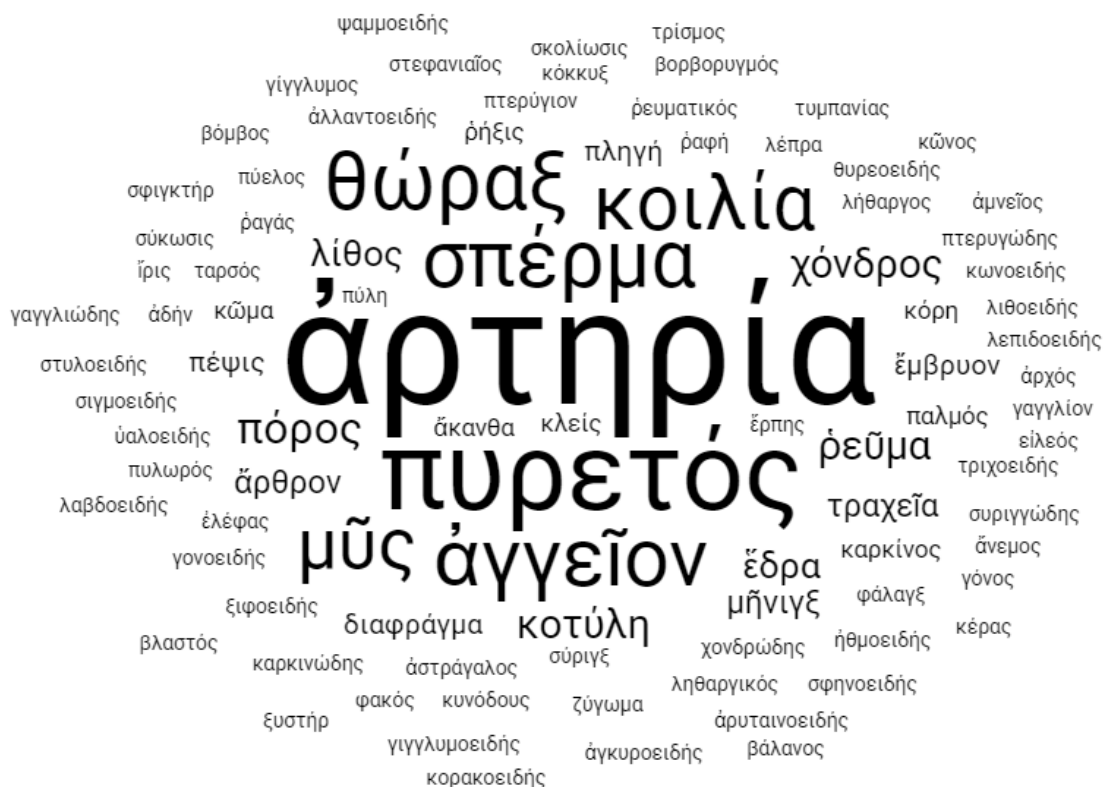
Metaforiskie termini, kas izmantoti tikai vienreiz vai divreiz, var būt nejausība. Taču šajā un līdzīgos pētījumos vienmēr pastāv iespējamība, ka bijuši vēl citi traktāti, kuros tie pastāvējuši.

Hipokratiskā korpusa metaforiskie termini, kuri lietoti tikai vienu reizi, izceļas ar adjektīvu izmantojumu. Šajā kategorijā ir 10 metaforiskie termini, kas beidzas ar izskaņu *-ειδής, ές* '-veida'. Pavisam kopā ir 11 adjektīvu ar šādu izskaņu. Salīdzinoši ar tādiem metaforiskajiem terminiem, kas hipokratiskajā korpusā parādās vairāk nekā 100 vai 1000 reižu, šie veido pavisam niecīgu daļu. Tomēr šī adjektīvizācija ar izskaņu *-ειδής, ές* '-veida' izrādījusies stabila un ilgtspējīga. Pārcelta latīņu valodā ar izskaņu *-oides, a, um* un tieši pārtulkota ar izskaņu *-formis, e*, tā tiek lietota mūsdienu medicīnas terminoloģijā gan tajos terminos, kas veidoti jau Hipokrata laikā, gan jaunos.

Procentuāli no hipokratiskajā korpusā esošajiem metaforiskajiem terminiem substantīvi sastāda 79%. No tiem divi ir salikteni – *κυνόδους, ό* 'suņzobs' un *διαφράγμα, τό* 'cauržogs', un viens – substantivizēts adjektīvs *λέπρα, ή* 'zvīņainums'. Adjektīvi veido 21%. No tiem visi ir salikteni, kas darināti ar izskaņu *-ειδής, ές* 'veida', izņemot adjektīvu *ληθαργικός, ή, όν* 'aizmirstīgs'.

3.2.2. Galēniskā korpusa datu analīze: statistika

Corpus Galenicum

Attēls nr. 3

Trešais attēls sniedz statistiku par galēniskajā korpusā esošajiem metaforiskajiem terminiem. Galēniskajā korpusā ir 93 metaforiskie termini, un 7 no tiem sasniedz ievērojami lielāku lietojuma biežumu nekā pārējie.

> 1000

Visvairāk galēniskajā korpusā ir lietots metaforiskais termins *άρτηρία*, *ή* 'balsene'. Tas lietots 3022 reizes septiņdesmit četros traktātos – tātad gandrīz ikvienā šā korpusa traktātā. Tā kā lietojuma biežums ir ievērojams un būtiski pārsniedz tā metaforiskā termina lietojuma biežumu, kas ir visizplatītākais

hipokratiskajā korpusā, par metaforisko terminu *ἀρτηρία, ἡ* 'balsene' sniegts komentārs.

Leksēmai *ἀρτηρία, ἡ* pirmā nozīme ir 'balsene, elpvads, rīkle'. Ja tā lietota daudzskaitļa formā, tad apzīmē elpošanas ceļus. Pirmajā nozīmē leksēma dažkārt ir kopā ar adjektīvu *τραχύς, τραχεῖα, τραχύ* 'nelīdzens, ass, raupjš' kā *ἡ τραχεῖα ἀρτηρία* – burtiski 'nelīdzēnā balsene'. Mūsdienu medicīnas terminoloģijā tiek lietots termins 'traheja' jeb 'elpvads'.

Leksēmas *ἀρτηρία, ἡ* otrā nozīme ir 'artērija' – pretējais vēnām, lai gan Hipokrata laikā īsta nošķiruma starp vēnām un artērijām nebija, piemēram, temporālo artēriju hipokratiskā korpusa traktātā "Par galvas ievainojumiem" varēja dēvēt par lielu biezu vēnu. Savukārt galēniskajā korpusā var vērot tādus terminus kā artērijveida vēna un vēnveida artērija, ar kurām domāta pulmonālā jeb plaušu artērija un pulmonālā jeb plaušu vēna. Valdīja uzskats, ka artērijās ir pneima – elpojamais gaiss, gars.

Leksēmas *ἀρτηρία, ἡ* trešā nozīme ir 'aorta', grieķu *ἀορτή, ἡ*. Aristotelis to lietojis ar nozīmi 'sirds asinsvads', toties hipokratiskajā korpusā parādās nozīme 'bronhiālais koks'. Mūsdienās medicīnas terminoloģijā aorta ir lielā asinsrites loka galvenā artērija.

Vienojša iezīme ir pneima, grieķu *πνεῦμα, τό*. To arī rāda etimoloģija. Sengrieķu substantīvs *ἀρτηρία, ἡ* veidojies no substantīva *ἀήρ, ὁ* 'gaiss' un verba *τηρέω* 'pieskatīt, nosargāt'.

Tā kā metaforiskais termins *ἀρτηρία, ἡ* galēniskajā korpusā parādās gandrīz ikvienā traktātā, tad minēti vien tie, kur tas vērojams vairāk nekā 100 reižu, un tādu ir desmit. Vairumā gadījumu šie traktāti ir par pulsu. Traktātā "Vai asinis artērijās atrodas dabiski"¹⁷⁶ termins izmantots 106 reizes, traktātā "Par

¹⁷⁶ Traktāts "Vai asinis artērijās atrodas dabiski" ir paredzēts kā atspēkojums tajā laikā esošajam viedoklim, ka asiņu artērijās nav.

cietušām vietām¹⁷⁷ – 144 reizes, traktātā “Savu grāmatu pārskats par pulsu”¹⁷⁸ – 147 reizes, traktātā “Par pulsa cēloņiem”¹⁷⁹ – 153 reizes, traktātā “Par griešanas veikšanu”¹⁸⁰ – 186 reizes, traktātā “Par Hipokrata un Platona uzskatiem”¹⁸¹ – 202 reizes, traktātā “Par pulsa noteikšanu”¹⁸² – 202 reizes, traktātā “Par paredzējumiem pēc pulsa”¹⁸³ – 209 reizes, traktātā “Par pulsu atšķirībām”¹⁸⁴ – 257 reizes un visbeidzot traktātā “Par daļu vajadzību”¹⁸⁵ – 508 reizes.

Otrais visbiežāk izmantotais metaforiskais termins galēniskajā korpusā ir *πυρετός, ό* ‘ugunīgums’ – lietots 1961 reizi septiņdesmit trīs traktātos, t.i., gandrīz ikvienā šā korpusa traktātā. Leksēma *πυρετός, ό* veidojusies no sengrieķu substantīva *πῦρ, τό* ‘uguns’.

Ir seši traktāti, kur metaforiskais termins ‘ugunīgums’ parādās vairāk nekā 100 reižu. Vairumā gadījumu šie traktāti ietver slimību aprakstus un ārstēšanas metodes. Traktātā “Par izšķirošiem brīžiem”¹⁸⁶ metaforiskais termins parādās 115 reižu, traktātā “Piezīmes par Hipokrata vietējo slimību trešo grāmatu”¹⁸⁷ – 118 reižu, traktātā “Piezīmes par Hipokrata vietējo slimību pirmo grāmatu”¹⁸⁸ –

¹⁷⁷ Traktāts “Par cietušām vietām” veltīts dažādu slimību skartām vietām ķermenī.

¹⁷⁸ Traktāts “Savu grāmatu pārskats par pulsu” veido 16 atsevišķu pulsam veltītu grāmatu apkopojumu.

¹⁷⁹ Traktāts “Par pulsa cēloņiem” sastāv no četrām grāmatām un aplūko pulsa cēloņus, ārējus faktorus, kas to ietekmē utt.

¹⁸⁰ Traktāts “Par griešanas veikšanu” sastāv no deviņām grāmatām un aplūko anatomiju.

¹⁸¹ Traktāts “Par Hipokrata un Platona uzskatiem” ietver vērtējumus un kritiku par iepriekšējo pētnieku darbiem.

¹⁸² Traktātā “Par pulsa noteikšanu” izklāstītas grūtības, lai iegūtu zināšanas par pulsu, kā arī šā traktāta saistījums ar citiem, kas veltīti pulsam.

¹⁸³ Traktāts “Par paredzējumiem pēc pulsa” veltīts pulsa novērojumiem – ātrs, lēns, vājš, spēcīgs u. tml., tam, kādas slimības varētu būt saistītas ar noteiktu pulsa stāvokli utt.

¹⁸⁴ Traktāts “Par pulsu atšķirībām” ir vēl viens darbs, kas papildina citus pulsam veltītos traktātus.

¹⁸⁵ Traktāts “Par daļu vajadzību” vārdu skaita ziņā ir ļoti plašs – vairāk nekā 200 tūkstošu vārdu; veltīts anatomijai; šajā traktātā ir liela daļa metaforisko terminu, un tie lietoti bieži.

¹⁸⁶ Traktāts “Par izšķirošiem brīžiem” veltīts krīzēm – tādiem brīžiem slimības laikā, kad notiek straujas izmaiņas, kas var beigties vai nu ar izveseļošanu, vai ar nāvi.

¹⁸⁷ Traktāts “Piezīmes par Hipokrata vietējo slimību trešo grāmatu” veltīts individuālu slimību gadījumu aprakstu komentēšanai.

¹⁸⁸ Traktāts “Piezīmes par Hipokrata vietējo slimību pirmo grāmatu” veltīts individuālu slimību gadījumu aprakstu komentēšanai.

141 reizi, traktātā “Par drudža atšķirībām”¹⁸⁹ – 158 reizes, traktātā “Piezīmes par Hipokrata atziņām”¹⁹⁰ – 252 reizes un visbeidzot 267 reizes traktātā “Par ārstēšanas paņēmieni”¹⁹¹.

Trešais visbiežāk lietotais metaforiskais termins ir *σπέρμα, τό* ‘sēkla’ – parādās 1366 reižu četrdesmit deviņos traktātos, t.i., mazliet vairāk nekā pusē no visiem galēniskā korpusa traktātiem. Ir četri traktāti, kur metaforiskais termins ‘sēkla’ parādās vairāk nekā 100 reižu. Traktātā “Par vienkāršu zāļu sajaukumiem un spēju”¹⁹² tas parādās 117 reizes, traktātā “Par pretvielām”¹⁹³ – 155 reizes, traktātā “Par sēklu”¹⁹⁴ – 228 reizes un traktātā “Par zāļu savienojumiem pēc veidiem”¹⁹⁵ – 367 reizes.

Ceturtais visbiežāk lietotais metaforiskais termins ir *ἀγγεῖον, τό* ‘trauks’ – izmantots 1352 reizes septiņdesmit trīs traktātos, t.i., gandrīz ikvienā galēniskā korpusa traktātā. Ir divi traktāti, kur metaforiskais termins ‘trauks’ parādās vairāk nekā 100 reižu, un tie ir traktāts “Par griešanas veikšanu”, kur tas izmantots 128 reizes, un traktāts “Par daļu vajadzību”. Abi traktāti vēlti anatomiskiem jautājumiem.

Piektais visbiežāk lietotais metaforiskais termins ir *θώραξ, ὁ* ‘bruņas’ – lietots 1340 reizes septiņdesmit piecos traktātos, t.i., gandrīz ikvienā galēniskā korpusa traktātā. Ir trīs traktāti, kur metaforiskais termins ‘bruņas’ parādās vairāk nekā 100 reižu. Divi no tiem ir jau tikko pieminētie traktāti “Par griešanas

¹⁸⁹ Traktātā “Par drudža atšķirībām” aprakstīts drudža iedalījums pēc simptomiem, pēc cēloņiem utt.

¹⁹⁰ Traktātā “Piezīmes par Hipokrata atziņām” aplūkoti un komentēti aforismi, kas izklāstīti hipokratiskā korpusa traktātā “Atziņas”.

¹⁹¹ Traktāts “Par ārstēšanas paņēmieni” aplūko metodes dažādu slimību ārstēšanai; kā viena no svarīgākajām ārstēšanas metodēm minēta diēta.

¹⁹² Traktāts “Par vienkāršu zāļu sajaukumiem un spēju” vēltīts dažādām vielām un to iedarbībai, sākot ar minerālūdeņiem un beidzot ar visdažādākajām dzīvnieku daļām.

¹⁹³ Traktāts “Par pretvielām” aplūko pretindes, to lietojumu un iedarbību.

¹⁹⁴ Traktātā “Par sēklu” aprakstīta apaugļošanās, sēkla un “sievišķā sēkla” – abi pamatā auglim.

¹⁹⁵ Traktāts “Par zāļu savienojumiem pēc veidiem” vēltīts dažādu vielu savienojumiem un to iedarbībai.

veikšanu”, kur metaforiskais termins ‘bruņas’ parādās 199 reizes, un “Par daļu vajadzību” – 232 reizes. Traktātā “Par cietušām vietām”¹⁹⁶ tas parādās 119 reižu.

Sestais visbiežāk izmantotais metaforiskais termins ir *κοιλία, ἡ* ‘dobums’, un tas parādās 1227 reizes septiņdesmit sešos traktātos, t.i., gandrīz ikvienā galēniskā korpusa traktātā. Ir viens traktāts, kurā metaforiskais termins ‘dobums’ parādās vairāk nekā 100 reižu, un tas ir traktāts “Par daļu vajadzību”. Šajā traktātā termins ‘dobums’ lietots 192 reizes.

Septītais visbiežāk izmantotais metaforiskais termins, kas ir pēdējais šajā kategorijā – lietojuma biežums korpusā vairāk nekā 1000 reižu –, ir *μῦς, ὁ* ‘pele’. Tas parādās 1140 reizes piecdesmit traktātos, t.i., nedaudz vairāk nekā pusē traktātu. Ir trīs traktāti, kur metaforiskais termins ‘pele’ parādās vairāk nekā 100 reižu. Divi no tiem ir jau pieminētie traktāti “Par griešanas veikšanu”, kur metaforiskais termins ‘pele’ parādās 309 reizes, un “Par daļu vajadzību” – 305 reizes. Traktātā “Iesācējiem par muskuļiem”¹⁹⁷ metaforiskais termins izmantots 104 reizes. Arī šā traktāta temats ietilpst anatomijā.

Hipokratiskajā korpusā ir tikai divi metaforiskie termini, kas lietoti vairāk nekā 1000 reižu, – ‘dobums’ un ‘ugunīgums’, savukārt galēniskajā septiņi metaforiskie termini – ‘balsene’, ‘ugunīgums’, ‘sēkla’, ‘trauks’, ‘bruņas’, ‘dobums’ un ‘pele’. Tā ir būtiska atšķirība terminu lietojumā. Vēl viena būtiska atšķirība ir kategorijā, kurā termini izmantoti vairākus simtus reižu. Hipokratiskajā korpusā neviens no atlikušajiem 58 metaforiskajiem terminiem pat nerasniedz 200 lietojuma reižu, toties galēniskajā korpusā ir vairāki metaforiskie termini, kas parādās vairākus simtus reižu.

200 – 1000

Ir 12 metaforiskie termini, kas galēniskajā korpusā lietoti no 200 – 1000 reižu. Tie ir *πόρος, ὁ* ‘brasls’, *κοτύλη, ἡ* ‘tase’, *ῥεῦμα, τό* ‘plūsma’, *χόνδρος, ὁ*

¹⁹⁶ Traktātā “Par cietušām vietām” aprakstītas slimību skartas ķermeņa vietas un to iespējamā ārstēšana.

¹⁹⁷ Traktāts “Iesācējiem par muskuļiem” veltīts muskuļu aprakstam, un tā auditorija ir ārstēšanas mākslas apguvēji.

'grauds', λίθος, ó 'akmens', ἔδρα, ἡ 'sēdeklis', ἄρθρον, τό 'savienojums, saite', τραχύς, τραχειᾶ, τραχύ 'nelīdzens, ass, raupijs', μῆνιγξ, ἡ 'plēve', διαφράγμα, τό 'cauržogs', πληγῆ, ἡ 'sitiens' un πέψις, ἡ 'vārīšana, mīkstināšana'.

Metaforiskais termins πόρος, ó 'brasls' lietots 564 reizes septiņdesmit piecos traktātos, t.i., gandrīz visos, un vienā no tiem – traktātā "Par daļu vajadzību" – tas parādās 162 reizes.

Metaforiskais termins κοτύλη, ἡ 'tase' izmantots 504 reizes tikai divdesmit četros traktātos, kas ir trīsreiz mazāks traktātu skaits nekā iepriekšējam terminam. Tātad šis metaforiskais termins attiecas uz šauru anatomisku tematu. Ir divi traktāti, kur tas lietots vairāk nekā 100 reižu. Tie ir "Par zāļu savienojumiem pēc vietām"¹⁹⁸ – 110 reizes – un "Par zāļu savienojumiem pēc veidiem" – 287 reizes.

Metaforiskais termins ῥεῦμα, τό 'plūsma' parādās 473 reizes četrdesmit deviņos, t.i., mazliet vairāk nekā pusē no galēniskā korpusa traktātiem. Nevienā no traktātiem tas nav lietots vairāk nekā 100 reižu. Lietojuma biežums ir no 1 līdz 71 reizei.

Metaforiskais termins χόνδροσ, ó izmantots 443 reizes piecdesmit traktātos – tāpat kā iepriekšējais termins arī mazliet vairāk kā pusē. Vairāk nekā 100 reižu, t.i., 145 reizes, tas parādās traktātā "Par daļu vajadzību".

Metaforiskais termins λίθος, ó 'akmens' lietots 431 reizi četrdesmit piecos traktātos, kas ir gandrīz tieši puse. Nevienā no traktātiem tas nav lietots vairāk nekā 100 reižu. Lietojuma biežums ir no 1 līdz 93 reizēm.

Metaforiskais termins ἔδρα, ἡ 'sēdeklis' parādās 357 reizes četrdesmit četros traktātos, kas ir tieši puse no galēniskā korpusa. Vairāk nekā 100 reižu, t.i., 109 reizes, tas parādās traktātā "Par daļu vajadzību".

Metaforiskais termins ἄρθρον, τό 'savienojums, saite' lietots 326 reizes divdesmit septiņos traktātos, t.i., mazāk nekā pusē. Tāpat kā iepriekšējais

¹⁹⁸ Traktāts "Par zāļu savienojumiem pēc vietām" ir desmit grāmatās izklāstīts apraksts par dažādu vielu iedarbību uz dažādām ķermeņa vietām.

metaforiskais termins arī šis vairāk nekā 100 reižu parādās tikai vienā traktātā – 106 reizes tas izmantots traktātā “Piezīmes par Hipokrata locītavu grāmatu”.¹⁹⁹

Metaforiskais termins *τραχύς, τραχεῖα, τραχύ* ‘nelīdzens, ass, raupjš’ izmantots 285 reizes trīsdesmit astoņos traktātos. Nevienā no traktātiem tas nav lietots vairāk nekā 100 reižu. Lietojuma biežums ir no 1 līdz 72 reizēm.

Metaforiskais termins *μῆνιγξ, ἡ* ‘plēve’ parādās 282 reizes trīsdesmit četros traktātos. Vairāk nekā 100 reižu, t.i., 105 reizes, tas parādās traktātā “Par daļu vajadzību”.

Metaforiskais termins *διαφράγμα, τό* ‘cauržogs’ izmantots 240 reizes trīsdesmit septiņos traktātos. Nevienā no traktātiem tas nav lietots vairāk nekā 100 reižu. Lietojuma biežums ir no 1 līdz 53 reizēm.

Metaforiskais termins *πληγή, ἡ* ‘sitiens’ lietots 206 reizes trīsdesmit piecos traktātos. Nevienā no traktātiem tas nav lietots vairāk nekā 100 reižu. Lietojuma biežums ir no 1 līdz 50 reizēm.

Metaforiskais termins *πέψις, ἡ* ‘vārīšana, mīkstināšana’ parādās 201 reizi trīsdesmit sešos traktātos. Nevienā no traktātiem tas nav lietots vairāk nekā 100 reižu. Lietojuma biežums ir no 1 līdz 20 reizēm.

> 100

Galēniskajā korpusā ir 7 metaforiskie termini, kas lietoti vismaz 100 reižu. Tie ir *ἔμβρυον τό* ‘dīgļis’, *κλείς, ἡ* ‘atslēga’, *ἄκανθα, ἡ* ‘dzelonis, ērkšķis’, *κῶμα, τό* ‘dziļš miegs’, *ρήξις, ἡ* ‘lūšana’, *καρκίνοσ, ὁ* ‘krabis’ un *κόρη, ἡ* ‘meitene’.

Metaforiskais termins *ἔμβρυον τό* ‘dīgļis’ parādās 198 reizes divdesmit vienā traktātā, visvairāk, t.i., 38 reizes, tas izmantots traktātā “Par daļu vajadzību”.

Metaforiskais termins *κλείς, ἡ* ‘atslēga’ lietots 141 reizi divdesmit trīs traktātos, visvairāk, t.i., 35 reizes, traktātā “Par griešanas veikšanu”.

¹⁹⁹ Traktāts “Piezīmes par Hipokrata locītavu grāmatu” velēts locītavām, kauliem, to lūzumiem un ārstēšanai.

Metaforiskais termins *ἄκανθα, ἡ* 'dzelonis, ērkšķis' parādās 136 reizes divdesmit traktātos, visvairāk, t.i., 33 reizes, traktātā "Par daļu vajadzību".

Metaforiskais termins *κῶμα, τό* 'dziļš miegs' izmantots 120 reizes astoņpadsmit traktātos, visvairāk, t.i., 43 reizes, traktātā "Par paredzēšanu pēc Hipokrata".²⁰⁰

Metaforiskais termins *ρήξις, ἡ* 'lūšana' lietots 119 reizes trīsdesmit vienā traktātā, visvairāk, t.i., 18 reizes, traktātā "Piezīmes par Hipokrata ārstēšanas paņēmieniem".²⁰¹

Metaforiskais termins *καρκίνος, ὁ* 'krabis' lietots 111 reizes divdesmit septiņos traktātos, visvairāk, t.i., 15 reizes, traktātā "Piezīmes par Hipokrata atziņām".

Metaforiskais termins *κόρη, ἡ* 'meitene' parādās 100 reizes četrpadsmit traktātos, visvairāk, t.i., 43 reizes, traktātā "Par daļu vajadzību".

10 – 100

Ir 47 metaforiskie termini, kas galēniskajā korpusā lietoti no 10 līdz 100 reižu, tātad līdzīgi kā hipokratiskajā korpusā tā ir gandrīz puse. Tie ir *παλμός, ὁ* 'trīcēšana', *χονδρώδης, ες* 'graudveida', *σύριγξ, ἡ* 'caurule, stabule', *ἔρπης, ἡ* 'olis', *ἀστράγαλος, ὁ* 'nogāze', *πύλη, ἡ* 'vārtī', *ἐλεφαντίασις, ἡ* 'zilonība', *ζύγωμα, τό* 'bultskrūve', *ταρσός, ὁ* 'skalu grozs', *ράφή, ἡ* 'šuve', *ῥευματικός, ἡ*, *ὄν* 'plūsmains', *λεπιδοειδής, -ές* 'zvīņveida', *λέπρα, ἡ* 'zvīņainums', *ληθαργικός, ἡ*, *ὄν* 'aizmirstīgs', *λήθαργος, ὁ* 'aizmirstība', *φάλαγξ, ἡ* 'kaujas ierinda', *κυνόδους, ὁ* 'suņzobs', *ξίφοειδής, ες* 'zobenveida', *γονοειδής, ες* 'atvašveida', *πτερύγιον, τό* 'spārniņš', *πυλωρός, ὁ* 'vārtsargs', *ύαλοειδής, ες* 'stiklveida', *ράγας, ἡ* 'sprauga', *ἀλλαντοειδής, ες* 'desveida', *πύελος, ἡ* 'iegarena abra', *θυρεοειδής, ες* 'vairogveida', *τριχοειδής, ες* 'matveida', *ἀδήν, ἡ* 'zīle', *καρκινώδης, ες* 'krabjveida', *κόκκυξ, ὁ* 'dzeguze', *τυμπανίας, ὁ* 'bungainums',

²⁰⁰ Traktāts "Par paredzēšanu pēc Hipokrata" veltīts hipokratisko paredzējumu komentēšanai, cik svarīgi ārstam veikt paredzējumus, pēc kādām pazīmēm vadīties u.tml.

²⁰¹ Traktāts "Piezīmes par Hipokrata ārstēšanas paņēmieniem" ir detalizēti komentāri par hipokratiskajā korpusā paustajiem ārstēšanas paņēmieniem.

βορβορυγμός, ó 'dārdoḡa', ἠθμοειδής, ές 'sietiḡveida', σιγμοειδής, -ές 'sigmveida', σκολίωσις, ἡ 'slīpums', πτερυγώδης, ες 'spārnveida', στεφανιαῖος, -α, -ον 'vainagains', συριγγώδης, ες 'cauruḡveida, stabulveida', ἀρυταινοειδής, ές 'kausveida', φακός, ó 'lēca', σύκωσις, ἡ 'vīḡainums', κωνοειδής, ές 'čiekurveida', ἀγκυροειδής, ές 'enkurveida', γιγγλυμοειδής, ές 'virveida, eḡḡveida', λιθοειδής, ές 'akmensveida', σφηνοειδής, ές 'kīḡveida' un γαγγλίον, τό 'mezgls'.

Metaforiskais termins *παλμός*, ó 'trīcēšana' izmantots 93 reizes divdesmit traktātos, visvairāk, t.i., 20 reizes, tas lietots traktātā "Par trīsām, pulsēšanu, krampjiem un drebuļiem".²⁰²

Ir divi metaforiskie termini, kas izmantoti 83 reizes. Tie ir *χονδρώδης*, ες 'graudveida', kas parādās astoḡpadsmit traktātos un visvairāk, t.i., 23 reizes, traktātā "Par daļu vajadzību", un *σύριγξ*, ἡ 'caurule, stabule', kas savukārt parādās četrpadsmit traktātos un visvairāk, t.i., 39 reizes, traktātā "Par zāļu savienojumiem pēc veidiem".

Metaforiskais termins *έρπηξ*, ἡ 'olis' lietots 78 reizes divdesmit trīs traktātos, visvairāk, t.i., 16 reizes, traktātā "Par ārstēšanas paḡēmienu".

Metaforiskais termins *ἀστράγαλος*, ó 'nogāze' izmantots 76 reizes vienpadsmit traktātos, visvairāk, t.i., 25 reizes, traktātā "Par daļu vajadzību".

Metaforiskais termins *πύλη*, ἡ 'vārti' parādās 68 reizes divdesmit divos traktātos, visvairāk, t.i., 16 reizes, traktātā "Par daļu vajadzību".

Ir divi metaforiskie termini, kas izmantoti 65 reizes. Tie ir *έλεφαντίασις*, ἡ 'zilonība', kas parādās divdesmit astoḡos traktātos un visvairāk, t.i., 8 reizes, traktātā "Par vienkāršu zāļu sajaukumiem un spēju", un *ταρσός*, ó 'skalu grozs', kas parādās divpadsmit traktātos un visvairāk traktātā "Par daļu vajadzību".

²⁰² Traktātā "Par trīsām, pulsēšanu, krampjiem un drebuļiem" aprakstītas dažāda veida trīsas, pulsēšana, krampji un drebuļi, un šā traktāta tapšanas mērķis ir šajā jautājumā labot kļūdas, kuras ieviesušās sengrieķu ārsta Kosas Praksagora (*Πραξαγόρας ó Κῶος*, dzimis ~340. g. p.m.ē.) mācībā.

Metaforiskais termins *περύγιον, τό* 'spārniņš' parādās 63 reizes divdesmit traktātos un visvairāk, t.i., 9 reizes, traktātā "Par daļu vajadzību".

Ir divi metaforiskie termini, kas lietoti 60 reizes. Tie ir *ράφή, ή* 'šuve', kas parādās piecpadsmit traktātos un visvairāk, t.i., 28 reizes, traktātā "Par dvēseles ciešanu noteikšanu un ārstēšanu",²⁰³ un *ρευματικός, ή, όν* 'plūsmains', kas parādās vienpadsmit traktātos un visvairāk, t.i., 30 reizes, traktātā "Par zāļu savienojumiem pēc veidiem".

Metaforiskais termins *λήθαργος, ό* 'aizmirstība' izmantots 59 reizes divdesmit četros traktātos, visvairāk, t.i., 9 reizes, traktātā "Par pulsa cēloņiem".

Metaforiskais termins *λέπρα, ή* 'zvīņainums' lietots 57 reizes četrpadsmit traktātos, visvairāk, t.i., 25 reizes, traktātā "Par vienkāršu zāļu sajaukumiem un spēju".

Metaforiskais termins *φάλαγξ, ή* 'kaujas ierinda' parādās 52 reizes vienpadsmit traktātos, visvairāk, t.i., 17 reizes, traktātā "Par pretvielām".

Metaforiskais termins *ληθαργικός, ή, όν* 'aizmirstīgs' lietots 38 reizes sešpadsmit reizes, visvairāk, t.i., 8 reizes, traktātā "Par pulsa cēloņiem".

Metaforiskais termins *ζύγωμα, τό* 'bultskrūve' parādās 36 reizes piecos traktātos un visvairāk, t.i., 14 reizes, traktātā "Piezīmes par Hipokrata locītavu grāmatu".

Ir divi metaforiskie termini, kas izmantoti 28 reizes. Tie ir *κυνόδους, ό* 'suņzobs', kas parādās desmit traktātos un visvairāk, t.i., 7 reizes, traktātā "Par daļu vajadzību", un *ξιφοειδής, ές* 'zobenveida', kas parādās piecos traktātos un visvairāk, t.i., 20 reizes, traktātā "Par griešanas veikšanu".

Ir četri metaforiskie termini, kas lietoti 24 reizes. Tie ir *γονοειδής, ές* 'atvašveida', kas parādās sešos traktātos un visvairāk, t.i., 9 reizes, traktātā "Par paredzēšanu pēc Hipokrata", *πυλωρός, ό* 'vārtsargs' – deviņos traktātos un visvairāk, t.i., 6 reizes, traktātā "Par griešanas veikšanu", *ύαλοειδής, ές*

²⁰³ Traktāts "Par dvēseles ciešanu noteikšanu un ārstēšanu" veltīts dažādu garīgu slimību aprakstīšanai un iespējamajām ārstēšanas metodēm.

'stiklveida' – piecos traktātos un visvairāk, t.i., 15 reizes, traktātā "Par daļu vajadzību", un *ράγας, ή* 'sprauga' – trīs traktātos un visvairāk, t.i., 19 reizes, traktātā "Par zāļu savienojumiem pēc veidiem".

Ir divi metaforiskie termini, kas izmantoti 23 reizes. Tie ir *άλλαντοειδής, ές* 'desveida', kas parādās četros traktātos un visvairāk, t.i., 11 reizes, traktātā "Par sēklu", un *πύελος, ή* 'iegarena abra', kas parādās astoņos traktātos un visvairāk, t.i., 8 reizes, traktātā "Par režīmu asās slimībās pēc Hipokrata".²⁰⁴

Metaforiskais termins *θυρεοειδής, ές* 'vairogveida' lietots 21 reizi divos traktātos – 16 reizes traktātā "Par daļu vajadzību" un 5 reizes traktātā "Grāmata par saviem darbiem".²⁰⁵

Metaforiskais termins *τριχοειδής, ές* 'matveida' izmantots 20 reizes astoņos traktātos, visvairāk, t.i., 11 reizes, traktātā "Par vēnu un artēriju griešanu".²⁰⁶

Ir pieci metaforiskie termini, kas lietoti 19 reizes. Tie ir *άδην, ή* 'zīle', kas parādās astoņos traktātos un visvairāk, t.i., 9 reizes, traktātā "Par daļu vajadzību", *καρκινώδης, ες* 'krabjveida' – deviņos traktātos un visvairāk, t.i., 6 reizes, traktātā "Par vienkāršu zāļu sajaukumiem un spēju", *σιγμοειδής, -ές* 'sigmveida' – sešos traktātos un visvairāk, t.i., 11 reizes traktātā "Par daļu vajadzību", *στεφανιαίος, -α, -ον* 'vainagains' – sešos traktātos un visvairāk, t.i., 8 reizes traktātā "Iesācējiem par kauliem"²⁰⁷ un *κόκκυξ, ό* 'dzeguze' – sešos traktātos un visvairāk, t.i., 11 reizes traktātā "Par griešanas veikšanu".

Ir četri metaforiskie termini, kas izmantoti 17 reizes. Tie ir *τυμπανίας, ό* 'bungainums', kas parādās desmit traktātos un tā lietojuma biežum ir no 1 līdz 3 reizēm, *βορβορυγμός, ό* 'dārdoņa' – astoņos traktātos ar lietojuma biežumu no 1

²⁰⁴ Traktāts "Par režīmu asās slimībās pēc Hipokrata" veltīts ēšanas režīma komentēšanai, kas izklāstīts hipokratiskajā korpusā.

²⁰⁵ Traktātā "Grāmata par saviem darbiem" Galēns hronoloģiski aplūko savus traktātus, kas ļauj nošķirt tos, kas kļūdaini viņam piedēvēti.

²⁰⁶ Traktāts "Par vēnu un artēriju griešanu" veltīts vēnu un artēriju anatomijai, kur tās tiek salīdzinātas ar koku, tā stumbru un zariem.

²⁰⁷ Traktātā "Iesācējiem par kauliem" iztirzāta skeleta uzbūve, sākot no galvaskausa un beidzot ar pēdas kauliem.

līdz 4 reizēm, ἠθμοειδής, ἐς ‘sietiņveida’ – četros traktātos un visvairāk traktātā “Par daļu vajadzību”, un σκολίωσις, ἡ ‘slīpums’ – trīs traktātos un visvairāk traktātā “Piezīmes par Hipokrata locītavu grāmatu”.²⁰⁸

Metaforiskais termins *περυγώδης, ἐς* ‘spārņveida’ izmantots 16 reizes sešos traktātos ar lietojuma biežumu no 1 līdz 2 reizēm.

Ir divi metaforiskie termini, kas izmantoti 15 reizes. Tie ir *συριγγώδης, ἐς* ‘cauruļveida, stabulveida’ četros traktātos, visvairāk, t.i., 11 reizes, traktātā “Par cietušām vietām” un *λεπιδοειδής, -ἐς* ‘zvīņveida’ piecos traktātos ar lietojuma biežumu no 1 līdz 6 reizēm.

Metaforiskais termins *ἀρυταινοειδής, ἐς* ‘kausveida’ parādās 14 reizes trīs traktātos, visvairāk traktātā “Par daļu vajadzību”.

Ir divi metaforiskie termini, kas lietoti 13 reizes. Tie ir *φακός, ὁ* ‘lēca’, kas parādās tikai traktātā “Par vienkāršu zāļu sajaukumiem un spēju”, un *σύκωσις, ἡ* ‘vīgainums’, kas parādās piecos traktātos un visvairāk, t.i., 8 reizes, traktātā “Par zāļu savienojumiem pēc vietām”.

Ir divi metaforiskie termini, kas izmantoti 12 reizes. Tie ir *κωνοειδής, ἐς* ‘čiekurveida’, kas parādās piecos traktātos un visvairāk, t.i., 7 reizes, traktātā “Par griešanas veikšanu”, un *ἀγκυροειδής, ἐς* ‘enkurveida’, kas parādās piecos traktātos ar lietojuma biežumu no 1 līdz 4 reizēm.

Ir trīs metaforiskie termini, kas lietoti 11 reizes. Tie ir *γυγλυμοειδής, ἐς* ‘virveida, eņģveida’, kas parādās piecos traktātos un visvairāk, t.i., 6 reizes, traktātā “Iesācējiem par muskuļiem”, *λιθοειδής, ἐς* ‘akmensveida’ – četros traktātos un visvairāk traktātā “Par daļu vajadzību”, un *σφηνοειδής, ἐς* ‘ķīļveida’ – traktātā “Iesācējiem par kauliem”.

Pēdējais metaforiskais termins šajā kategorijā ir *γαγγλίον, τό* ‘mezgls’, kas parādās 10 reizes astoņos traktātos ar lietojuma biežumu no 1 līdz 2 reizēm.

²⁰⁸ Traktāts “Piezīmes par Hipokrata locītavu grāmatu” ir Galēna komentāri par lūzumiem un izmežģījumiem, kas aprakstīti hipokratiskajā korpusā.

No 47 tikko aprakstītajiem metaforiskajiem terminiem, kuriem lietojuma biežums ir no 10 līdz 100 reizēm, 18 ir adjektīvi, kas veidoti ar izskaņu *-ειδής, ές* ‘veida’.

< 10

Pēdējā kategorija, kas aplūkojama galēniskajā korpusā, ir lietojuma biežuma ziņā mazākā – tie metaforiskie termini, kas lietoti retāk nekā 10 reižu. Šīs kategorijas metaforiskie termini ir tie, kas vārdu mākonī ir vismazākajā izmērā un izkārtoti gar malām. Te ietilpst 20 metaforiskie termini, un tie ir *στυλοειδής, ές* ‘stabveida’, *λαβδοειδής, ές/λαμβδοειδής, ές* ‘lambdveida’, *ειλεός, ό* ‘paslēptuve, ala, caurums’, *σφιγκτήρ, ό* ‘saite, aukla’, *άνεμος, ό* ‘vējš’, *γόνος, ό/ή* ‘atvase’, *ίρις, ή* ‘varavīksne’, *βόμβος, ό* ‘dārds’, *γίγγλυμος, ό* ‘vira, enģe’, *τρίσμος, ό* ‘spalgs klieziens’, *άμνειός, α, ον* ‘jēra-’, *κορακοειδής, ές* ‘kraukļveida’, *ξυστήρ, ό* ‘skrāpis, vīle’, *βάλανος, ή* ‘zīle, datele’, *βλαστός, ό* ‘asns’, *άρχός, ό* ‘vadītājs’, *γαγγλιώδης, ες* ‘mezglveida’, *κέρας, τό* ‘rags’, *κώνος, ό* ‘čiekurs’ un *ψαμμοειδής, ές*, ‘smilšveida’.

Ir divi metaforiskie termini, kas izmantoti 9 reizes, un tie ir *στυλοειδής, ές* ‘stabveida’, kas parādās trīs traktātos un visvairāk, t.i., 5 reizes, traktātā “Iesācējiem par kauliem”, un *λαβδοειδής, ές/λαμβδοειδής, ές* ‘lambdveida’, kas parādās traktātā “Par daļu vajadzību”.²⁰⁹

Ir divi metaforiskie termini, kas lietoti 8 reizes. Tie ir *ειλεός, ό* ‘paslēptuve, ala, caurums’, kas parādās piecos traktātos ar lietojuma biežumu no 1 līdz 2 reizēm, un *σφιγκτήρ, ό* ‘saite, aukla’, kas parādās septiņos traktātos ar lietojuma biežumu no 1 līdz 2 reizēm.

Ir divi metaforiskie termini, kas lietoti 7 reizes. Tie ir *άνεμος, ό* ‘vējš’, kas parādās 6 reizes ar lietojuma biežumu no 1 līdz 2 reizēm, un *γόνος, ό/ή* ‘atvase’, kas parādās sešos traktātos ar lietojuma biežumu no 1 līdz 2 reizēm.

²⁰⁹ Otrs termina variants *λαμβδοειδής, ές* parādās 8 reizes arī traktātā “Iesācējiem par kauliem”, taču TLG meklētājs to neskaita.

Metaforiskais termins *ἴρις, ἡ* 'varavīksne' izmantots 6 reizes divos traktātos – no tām 5 reizes tas parādās traktātā "Par daļu vajadzību".

Ir trīs metaforiskie termini, kas lietoti 5 reizes. Tie ir *βόμβος, ὁ* 'dārds' – četros traktātos ar lietojuma biežumu no 1 līdz 2 reizēm, *γίγγλυμος, ὁ* 'vira, eņģe' – trīs traktātos ar tādu pašu lietojuma biežumu, un *τρίσμος, ὁ* 'spalgs klieziens' – divos traktātos ar lietojuma biežumu no 2 līdz 3 reizēm.

Ir trīs metaforiskie termini, kas lietoti 4 reizes. Tie ir *ἀμνεῖος, α, ον* 'jēra-' – trīs traktātos ar lietojuma biežumu no 1 līdz 2 reizēm, *κορακοειδής, ἐς* 'kraukļveida' – četros traktātos, tātad katrā vienreiz, un *ξυστήρ, ὁ* 'skrāpis, vīle' – divos traktātos un trīsreiz traktātā "Par ārstēšanas paņēmieni".

Ir divi metaforiskie termini, kas izmantoti 2 reizes. Tie ir *βάλανος, ἡ* 'zīle, datele' un *βλαστός, ὁ* 'asns'.

Ir pieci metaforiskie termini, kas lietoti tikai vienreiz. Tie ir *ἀρχός, ὁ* 'vadītājs' traktātā "Par cilvēka uzbūvi pēc Hipokrata",²¹⁰ *γαγγλιώδης, ἐς* 'mezglveida' traktātā "Par cietušām vietām", *κέρας, τό* 'rags' traktātā "Par sakritību cēloņiem",²¹¹ *κῶνος, ὁ* 'čiekurs' tajā pašā traktātā un *ψαμμοειδής, ἐς*, 'smilšveida' traktātā "Piezīmes par Hipokrata vietējo slimību sesto grāmatu".²¹²

Galēniskā korpusa metaforisko terminu lietojums ir līdzīgs hipokratiskajam korpusam. Ja traktāts veltīts šauram tematam, tad arī šo tematu raksturojošie metaforiskie termini lietoti bieži, piemēram, ja temats ir par angioloģiju, tad bieži tiek lietots metaforiskais termins 'artērija' un 'vads'. Ja temats ir klīnisks, tad tāpat kā hipokratiskajā korpusā bieži izmantots metaforiskais termins *πυρετός, ὁ* 'ugunīgums'.

²¹⁰ Traktātā "Par cilvēka uzbūvi pēc Hipokrata" Galēns spriež par hipokratiskajā korpusā esošā traktāta "Par cilvēka uzbūvi" autorību un plaši komentē tā tēmu.

²¹¹ Traktāts "Par sakritību cēloņiem" apraksta simptomus dažādām ar maņu saistītām slimībām, dažādām ķermeņa kroplībām un disfunkcijām.

²¹² Traktāts "Piezīmes par Hipokrata vietējo slimību sesto grāmatu" ir Galēna komentāri par hipokratiskajā korpusā esošo traktāta "Par vietējām slimībām" sesto grāmatu.

Tādi metaforiskie termini, kas galēniskajā korpusā parādās vairākus desmitus, simtus un vairāk nekā tūkstoš reižu, ir lietoti specializētā nozīmē un lielākajā daļā gadījumu apzīmē vienu noteiktu jēdzienu.

Metaforiskie termini, kas izmantoti tikai vienreiz vai divreiz, var būt nejaušība. Taču šajā un līdzīgos pētījumos vienmēr pastāv iespējamība, ka bijuši vēl citi traktāti, kuros šie termini pastāvējuši.

Procentuāli no galēniskajā korpusā esošajiem metaforiskajiem terminiem substantīvi sastāda 75%. No tiem divi ir salikteni. Tie ir tie paši, kas hipokratiskajā korpusā, – *κυνόδους, ό* ‘suņzobs’ un *διαφράγμα, τό* ‘cauržogs’. Tāpat arī substantivizētais adjektīvs ir tas pats – *λέπρα, ή* ‘zvīņainums’. Adjektīvi veido 25%. No tiem visi ir salikteni, kas darināti ar izskaņu *-ειδής, ές* ‘veida’, izņemot adjektīvus *ληθαργικός, ή, όν* ‘aizmirstīgs’, *ρευματικός, ή, όν* ‘plūsmains’, *στεφανιαίος, -α, -ον* ‘vainagains’ un *τραχύς, τραχειά, τραχύ* ‘nelīdzens, ass, raupjš’.

Arī galēniskajā korpusā ievērojama ir adjektivizācija ar izskaņu *-ειδής, ές* ‘veida’. Līdzīgi kā hipokratiskajā, arī galēniskajā korpusā šie metaforiskie termini, kurus skārusi adjektivizācija, veido niecīgu daļu, salīdzinot ar tiem, kas izmantoti vairākus simtus un tūkstošus reižu. Taču fakts, ka galēniskajā korpusā šāda veida metaforisko terminu skaits ir divreiz lielāks, t.i., hipokratiskajā korpusā 11 un galēniskajā 24, norāda, ka šis ir stabils terminrades princips sengrieķu medicīnas tekstos.

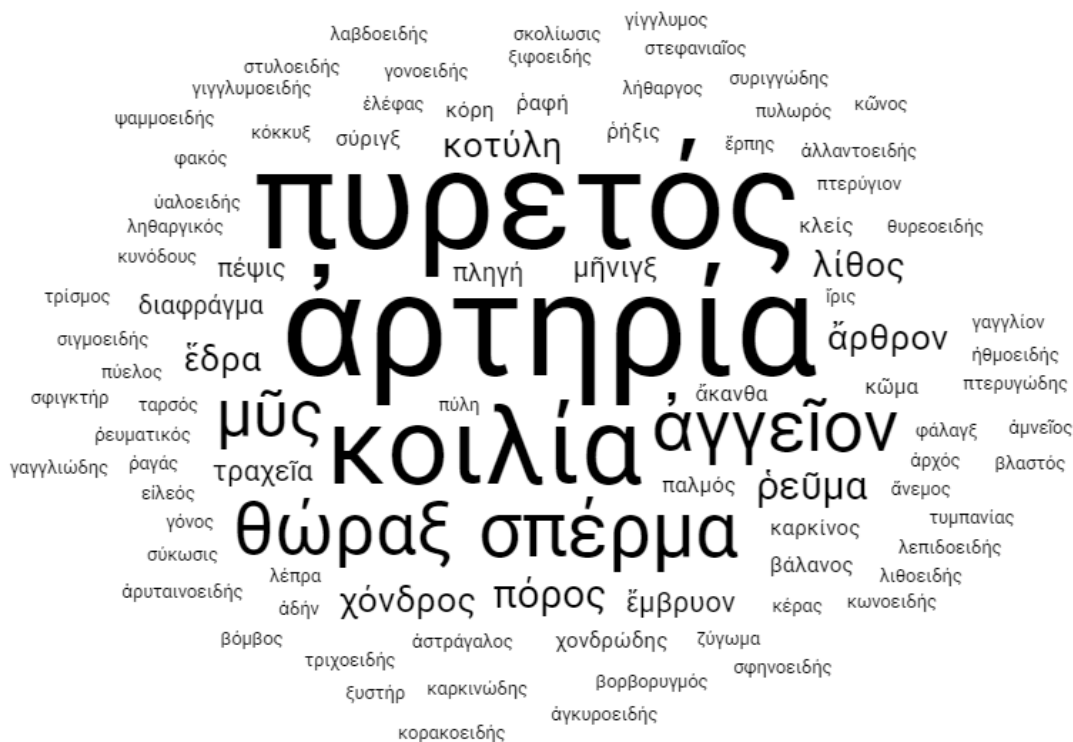
3.2.3. Hipokratiskā un galēniskā korpusa salīdzinājums

Šis apakšpunkts veltīts hipokratiskā un galēniskā korpusā esošo metaforisko terminu lietojuma salīdzinājumam. Tematiski izveidotas trīs atsevišķas daļas – pēc katra attēla. Attēls nr. 4 veidots pēc tāda paša principa kā iepriekšējie divi, taču tā apraksts ir daudz īsāks un koncentrētāks. Savukārt nākamie divi attēli veidoti citādi un arī sniedz citu informāciju.

Metaforisko terminu lietojuma biežuma apraksts raisījis jautājumu, kuri traktāti ir metaforiskajiem terminiem bagātākie un vai ir tādi, kuros tie neparādās vispār. Attēls nr. 5 un nr. 6 sniedz atbildi. Tie veidoti nevis kā ‘vārdu mākoņi’, bet gan kā ligzdotās kartes (angļu *treemap*), kas veido hierarhisku attēlu. Tie rāda metaforisko terminu skaitu kādā no traktātiem. Šo nevajadzētu jaukt ar terminu lietojuma biežumu, kas atspoguļots pirmajos trīs attēlos. Skaitis rāda, cik daudz metaforisko terminu lietots vienā traktātā, piemēram, hipokratiskā korpusa traktātā “Par zobu nākšanu” parādās divi metaforiskie termini – *κοιλία*, *ή* ‘dobums’ un *πυρετός, ό* ‘ugunīgums’. Tātad divi dažādi metaforiskie termini, bet ne tas, cik reižu kāds no tiem atkārtojas. Jo vairāk traktātā metaforisko terminu, jo lielāku taisnstūri attēlā tas aizņem. Traktāti ar lielu metaforisko terminu skaitu izkārtoti kreisajā augšējā stūrī, turpretī traktāti ar mazu skaitu – labajā apakšējā stūrī. Katrs traktāts apzīmēts ar TLG kodu, un tam apakšā sniegts metaforisko terminu skaits, kas ir treknināts.

Atgriežoties pie tikko sniegtā piemēra *κοιλία*, *ή* ‘dobums’ un *πυρετός, ό* ‘ugunīgums’ – hipokratiskā korpusa traktāts “Par zobu nākšanu” attēlā nr. 5 atrodams ar TLG kodu 041, zem tā sniegts skaits, rādot, ka tajā ir divi dažādi metaforiskie termini, un tas novietots labajā apakšējā stūrī.

Corpus Hippocraticum et Corpus Galenicum

Attēls nr. 4

Ceturtais attēls sniedz statistiku par hipokratiskajā un galēniskajā korpusā esošajiem metaforiskajiem terminiem. Abos korpusos kopā ir 93 metaforiskie termini, un septiņi no tiem sasniedz ievērojami lielāku lietojuma biežumu nekā pārējie. Šie septiņi metaforiskie termini ir tie paši, kas nosaukti iepriekšējā apakšpunkta sākumā galēniskā korpusa apskatā, izmaiņas ir lietojuma biežumā, kas ir audzis, – *ἀρτηρία*, *ἢ* ‘balsene’ – 3083 reizes, *πυρετός*, *ὁ* ‘ugunīgums’ – 3000 reizes, *κοιλία*, *ἢ* ‘dobums’ – 2290 reizes, *σπέρμα*, *τό* ‘sēkla’ – 1469 reizes, *ἀγγεῖον*, *τό* ‘trauks’ – 1373 reizes, *θώραξ*, *ὁ* ‘bruņas’ – 1341 reizes un *μῦς*, *ὁ* ‘pele’ – 1151 reizes. Mūsdienās šos metaforiskos terminus zina arī tie, kas nav medicīnas speciālisti, – artērijas, drudzis, vēdera dobums, sperma, asinsvadi, krūškurvis un muskuļi. Savukārt tie metaforiskie termini, kas izmantoti tikai dažas vai vienu

reizi, arī mūsdienās saprotami tikai speciālistiem, piemēram, lai saprastu, kas ir spārnveida izaugumi (lat. *processus pterygoidei*) un kur tie atrodas, ir vajadzīgas zināšanas anatomijā.

Pēc attēla nr. 5 un nr. 6 sniegta informācija par to, cik pavisam metaforisko terminu sastopams katrā korpusā, kuri ir metaforiskajiem terminiem bagātākie traktāti un vai ir tādi traktāti, kuros nav neviens no glosārijā esošajiem metaforiskajiem terminiem. Par metaforiskajiem terminiem bagātu traktātu tiek pieņemts tāds, kurā vērojama vismaz viena trešdaļa no visiem korpusā esošajiem metaforiskajiem terminiem. Hipokratiskajā korpusā tādi ir pieci, savukārt galēniskajā korpusā – divpadsmit. Katram no šiem traktātiem sniegts kopsavilkums, kurā nosaukts traktāta temats, vārdu skaits, dalījums grāmatās un ilustrācijai daži piemēri, ja tādi nepieciešami.²¹³

²¹³ Kopsavilkumu veidošanai pamatā izmantots Redman Coxe, John. *Writings of Hippocrates and Galen*, 1846.

Traktāti CH

006 28	033 16	012 16	055 14	032 14	026 14	010 14		
036 25	024 13	048 9	015 8	009 8	004 8	046 7		
017 24	005 13	038 9	045 7	043 7	019 7	025 6	021 6	
023 23	002 12	007 9	001 6	044 4	040 4	029 4	052 3	
016 21	042 10	030 8	028 5	039 3	047 3	053 2	020 2	018 2
	031 10	027 8	022 5		049 2	053 2		
			003 5		041 2			

Attēls nr. 5

Hipokratiskajā korpusā ar metaforiskajiem terminiem bagātākais traktāts ir “Par vietējām slimībām” (*De morbis popularibus, Ἐπιδημιαί* 43 404), kas attēlā apzīmēts ar TLG kodu 006. No visiem 60 hipokratiskā korpusa metaforiskajiem terminiem šajā traktātā parādās 28, t.i., gandrīz puse. Attēlā tas redzams kreisajā augšējā stūrī – tātad 006 ir TLG kods, savukārt 28 ir metaforisko terminu skaits, kas treknināts.

Traktāts “Par vietējām slimībām” sastāv no septiņām grāmatām, vārdu skaits ir vairāk nekā 40 tūkstoši, kas ir viens no garākajiem hipokratiskā korpusa traktātiem, un tā temats ir klīnisks – tātad saistīts ar cilvēka stāvokli, ārstēšanu un kopšanu. Traktāta septiņas grāmatas ir dažādas un, visticamāk, nav rakstītas

vienā laika periodā. Pirmā un trešā grāmata tiek piedēvēta Hipokratam, un tās lasāmas kā viens darbs.²¹⁴

Otrā un ceturta traktāta grāmata ir dažādu klīnisku gadījumu izklāsts, piektā grāmata veltīta dažādiem ķirurģiskiem gadījumiem, sestā grāmata ir dažādu fragmentu apkopojums, un septītās grāmatas temats un stils ir ļoti līdzīgs piektajai grāmatai, tāpēc tiek uzskatīts, ka abām grāmatām ir viens un tas pats autors.

Otrais metaforiskajiem terminiem bagātākais traktāts ir “Par sieviešu kaitēm” (*De mulierum affectibus, Περί γυναικείων* 50 007), kas attēlā apzīmēts ar TLG kodu 036. Šajā traktātā parādās 25 metaforiskie termini. Tas sastāv no divām grāmatām, vārdu skaits ir vairāk nekā 50 tūkstoši, kas ir viens no garākajiem hipokrātiskā korpusa traktātiem. Traktāta autors nav Hipokrats, taču viņš tiek citēts. Traktāta temats ir klīnisks. Pirmās grāmatas galvenā tēma ir visdažādākās slimības, kas var skart sievietes, arī tādas slimības, kas neietilpst ginekoloģijā. Tiek pieņemts, ka otro grāmatu sacerējis tas pats autors, kurš pirmo. Daudzi temati atkārtojas, kā arī stils ir līdzīgs.

Trešais metaforiskajiem terminiem bagātākais traktāts ir “Kosas paredzējumi” (*Coa Praesagia, Κωακαὶ προγνώσεις* 13 170), kas attēlā apzīmēts ar TLG kodu 017. Šajā traktātā parādās 24 metaforiskie termini, un tā temats ir klīnisks. Traktāts parasti netiek dalīts grāmatās, taču saturiski ir iespējams izdalīt trīs daļas. Vārdu skaits ir vairāk nekā 13 tūkstoši, un traktāta temats ir klīnisks. Hipokrātiskajā medicīnā prognoze uzskatīta par svarīgāku nekā diagnoze, tāpēc šis traktāts veltīts dažādu slimību simptomu apkopošanai un prognozēm, kas uz tiem balstītas.

Ceturtais metaforiskajiem terminiem bagātākais traktāts ir “Par slimībām”, (*De morbis, Περί νόσων* 26 143), kas attēlā apzīmēts ar TLG kodu 023. Šajā traktātā parādās 23 metaforiskie termini. Tas iedalīts četrās grāmatās, vārdu

²¹⁴ Abas grāmatas lasāmas tulkojumā latviešu valodā “Hipokrātiskie raksti. Izlase”. Agneses Gailis un Aijas van Hofas tulkojums, 2003, 203.–257. lpp.

skaits vairāk nekā 26 tūkstoši, traktāta temats – klīnisks. Nav zināms, kas ir traktāta autors, tāpat pastāv šaubas, vai šīs četras grāmatas būtu liekamas zem viena nosaukuma. Pirmajās trīs grāmatās aprakstītas dažādas slimības, savukārt ceturtajā izklāstīta četru šķidrumu teorija.

Piektais metaforiskajiem terminiem bagātākais traktāts ir “Par paredzēšanu” (*Prorrhethicon, Προρρητικὸν* 10 563), kas attēlā apzīmēts ar TLG kodu 016. Šajā traktātā parādās 21 metaforiskais termins. Tas iedalīts divās grāmatās, vārdu skaits vairāk nekā 10 tūkstoši, temats – klīnisks. Līdzīgi kā traktātā “Kosas paredzējumi”, arī šajā aprakstītas slimības un to iespējamā attīstības gaita. Abas grāmatas saturiski atšķiras, tāpēc tiek uzskatīts, ka zem šā traktāta nosaukuma ir divu autoru darbi.

Ir tikai pieci traktāti, kuros neparādās neviens no glosārijā uzrādītajiem hipokratiskā korpusa metaforiskajiem terminiem. Tie ir “Zvērests” (*Iusiurandum, Ὀρκος* 262), “Par pienācīgu apiešanos” (*De decente habitu, Περὶ εὐσχημοσύνης* 1558), “Pamācības” (*Praeceptiones, Παραγγελίαι* 1384), “Par septītajā mēnesī dzimušu bērnu” (*De septimestri partu, Περὶ ἐπταμήνου* 414) un “Ritmiskais zvērests” (*Jusjurandum metricum, –* 74). Vienīgais traktāts, kura temats ir klīnisks un kurā netiek lietoti metaforiskie termini, ir “Par septītajā mēnesī dzimušu bērnu”. Traktātā “Par pienācīgu apiešanos” sniegti padomi, kā izturēties pret pacientu, tāpat arī traktāts “Pamācības” ir veltīts praktiskiem padomiem. Savukārt abi zvērestī ietver medicīnas likumus un statūtus.

Kopumā šos piecus metaforiskajiem terminiem bagātākos traktātus hipokratiskajā korpusā raksturo divas lietas. Pirmkārt, tie ir gari, salīdzinot ar citiem šā korpusa traktātiem, vārdu skaits vismaz 10 tūkstoši un vairāk. Otrkārt, tos vieno viens kopīgs temats, kas ir klīnisks, tāpat saistīts ar cilvēka stāvokli, ārstēšanu un kopšanu. Slimību nosaukšanai un aprakstīšanai, kā arī terapijas

aprakstīšanai izmantoti metaforiski termini. Savukārt traktāti, kuros nav neviena no metaforiskajiem terminiem, ir īsi un to temats parasti nav klīnisks.

Traktāti CG

017 63	075 39	087 28	106 27	090 26	088 25	036 25	102 22	101 22	067 22		
011 46	044 39	009 22	079 18	062 18	041 18	021 18	010 18	100 17	006 17		
095 45	091 37	089 20	078 20	061 16	104 13	070 13	056 13	051 13	018 13	015 13	014 13
057 41	012 35	013 20	078 20	060 16	055 12	083 11	058 11	016 11	096 10	073 10	020 10
092 40	032 33	064 19	054 15	037 16	050 12	019 10	047 8	033 8	031 8	008 8	
066 40	077 30	042 19	045 15	043 12	038 12	005 9	068 9	027 7			
076 39	099 28	007 19	022 15	030 12	030 12						
		085 18	059 14	093 11							

Attēls nr. 6

Galēniskajā korpusā metaforiskajiem terminiem bagātākais traktāts ir “Par daļu vajadzību” (*De usu partium, Περὶ χρείας μορίων* 202 076), kas attēlā apzīmēts ar TLG kodu 017. No visiem 93 galēniskā korpusa metaforiskajiem terminiem šajā traktātā parādās 63, t.i., vairāk nekā puse. Hipokratiskajā korpusā metaforiskajiem terminiem bagātākajā traktātā ir tikai nepilna puse.

Traktāts ir ļoti garš – vairāk nekā 200 tūkstoši vārdu, un tas iedalīts septiņpadsmit grāmatās. Traktātā aprakstītas cilvēka ķermeņa daļas un to

funkcijas. Tā pamatā ir Galēna novērojumi un atklājumi, kas veikti sekciju laikā. Lai gan cilvēka līķa sekcija Galēna dzīves laikā bija aizliegta, tika secēti pērtiķi un cūkas, kas, pēc viņa ieskatiem, visvairāk atgādināja cilvēka ķermeni. Traktāts līdz pat 16. gs. tika uzskatīts par uzticamāko avotu anatomijā.

Galēna mērķis bija pierādīt, ka ikviena cilvēka ķermeņa daļa veic īpašu tikai tai raksturīgu funkciju, piemēram, pirmā un otrā grāmata veltīta augšdelmam, apakšdelmam un plaukstai, norādot, ka tieši roka atšķir cilvēku no dzīvnieka. Gan anatomiskais temats, gan liels vārdu skaits padara šo galēniskā korpusa traktātu par metaforiskajiem terminiem bagātāko. Te parādās būtiska atšķirība no hipokratiskā korpusa – tur visu piecu metaforiskajiem terminiem bagātāko traktātu temats ir klīniskais.

Otrais metaforiskajiem terminiem bagātākais traktāts ir “Par griešanas veikšanu IX” (*De anatomicis administrationibus libri ix, Περὶ ἀνατομικῶν ἐγχειρήσεων τῶν σωζομένων βιβλία ἐννέα* 81 247), kas attēlā apzīmēts ar TLG kodu 011. Tajā parādās 46 metaforiskie termini. Šis tiek uzskatīts par vienu no interesantākajiem traktātiem anatomijā un fizioloģijā, jo tajā apkopoti Galēna praktisko pētījumu rezultāti. Līdz mūsdienām nonākušas tikai nepilnas deviņas grāmatas, kopumā bijušas sešpadsmit. Traktātā sniegtās instrukcijas sekcijas veikšanai un apraksti sekciju demonstrēšanas laikā liek domāt, ka traktāts veidots no anatomijas lekcijām.

Trešais metaforiskajiem terminiem bagātākais traktāts ir “Piezīmes par Hipokrata locītavu grāmatu” (*In Hippocratis librum de articulis et Galeni in eum commentarii iv, Ἱπποκράτους τὸ περὶ ἀρθρῶν βιβλίον καὶ Γαληνοῦ εἰς αὐτὸ ὑπομνήματα* δ 55 499), kas attēlā apzīmēts ar TLG kodu 095. Šajā traktātā parādās 45 metaforiskie termini, temats – klīniskais. Tas sadalīts četrās grāmatās, vārdu skaits vairāk nekā 55 tūkstoši. Traktātā Galēna komentāri par hipokratiskā korpusa traktātu “Par locītavām” – aprakstīti dažādi lūzumi un izmežģījumi, plaši aplūkots ikviens gadījums.

Ceturtais metaforiskajiem terminiem bagātākais traktāts ir “Par cietušām vietām” VI (*De locis affectis libri vi, Περί τῶν πεπονθότων τόπων βιβλία 72 559*), kas attēlā apzīmēts ar TLG kodu 057. Šajā traktātā parādās 41 metaforiskais termins. Traktāts sadalīts sešās grāmatās, vārdu skaits vairāk nekā 72 tūkstoši, un tā temats ir klīnisks. Galēns apkopojis hipokrātiskās medicīnas mācību un sniedzis padomus dažādu slimību ārstēšanā, to visu pamatodams ar plašām zināšanām fizioloģijā.

Piektais metaforiskajiem terminiem bagātākais traktāts ir “Piezīmes par Hipokrata atziņām” (*In Hippocratis aphorismos commentarii vii, Περί τῶν Ἰπποκράτους ἀφορισμῶν 102 970*), kas attēlā apzīmēts ar TLG kodu 092. Šajā traktātā parādās 40 metaforiskie termini, un tā temats ir klīnisks. Traktāts ir komentāri par hipokrātiskā korpusa traktātu “Atziņas”. Komentāri ir ļoti izvērsti. To pierāda vārdu skaits – traktāts “Atziņas” ir nedaudz vairāk nekā 7 tūkstoši vārdu, savukārt komentāri – vairāk nekā 102 tūkstoši vārdu. Katra atziņa tiek skatīta atsevišķi un rūpīgi paskaidrota, tādējādi sniedzot izvērstu praktisku pielietojumu katrai no tām.

Sestais metaforiskajiem terminiem bagātākais traktāts ir “Par ārstēšanas paņēmienienu XIV” (*De methodo medendi libri xiv, Θεραπευτικῆς μεθόδου βιβλία ιδ 163 139*), kas attēlā apzīmēts ar TLG kodu 066. Šajā traktātā parādās 40 metaforiskie termini, temats – klīnisks. Tas sadalīts četrpadsmit grāmatās, vārdu skaits – vairāk nekā 163 tūkstoši. Traktāts ilgu laiku tika vērtēts kā svarīgākais un plašākais avots terapijā – slimību norisē un ārstēšanā, uzsverot tieši diētas nozīmi.

Septītais metaforiskajiem terminiem bagātākais traktāts ir “Par zāļu savienojumiem pēc vietām X” (*De compositione medicamentorum secundum locos libri x, Περί συνθέσεως φαρμάκων τῶν κατὰ τόπους βιβλία 150 524*), kas attēlā apzīmēts ar TLG kodu 076. Šajā traktātā parādās 39 metaforiskie termini. Tas sadalīts desmit grāmatās, vārdu skaits vairāk nekā 150 tūkstoši. Tas ir plašs

traktāts farmakoloģijā, kas aptver dažādus medikamentus un to pielietošanas iespējas.

Astotais metaforiskajiem terminiem bagātākais traktāts ir “Par vienkāršu zāļu sajaukumiem un spēju XI” (*De simplicium medicamentorum temperamentis ac facultatibus libri xi, Περί κράσεως καὶ δυνάμεως τῶν ἀπλῶν φαρμάκων βιβλία* 139 244), kas attēlā apzīmēts ar TLG kodu 075. Šajā traktātā parādās 39 metaforiskie termini. Tas sadalīts vienpadsmit grāmatās, vārdu skaits vairāk – nekā 139 tūkstoši. Vēl viens plašs traktāts farmakoloģijā, kurā Galēns centies aptvert ikvienu medikamentu un tā īpašības. Tiek uzskatīts par vienu no būtiskākajiem avotiem farmācijas vēsturē.

Devītais metaforiskajiem terminiem bagātākais traktāts ir “Par sakritību cēloņiem III” (*De symptomatum causis libriiii, Περί αἰτιῶν συμπτωμάτων βιβλίον* δ 30 535), kas attēlā apzīmēts ar TLG kodu 044. Šajā traktātā parādās 39 metaforiskie termini, un tā temats – klīnisks. Tas sadalīts trīs grāmatās, vārdu skaits – vairāk nekā 30 tūkstoši. Tajā skaidroti visdažādāko slimību simptomi, piemēram, paralīze, tremors, konvulsijas utt.

Desmitais metaforiskajiem terminiem bagātākais traktāts ir “Piezīmes par Hipokrata vietējo slimību sesto grāmatu” (*In Hippocratis librum vi epidemiarum commentarii vi, Εἰς τὸ ἕκτον βιβλίον τῶν ἐπιδημιῶν Ἱπποκράτους* 79 74), kas attēlā apzīmēts ar TLG kodu 091. Šajā traktātā parādās 37 metaforiskie termini, temats – klīnisks. Traktāts sadalīts sešās grāmatās, vārdu skaits vairāk nekā 79 tūkstoši. Galēns veicis izvērstus komentārus par hipokratiskā korpusa traktāta “Par vietējām slimībām” sesto grāmatu.

Vienpadsmitais metaforiskajiem terminiem bagātākais traktāts ir “Iesācējiem par kauliem” (*De ossibus ad tirones, Περί ὀστέων τοῖς εἰσαγομένοις*), kas attēlā apzīmēts ar TLG kodu 012. Traktātā parādās 35 metaforiskie termini, temats – anatomisks. Vārdu skaits – vairāk nekā 7 tūkstoši. Traktātam ir izsmeļošs ievads un divdesmit piecas īsākas un garākas nodaļas, kurās izklāstīta skeleta uzbūve no galvaskausa līdz pēdas kauliem. Šis traktāts izceļas ar terminu

blīvumu, jo vārdu skaits ir daudz mazāks nekā citiem šeit nosauktajiem traktātiem.

Divpadsmitais metaforiskajiem terminiem bagātākais traktāts ir “Par Hipokrata un Platona uzskatiem” (*De placitis Hippocratis et Platonis, Περί τῶν Ἱπποκράτους καὶ Πλάτωνος δογμάτων βιβλία ἐννέα* 98 571), kas attēlā apzīmēts ar TLG kodu 032. Šajā traktātā parādās 33 metaforiskie termini, temats – klīnisk. Traktāts sadalīts deviņās grāmatās, vārdu skaits – vairāk nekā 98 tūkstoši. Traktātā komentāri un kritika ne tikai par virsrakstā pieminētajiem Hipokrata un Platona, bet arī par Aristoteļa, Erasistrata, Praksagora, Hrisipa,²¹⁵ stoiķu un peripatetiķu uzskatiem.

Trīspadsmitais metaforiskajiem terminiem bagātākais traktāts ir “Par zāļu savienojumiem pēc veidiem VII” (*De compositione medicamentorum per genera libri vii, Περί συνθέσεως φαρμάκων τῶν κατὰ γένη βιβλία ζ* 109 210), kas attēlā apzīmēts ar TLG kodu 077. Šajā traktātā parādās 30 metaforiskie termini. Tas sadalīts septiņās grāmatās, vārdu skaits ir vairāk nekā 109 tūkstoši. Šis ir jau trešais no terminiem bagātākajiem traktātiem, kas veltīts farmakoloģijai. Tiek izklāstīti dažādi zāļu savienojumi, kādos gadījumos tos lietot, kā lietot, kāda ir to iedarbība utt.

Ir tikai divi traktāti, kuros neparādās neviens no glosārijā uzrādītajiem galēniskā korpusa metaforiskajiem terminiem. Tie ir “Labam ārstam ir jābūt arī filozofam” (*Quod optimus medicus sit quoque philosophus, Ὅτι ὁ ἄριστος ἰατρός καὶ φιλόσοφος* 1438), kas ir īss filozofisks traktāts, un “Par mūsu ķermeņa labāko uzbūvi” (*De optima corporis nostri constitutione, Περί ἀρίστης κατασκευῆς τοῦ σώματος ἡμῶν* 1820), kas arī ir īss traktāts, kurā runāts par četru šķidrumu teoriju un to harmoniju cilvēka ķermenī.

²¹⁵ Hrisips no Soles (*Χρύσιππος ὁ Σολεύς*, ~279.–~206. g. p.m.ē.) – filozofs, viens no stoiķu pārstāvjiem.

Kopumā šos trīspadsmit metaforiskajiem terminiem bagātākos traktātus galēniskajā korpusā raksturo divi aspekti. Pirmkārt, lielais vārdu skaits. Tāpat kā hipokratiskajā korpusā, arī galēniskajā korpusā metaforiskajiem terminiem bagātākie traktāti ir vārdu skaita ziņā apjomīgākie. Tas gan ir salīdzinoši, jo, kas ir mazs un liels vārdu skaits, ir nosacīti. Piemēram, hipokratiskajā korpusā metaforiskajiem terminiem bagātāko traktātu vārdu skaits ir vismaz 10 tūkstoši, taču galēniskajā korpusā tas svārstās no 30 līdz 200 tūkstošiem vārdu. Taču jāizceļ traktāts "Iesācējiem par kauliem", kurā vārdu skaits ir mazliet vairāk nekā 7 tūkstoši, bet tajā parādās 35 metaforiskie termini.

Otrkārt, temati. Galēniskā korpusa trīspadsmit metaforiskajiem terminiem bagātākajos traktātos temati ir klīniski, anatomiski un farmakoloģiski. Hipokratiskajā korpusā metaforiskajiem terminiem bagātākajos traktātos ir tikai viens temats, un tas ir klīnisks. Tematu loku trīskāršojums liecina par Galēna dzīves laikā jaunām uzkrātām zināšanām un atklājumiem medicīnā, kas prasa arī jaunu terminoloģiju.

Galēna atklājumi anatomijā krasi izmaina situāciju tā laika medicīnas terminoloģijā – to pierāda gan metaforisko terminu darināšanas, gan lietojuma analīze. Metaforiskajiem terminiem bagātākie traktāti hipokratiskajā korpusā veido 8,7% no 57 traktātiem, savukārt galēniskajā korpusā – 9,8% no 110 traktātiem. Metaforisko terminu lietojums galēniskajā korpusā ir audzis, kas liecina par metaforiskas terminrades tradīciju. Turklāt audzis ir ne tikai metaforiskajiem terminiem bagātāko traktātu skaits, bet arī tematu loks, savukārt samazinājies ir to traktātu skaits, kuros nav neviena no metaforiskajiem terminiem – hipokratiskajā korpusā tādi ir pieci, galēniskajā – tikai divi. Līdz ar to metaforisko terminu attīstība ir augoša ne tikai skaitliski, bet arī tematiski.

4.METAFORISKĀS TERMINRADES TRADĪCIJA

Promocijas darba 4. nodaļa atklāj metaforiskās terminrades tradīciju divos traktātos – hipokratiskā korpusa traktātā “Par kaulu dabu” un galēniskā korpusa traktātā “Iesācējiem par kauliem”. Šīs nodaļas traktātu izvēlei piemēroti divi kritēriji. Pirmkārt, tēmas pretendē uz līdzīga temata izklāstu, t.i, tiek iztīrīts kāds noteikts temats vienā nozarē. Tas, kā šis konkrētais temats tiek izvēlēts un kādi termini tajā tiek vai netiek lietoti, ataino viena vai vairāku autoru izpratni par noteiktu tēmu attiecīgā laika posmā, tostarp arī terminu izmantojumu. Otrkārt, traktāti nedrīkst būt pārāk gari, t.i., vārdu skaitam nevajadzētu pārsniegt 10 tūkstošus.

Šī nodaļa sadalīta divās apakšnodaļās. Tajās ar deskriptīvo, statistikas un komparatīvo metodi, kā arī teksta kontekstuālo analīzi izpētīti gan termini, gan metaforiskie termini.²¹⁶ Traktāti aplūkoti pa nodaļām, tajās vērojami termini un metaforiskie termini ir nosaukti, analizēti, komentēti to nozīme, lietojums un darināšana, ja nepieciešams. Dažviet sniegts komentārs no mūsdienu medicīnas skatpunkta, lai uztvertu kāda termina vai metaforiskā termina nozīmi un lietojumu. Sniegti secinājumi gan pēc katra traktāta analīzes, gan secinājumi pēc abu traktātu salīdzināšanas. Izveidots arī hipokratiskā korpusa traktāta “Par kaulu dabu” un galēniskā korpusa traktāta “Iesācējiem par kauliem” kopsavilkums.²¹⁷ Šāda kopsavilkuma izveides mērķis ir sniegt informāciju par traktātu tulkojumiem gan latīņu, gan modernajās valodās, tā izdevumiem, saturu, kā arī tā ietekmi medicīnas vēsturē, tādējādi norādot uz traktātu nozīmi pētnieku vidū. Uzvērts arī traktātu kopīgais un atšķirīgais.

²¹⁶ Šajā nodaļā ir atšķirība starp terminiem *termins* un *metaforiskais termins*, jo, analizējot abus traktātus, ir nepieciešams aprakstīt gan glosārijā iekļautos metaforiskos terminus, gan arī tādus terminus, kas nav metaforiski. Lai gan metaforisks termins ir termins un šāds šķirums *termins* un *metaforiskais termins* var šķist ne visai loģisks, tas izveidots ar mērķi nodaļas tekstā nodalīt divus konceptus, proti, metaforiskos terminus, kas analizēti iepriekšējā nodaļā, un citus ne-metaforiskus terminus, kas parādās šīs nodaļas analīzē.

²¹⁷ Šim nolūkam lielākoties izmantoti hipokratiskajam un galēniskajam korpusam vēltu krājumu ievadi, kuros sniegta informācija arī par izdevumiem, piemēram, Craik, Elizabeth M., *The ‘Hippocratic’ Corpus. Content and Context*, 2015.

De ossium natura, Περὶ ὀστέων φύσις

Hipokratiskā korpusa traktāts “Par kaulu dabu” (*De ossium natura, Περὶ ὀστέων φύσις* 3411) ir sacerējums anatomijā. Traktāta nosaukums liek domāt, ka aprakstīti tikai jautājumi osteoloģijā,²¹⁸ tomēr liela daļa teksta veltīta arī angioloģijai.²¹⁹ Vārdu skaits 3411, TLG kods 048.

Līdz ar pirmo hipokratiskā korpusa izdevumu tiek publicēts arī traktāts “Par kaulu dabu”. Pirmais hipokratiskā korpusa izdevums iznāk 1525. g. Romā Marka Fābija Kalva (*Marcus Fabius Calvus*, 1450–1527) tulkojumā latīņu valodā. Gadu vēlāk Venēcijā tiek publicēts krājums “Visi Hipokrata darbi” (*Ἄπαντα τὰ τοῦ Ἱπποκράτους, Opera Omnia Hippocratis*), kur lasāms gan oriģināls sengrieķu valodā, gan tulkojums latīņu valodā. To izdod itāļu humanists Alds Pijs Manūcijs (*Aldus Pius Manutius*, 1449–1515).

Vēlāk seko citi hipokratiskā korpusa izdevumi, taču par nozīmīgāko tiek uzskatīts franču leksikogrāfa un filozofa Emila Litre (*Émile Maximilien Paul Littré*, 1801–1881) izdevums, kur pirmo reizi pieejams tulkojums franču valodā. 19. gs. iznāk vēl divi hipokratiskā korpusa izdevumi – viens nīderlandiešu ārsta Franca Zaharijas Ermerina (*Franz Zacharias Ermerins*, 1808–1871) vadībā un otrs vācu antīko tekstu izdevniecībā *Bibliotheca Teubneriana*.

20. gs. nozīmīgu ieguldījumu hipokratiskā korpusa izdošanā, tulkošanā un komentēšanā sniedz franču medicīnas vēstures pētnieks Žaks Žuanna (*Jacques Jouanna*, 1935) un Berlīnes-Brandenburgas Zinātņu akadēmijas medicīnas vēstures pētnieki krājumā *Corpus Medicorum Graecorum/Latinorum*. Kopš 1972. g. hipokratiskais korpuss tiek digitalizēts Kalifornijas Universitātes datubāzē TLG.

Daļa hipokratiskā korpusa tulkojumā angļu valodā parādās 19. gs., tulkotājs ir skotu ārsts Fransiss Adamss (*Francis Adams*, 1796–1861). Būtisks un līdz šodien izmantots Adamsa ieguldījums ir hipokratiskā korpusa dalījums

²¹⁸ Osteoloģija – anatomijas nozare, kas pētī kaulus.

²¹⁹ Angioloģija – anatomijas nozare, kas pētī sirds un asinsvadu sistēmu, kā arī limfātisko sistēmu.

septiņās grupās – (1) iespējams paša Hipokrata rakstīti traktāti, (2) Poliba²²⁰ traktāti, (3) traktāti, kas tapuši pirms Hipokrata dzīves laika, (4) traktāti, kas tapuši Hipokrata dzīves laikā un hipokratiskajā tradīcijā, (5) ginekoloģiski traktāti, (6) traktāti, kas tapuši pēc Hipokrata dzīves laika un (7) vēlinie un apšaubāmie traktāti.

Pilns hipokratiskā korpusa tulkojums angļu valodā iznāk 20. gs. grāmatu sērijā *Loeb Classical Library* (LCL), un 2010. g. – hipokratiskā korpusa devītais izdevums, kurā iekļauts arī traktāts “Par kaulu dabu”.²²¹ Izdevums ir bilingvāls – oriģinālā sengrieķu valodā un tulkojumā angļu valodā. Tulkotājs un komentāru autors ir antīkās medicīnas pētnieks Pauls Poters (*Paul Potter*, 1944).

Latviešu valodā 2003. g. izdoti vienpadsmit traktāti Agneses Gales un Aijas van Hofas tulkojumā krājumā “Hipokratiskie raksti. Izlase”.

Pēc Adamsa dalījuma, traktāts “Par kaulu dabu” ietilpst pēdējā grupā – pie vēlinajiem un apšaubāmajiem traktātiem. Traktātā vērojama gan vienu un to pašu tematu atkārtotāšanās, gan vienotas kompozīcijas trūkums. Tas liek domāt, ka traktāts ir nevis viena autora darbs, bet gan kompilācija. Taču vienojošais aspekts traktātā ir osteoloģija un angioloģija. Turklāt Poters norāda, ka traktāts tiek vērtēts kā hipokratiskā korpusa visaptverošākais un precīzākais pārskats angioloģijā (*Potter* 2010, 11–15).

Traktātā ir 19 nodaļas: (1) osteoloģija, (2) sirds asinsvadi, (3) ķermeņa saites, (4) nieru uzbūve un funkcijas, (5–6) krūškurvja asinsvadi, (7) rumpja asinsvadi, (8–9) galveno vēnu pārskats, (10) rumpja vadu un stiegru pārskats, (11–19) angioloģija (*Potter* 2010, 14).

Tā kā šis nav viens no traktātiem, kurus pieskaita pie paša Hipokrata sacerētajiem, tas nav saistījis pētnieku uzmanību. Kā norāda Poters, vien 20. gs.

²²⁰ Polibs (*Πόλυβος*, 4. gs. p.m.ē.) – Hipokrata skolnieks, hipokratiskās medicīnas turpinātājs, medicīnisku traktātu autors.

²²¹ Šis tulkojums izmantots kā papildu materiāls līdzās TLG oriģināltekstam sengrieķu valodā.

vidū traktāts raisījis diskusijas, turklāt par to, vai satura mīklainībā ir kāda slēpta nozīme vai tikai juceklīgums (Potter 2010, 11–15).

De ossibus ad tirones, Περὶ ὀστέων τοῖς εἰσαγομένοις

Galēniskā korpusa traktāts “Iesācējiem par kauliem” (*De ossibus ad tirones, Περὶ ὀστέων τοῖς εἰσαγομένοις* 7165) ir sacerējums anatomijā. Vārdu skaits 7165, TLG kods 012. Traktāts veltīts osteoloģijai.

Jau Galēna dzīves laikā radās neskaidrības par to, kuri traktāti ar Galēna vārdu ir viņa paša darbi un kuri – viltojumi. Šāda situācija pamudināja Galēnu uzrakstīt traktātu “Grāmata par saviem darbiem” (*De libris propriis liber, Περὶ τῶν ἰδίων βιβλίων γραφή*), kurā iekļauts arī traktāts “Iesācējiem par kauliem”. Tāpēc medicīnas vēsturnieku vidū nepastāv šaubas, ka šis varētu nebūt Galēna paša rakstīts traktāts.

Neskatoties uz Galēna pūlēm, viltojumi ar viņa vārdu latīņu, arābu un grieķu valodā turpināja parādīties līdz pat renesansei. Galēniskā korpusa izdevumi grieķu valodā piecos foliantos iznāk Venēcijā 1525. g. *Aldus and Aud. Asulanus* izdevniecībā, un mazliet vēlāk – 1538. g. – Bāzelē *Hieron. Gemusaeus* izdevniecībā, arī foliantos. 16. gs. parādās pirmie galēniskā korpusa izdevumi latīņu valodā – Parīzē, Lionā, Bāzelē un Venēcijā. 17. gs. Parīzē vienpadsmit sējumos galēniskais korpus, kā arī hipokratiskais tiek izdots gan grieķiski, gan latīniski ar nosaukumu *Operum Hippocratis Coi et Galeni Pergameni, medicorum omnium principium* (1638–1689). 19. gs. Kūns, kā jau minēts 2. nodaļā, galēnisko korpusu divdesmit sējumos izdod ar nosaukumu *Claudii Galeni Opera Omnia* (1821–1833). Šis tiek uzskatīts par pilnīgāko galēniskā korpusa izdevumu.

Nozīmīgu ieguldījumu galēniskā korpusa sistematizēšanā 19. gs. veic amerikāņu ārsts Džons Redmens Kokss (*John Redman Coxe, 1773–1864*) darbā *The Writings of Hippocrates and Galen* (1845), kurā tematiski tiek izdalītas septiņas

grupas: (1) fizioloģija, (2) higiēna, (3) etioloģija, (4) semiotika,²²² (5) farmācija, (6) asins nolaišana un (7) terapija.

20. gs. nozīmīgu ieguldījumu galēniskā korpusa izdošanā, tulkošanā un komentēšanā sniedz Berlīnes-Brandenburgas Zinātņu akadēmija krājumā *Corpus Medicorum Graecorum/Latinorum* un Lozannas Universitātes veidotajā mājaslapā *Bibliothèque universitaire de médecine*. Kopš 1972. g. galēniskais korpuss tiek digitalizēts Kalifornijas Universitātes datubāzē TLG.

Nepilns galēniskā korpusa tulkojums angļu valodā iznāk 20. gs. grāmatu sērijā LCL.²²³ Traktāts "Iesācējiem par kauliem" angļu valodā lasāms britu medicīnas un tehnoloģiju vēsturnieka Čārlza Singera (*Charles Joseph Singer, 1876–1960*) tulkojumā.²²⁴

Ne šis, ne citi galēniskā korpusa traktāti līdz šim nav tulkoti latviešu valodā.

Singers norāda, ka šis ir vienīgais traktāts anatomijā, kas balstīts uz bioloģisku materiālu. Lielākoties Galēns secēšanai izmantoja pērtiņus, ko pierāda, piemēram, krustu kaula apraksts traktātā. Tomēr, kā uzsver Singers, nav šaubu, ka Galēnam ir bijusi pieeja cilvēka kauliem. Līdz ar to šis traktāts ir būtisks anatomijas nomenklatūras veidošanā (*Singer 1952, 25–26*).

Traktātam ir garš ievads, kurā tiek skaidroti gan daži anatomiski jautājumi, piemēram, kāda ir kaulu struktūra, kas ir skelets, saites utt., gan daži terminoloģiski jautājumi. Galēns uzsver, ka sākumā ir nepieciešams izskaidrot dažus traktātā visbiežāk lietotos terminus, lai tie neradītu neskaidrības, jo viņa priekšgājēji tādus neesot lietojuši. Kad Galēns runā par terminiem, pašam terminam "termins" tiek izmantots substantīvs *ὄνομα, τό* 'vārds'. Pastāv

²²² Šeit domāta simptomātika – simptomu kopums.

²²³ *On the Natural Faculties, Method of Medicine: Volume I. Books 1–4, Method of Medicine: Volume II. Books 5–9, Method of Medicine: Volume III. Books 10–14, On the Constitution of the Art of Medicine. The Art of Medicine. A Method of Medicine to Glaucon, Hygiene: Volume I. Books 1–4, Hygiene: Volume II. Books 5–6. Thrasybulus. On Exercise with a Small Ball.*

²²⁴ Šis tulkojums izmantots kā papildu materiāls līdzās TLG oriģināltekstam sengrieķu valodā.

izpratne, ka ir vārdi, kas medicīnā tiek lietoti ar specializētu nozīmi, pastāv izpratne par avotjomām, kā arī ir mēģinājumi par terminoloģiju teoretizēt.

Pēc ievada seko 25 nodaļas: (1) izvērsta nodaļa par galvaskausu (*cranium*), (2) īsa nodaļa par vaigu kaulu (*os zygomaticum*) un vaigu loku (*arcus zygomaticus*), kas ir daļa no deniņu kaula (*os temporale*), (3) izvērsta nodaļa par augšžokli (*maxilla*) un apakšžokli (*mandibula*), (4) izvērsta nodaļa par deguna kaulu (*os nasale*), (5) nodaļa par zobiem (*dentes*), kurā Galēns min, ka ir teorētiski, kas zobus nepieskaita pie kauliem, pats tomēr tos tiem pieskaitīdams, (6) īsa nodaļa par apakšžokļa mugurējo jeb locītavas izaugumu (*processus condylaris*), (7) īsa, definējoša nodaļa par mugurkaulu (*columna vertebralis*), (8–12) šajās nodaļās tiek nosauktas un raksturotas skriemeļu (*vertebrae*) daļas: kakla daļa (*pars cervicalis*), krūšu daļa (*pars thoracica*), jostas daļa (*pars lumbalis*), krustu daļa (*pars sacralis*) un astes daļa (*pars coccygea*), (13) izvērsta nodaļa par krūškurvi (*thorax*) un tā daļām, (14) nodaļa par lāpstiņām (*scapulae*) un atslēgas kauliem (*claviculae*), (15) īsa nodaļa par krūšu kaulu (*sternum*), (16) nodaļa par augšdelma kaulu (*humerus*), (17) nodaļa par elkoņa kaulu (*ulna*) un spieķkaulu (*radius*), (18) nodaļa par plaukstas pamatnes kauliem (*carpi*), (19) nodaļa par delnas kauliem (*metacarpi*) un falangām (*phalanges*), (20) īsa nodaļa par iegurņa joslas kauliem: zarnkauls (*os ilium*), sēžas kauls (*os ischii*) un kaunuma kauls (*os pubis*), (21) nodaļa par augšstilba kaulu (*femur*), (22) nodaļa par lielo lielakaulu (*tibia*) un mazo lielakaulu (*fibula*), (23) īsa nodaļa par ceļa kaulu (*patella*), (24) nodaļa par pēdas pamata kauliem (*ossa tarsi*) un (25) nodaļa par plezns kauliem (*ossa metatarsi*) un falangām (*phalanges*).

Atšķirība abos traktātos, nosaucot, kādas ir to nodaļas, ir nozīmīga. Nav viegli raksturot nodaļas hipokratiskā korpusa traktātā, jo rodas neskaidrības un jautājumi, kas ar ko domāts. Savukārt galēniskā korpusa traktāta nodaļām gandrīz bez jebkādām grūtībām ir iespējams pievienot klāt mūsdienu anatomijas terminus latīniski. Tas norāda uz būtisku medicīnas zināšanu līmeņa attīstību.

Nākamajās divās apakšnodaļās analizētas tās vietas tekstā, kurās parādās termini un/vai metaforiskie termini. Sniegts oriģinālteksts sengrieķu valodā, autores tulkojums un komentāri. Citātos metaforiskie termini treknināti. Tulkojums veidots tiešs un tuvs oriģināltekstam, savukārt papildus paskaidrojoši vārdi kvadrātiekāvēs izmantoti pēc iespējas retāk. Komentāros bieži skaidrots, kas tieši oriģināltekstā domāts, sniegts mūsdienu termins latīņu valodā un tā tulkojums latviešu valodā.²²⁵ Kur nepieciešams, skaidrota terminu un metaforisko terminu darināšana, ar terminu vai metaforisko terminu izteiktais jēdziens vai jēdzieni, salīdzinājuma pamats, autora vai autoru metode terminu un metaforisko terminu lietošanā, ja tāda parādās, utt.

4.1. Hipokratiskā korpasa traktāts "Par kaulu dabu"

Traktāta "Par kaulu dabu" pirmā nodaļa veltīta osteoloģijai. Tā ir koncentrēta un rakstīta īsiem teikumiem, kas atgādina lekciju piezīmes.

Ὅστέα χειρὸς εἰκοσιεπτὰ· ποδὸς εἰκοσιτέσσαρα· τραχήλου ἐς τὸν μέγαν ἑπτὰ· ὀσφύος πέντε· ῥάχιος εἴκοσι· κεφαλῆς ξὺν ὀπωπίοις ὀκτώ· ξύμπαντα ἐννενήκοντα ἔν,²²⁶ ξὺν ὄνυξιν ἑκατὸν ἑνδεκα. Ἄ δ' ἡμεῖς αὐτοὶ ἐξ ἀνθρώπου ὀστέων κατεμάθομεν, σπόνδυλοι οἱ ἄνω τῆς κληῖδος σὺν τῷ μεγάλῳ ἑπτὰ· οἱ δὲ κατὰ τὰς πλευρὰς ὅσαι περ αἰ πλευραὶ δώδεκα· οἱ δὲ κατὰ κενεῶνας ἑκτὸς, ἐν ᾧ τὰ ἰσχία, ἐν τῇ ὀσφύϊ πέντε.

Rokas kauli divdesmit septiņi; kājas divdesmit četri; kakla uz lielo [skriemeli] septiņi; gurnu pieci; mugurkaula divdesmit, galvas ar acu kauliem astoņi; viss kopā deviņdesmit viens, kopā ar nagiem simtu vienpadsmit. Ko mēs paši no cilvēka kauliem novērojām, skriemeli, kas augšup no **atslēgas kaula** kopā ar

²²⁵ Šim nolūkam izmantots anatomijas atlants *Sobotta Atlas of Human Anatomy. 15th ed. English/Latin* un RSU Anatomijas un antropoloģijas institūta veidotās metodiskās rekomendācijas anatomijā *Cilvēka kaulu un muskuļu sistēma*.

²²⁶ Lai gan TLG un Paula Potera veidotajā LCL izdevumā pie oriģinālteksta ir norādīta viena un tā pati atsauce, t.i., viens oriģinālteksta avots, – É. Littré, *Oeuvres complètes d'Hippocrate*, vol. 9, Paris: Baillière, 1861 (repr. Amsterdam: Hakkert, 1962): 168-196. – tomēr ir vērojamas atšķirības. TLG norādīts, ka ξύμπαντα ἐννενήκοντα ἔν 'viss kopā deviņdesmit viens', savukārt Potera izmantotais variants rāda, ka ξύμπαντα ὀγδοήκοντα ὀκτώ 'viss kopā astoņdesmit astoņi'. Līdz ar to turpat tālāk arī ir atšķirības – TLG variants ir ξὺν ὄνυξιν ἑκατὸν ἑνδεκα 'kopā ar nagiem simtu vienpadsmit', bet Potera – ξὺν ὄνυξιν ἑκατὸν ὀκτώ 'kopā ar nagiem simtu astoņi'. Saskaitot visu iepriekš minētos kaulus, par pareizu uzskatām TLG pieejamais variants.

lielo [skriemeli], septiņi; tie, kas ap ribām tik, cik ribas, divpadsmit; tie, kas tur, kur sāni ārpusē, [pieci], tie, kas gūžās, kas gurnos, pieci.

Citātā vērojamā konspektīvā izteiksme nesniedz detalizētu kaulu raksturojumu. Vienreiz lietots metaforiskais termins *κλείς, ἦ*, kas nosauc atslēgas kaulu, toties parādās vairāki termini, kā 'rokas kauli', 'kājas kauli', 'gurnu kauli', 'mugurkaula kauli' utt.

Nodaļā vērojams arī metaforiskais termins *σπέρμα, τό* 'sēkla'.

Τὸ δὲ σπέρμα οἶον κηρίον ἐκατέρωθεν τῆς κύστιος.

Sēkla kā medus šūnas uz abām pusēm pūslim.

Ar to nosaukts sēklas pūslītis (*glandulae vesiculosae*), kura mūsdienu definīcija daļēji pārklājas ar sniegto piemēru. Sēklas pūslītis ir vīriešu pāra orgāns, kas atrodas aiz urīnpūšļa, un šķērsgrīzumā tas tiešām atgādina medus šūnas, kas pierāda, ka vizualizācija veicina izpratni. Lai gan ar metaforisko terminu 'sēkla' varētu nosaukt spermu, kas ir spermatozoīdu un dažu vīrišķo dzimumdziedzeru sekrētu maisījums, tomēr šajā piemērā tas izmantots cita jēdziena nosaukšanai – šajā gadījumā sēklas pūslīša. Tātad viens un tas pats metaforiskais termins var tikt izmantots vairāku jēdzienu apzīmēšanai.

Nākamajā teikumā minēts, ka izdzertais šķidrums virzās caur rīkli un barības vadu un ka nonāk pūslī, un turpat arī teikts, ka balsene aiziet uz plaušām.

[..] λάρυγξ ἐς πλεύμονα καὶ ἀρτηρίην [..]

[..] balsene uz plaušām un artēriju [..]

Metaforiskais termins *ἀρτηρία, ἦ*²²⁷ var tikt izmantots vairāku jēdzienu nosaukšanai. Te, visticamāk, domāta aorta (*aorta*), kas ir lielā asinsrites loka galvenā artērija, vai arī augšējā dobā vēna (*vena cava superior*), kas ir viena no divām galvenajām sirds vēnām, kura ieplūst labajā sirds priekškambarī. Teksts nesniedz pietiekoši daudz informācijas, lai varētu to izšķirt.

²²⁷ Teksta analīzes gaitā ne vienmēr pie terminiem doti tulkojumi latviešu valodā; tie izlaisti īpaši tad, ja viens un tas pats termins tiek pieminēts bieži. Savukārt, ja termina tulkojums ir aprakstošs, tad tas var tikt atkārtots, vai arī reizēm tiek norādīts, ko termins varētu apzīmēt. Tāpat teksta analīzes gaitā ir centieni izsekot līdz anatomijai, un tur, kur iespējams, sniegts termins latīņu valodā.

Īsi tiek raksturotas aknas, žultspūslis, diafragma sirds un plaušas. Termins 'diafragma', burtiski 'cauržogs', hipokratiskajā korpusā parādās divas reizes. Šajā traktātā diafragmas nosaukšanai tiek izmantots termins *φρήν, ἡ* 'vidus'. Tas norāda, ka viena jēdziena nosaukšanai var tikt izmantoti vairāki termini.

Pirmā nodaļa noslēdzas ar vēl dažiem īsiem novērojumiem par sirdi, zarnām, kas raksturotas, norādot, ka tās lielākas nekā sunim, un par nierēm, kas savienotas ar artēriju – domājams, aortu.

Otrā nodaļa veltīta diviem asinsvadiem. Pēc apraksta spriežot, var domāt, ka pirmais asinsvads, kura nosaukšanai izmantots termins *φλέψ, ἡ* 'vads',²²⁸ ir aorta. Iepriekšējā nodaļā aortas apzīmēšanai, ja pieņemam, ka tā ir aorta, lietots termins *ἀρτηρία, ἡ*. Šāda nekonsekvence – aortas nosaukšanai divās nodaļās, kas seko viena otrai, izmantoti divi termini – liecina, ka traktātam ir vismaz divi autori.

[...] *φλέψ* τείνει διὰ φρενῶν, ἥπατος, σπληνός, νεφρῶν ἐς ἰσχίον· περι γαστροκνημίην ἐπὶ τὸν ταρσόν.

Vads iet cauri diafragmai, aknām, liesai un nierēm uz iegurni, caur apakšstilbu uz pēdas pamatni.

Šajā citātā otro reizi diafragmas nosaukšanai tiek izmantots termins *φρήν, ἡ* 'vidus'. Parādās arī metaforiskais termins *ταρσός, ὁ* 'skalū grozs', ar kuru šajā gadījumā apzīmēts pēdas pamats.

ἑτέρη δὲ ἐκ καρδίας ὑπὸ μασχάλας, κληΐδας, σφαγὰς, κεφαλὴν, ῥίνα, μέτωπον, παρὰ τὰ ὦτα, ὦμους, μετὰφρενον, στήθεα, γαστέρα, διὰ πήχεος· ἡ δὲ διὰ μασχαλέων ἐπὶ πῆχυν, ἐπὶ ταρσόν.

Otrs no sirds zem paduses, atslēgas kaula, kaušanas [vēnām], galvas, deguna, pieres, gar ausīm, pleciem, muguru, krūtīm, kuņģi, caur apakšdelmu; otrs [asinsvads] caur padusēm uz apakšdelmu, uz plaukstu.

Atkal vērojams metaforiskais termins *ταρσός, ὁ* 'skalū grozs', taču šoreiz ar to nosaukta nevis pēdas pamatne, kā tas ir iepriekšējā piemērā, bet gan plauksta.

²²⁸ Lai gan šeit substantīvu *φλέψ, ἡ* darba autore tulkojusi kā *vads*, tādu nozīmi LSJ neuzrāda. Tur sniegtie tulkojumi ir vai nu asinsvads, vēna, artērija, vai avots, metāla dzīslas vai augu lapu dzīslas. Tulkojums 'vads' ir vispārīgs, tāpēc piemērots šim traktātam, kurā substantīvs *φλέψ, ἡ* izmantots bieži, nosaucot trīs dažādus jēdzienus. Līdz ar to, ka šā substantīva pamatnozīme nav 'vads', tas nav iekļauts glosārijā.

Vienā paragrāfā ar vienu un to pašu terminu nosaukti divi jēdzieni, un to atšķirība nojaušama vien pēc konteksta. Ja tik īsā teksta vienībā parādās šāds termina lietojums, visticamāk, tā nav nejaušība, bet gan pieņemta prakse. Tātad konteksts var noteikt viena termina dažādu jēdzienisku funkciju.

Citātā esošais termins *σφαγή, ἡ* iztulkots tieši kā kaušanas vēna, jo šā substantīva nozīme ir kaušana un vieta kaklā, kurā tiek ievainots upuris, rīkle. Ar šo traktātā nosauktas jūga vēnas (*venae jugulares*).

Savukārt otrais asinsvads, pēc apraksta spriežot, varētu būt augšdelma un galvas stumbrs (*truncus brachiocephalicus*) – artērija, kas atiet no aortas loka.

Trešā nodaļa veltīta ķermeņa saitēm. Tiek aprakstīti saistaudu veidojumi, bet nav nošķiruma, kādi tieši tie ir. Tiem lietots termins *νεῦρον, τό* ‘cīpsla, dzīsla, stiegra’. Saistaudu veidojumi ir trīs veidu: saites (*ligamenta*), kas savieno kaulus un nostiprina kaulu savienojumus, cīpslas (*tendines*), kas savieno muskuļus ar skeleta daļām, un fascijas (*fasciae*) – saistaudu apvalks, kas klāj atsevišķus muskuļus vai to grupas, kā arī asinsvadus, nervus un iekšējos orgānus.

Traktātā ir nosaukti trīs saistaudu veidojumi, kā arī aprakstīts, no kurienes un uz kurieni tie ķermenī virzīti, piemēram, no pakauša gar mugurkaulu uz iegurni utt. Šāda veida apraksts ir pietiekoši detalizēts, lai noteiktu, kurās vietās domātas saites, kurās cīpslas, taču ne tik detalizēts, lai būtu skaidrs, tieši kuras saites vai cīpslas domātas. Fascijas te pieminētas nav.

Tālāk izmantoti divi metaforiskie termini – *ἄρχος, ὁ* ‘vadītājs’, kas nosauc tūpli vai taisno zarnu, un *ἀστράγαλος, ὁ* ‘nogāze’, kas nosauc potīti vai veltņakaulu.²²⁹ Tāpat kā mūsdienu terminoloģijā gan vienu, gan otru terminu var lietot divu jēdzienu nosaukšanai, tāpat arī šajā traktātā nav iespējams noteikt, kas tieši domāts. Teksts nesniedz pietiekošus skaidrojumus, kas precizētu, par ko

²²⁹ Šeit atšķirības oriģināltekstā – TLG trešā nodaļa beidzas ar *τὸ δὲ ἐς περόνην· ἄλλα δ' ἐς τοὺς νεφρούς* ‘tā [cīpsla, dzīsla, stiegra] uz mazo lielakaulu; citas uz nierēm’. Potera veidotajā LCL izdevumā trešā nodaļa beidzas šādi – *τὸ δὲ ἐς περόνην· ἐς τὸν ἀστράγαλον* ‘tā [cīpsla, dzīsla, stiegra] uz mazo lielakaulu; uz potīti [vai veltņakaulu]’. Savukārt šī teikuma daļa *ἐς τοὺς νεφρούς* ‘uz nierēm’ pārnesta uz nākamo nodaļu, kas veltīta nieru uzbūvei un funkcijām.

tieši ir runa. Taču pastāv iespējamība, ka traktāta autors nav diferencējis tūpli un taisno zarnu, tāpat arī potīti un veltnakaulu.

Ceturtnā nodaļa veltīta nieru uzbūvei un funkcijām. Metaforiskā izteiksme izmantota to vizuālam aprakstam.

Καὶ εἶδος καρδίας οἱ νεφροὶ ἔχουσι· καὶ οὗτοι κοιλιώδεες [..]

Un sirds veids ir nierēm; un tās [ir] dobumveida [..]

Nierēm tiek piedēvēta sirds forma. Tam izmantots substantīvs *εἶδος*, τὸ 'veids', kas ir pamatā jau bieži pieminētajai izskaņai *-ειδής, ἐς* 'veida'. Tā arī parādās nākamajā teikuma daļā – *κοιλιώδης, -εος*; ar šo, visticamāk, nosaukti nieres vārti (*hilum renale*).

Nieru funkciju raksturošanai šajā nodaļā sešas reizes izmantots termins *φλέψ, ἡ*. Divos gadījumos ar to apzīmēti urīnizvadi (*ureteres*), par pārējiem skaidrības nav. Iespējams, domātas vai nu nieres artērijas (*arteriae renales*), vai nieres vēnas (*venae renales*).

Piektā nodaļa veltīta krūškurvja asinsvadiem (*vasa thoracica*).

Αἱ περὶ τὰς πλευρὰς κατατείνουσαι κάτωθεν εἰσὶν ἐκάστης τῶν πλευρῶν, οὐ πρὸς κεφαλῆς, κατωτέρω δὲ καὶ ἀπὸ ἀρτηρίας [..]

Tie [vadi], kas apakšpusē gar ribām nostiepti, ir katrai ribai, ne uz galvu, bet zemāk un prom no artērijas [..]

Citāta sākumā oriģināltekstā termins *φλέβες* 'vadi' ir izlaists, bet uz to norāda artikuls *αἱ*. Ar metaforisko terminu *ἀρτηρία, ἡ* te apzīmēta aorta; šajā nodaļā – divreiz. Savukārt 'vadi', pēc apraksta spriežot, varētu būt starpribu artērijas (*arteriae intercostales*). Turpat tālāk, visticamāk, aprakstīta nepāra vēna (*vena azygos*), kuras nosaukšanai izmantots tikai adjektīvs *παχύς, -εῖα, -ύ* 'biezs', šeit izlaižot terminu *φλέψ, ἡ*. Lai gan dobās vēnas un nepāra vēna nav viens un tas pats, no teksta secināms, ka autors vai autori tās uztvēruši kā vienu. Tātad tiek turpināta artēriju un vēnu jaukšana, toties šajā nodaļā tam izmantots viens termins – *φλέψ, ἡ*.

Sestajā nodaļā ir turpinājums krūškurvja asinsvadiem. Ir aprakstīti divi pāri vadu, lietojot terminu *φλέψ, ἡ*, un to starpribu atzarojumi.

Παρά δὲ κληῖδος ἑκατέρης τῶν φλεβῶν δύο μὲν ἄνω [...]

No katra *atslēgas kaula* divi no vadiem uz augšu [...]

Šie “vadi” varētu būt apzīmējums zematslēgas artērijām (*arteriae subclaviae*).

Nākamajā teikuma daļā ir nosaukti nākamie divi vadi.

[...] δύο δὲ ὑπὸ τὸ στήθος [...]

[...] divi zem krūšukaula [...]

Savukārt šeit, iespējams, nosauktas brahiocefālās vēnas (*venae brachiocephalicae*). Par vieniem un otriem vadiem ir sniegts īss raksturojums, tomēr tas ir tik nepilnīgs, ka nav diferencējams, ar ko domātas artērijas un ar ko vēnas. Turpinās artēriju un vēnu jaukšana, izmantojot vienu terminu *φλέψ, ἡ*.

Septītajā nodaļā aplūkoti rumpja asinsvadi – te varētu būt runa vai nu par dobajām vēnām (*venae cavae*), vai vārtu vēnām (*venae portae*). Šī nodaļa ir garāka nekā iepriekšējās, un tajā ienāk līdz šim nelietots termins *αἰμόρρους, ἡ* ‘asinsplūsma’, kas izmantots trīs reizes, un tas, visticamāk, apzīmē vēnu. Otro reizi lietots termins *ἡ παχείη φλέψ* ‘biezā vēna’ – iepriekš tas parādījās piektajā nodaļā, nosaucot nepāra vēnu (*vena azygos*). Vai šoreiz ar šo terminu nosaukts tas pats jēdziens, grūti pateikt obskūrā apraksta dēļ. Trīs reizes parādās termins *ἀρτηρία, ἡ* un vienreiz *φλέψ, ἡ* – ar abiem varētu būt domātas vēnas. Vienreiz parādās metaforiskais termins *κλείς, ἡ*, kas, tāpat kā iepriekšējās nodaļās, nosauc atslēgas kaulu. Diafragmas nosaukšanai vēl joprojām izmantots termins *φρήν, ἡ*.

Poters ievadā norādījis, ka šajā nodaļā iezīmējas vadu, asinsvadu un artēriju diferencēšana (Potter, ed. 2010, 11–15). Tam var piekrist, jo, pirmkārt, par to liecina terminu lietojums, un, otrkārt, šī nodaļa šķiet vēl kāda cita autora rakstīta.

Astotā nodaļa veltīta biežajiem vadiem – *αἱ φλέβες παχείαι*. Pēc apraksta var novērot, ka vēl joprojām tiek runāts par nepāra vēnu (*vena azygos*), pusnepāra vēnu (*vena hemiazygos*), to atzarojumiem un portokavālo sistēmu. Līdzīga ir arī devītā nodaļa, toties tās sākumā norādīts, ka tā ir veltīta visbiežākajiem no vadiem – *αἱ παχύταται τῶν φλεβῶν*. Adjektīva superlatīva forma ir terminoloģiski diferencējoša, apzīmējot lielākas vēnas nekā tās, kas aprakstītas

iepriekšējā nodaļā. Tiek aprakstīti četri pāri šo visbiezāko vadu, un ir diezgan skaidrs, ka ar terminu *αί φλέβες* nosauktas vēnas. Raksturots, no kurienes uz kurienu un caur kurienu vēnas virzās, turklāt nodaļas beigās minēts, ka daudzi un dažādi mazāki vadi atzarojas no biežajiem vadiem un sniedz ķermenim barības vielas.

Šajā nodaļā parādās arī divi metaforiskie termini, kas vērojami jau iepriekšējās nodaļās, un tie ir *κλείς, ἡ* 'atslēgas kauls' un *ἀρχός, ὁ* 'vadītājs', kas nosauc tūpli vai taisno zarnu. Tie lietoti tādā pašā nozīmē kā iepriekš. Trīs reizes parādās termins *φλεβοτομία, ἡ* 'vēngriešana', ar kuru apzīmēta asinsnolaišana, kas praktizēta sāpju mazināšanas nolūkā. Otro reizi parādās termins, ar ko nosauktas jūga vēnas (*venae jugulares*) – šoreiz komplicētāk nekā otrajā nodaļā – termina *σφαγή, ἡ* vietā lietots termins *σφαγίτις ἡ*. Aprakstoši tulkojot, tas varētu būt 'kaut kas, kas no rīkles'. Tomēr, lai gan pats termins izmainīts, jēdziens saglabāts viens un tas pats.

Desmitā nodaļa veltīta rumpja vadu un stiegru pārskatam, līdz ar to tematiski vērojami divi atsevišķi jautājumi.

Nodaļa sākas ar jaunu terminu vēnas apzīmēšanai – *ἡπατίτις, ἡ*, ko burtiski varētu tulkot kā 'kaut kas, kas pieder aknām'. Tas ir līdzīgi kā ar terminu, kas nosauc jūga vēnas iepriekšējā nodaļā. Mūsdienu medicīnas terminoloģijā sufikss *-itis* norāda uz iekaisumu, savukārt LSJ šķirklī *ἡπατίτις, ἡ* norāda, ka tā var būt dizentērija, kaut kas aknu krāsā, aknu iekaisums vai arī augšupejošā dobā vēna (*vena cava ascendens*). Pēdējā nozīme arī parādās traktātā, turklāt četras reizes.

Vadu nosaukšanai izmantots tas pats termins, kas iepriekšējā nodaļā, – *αί φλέβες*. Raksturoti četri vadi, izmantojot šo terminu, un ir pateikts, kur ķermenī tie atrodas un kā atzarojas, kā arī astoņas reizes parādās termins *ἀρτηρία, ἡ*. Tomēr grūti pateikt, vai ar pirmajiem domātas vēnas un ar otrajiem – artērijas vai aorta. Toties parādās vēl divi jauni termini, turklāt viens no tiem ir metaforisks. Tie ir *ἡ εὐθειᾶ φλέψ* 'taisnais vads', kas, iespējams, nosauc

zematslēgas vēnu (*vena subclavia*), un πύλη, ή 'vārti', kas nosauc vārtu vēnu (*vena portae*).

ή δè εὐθειᾶ ἀπὸ καρδίας πρὸς κληῖδας τείνουσα ἄνωθεν τῆς ἀρτηρίας ἐστίν, ὡσπερ καὶ παρ' ὀσφὸν κάτωθεν τῆς ἀρτηρίας, καὶ ἀπὸ ταύτης αἰσσει ἐς τὸ ἥπαρ ή μὲν ἐπὶ πύλας καὶ λοβὸν [..]

Taisnais [vads], no sirds uz atslēgas kaula stiepts, augšpus no artērijas, un kā pie gurna lejup no artērijas, un no tās iznāk uz aknām, uz vārtu [vēnu] un daivu [..]

Līdzīgi kā ar 'biezajiem' un 'visbiezākajiem' vadiem, arī šeit ar adjektīvu mēģināts diferencēt, tieši kurš vads tas ir. Šo tendenci varētu vērtēt kā anatomijas terminoloģijas sistēmas aizsākumu. Tieši anatomijas termini var būt ļoti gari, sastāvot no vairākiem vārdiem, piemēram, *vagina tendinum musculi extensoris digitorum pedis longi*, kas ir kājas pirkstu garā izstiepējmuskuļa cīpslu maksts, tādējādi radot iespēju nosaukt ikvienu fizioloģisku īpatnību. Citātā vērojama arī adverbu izmantošana – ἄνωθεν 'augšup' un κάτωθεν 'lejup', kas ļoti atgādina anatomijas terminoloģijā bieži lietotos pārākās pakāpes adjektīvus *superior, -ius* 'augšējais' un *posterior, -ius* 'apakšējais'.

Sniegtajā citātā vērojami gan tikko minētie jaunie termini, gan arī jau iepriekš vairākkārt izmantotie – κλείς, ή, kurš konstanti apzīmē vienu un to pašu jēdzienu, un ἀρτηρία, ή, kas var nosaukt vairākus jēdzienus. Šajā nodaļā termins κλείς, ή parādās piecas reizes, savukārt termins ἀρτηρία, ή – septiņas reizes. Turpinās arī termina φρήν, ή lietojums diafragmas apzīmēšanai – deviņas reizes.

Trešajā nodaļā bija vērojams termins νεῦρον, τό 'cīpsla, dzīsla, stiegra'. Desmitajā nodaļā tiek aprakstīts kas līdzīgs, izmantojot terminu τόνος, ό, kam var būt daudz tulkojumu, bet šajā gadījumā izvēlēts tulkojums 'stiegra'. Tāpat kā par terminu νεῦρον, τό nav skaidrs, kas tieši ar to domāts, arī par terminu τόνος, ό tekstā nevar rast pārliecību, kurš saistaudu materiāls aprakstīts. Pastāv divas iespējas, kāpēc saistaudu materiālu nosaukšanai izmantoti divi termini. Pirmkārt, novērojumi ir ļāvuši izšķirt, ka saistaudu materiāli var būt dažādi un tāpēc to nosaukšanai vajadzīgi dažādi termini. Otrkārt, trešajai un desmitajai

nodaļai ir dažādi autori, kas vienu un to pašu saistaudu materiālu nodēvē dažādi.

Sākot ar vienpadsmito nodaļu un līdz traktāta beigām, ir pārstāvēts viens temats – angioloģija. Vienpadsmitā nodaļa izveidota kā ievads nākamajām astoņām vadiem veltītajām nodaļām. Tiek definēts, ka kauli sniedz ķermenim stingrību, taisnumu un veidu, saites (*τὰ νεῦρα*) loka, sarauj un stiepj, miesa un āda to visu satur kopā. Tiek noteikta arī vadu funkcija.

Αἱ φλέβες διὰ τοῦ σώματος κεχυμέναι πνεῦμα καὶ ῥεῦμα καὶ κίνησιν παρέχονται [..]

Vadi, caur ķermeni plūduši, elpu un plūsmu, un kustību nodrošina [..]

Tātad saistaudu materiālu apzīmēšanai izmantots termins *νεῦρον*, *τό*, savukārt vadu – *φλέψ*, *ἡ*. Tālāk teikts, ka daudzi vadi atzarojas no viena, taču turpat arī atzinums par zināšanu trūkumu. Kur šis viens vads sākas un beidzas, autors nezina (*οὐκ οἶδα*), un šī ir trešā reize traktātā, kad šāda frāze lasāma. Lai gan šāda atzišanās varētu šķist triviāla, tomēr tā norāda uz izpratni, ka zināšanas nav pilnīgas, tādējādi sniedzot iespēju un pamudinājumu nākamo paaudžu ārstiem turpināt pētījumu. Tajā skaitā arī turpināt terminveidi.

Divpadsmitā nodaļa veltīta dažādiem vadiem. Tiek izmantots termins *φλέψ*, *ἡ* septiņas reizes. Terminam blakus var būt adjektīvs, substantivizēts adjektīvs, adverbs, particips, vai arī tas lietots deminutīva formā. Visi varianti veic termina funkciju.

Terminam blakus esošs adjektīvs jau aprakstīts iepriekšējās nodaļās – *αἱ φλέβες παχείαι* 'biezie vadi', šis termins vērojams divas reizes. Iespējams, ka, izmantojot šo terminu pirmo reizi, ir domāta ārējā miega artērija (*arteria carotis externa*), savukārt otrajā reizē – zemlāpstiņas artērija (*arteria subscapularis*).

Termins *φλέψ*, *ἡ* parādās kopā arī ar adjektīvu *λεπτός*, *-ή*, *-όν* 'smalks', turklāt tas papildināts ar participu, kam pamatā verbs *ἐπαλλάσσω* 'pārklāt', tātad smalkie pārklājošie vadi. Sadaļā, kurā parādās šis termins, aprakstīti arī citi vadi, un, visticamāk, ar tiem domātas augšdelma kolaterālās artērijas. Vēl viens

termins ir ἡ ἐπωμιδίη ‘uzpleca [vads]’, ar ko nosaukta torakoakromiālā artērija (*arteria thoracoacromialis*).

Termins πλατεῖα, ἡ ‘platais’ ir substantivizēts adjektīvs, tātad vads ir platais. Sadaļā, kurā parādās šis termins, apraksts ir tik neskaidrs, ka nav iespējams noteikt, kāds asinsvads nosaukts. Tas pats attiecas uz nākamajiem diviem terminiem. Termins εἴσωθεν²³⁰ φλέψ ‘vads iekšpusē’, tātad kāds iekšējais vads, un termins φλέβιον, τό ‘vadiņš’, kas ir deminutīva forma. Deminutīva formas arī raksturīgas mūsdienu anatomijas terminoloģijai, piemēram, *tuber* ‘pagurs’ un *tuberculum* ‘paguriņš’.

Šajā nodaļā parādās jau iepriekš aprakstīti termini – σφαγίτις ἡ, ar ko nosauktas jūga vēnas, un αἰμόρρους, ἡ ‘asinsplūsma’ – katrs vienu reizi. Divas reizes parādās termins νεῦρον, τό un vienu reizi metaforiskais termins κλείς, ἡ.

Līdz šim divpadsmitā nodaļa ir terminiem bagātākā, turklāt ar dažādu terminu uzbūvi, nosaucot vadus un atšķirot tos citu no cita. Tātad līdzās detalizētai un precīzai temata izklāstīšanai ir arī detalizētāka un precīzāka terminoloģija, kurā vērojami pamati mūsdienu anatomijas terminoloģijas uzbūvei. Pieļaujama arī doma, ka, sākot ar vienpadsmito nodaļu, autors ir cits nekā tas vai tie, kas iepriekšējām nodaļām.

Par to mudina domāt arī metaforiskais termins ἄκανθα, ἡ, ar ko divpadsmitajā nodaļā apzīmēts mugurkauls, jo iepriekšējās nodaļās mugurkaula nosaukšanai izmantots termins ῥάχις, ἡ ‘mugura’ – tas parādās septiņas reizes. Vienu reizi mugurkaula nosaukšanai izmantots termins νῶτον, τό ‘mugura’, tas astotajā nodaļā.

Trīspadsmitajā nodaļā turpinās vadu raksturojums.

Ἡ δ’ ἀρχαίη²³¹ φλέψ, ἡ νεμομένη παρὰ τὴν ἄκανθαν, διὰ δὲ τοῦ μεταφρένου, τῆς σφαγῆς καὶ τοῦ βρόγχου, ἐμπέφυκεν ἐς τὴν καρδίην ἀφ’ ἑωυτῆς φλέβα εὐμεγέθεα πολύστομον κατὰ

²³⁰ Šeit atšķirības oriģināltekstā – TLG variants ir εἴσωθεν φλέψ ‘vads iekšpusē’. Potera veidotajā LCL izdevumā ir cits adverbs ἐντός φλέψ, ko arī varētu tulkot kā ‘vads iekšpusē’.

²³¹ Šeit atšķirības oriģināltekstā – TLG variants ir ἀρχαίη φλέψ ‘sākotnējais vads’. Potera veidotajā LCL izdevumā ir cits variants – παχείη φλέψ ‘biezais vads’.

τὴν καρδίην· ἐντεῦθεν δὲ ἐς τὸ στόμα ἐσυρίγγωκεν, ἥπερ ἀρτηρίη διὰ τοῦ πλεύμονος ὀνομάζεται, ὀλίγαιμός τε καὶ πνευματώδης.

Sākotnējais vads, sadalīts gar mugurkaulu, caur muguru, rīkli un balseni, aizvirzījies uz sirdi pats no sevis labizmēra vadu pa sirdi; bet no turienes uz muti izveidojas caurule, tā pati, kas tiek saukta par traheju, caur plaušām, ar maz asinīm un gaisveidīga.

Citāts pieblīvēts ar terminiem. Termins ἡ ἀρχαίη φλέψ 'sākotnējā vēna', lai gan ir vienskaitļa formā, varētu apzīmēt plaušu vēnas (*venae pulmonales*). Parādās jau iepriekš pieminētais metaforiskais termins ἄκανθα, ἡ, kā arī metaforiskais termins ἀρτηρία, ἡ, kas šoreiz apzīmē nevis kādu vadu, bet gan traheju. Citu jēdzienu nosauc arī termins σφαγή, ἡ. Otrajā un devītajā nodaļā tas apzīmē jūga vēnas, taču šajā – rīkli.

Šajā nodaļās vēl divas reizes lietots termins φλέψ, ἡ. Apraksti ir tik neskaidri, ka nav pat iespējams izšķirt, vai raksturotas vēnas vai artērijas. Nodaļas beigās īsi tiek aprakstīta astma un kāda plaušu slimība, ko burtiski varētu tulkot kā 'sausas izdīlšanas' (ξηραὶ φθινάδες). Astmas patofizioloģiskajā aprakstā gan vērojamas neprecizitātes, taču vēl joprojām mūsdienās pastāvošs ir pēdējais teikums.

γίνεται δὲ τὰ νοσήματα ταῦτα καὶ δι' ἄλλας αἰτίας.

Bet var šīs slimības rasties arī no citiem cēloņiem.

Autors veltījis paragrāfu, lai aprakstītu šo divu plaušu slimību cēloņus, taču beigās pievieno teikumu, ka tomēr cēloņi var būt arī citi. Tā ir eifēmistiska izteiksme, ar kuru var norādīt, ka autors nav īsti drošs par pateikto.

Četrpadsmitā nodaļa varētu būt veltīta nerviem. Četras reizes izmantots termins φλέψ, ἡ, un divas no tām nosauc kādu vadu, par kuru grūti izteikt kādus minējumus, kas tieši tas varētu būt. Savukārt atlikušie divi termini φλέψ, ἡ, kas lietoti kopā ar adjektīvu ἰνώδης, -ες 'cīpslains', visticamāk, nosauc nervus. To pašu varētu apgalvot arī par terminu φλέβιον, τό deminutīva formā, tas arī parādās divas reizes. Tātad šajā nodaļā termins φλέψ, ἡ nosauc pavisam citu jēdzienu – nervus. Par to var spriest tikai pēc konteksta un arī pēc adjektīva ἰνώδης, -ες.

Nodaļā parādās ar izskaņu *-ειδήεις, ές* 'veida' darināts adjektīvs, un tas ir *νευρώδεις, -εις* 'cīpslveidīgs'. Lai gan varētu rasties iespaids, ka tieši šis adjektīvs varētu liecināt par nerviem, taču ar to tiek raksturots metaforiskais termins *άκανθα, ή*, kas apzīmē mugurkaulu. Tomēr LSJ norāda, ka galēniskā korpusa traktātā "Par režīmu asās slimībās pēc Hipokrata IV" šis adjektīvs, lietots kā substantīvs, nosauc nervu sistēmu.

Izmantoti divi metaforiskie termini – termins *άκανθα, ή* divas reizes un termins *άρχός, ό* 'vadītājs', kas nosauc tūpli vai taisno zarnu. Diafragmas nosaukšanai arī šajā nodaļā pielietots termins *φρήν, ή* 'vidus'.

Piecpadsmītajā nodaļā tiek aprakstīti abu dzimumu reproduktīvās sistēmas vadi. Piecas reizes izmantots termins *φλέψ, ή*, divas – *φλέβιον, τό*. Grūti noteikt, kas tieši ar katru no šiem terminiem nosaukts. Pēc konteksta iespējams spriest, ka, aprakstot vīriešu dzimumorgānus, tiek nosaukts sēklvads (*vas deferens syn. ductus deferens*) un nervi. Savukārt, aprakstot sievietes dzimumorgānus, tiek nosauktas vai nu vēnas, artērijas, vai pavēderes pinums (*plexus hypogastricus*). Lai gan fizioloģiski konteksts ir neskaidrs, tomēr terminoloģiski ir vērojamas dažas noteiktas atšķirības – pie termina *φλέψ, ή* vienreiz izmantoti adjektīvi *παχύς, -εία, -ύ* 'biezs', *λεπτός, -ή, -όν* 'smalks', *πυκνός, -ή, -όν* 'ciešs' un *καμπύλος, -η, -ον* 'saliekts', kā arī adverbs *άνω* 'augšpus'. Tāpat par to liecina arī divas reizes izmantotā deminutīva forma *φλέβιον, τό*. Šie precizējošie termini veltīti vīriešu dzimumorgānu vadu raksturošanai.

Nodaļā vērojams arī viens metaforiskais termins *άκανθα, ή*, kas arī šeit apzīmē mugurkaulu, kā arī divreiz parādās adjektīvs ar izskaņu *-ειδήεις, ές* 'veida' – *πνευματώδεις, -εις* 'gaisveidīgs'.

Sešpadsmītajā nodaļā veltīta vadiem, kas stiepjas no kakla līdz pat potītēm. Trīsreiz izmantots termins *φλέψ, ή* un vienreiz tā deminutīva forma *φλέβιον, τό*. Pēc konteksta nojaušams, ka aprakstīti vadi aortas bifurkācijā (*arteria obturatoria, ramus acetabularis* u.c.), taču ir vērojamas vairākas fizioloģiskas neprecizitātes, turklāt dažviet apraksti ir ļoti obskūri. Izmantots arī viens metaforiskais termins

ἄκανθα, ἤ, kas apzīmē mugurkaulu, kā arī termins σφαγή, ἤ, kas apzīmē jūga vēnas.

Septiņpadsmitā nodaļa veltīta vadiem pēdas pamatnē. Pēdas pamatnes nosaukšanai divreiz izmantots jau iepriekš minētais metaforiskais termins *ταρσός, ὁ* 'skalu grozs' – tas pats, kas otrajā nodaļā.

Αὐτὴ δὲ ὑποδεδράμηκε κάτωθεν τοῦ ποδὸς ὑπὸ τὸν ταρσόν. Καὶ ἐνταῦθα διαπλέξασα καὶ ἐς τὸν μέγαν δάκτυλον ἐνερείσασα διπλῆν ἔναιμον φλέβα [...]

*Bet cits [vads] pagājis apakš pēdas no **pēdas pamata**. Un tur savijies un lielajam pirkstam pievienojis dubultu asins vadu [...]*

Parādās arī metaforiskais termins *ἀρχός, ὁ*, kas, tieši tāpat kā iepriekšējās nodaļās, kur tas lietots, apzīmē tūpli vai taisno zarnu. Savukārt pirmo reizi vērojams termins *κοιλία, ἡ* 'dobums'.

*Διώρμηκε δὲ αὐτὴ κατὰ τὸ ἐντὸς καὶ **κοῖλον**²³² τοῦ γούνατος· ἀποκεκάρπωκε δὲ καὶ εἰς τὰς ἰγνύας πολυπλόκους φλέβας [...]*

*Bet tas [vads] ietekmējies uz ceļgala iekšpusi un **dobumu**; un izdalījis uz ciskām savijušos vadus [...]*

Kā piemēros redzams, nodaļā izmantots termins *φλέψ, ἡ* – kopumā trīs reizes. Pēc konteksta nojaušams, ka aprakstīta vidējā plantārā artērija (*arteria plantaris media*), laterālā plantārā artērija (*arteria plantaris lateralis*) un paceses artērija (*arteria poplitea*) vai augšstilba vēna (*vena femoralis*). Vienu reizi lietots termins *νεῦρον, τό*, nosaucot kādu saistaudu materiālu.

Astoņpadsmitā nodaļa veltīta vairākiem atsevišķiem vadiem. Trīs reizes izmantots termins *φλέψ, ἡ*, divas reizes tā deminutīva forma *φλέβιον, τό*. Ja iepriekšējā nodaļā pie šā termina nav lietoti adjektīvi, tad šajā ir vairāki. Viens no tiem jau vairākkārt pieminētais adjektīvs *παχύς, -εῖα, -ύ* 'biezs', kas pilda termina funkcijas un apzīmē noteikta tipa vadu, taču, visticamāk, katru reizi ar to domāts kāds cits biezs vads. Pēc konteksta vien nojaušams tas, ka viens no aprakstītajiem vadiem ir nabas vēna (*vena umbilicalis*). Par to, kas domāts ar pārējiem, pat grūti izteikt kādus minējumus.

²³² Te paralēlforma *κοῖλον, -ου, τό*.

Piecas reizes nodaļā parādās metaforiskais termins *ἄκανθα*, *ή*, kā arī divas reizes termins *φρήν*, *ή* diafragmas nosaukšanai. Šo terminu lietošana ir nemainīga.

Deviņpadsmitā un arī traktāta pēdējā nodaļa ir īsa un veltīta plaušu vadiem, un tajās, visticamāk, aprakstītas plaušu vēnas (*venae pulmonales*). Tikai vienu reizi izmantots termins *φλέψ*, *ή*, taču vairākās vietās lietoti adjektīvi, kas vadu raksturo, – *λεπτός*, *-ή*, *-όν* ‘smalks’, kas parādās arī piecpadsmitajā nodaļā, *ἀριστερός*, *-ά*, *-όν* ‘kreisais’, *δεξιός*, *-ά*, *-όν* ‘labais’, *ἐναιμιος*, *ον* ‘asiņains’ un *ὀλίγαιμος*, *-ον* ‘vājasinīgs’.

Nodaļā vērojams arī viens metaforiskais termins – *κοιλία*, *ή* ‘dobums’.

Ὀλίγαιμοι δὲ καὶ λεπταὶ αἱ ἀπὸ τοῦ πνεύμονος ἔσωθεν γινόμεναι τῇ φύσει ἀραιῶ ἔόντος, ἐς τὴν καρδίην, ἅτε ὑπ’ αὐτέου ἐξαθελγόμεναι, ἐγκεχαλίνωνται περὶ τὰ ὄψα αὐτέης, καὶ ἐς τὰ κοῖλα τὰ ἐντὸς διερρύθηκασιν.

*Bet vājasinīgie un smalkie [vadi], kas iekšā no plaušas radušies, pēc dabas būdami plāni, uz sirdi gluži kā paši no sevis iztukšoti, atgādina iemauktus ap tā rokturiem un uz **dobumiem**, uz iekšpusi aizplūduši.*

Kā redzams, izteiksme ir ļoti bagātīga ar šķietami precīziem raksturojumiem. Domājams, tas tādēļ, lai, piemēram, šajā gadījumā šie *vājasinīgie* un *smalkie* vadi netiktu sajaukti ar citiem, taču, vai tas palīdz satura izpratnei, ir nenoteikts jautājums. Sniegtie adjektīvi, ja tie lietoti konsekventi, veido noteiktu terminoloģijas struktūru, taču sarežģīti un mazvērtīgi salīdzinājumi izteiksmi apgrūtināta, līdz ar to arī satura uztvere ir apgrūtināta.

Viens un tas pats termins var nosaukt vairākus jēdzienus. Viena un tā paša jēdziena nosaukšanai var tikt izmantoti divi vai vairāki termini. Šāda situācija radusies nepilnīgu zināšanu un nenoteiktas terminoloģijas tradīcijas dēļ. Tomēr viena un tā paša termina jēdzienisku atšķirību var noteikt konteksts.

Lai gan terminu lietošanā bieži vērojama nekonsekvence, tomēr ir arī stabili termini – lielākoties tie ir metaforiskie termini,²³³ kuri gandrīz visos gadījumos izmantoti tikai viena jēdziena nosaukšanai.

Lai gan traktātā vērojamas fizioloģijas neprecizitātes, tomēr parādās mēģinājumi asinsvadus terminoloģiski diferencēt. Attīstoties izpratnei par asinsrites komplicētību un asinsvadu skaitu un dažādību, attīstās arī angioloģijas terminoloģija.

Kā termins var funkcionēt (1) (metaforisks) substantīvs, (2) (metaforisks) substantīvs ar adjektīvu pamata pakāpē, (3) (metaforisks) substantīvs ar adjektīvu vispārākajā pakāpē, (4) (metaforisks) substantīvs ar adverbu, (5) (metaforisks) substantīvs ar participu, (6) otrais, ceturtais un piektais punkts kopā, (7) adjektīvs gadījumos, kad izlaists (metaforisks) substantīvs (8) adjektīvs ar izskaņu *-ειδής, -ές* 'veida' gadījumos, kad izlaists (metaforisks) substantīvs, (9) ar izskaņu *-ίτις, ή* darināts substantīvs, (10) (metaforisks) substantīvs-saliktenis.

4.2. Galēniskā korpusa traktāts “Iesācējiem par kauliem”

Būtiskākā atšķirība starp galēniskā korpusa traktātu “Iesācējiem par kauliem” un hipokratiskā korpusa traktātu “Par kaulu dabu” ir tā, ka pirmais ir viena, t.i., Galēna paša, sacerējums, savukārt otrs ir kompilācija – divu vai vairāku autoru sacerētu fragmentu apkopojums. Hipokratiskā korpusa traktāts “Par kaulu dabu” saturiski sastāv no divām daļām – vienā (no pirmās līdz desmitajai nodaļai) tiek nosaukti kauli, nieru funkcijas un dažādi asinsvadi, otrā (no vienpadsmitās līdz deviņpadsmitajai nodaļai) – ievads un dažādu asinsvadu raksturojums. Savukārt galēniskā korpusa traktāts “Iesācējiem par kauliem” ir vienots, pabeigts sacerējums ar ievadu un divdesmit piecām nodaļām, kurās

²³³ Traktātā izmantoti 9 metaforiskie termini no četrām avotjomām: sadzīviskais – *κλείς, ή* (11 x), *ταρσός, ό* (4x), *πύλη, ή* (1x), cilvēciskais – *ἀρτηρία, ή* (17x), *ἀρχός, ό* (4x), flora – *σπέρμα, τό* (2x), *ἄκανθα, ή* (11x) un vide – *ἀστράγαλος, ό* (1x), *κοιλία, ή* (2x); kopumā šie metaforiskie termini parādās 53 reižu.

sistemātiski aprakstīts skelets. Šis ir viens no faktoriem, kas ietekmē terminoloģiju.

Ievadu Galēns sāk ar pamatojumu, kāpēc ikvienam ārstam svarīgi zināt ikkatru kaulu un kā šo zināšanu trūkums varētu ietekmēt lūzumu un izmežģījumu terapiju. Šādi sniegta tēmas aktualitāte. Sniegta arī kaulu definīcija, par kuru no mūsdienu skatupunkta nevarētu teikt, ka tā būtu nepareiza.

ἔστι μὲν δὴ τὰ ὀστά σκληρότατά τε καὶ ξηρότατα τοῦ ζώου μόρια, καὶ, ὡς ἂν εἴποι τις, γεωδέστατα. ὑποβέβληται δὲ καὶ οἷον ὑπερήρεισται τῇ λοιπῇ τοῦ σώματος οὐσίᾳ, καθάπερ τινὰ θεμέλια· πάντα γὰρ ἐπὶ τοῖς ὀστοῖς πέφυκέ τε καὶ ἐστήρικται. εἰσὶ δὲ ἐν αὐτοῖς τὰ μὲν μεγάλα, κοιλίας μεγάλας ἔχοντα, μυελοῦ πλήρη· τὰ δὲ μικρά τε καὶ στερεὰ ἔστι, καὶ ἀμύελα, καὶ οὐδεμίαν αἰσθητὴν ἔχει κοιλότητα.

*Kauli ir viscietākās un vissausākās dzīvas būtnes daļas, un, kā kāds sacītu, viszemveidīgākās. Tie balsta un nes ķermeņa atlikušo esību kā kādi pamati, jo viss uz kauliem uzlikts vai pie tiem piestiprināts. Tie ir gan lieli, ar lieliem **dobumiem** esoši, pildīti smadzenēm, gan mazi un cieti, bez smadzenēm, un nevienam nav manāms tukšums.*

Citātā parādās metaforiskais termins *κοιλία*, *ή* 'dobums', kas divreiz lietots arī hipokratiskā korpusa traktātā. Termins jēdzieniski nemainās – tas apzīmē norobežotu telpu cilvēka organismā.

Jau ievadā vērojami termini, kas izmantoti arī tālāk traktātā. Tie ir *ἐπίφυσις*, *ή* 'uzaugums', *σύμφυσις*, *ή* 'saaugums' un *ἀπόφυσις*, *ή* 'izaugums'. Termins, kas darināts pēc tāda paša principa, *ἔκφυσις*, *ή* 'noaugums' nav izmantots ievadā, bet traktātā tomēr parādās. Šie termini – epifīze, simfīze, apofīze,²³⁴ izņemot pēdējo *ἔκφυσις*, *ή*, – tiek lietoti arī mūsdienu medicīnas terminoloģijā. Galēns norādījis, ka *ἐπίφυσις*, *ή* ir tāds izaugums, kas ir lielu kaulu galā, *σύμφυσις*, *ή* – divu kaulu savienojums, un *ἀπόφυσις*, *ή* – atsevišķa kāda kaula daļa. Šie termini darināti, mainot prefiksus substantīvam *φύσις*, *ή* 'daba'.

Tāpat tēmas iztīrījumā tiek izmantoti termini *διάρθρωσις*, *ή* – burtiski 'caurlokainība', parasti tulkots kā 'kustīga locītava', *συνάρθρωσις*, *ή* – burtiski

²³⁴ Epifīze – 1. cilvēka un mugurkaulnieku iekšējās sekrēcijas nepāra dziedzeris, starpsmadzeņu veidojums, kas atrodas galvaskausā; 2. stobrkaula gals; simfīze – mazkustīgs divu kaulu savienojums ar skrimšļaudiem; apofīze – kaula izaugums, izcilnis.

‘koplোকainība’, parasti tulkots kā ‘nekustīga locītava’ un ἐνάρθρωσις, ἡ – burtiski ‘iekšlোকainība’, parasti tulkots kā ‘dziļi novietota locītava’. Visi trīs termini darināti no substantīva ἄρθρον, τό ‘locītava’. Divi no tiem – diartroze un sinartroze²³⁵ – tiek lietoti arī mūsdienu medicīnas terminoloģijā. Ievadā tiem sniegtas definīcijas – διάρθρωσις, ἡ ir kaulu savienojums, kas ir kustīgs, savukārt συνάρθρωσις, ἡ ir tāds kaulu savienojums, kurā kustības nav. Galēns norādījis, ka ir trīs διάρθρωσις, ἡ veidi.

εἶδη δὲ ἐστὶ τῆς μὲν διαρθρώσεως τρία· καλεῖται δὲ ὑπὸ τῶν νεωτέρων ἰατρῶν τὸ μὲν ἐνάρθρωσις, τὸ δὲ ἀρθρωδία, τὸ δὲ γίγγλυμος. ταῦτα μὲν οὖν τὰ εἰρημένα ὀνόματα τοῖς παλαιοῖς ἰατροῖς οὐ πάνυ τι συνήθη [..]

Ir trīs caurlokainību veidi; jaunie ārsti tos sauc par iekšlোকainību, lokanveidību, enģi. Šādi nosaukti vārdi pie vecajiem ārstiem ne gluži ierasti [..]

Parādās metaforiskais termins γίγγλυμος, ó ‘vira, enģe’, ar ko apzīmēts viens no locītavu veidiem, turklāt Galēns uzsvēris, ka tas ir viens no vārdiem, kurus lieto *jaunie*, bet nav lietojuši *vecie* ārsti. Tātad pastāv noteikta terminoloģijas tradīcija, kura ir apzināta, tiek lietota un papildināta, turklāt pastāv arī apzināta terminrade. Par to liecina nākamais citāts.

καὶ οὐδὲν ἴσως ἄτοπον ὀνοματοποιεῖν ἔνεκα σαφοῦς διδασκαλίας, ἀπὸ τῶν ἤδη κειμένων παράγοντας.

Un, iespējams, nav neierasti radīt vārdus skaidras mācīšanas dēļ, no jau esošiem pārņemot.

Pēc šā pamatojuma – jauni termini jādarina labākas un skaidrākas medicīnas apguves dēļ – paskaidroti trīs διάρθρωσις, ἡ veidi, izmantojot verbus καλέω ‘nosaukt’ un ὀνομάζω ‘nodēvēt’. Pirmais verbs divos paragrāfos²³⁶ vērojams četras reizes, otrs – divas reizes. Šie verbi parādās arī citviet traktātā. Tātad apzināti noteiktam jēdzienam tiek dots kāds noteikts vārds, kas apzīmē tieši šo jēdzienu. Šī ir būtiska atšķirība no hipokratiskā korpusa traktāta “Par kaulu dabu”. Kā secināts, šajā traktātā jēdziena un termina lietojumā bieži vērojama nekonsekvence.

²³⁵ Diartroze – kustīgs kaulu savienojums; sinartroze – nepārtraukts kaulu savienojums.

²³⁶ TLG traktāts dalīts paragrāfos (732–778), kas atbilst Kūna izdevuma lapaspušu numerācijai.

Šāda izteiksme izmantota, raksturojot dažādus kaulu dobumus un izaugumus. Tie tiek definēti un nosaukti, tātad radīti termini, divi no tiem metaforiskie termini – *κοτύλη, ἡ ‘tase’,* jau minētais *γίγγλυμος, ὁ ‘vira, enģe’* un divreiz *ράφή, ἡ ‘šuve’.*

To pierāda arī *σύμφυσις, ἡ* triju veidu nosaukšana.

ὀνόματα δ’ αὐτῶν οὐκ ἔστι παλαιά. τῶ μέντοι βουλομένω τοῖς νεωτέρων χρῆσασθαι καλεῖν ἔξεστι συγχόνδρωσιν μὲν τὴν διὰ χόνδρου σύμφυσιν, συννεύρωσιν δὲ τὴν διὰ νεύρου, σσσάρκωσιν δὲ τὴν διὰ σαρκός.

To vārdi nav seni. Bet noteikti tiem, kas vēlas radīt [vārdus], lai nosauc saaugumu caur skrimslī par kopskrimsliību, [saaugumu] caur stiegru – par kopstiegrainību, bet [saaugumu] caur miesu – par kopmiesainību.

Ar *vārdiem* citātā domāti termini. Galēns arī uzsvēris, ka tie ir jauni termini, kurus var darināt ar noteiktiem prefiksiem un izskaņām. Šajā gadījumā prefikss ir *σύν-* ‘kop-/sa-’ un izskaņa *-ωσις*. Šo terminu *συγχόνδρωσις, ἡ, συννεύρωσις, ἡ* un *σσσάρκωσις, ἡ* tulkojumi citātā ir burtiski. Divi no tiem – *sinhondroze* un *sisarkoze*²³⁷ – tiek izmantoti mūsdienu medicīnas terminoloģijā. Termina *συγχόνδρωσις, ἡ* darināšanas skaidrojumā Galēns piemin metaforisko terminu *χόνδρος, ὁ ‘grauds’,* ar kuru tiek nosaukts skrimslis.

Ievada pēdējais paragrāfs veltīts īsam saistaudu materiālu un nervu terminoloģijas aprakstam. Tāpat kā hipokratiskā korpusa traktātā, arī šajā saistaudu materiālu un nervu nosaukšanai tiek lietots termins *νεῦρον, τό ‘cīpsla, dzīsla, stiegra’.* Atšķirība vērojama tajā, ka galēniskā korpusa traktātā termins *νεῦρον, τό* tiek skaidrots un tiek norādītas tā trīs daļas. Katra daļa definēta un katrai dots savs termins.

Šis ir garš un izsmelošs ievads – paskaidrota tēmas aktualitāte, kāpēc tā svarīga ikvienam, kas izglītojas medicīnā, kā arī nosaukti un definēti visbiežāk lietotie termini. Hipokratiskā korpusa traktātā šāda ievada nav, nav arī izpratnes, ka termini būtu tēmas neatņemama daļa un ka tie būtu mērķtiecīgi un

²³⁷ *Sinhondroze* – skrimšļains kaulu savienojums; *sisarkoze* – muskuļains kaulu savienojums.

sistemātiski jārada. Tomēr, lai gan nekonekventi, termini tiek lietoti. Konsekvence gan vērojama metaforisko terminu lietojumā. Turpretī galēniskā korpusa traktātā terminu lietojums ir attīstījies, un tas vērojams jau ievadā. Ir jēdziens, ir termins, un ir tā definīcija. Vērojamas arī metavalodas iezīmes – tiek lietots substantīvs *ὄνομα, τό* ‘vārds’, kas funkcionē kā termins *termins*, tiek runāts par šo vārdu apstiprināšanu, kā arī definīcijās izmantotie vārdi tiek pielietoti kā daļa termina radīšanai, piemēram, *σύμφορσις, ή* veidu aprakstīšanā.

Ievads ne tikai saturiski, bet arī medicīniski ir mūsdienīgs. No medicīniskā viedokļa raugoties, tajā nav nekā tāda, par ko varētu apgalvot, ka tas ir nepareizi. Nav vērojama arī tāda obskuritāte kā hipokratiskā korpusa traktātā. Mūsdienu medicīnā vien ieviesti daži precizējumi, kā arī dažu terminu definīcijas ir citādas.

Ievads noslēgts, norādot, ka turpmāk lietotie termini izskaidroti un ka pirmā traktāta nodaļa veltīta galvaskausam.

ἐπι ταύτη τῶν ὀνομάτων τῇ συνθήκη καιρὸς ἂν εἶη λέγειν ἤδη περὶ τῶν ὀστέων ἰδίᾳ καθ' ἕκαστον, ἀρξαμένους ἀπὸ τοῦ κρανίου. καλοῦσι γὰρ οὕτω τὸ τῆς κεφαλῆς ὀστοῦν.

Pie šādas vārdu apstiprināšanas laiks būtu runāt par katru atsevišķu kaulu, sākot no galvaskausa. Jo saucas šādi galvas kauls.

Tātad pirmā nodaļa ir par galvaskausu (*cranium*), un tā ir viena no garākajām traktāta nodaļām. Tiek raksturotas šuves (*suturae cranii*), izmantojot metaforisko terminu *ράφή, ή* ‘šuve’. To skaits un novietojums, pēc Galēna raksturojuma, ir dažāds atkarībā no galvaskausa formas, tāpēc arī metaforiskais termins *ράφή, ή* parādās divdesmit reižu. Tā ir tipiska zinātniska teksta pazīme, kur kādas jomas termini konsekventi tiek lietoti atkal un atkal.

*Εἴρηται μὲν ἤδη καὶ πρόσθεν, ὅτι τε κράνιον ὀνομάζεται τὸ τῆς κεφαλῆς ὀστοῦν, ὅτι τε **ράφαί** τινες ὑπάρχουσι κατ' αὐτό. πόσαι δέ εἰσιν αὐταὶ καὶ τίνες, ὁποῖόν τε τὸ εἶδος ἐκάστης αὐτῶν, οὐδέπω μὲν εἴρηται πρόσθεν, εἰρήσεται δὲ ἐν τῷδε.*

Sacīts jau iepriekš, ka par galvaskausu tiek saukts galvas kauls [un] ka attiecīgi tam ir vairākas šuves. Cik tās ir un kādas, kāds veids katrai no tām, nav vēl sacīts iepriekš, bet tiks pateikts šeit.

Turpmāk nodaļā Galēns vizuāli spilgti raksturo visas šuves. Vizuālā līdzība viegli uztverama, un tā arī pārnesta uz metaforisko terminradi. Tas vērojams nākamajā citātā.

τὴν δὲ ὀπισθεν λαμβδοειδῆ, διότι τὸ σύμπαν αὐτῆς σχῆμα τῷ Λ γράμματι προσέοικεν. αὐτὸ δὲ τὸ τῶν ραφῶν σχῆμα τῷ Η μάλιστα ὁμοίωται γράμματι.

[tā šuve], kas aizmugurē, [saucas] *lambdveida* tāpēc, ka tās veids kopumā burtu lambda atgādina. Bet šo [abu] šuvju veids sevišķi līdzinās burtam ēta.

Citas šuves salīdzinātas ar grieķu alfabēta burtiem *tau* un *hi*, citas – ar zvīņām (λεπιδοειδής, -ές), precīzāk – zvīņveidīgās, citas tiek sauktas par vainagainajām (στεφανιαῖος, -α, -ον), slīpajām (ἐγκάρσιος, -α, -ον) vai tām, kas garumā taisnas (κατὰ τὸ μῆκος εὐθεῖα). Vairumā gadījumu šīs metaforas funkcionē kā termini, un katra no tām nodaļā paliek jēdzieniski nemainīga. Šīs metaforas var funkcionēt kā termini arī bez termina *ράφή*, *ή*. Šādi gadījumi parādās vairāk nekā desmit reižu. Pēc apraksta var spriest, ka Galēns ar metaforisko terminu *ή λαμβδοειδής ράφή* nosaucis lambdveida šuvi (*sutura lambdoidea*), ar terminu *ή στεφανιαία ράφή* – koronālo šuvi (*sutura coronalis*), *ή λεπιδοειδής ράφή* – zvīņaino šuvi (*sutura squamosa*), *ή ἐγκαρσία ράφή* – šķērso pakauša šuvi (*sutura occipitalis transversa*) un *ή κατὰ τὸ μῆκος εὐθεῖα ράφή* – sagitālo šuvi (*sutura sagittalis*). Galvaskausā ir arī citas šuves, kuras nav pieminētas, piemēram, šuve, kas attiecas uz spārnkaulu un deniņu kaula zvīņu (*sutura sphenosquamosa*), šuve, kas attiecas uz spārnkaulu un pieres kaulu (*sutura sphenofrontalis*), šuve, kas attiecas uz pakauša kaulu un aizauss pauguru (*sutura occipitomastoidea*), turklāt dažkārt, kur ir divas šuves, norādīts, ka tā ir tikai viena.

Nodaļā parādās arī citi metaforiskie termini, kas nav saistīti ar šuvēm. No tiem četri ir adjektīvi ar izskaņu *-ειδής, -ές* ‘veida’. Divreiz tiek pieminēts *τό λιθοειδές ὀστέον* ‘akmensveida kauls’, ar ko nosaukta deniņkaula piramīda (*pars petrosa ossis temporalis*), piecas reizes *τό σφηνοειδές ὀστέον* ‘ķīļveida kauls’, ar ko nosaukts spārnkauls (*os sphenoidale*), vienreiz *αἱ πτερυγώδεις ἀποφύσεις* ‘spārnveida izaugumi’, ko arī latviešu valodas medicīnas terminoloģijā dēvē par

spārnveida izaugumiem (*processus pterygoidei*) un vienreiz ή στυλοειδής απόφυσίς 'stabveida izaugums', ar ko nosaukts īlenveida izaugums (*processus styloideus*). Arī šeit vizuālā līdzība, kas pārnesta uz terminradi, viegli uztverama.

Vienreiz parādās metaforiskais termins πόρος, ó 'brasls'. Tas lietots kopā ar adjektīvu ακουστικός, -ή, -όν 'dzirdīgs', ar ko nosaukta dzirdes eja (*meatus acusticus*).

Nodaļa noslēgta, minot, ka galvaskausā ir vairākas atveres un ka to tālākā anatomija ietilpst angioloģijā.

περι δὲ τῶν τρημάτων τῆς κεφαλῆς ἐν ταῖς τῶν ἀγγείων καὶ νεύρων ἀνατομαῖς εἰρήσεται. καὶ γὰρ γέγονεν ἐκείνων ἕνεκα, καὶ διέρχεται καθ' ἕκαστον αὐτῶν ἡ ἀρτηρία τις, ἡ φλέψ, ἡ νεῦρον, ἡ τινα τούτων, ἡ πάντα.

Par galvas atverēm **vadu** un cīpslu uzšķēršanā²³⁸ tiks runāts. Tādēļ ka tie no tām radušies, un iet cauri katrai no tām vai nu kāda **artērija**, vēna, nervs, vai kāds no tiem, vai visi.

Citātā parādās četri hipokratiskajā korpusā bieži lietoti termini – ἀγγεῖον, τό, ἀρτηρία, ή, φλέψ, ή un νεῦρον, τό. Šoreiz šie termini nav tulkoti burtiski, lai uzsvērtu, ka atšķirībā no hipokratiskā korpusa traktāta galēniskā korpusa traktātā šo terminu nozīme ir tāda kā mūsdienu medicīnas terminoloģijā. Galēns angioloģijā nonāk līdz izpratnei, ka vēnas un artērijas nav vieni un tie paši vadi un ka tām ir dažādas funkcijas. Kopumā nodaļa, no medicīniskā skatupunkta raugoties, ir pareiza, un apraksti ir precīzi, turklāt rodas iespaids, ka pētīti arī bērnu galvaskausi, jo novērojumus, kādus izteicis Galēns, nevar veikt, pētot tikai pieaugušu cilvēku galvaskausus. Tikai dažviet nojaušams, ka raksturots nevis cilvēka, bet pērtiķa galvaskauss un, kā jau minēts iepriekš, izlaistas dažas šuves. Dažas neprecizitātes gan vērojamas ķīļveida kaula (*os sphenoidale*) aprakstā, kas parasti tiek uzskatīts par sarežģītāko kaulu galvaskausā. Šajā nodaļā arī netiek nodalīti sejas kauli no augšžokļa kauliem.

Otrā nodaļa ir pavisam īsa, tā sastāv no diviem teikumiem, kuros aprakstīts vaigu kauls (*os zygomaticum*) un vaigu loks (*arcus zygomaticus*), kas ir daļa no

²³⁸ Burtisks tulkojums sengrieķu substantīvam ἀνατομή, ή, no kura, protams, nāk termins *anatomija*, ir 'uzšķēršana'.

deniņu kaula (*os temporale*). Izmantots metaforiskais termins *ράφή, ή*, kā arī izmantots metaforiskais termins *ζύγωμα, τό* 'bultskrūve', ar kuru nosaukts vaiga izaugums (*processus zygomaticus*).

Trešā ir izvērsta nodaļa par augšžokli (*maxilla*) un apakšžokli (*mandibula*). Pirmais paragrāfs šajā nodaļā veltīts šuvēm. Norādot, ka šuves augšžoklī ir dažādas (te izmantots metaforiskais termins *τό σφηνοειδές ὀστέον* 'ķīļveida kauls'), aprakstīts pats termins *ράφή, ή*.

πρότερον ἴσως ἄμεινόν ἐστι διηγήσασθαι τὸ τῆς ῥαφῆς ὄνομα, πῶς ἅπασι λέλεκται τοῖς νεωτέροις ἀνατομικοῖς. [...] ὥστε καὶ διὰ τοῦτο ῥαφᾶς ὀνομάζειν οὐκ ἂν τις ὀκνήσειεν ἀπάσας αὐτάς.

Vispirms, iespējams, prātīgi ir aprakstīt šuves vārdu, kā gandrīz pie visiem jaunajiem anatomiskiem [tas] saukts. [...] Tā nu šā dēļ tās visas par šuvēm saukt nevajadzētu kavēties nevienam.

Kopumā paragrāfā termins *ράφή, ή* vērojams septiņas reizes. Galēns sniedz fizioloģisku aprakstu, kas no mūsdienu medicīnas viedokļa ir mazliet neskaidrs, tomēr ne nepareizs. Tiek komentēts, kāpēc izvēlēts tieši šis vārds, domāts termins, pretstata terminu lietojumu *vecō* un *jauno* ārstu sacerējumos, kā arī mudina izmantot jauno terminu.

Turpmāk nodaļā vēl astoņas reizes izmantots termins *ράφή, ή*, trīs reizes termins *τό σφηνοειδές ὀστέον*, kā arī parādās daži citi termini. Četras reizes lietots metaforiskais termins *ζύγωμα, τό* 'bultskrūve', un tas raksturots kā lielākais žokļa kauls, bet tas ir neprecīzs novērojums, turklāt nav teikts, vai domāts apakšžoklis vai augšžoklis. Vienu reizi izmantots metaforiskais termins *κυνόδους, ὁ* 'suņzobs', ar kuru apzīmēti acu zobi (*dentes canini*). Vienu reizi parādās hipokratiskā korpusa traktātā bieži izmantotais termins *νεῦρον, τό*, ar kuru apzīmēti saistaudu materiāli, bet šajā traktātā, kā jau minēts, ar to tiek apzīmēti nervi.

Vērts pieminēt vēl kādu terminu, ar kuru Galēns apzīmē vaiga kaulu (*os zygomaticum*), tas ir *μῆλον, τό* 'ābols'. Lai gan mūsdienu medicīnas terminoloģijā šo terminu nelieto vaiga kaula nosaušanai, tas kā terminelements klīniskajā terminoloģijā parādās, tomēr ļoti reti. Rudziša vārdnīcā *Terminologia medica* ir

tikai trīs šķirkļi, kuros terminelements *mel-* norāda uz vaigiem. Tie ir meloplastika – vaiga plastiskā operācija, melotija – attīstības anomālija, kas izpaužas kā auss gliemežnīcas pārvietošanās uz vaigu, un melots – indivīds ar iedzimtu auss pārvietojumu uz vaigu. Lielākoties terminelements *mel-*, kuram pamatā ir citi grieķu cilmes vārdi, apzīmē vai nu kādu locekli, vai dziesmu.

Ceturtnā nodaļa veltīta deguna kaulam (*os nasale*). Šajā nodaļā metaforisko terminu lietojums līdzīgs iepriekšējai. Četras reizes lietots metaforiskais termins *ράφή, ἦ*, trīs reizes – *τό σφηνοειδές ὀστέον*, vienreiz – *ζύγωμα, τό*, divreiz – *μῆλον, τό*. Vienu reizi vērojams metaforiskais termins *περύγιον, τό* 'spārniņš', ar ko nosaukti deguna spārni (*alae nasi*). Raksturots arī augšžoklis, kas ir lielākais sejas kauls. Tā kā augšžokļa vidū ir starpžokļa šuve (*sutura intermaxillaris*), tiek pieņemts, ka tas dalās divās daļās, taču tas ir maldīgs priekšstats. Nav skaidrs, kāpēc tieši šeit šī šuve minēta, norādot, ka tā šķietami var augšžokli dalīt divās daļās, bet iepriekšējās divās nodaļās, kur arī ir šādas sadalošas šuves, tās netiek pieminētas.

Norādīts, ka pastāv divas metodes galvas kaulu skaitīšanā. Viena metode ir skaitīt tā, lai būtu pēc iespējas vairāk kaulu, piemēram, pieņemt, ka augšžoklis ir divi, nevis viens kauls, un otra – skaitīt tā, lai būtu pēc iespējas mazāk kaulu, piemēram, uzskatīt, ka augšējā galvaskausa daļā ir tikai divi kauli. No mūsdienu medicīnas viedokļa abas metodes uzskatītas par neprecīzām.

Piektā nodaļa veltīta zobiem (*dentes*). Galēns pieskaita zobus kauliem, bet arī piemin, ka ir teorētiski, kas zobus par kauliem neuzskata.

ὅτι μὲν γὰρ οὔτε χόνδρους, οὔτε ἀρτηρίας, οὔτε φλέβας, οὔτε νεῦρα προσῆκεν ὀνομάζειν αὐτοὺς, ἀντικρυς δὴλον· πολὺ δὲ δὴ μᾶλλον, οὔτε πιμελάς, ἢ τρίχας, ἢ σάρκας, ἢ ἀδένας, οὐδ' ἄλλο οὐδὲν ἀπλῶς τῶν κατὰ τὸ σῶμα μορίων.

Jo nedz par *skrimšļiem*, nedz *artērijām*, nedz *vēnām*, nedz *nerviem* nevar tos nosaukt, pilnīgi skaidrs; pilnīgi noteikti [tos nevar nosaukt] nedz par *taukiem*, *matiem*, *miesu*, *dziedzeriem*, nedz par *kādu citu ķermeņa daļu*.

Šīs izslēgšanas metodes dēļ Galēns no mūsdienu medicīnas skatupunkta kļūdaini pieskaita zobus kauliem. Zobi ir veidojumi no dažādiem blīviem un ļoti cietiem audiem. Toties šajā nodaļā ir vērtīgi komentāri par terminradi.

Galēns sniedz zobiem nosaukumus un skaidro, kā šie nosaukumi, t.i., termini, radušies. Galēns griezējzobu (*dentes incisivi*) nosaukšanai izmanto terminu *οί τομειῖς* 'griezēji', acu zobu (*dentes canini*) nosaukšanai – metaforisko terminu *οί κυνόδοντες* 'suņzobi', dzerokļu (*dentes molares*) nosaukšanai – terminu *οί γόμφοιοι* 'smalcinātāji'. Te gan netiek diferencēti lieli dzerokļi (*molares*) no mazajiem dzerokļiem (*praemolares*). Pēdējam terminam tiek sniegts sinonīms – dzerokļus var dēvēt arī par *αί μύλαι* 'dzirnavas'. Par šo terminu secināts, ka tas darināts, izmantojot metaforu.

[..] ἐκ μεταφορᾶς, οἶμαι, τοῦνομα λαβόντες, ὅτι τρίβομεν ἐν αὐτοῖς καὶ λειοῦμεν τὰ σιτία, καθάπερ ταῖς μύλαις τοὺς Δημητρίους καρπούς. ἀλλὰ καὶ οἱ κυνόδοντες, ὁμοιότατοι τοῖς τῶν κυνῶν ὑπάρχοντες, ἀπ' ἐκείνων ὠνομάσθησαν. οἱ δὲ τομειῖς ἀπὸ τοῦ τέμνειν αὐτοὺς, ὥσπερ σμίλη, ὅσα δύναται τέμνεσθαι σιτία.

[..] no metaforām es domāju šis vārds paņemts, jo mēs saberžam tajos un sasmalcinām graudus kā dzirnavās Dēmetras augļus. Bet suņzobi, vislīdzīgāki tiem, kas suņiem, nosaukti no tiem. Bet griezēji no tā, ka tie griež, tāpat kā nazis, kas spēj griezt maizi.

Tātad Galēnam ir skaidra izpratne par metaforisku terminradi un vizualizācijas nozīmi tajā.

Šajā nodaļā parādās arī termins *νεῦρον, τό*, ar kuru nemainīgi tiek apzīmēti nervi. Konsekventa termina lietošana ir būtiska atšķirība no hipokratiskā korpusa traktāta.

Sestā ir īsa nodaļa par apakšžokli (*mandibula*). Tas raksturots, minēts arī apakšžokļa mugurējais jeb locītavas izaugums (*processus condylaris*). Nodaļā parādās trīs adjektīvi ar izskaņu *-ειδής, ἑς* 'veida' – *μαστοειδής, -ἑς* 'krūtsveida', *κονδυλώδης, -εσ* 'kauliņveida' un *γληνοειδής, -ἑς* 'acābolveida'.

Septītā arī ir īsa nodaļa, kurā sniegta mugurkaula definīcija (*columna vertebralis*). Nākamajās piecās nodaļās, t.i., no astotās līdz divpadsmitajai, bieži izmantots termins *σπόνδυλος, ὁ* 'skriemelis'. Mugurkaula nosaukšanai lietots

termins *ράχις, ἦ*. Šis termins izmantots hipokratiskā korpusa traktāta pirmajā daļā; saturiski otrajā traktāta daļā mugurkaula izmantošanai izmantots metaforiskais termins *ἄκανθα, ἦ*. Šajā nodaļā Galēns nosauc skriemeļu daļas, no kurām veidojas *ἡ σύμπασα σύνταξις* 'kopējais salikums', domāts mugurkauls. Norādīts, ka mugurkaulā ir 24 skriemeļi. Tas ir pareizs novērojums, taču turpat teikts, ka skriemeļi var būt arī mazāk vai vairāk, nekommentējot, ka tā būtu kāda anomālija. Tas apstiprina, ka, mugurkaulu pētot, izmantoti ne tikai cilvēku, bet arī pērtiķu skeleti, kas rada kļūdainus novērojumus.

Astotā nodaļa veltīta kakla daļai (*pars cervicalis*). Tā arī plašākā no nodaļām, kurās aprakstīti skriemeļi. Lietoti trīs metaforiskie termini, katrs vienu reizi – *χόνδρος, ὁ* 'grauds' skrimšļa apzīmēšanai, *μῆνιγξ, ἦ* 'plēve', ar ko, visticamāk, nosaukts cietais smadzeņu apvalks (*dura mater*), un *ἄκανθα, ἦ* 'dzelonis, ērkšķis' smailā izauguma (*processus spinosus*) apzīmēšanai. Tātad atšķirībā no hipokratiskā korpusa traktāta metaforiskajam terminam *ἄκανθα, ἦ* ir mainīta nozīme – no mugurkaula uz smailo izaugumu.

Divas reizes šajā nodaļā ar nemainīgu nozīmi parādās termins *νεῦρον, τό*, kā arī turpinās adjektīvu izmantošana ar izskaņu *-ειδής, ἐς* 'veida' – *πυρρηνοειδής, -ἐς* 'kauliņveida', *ὀδοντοειδής, -ἐς* 'zobveida' un *γληνοειδής, -ἐς* 'acābolveida', kas parādās jau sestajā nodaļā.

Nodaļās, kurās aprakstīti skriemeļi, kļūdaini minēts, ka tie ir savienoti tikai ar saitēm (*ligamenta*). Skriemeļi ir savienoti gan ar saitēm, gan ar skrimšļiem (*cartilagine*). Par neprecīzu uzskatāms arī novērojums, ka apvalks, kura nosaukšanai izmantots metaforiskais termins *μῆνιγξ, ἦ*, ir kāds saistaudu materiāls. Tāpat par neprecīzu uzskatāms novērojums, ka atlantookcipitālā locītava (*articulatio atlantoccipitalis*) veido labo un kreiso rotāciju un atlantoaksiālā locītava (*articulatio atlantoaxialis*) veido inklināciju, t.i., liekšanos uz priekšu, un reklināciju, t.i., liekšanos atpakaļ. Pareizs šo galvas kustību raksturojums ir pretējs tam, ko Galēns minējis. Novērojums, ka skriemeļu platums samazinās proporcionāli kaula smadzeņu tilpumam, arī neprecīzs, turklāt nav skaidrs, kas

domāts ar platumu – tas var būt gan skriemeļa ķermeņa (*corpus vertebrae*) platumš, gan spārnkaula smailās atveres (*foramen spinosum*) platumš. Visbeidzot kā neprecīzs novērojums vērtējams tas, ka par izteiktāko nodēvēts sestais kakla skriemelis. Tas nav pareizi, jo skriemelis ar smailāko izaugumu, kas parasti ir pazišanas zīme topogrāfijas noteikšanai perkusijā,²³⁹ ir kumbra skriemelis – septītais kakla skriemelis (*vertebra prominens*).

Devītā nodaļa veltīta krūšu daļai (*pars thoracica*), apjoma ziņā tā ir aptuveni trīsreiz mazāka nekā iepriekšējā. Tikai vienu reizi parādās metaforiskais termins *θώραξ, ὁ* 'bruņas', lai gan nodaļa veltīta krūšu daļas skriemeļiem. Divas reizes vērojams adjektīvs *γληνοειδής, -ές* un vienreiz *κονδυλώδης, -ες* 'kauliņveida'. Divas reizes lietots arī metaforiskais termins *ἄκανθα, ἡ* – pirmo reizi, apzīmējot to pašu jēdzienu, ko iepriekšējā nodaļā, tātad smailo izaugumu, savukārt otro reizi, apzīmējot mugurkaulu. Līdz šim šajā galēniskā korpusa traktātā šis ir pirmais metaforiskais termins, kurš nosauc divus jēdzienus. Otrajā gadījumā metaforiskā termina *ἄκανθα, ἡ* nozīme ir tāda pati kā hipokratiskā korpusa traktātā.

Šajā nodaļā neprecīzs ir novērojums, ka *processus spinosi* var būt virzīti uz augšu, bet cilvēka mugurkaulā *processus spinosi* var būt virzīti tikai uz leju vai novietoti gandrīz horizontāli.

Desmitā nodaļa ir īsa un veltīta jostas daļai (*pars lumbalis*). Tajā nav neviena metaforiskā termina, bet parādās jau vairākkārt minētais adjektīvs *γληνοειδής, -ές*, divreiz lietots termins *νεῦρον, τό* un vienu reizi termins *φλέψ, ἡ*. Šiem abiem terminiem nozīme nemainīga – nervs un vēna.

Kā jau minēts iepriekš, astotajā nodaļā nav skaidrs, vai runāts par skriemeļa ķermeņa platumu vai spārnkaula smailās atveres platumu. Šīs nodaļas novērojums, ka jostas skriemeļi (*vertebrae lumbales*) ir biezākie un to dobums ir šaurākais jostas reģionā, liek domāt, ka astotajā nodaļā runāts par spārnkaula

²³⁹ Perkusija ir iekšējo orgānu (parasti medicīniska) izmeklēšana un to stāvokļa novērtēšana pēc skaņas, kas rodas, ja ar piesitieniem izraisa dažādu ķermeņa daļu audu vibrāciju.

smailās atveres platumu. Tomēr jostas reģionā palielinās spārnkaula smailās atveres izmērs salīdzinājumā ar krūšu reģionu.

Vienpadsmitā nodaļa arī ir īsa un veltīta krustu daļai (*pars sacralis*). No medicīniskā viedokļa raugoties, šī ir nodaļa, kurā pamanāms, ka Galēns veidojis anatomijas teoriju, pētot arī pērtiķu skeletus, līdz ar to ieviesušās neprecizitātes. Šeit parādās metaforiskais termins ἄκανθα, ἡ, apzīmējot smailo izaugumu, kā tas bija pirmajās lietojuma reizēs. Tāpat atkal izmantots adjektīvs γληνοειδής, -ές un termins νεῦρον, τό. Parādās arī viens šajā traktātā jauns metaforiskais termins, un tas ir κόκκυξ, ὁ ‘dzeguze’, ar ko tiek apzīmēts astes kauls (*os coccygeum*).

Par šo nodaļu droši var apgalvot, ka šeit netiek runāts par cilvēka mugurkaula krustu daļu. Norādīts, ka krustu kaulā (*os sacrum*) ir trīs pāri atveru, caur kurām iznāk muguras smadzeņu nervi, taču tas ir nepareizi, jo ir četri pāri šādu atveru. Turklāt krustu veidots no piecām skriemeļiem strukturāli līdzīgām daļām, nevis no trim. Tāds pats neprecīzs novērojums attiecināts arī uz nākamajā nodaļā aprakstīto astes kaulu (*os coccygeum*) – tas sastāv no četrām, nevis trim daļām.

Divpadsmitā nodaļa, kas arī īsa, ir noslēdzošā mugurkaula apskatā, un tā veltīta astes daļai (*pars coccygea*). Vienu reizi lietots metaforiskais termins κόκκυξ, ὁ ar tādu pašu nozīmi kā iepriekšējā un termins νεῦρον, τό. Raksturojot astes daļu, no metaforiskā termina χόνδρος, ὁ darināts adjektīvs ar izskaņu -ειδής, ἔς ‘veida’ – χονδρώδης, -εξ ‘graudveida’.

Adjektīvi, darināti ar šo izskaņu, nodaļās par mugurkaulu ir lietoti daudz vairāk nekā iepriekšējās. Dažiem no tiem ir termina funkcija, dažiem nav – šādos gadījumos termins ir kā epitets, kas spilgti kaut ko raksturo. Kad adjektīvi ar izskaņu -ειδής, ἔς ‘veida’ funkcionē kā termini, tie lietoti kopā ar kādu substantīvu, kam arī ir termina funkcija, piemēram, ἡ πυρρηνοειδής ἀπόφυσις ‘kauliņveida izaugums’. Turklāt šādi darinātu adjektīvu lietojums, kas ir konstants un plašs, sniedz valodai zinātniska stila iezīmes, un šāda valoda netieši norāda uz konkrēto nozari, kurā sacerējums tapis.

Trīspadsmītā ir izvērsta nodaļa par krūškurvi (*thorax*) un tā daļām. Tā ir arī pēdējā garā nodaļa traktātā, pārējās salīdzinoši ir daudz īsākas.

Tikai vienu reizi parādās metaforiskais termins *θώραξ, ό* 'bruņas', savukārt četras reizes – metaforiskais termins *χόνδρος, ό*, kā arī no tā darinātais adjektīvs *χονδρώδης, -ες*, kas izmantots jau iepriekšējā nodaļā. Divreiz lietots arī vairākkārt pieminētais adjektīvs *κονδυλώδης, -ες* 'kauliņveida', kā arī vērojams vēl līdz šim traktātā nebijis metaforiskais termins – *ξίφοειδής, -ές* 'zobenveida'. Par šā termina darināšanu sniegts skaidrojums.

τὸ δὲ σύμπαν σχῆμα τοῦ μὲν στέρνου ξίφει παραπλήσιον ὑπάρχει. διὸ καὶ ξίφοειδὲς ἔνιοι προσαγορεύουσιν αὐτό· τινὲς δὲ οὐχ ὄλον, ἀλλὰ τὸν ἐπὶ πέρατι μόνον αὐτοῦ χόνδρον οὕτως ὀνομάζουσι.

Kopējais krūškaula veidols zobenam ir līdzīgs. Tāpēc par zobenveida [kaulu] daži to dēvē; bet citi ne visu, bet tikai tā skrimslī pie gala tā sauc.

Svarīgs novērojums terminoloģijā – ir apziņa, ka citi ārsti, lietojot kādu terminu, var apzīmēt ko citu. Turklāt sniegts pamatojums, ko ar šo terminu nosauc citi ārsti. Tātad viens termins var apzīmēt divus jēdzienus, un ir sniegtas definīcijas abiem jēdzieniem.

Šajā nodaļā lietots arī metaforiskais termins *διαφράγμα, τό* 'cauržogs' diafragmas nosaukšanai. Hipokratiskā korpusa traktātā diafragmas nosaukšanai izmantots termins *φρήν, ἡ* 'vidus'. Parādās arī līdz šim nebijis termins – neīstās ribas (*costae spuriae*) – *αί νόθαι* 'neīstās'. Cilvēkam ir divpadsmit ribas katrā pusē. Pirmās septiņas tiek dēvētas par īstajām ribām (*costae verae*), bet pārējās piecas, kas neveido tiešu savienojumu ar krūšu kaulu, dēvē par neīstajām. Termins *αί νόθαι* vienreiz parādās arī hipokratiskā korpusa traktātā.

Četrpadsmitā nodaļa veltīta lāpstiņām (*scapulae*) un atslēgas kauliem (*claviculae*). Lāpstiņu nosaukšanai izmantots termins *αί ὠμοπλάται* – burtiski 'plecplatumi'. Divreiz parādās metaforiskais termins *θώραξ, ό*, vienreiz – metaforiskais termins *ἄκανθα, ἡ*, apzīmējot smailo izaugumu, kā tas ir lielākajā daļā lietojuma reižu, kā arī vienreiz parādās metaforiskais termins *χόνδρος, ό*.

Šajā nodaļā, runājot par atslēgas kauliem, izmantots metaforiskais termins *κλείς, ἡ* 'atslēga'. Kad Galēns sniedzis savu viedokli par atslēgas kauliem, tiek paskaidrots, ka *τινες τῶν ἀνατομικῶν* dažī no *anatomikīem* domā citādi, un atkal tiek uzrādīts, kādus terminus šie citi anatomikī lieto attiecīgo jēdzienu apzīmēšanai.

Vēl šai nodaļā parādās arī metaforiskais termins *κοτύλη, ἡ* 'tase', ar kuru nosaukts kaula dobums, *ἀγκυροειδής, ἔς* 'enkurveida' un *κορακοειδής, ἔς* 'kraukļveida' – katrs no šiem vienu reizi. Turklāt pēdējie divi lietoti kā sinonīmi.

καλοῦσι δ' αὐτήν οἱ μὲν ἀγκυροειδῆ, οἱ δὲ κορακοειδῆ, διότι τὸ πέρασ αὐτῆς ἐκτὸς ἐπινένευκεν, ὥσπερ κορώνη.

Vieni to sauc par enkurveida, otri par kraukļveida [izaugumu], jo tā gals patiesi izvirzījies kā krauklim.

Sniegtajā citātā ir norāde gan uz terminoloģijas tradīciju atšķirībām, gan uz vizuālo līdzību, kas metaforiskajā terminradē ieņem būtisku vietu. Kā šī, tā arī citas vietas traktātā liecina, ka Galēns apzinājies, ka vienu jēdzienu var nosaukt ar diviem terminiem un ka termina veidošanā svarīga ir vizualizācija, kas pārnesta no avotjomas uz mērķjomu.

Piecpadsmitā ir ļoti īsa nodaļa par krūšu kaulu (*sternum*), tā apzīmēšanai tiek lietots termins *στέρνον, τό* 'krūtis'. Nodaļā parādās tikai viens metaforiskais termins, un tas ir *κλείς, ἡ*, ar kuru tāpat kā iepriekš tiek nosaukts atslēgas kauls.

Sešpadsmitā nodaļa veltīta augšdelma kaulam (*humerus*), tā apzīmēšanai tiek lietots termins *βραχίων, ὁ* 'roka'. Aprakstot augšdelma kaula veltni (*trochlea humeri*), izmantots salīdzinājums – *τὰς τροχηλίας εἰκνῖα* 'veltnus atgādinājis'. Šeit substantīvs *τροχηλία, ἡ* 'veltnis' nefunkcionē kā termins, tas iekļaujas vizuāli spilgtā salīdzinājumā. Tomēr mūsdienu medicīnas terminoloģijā šis substantīvs pilda termina funkcijas.

Septiņpadsmitā nodaļa veltīta elkoņa kaulam (*ulna*) un spieķkaulam (*radius*). Nodaļa iesākta ar terminoloģiskiem paskaidrojumiem.

Πῆχυς καλεῖται μὲν καὶ ὅλον τὸ μεταξὺ βραχίονος καὶ καρποῦ, καλεῖται δὲ καὶ τὸ ἕτερον ὅστουν τῶν ἐν αὐτῷ τὸ μείζον, ὅπερ ὑποτέτακται θατέρω, τῆ κερκίδι προσαγορευομένη.

Par apakšdelmu tiek saukts gan tas viss, kas starp roku un plaukstu, gan arī otrs kauls, kas lielāks, kas novietots zem cita, nosaukts par mietu.

Šī ir viena no retajām vietām tekstā, kur nav pilnīgi skaidrs, kas tieši ar ko domāts. Pēc satura spriežot, elkoņa kauls ir tas, ko Galēns nosaucis par lielāko kaulu, savukārt spieķakauls ir tas, kas nodēvēts par mietu. Kāpēc termins *πῆχυς, ó* 'apakšdelms' apzīmē divus jēdzienus, arī nav skaidrs. Nekur nodaļā nav teikts, ka *citi* ārsti vai *vecie* ārsti šo terminu lietotu viena vai otra jēdziena apzīmēšanai. Tāpat šī ir arī netipiska vieta traktātā, jo elkoņa kaula nosaukšanai tiek izmantota adjektīva *μέγας, μεγάλη, μέγα* 'liels' pārākās pakāpes forma. Šī ir tipiska iezīme, kas vērojama hipokratiskā, bet ne galēniskā korpusa traktātā. Toties spieķakaula nosaukšanai tiek izmantots metaforisks termins *κερκίς, ή* 'miets', kas gan netiek lietots mūsdienu medicīnas terminoloģijā.

Nodaļā vērojami divi adjektīvi ar izskaņu *-ειδής, ές* 'veida', kas šeit funkcionē kā termini – tie lietoti kopā ar substantīvu, kam arī ir termina funkcija. Tie ir *σιγματοειδής, -ές*²⁴⁰ 'sigmveida' un *στυλοειδής, -ές* 'stabveida'.

Te vērojama iezīme, ka veiksmīgu, t.i., tiešu un viegli uztveramu, terminu veido vai nu metafora, vai darinājumi ar prefiksu un/vai izskaņu, vai arī abi faktori kopā. Tāds adjektīvs, kura pamatnozīme ir *liels, mazs, plāns, biezs* u.c., pamata, pārākajā vai vispārākajā pakāpē vai nu termina funkciju nepilda, vai pilda daļēji.

Neprecīzs ir novērojums, ka elkoņa kauls un spieķkauls vidū nav savienoti. Abi kauli ir savienoti gan ar muskuļiem, gan dažādiem saistaudu materiāliem, piemēram, ar starpkaulu membrānu (*membrana interossea*).

Astoņpadsmitā nodaļa veltīta plaukstas pamatnes kauliem (*carpus*), tā apzīmēšanai tiek lietots termins *καρπός, ó* 'plauksta'. Nodaļā ir četri adjektīvi ar izskaņu *-ειδής, ές* 'veida'. Trīs reizes parādās jau vairākkārt pieminētais adjektīvs *στυλοειδής, -ές*. Lai gan tikai vienā no lietojuma vietām tas ir kopā ar

²⁴⁰ Tā ir paralēla forma adjektīvam *σιγμοειδής, ές*, šī forma galēniskajā korpusā sastopama biežāk; atšķirība ir celmā – vienā ir nominatīva celms, otrā – ģenitīva celms.

substantīvu, tomēr pēc konteksta noprotams, ka šis adjektīvs konstanti apzīmē īlenveida izaugumu (*processus styloideus*) – ἡ στυλοειδής ἀπόφυσις ‘stabveida izaugums’. Tāpat parādās jau iepriekš minētais adjektīvs γληνοειδής, -ές ‘acābolveida’, kas parasti traktātā raksturo kādu iedobumu. Tātad arī šā adjektīva lietojums ir konstants.

Šajā nodaļā vērojami arī divi līdz šim nebijuši adjektīvi, un tie ir πολυειδής, -ές ‘daudzveidīgs’ – ar šo nosaukta plaukstas pamatnes kaulu forma, kas ir πολυειδή τὸ σχῆμα ‘daudzveidīga uzbūve’, un νευροχονδρώδης, -εος. Šis adjektīvs ar izskaņu -ειδής, -ές ‘veida’ ir veidots no diviem substantīviem – νεῦρον, τό un χόνδρος, ό. Abi substantīvi traktātā lietoti termina nozīmē, un no pēdējā jau veidots adjektīvs ar izskaņu -ειδής, -ές, kas parādās trīspadsmitajā nodaļā. Adjektīvu νευροχονδρώδης, -εος tieši varētu tulkot kā ‘cīpslgraudveida’, un ar to raksturotas saites, kas satur kopā plaukstas pamatnes kaulus. Pavisam galēniskajā korpusā šis adjektīvs lietots 11 reizes. Hipokratiskajā korpusā šāda adjektīva nav, un kopumā tā arī būtiska hipokratiskā un galēniskā korpusa atšķirība – speciāli darinātu adjektīvu lietojums biežāk sastopams galēniskajā korpusā, kas, kā jau minēts, rada zinātniska teksta iezīmes.

Deviņpadsmitā nodaļa veltīta delnas kauliem (*metacarpus*) un falangām (*phalanges*).

Τὸ μεταξὺ καρποῦ τε καὶ δακτύλων μετακάρπιον ὀνομάζεται [..]

Plaukstas un pirkstu vidus tiek saukts par pārplaukstu [..]

Šī nodaļa iesākta ar skaidrojumu, ko varētu uzskatīt par definīciju. Katra nodaļa šajā traktātā ir veltīta vienam vai vairākiem kauliem, bet ne visas iesāktas ar skaidrojumu. Rodas jautājums, kāpēc Galēns nav pieturējies pie vienotas sistēmas un nav sniedzis šāda veida skaidrojumu ikvienā nodaļā. Hipotētiska atbilde varētu būt tāda, ka lielākoties skaidrotie vārdi, kam ir terminu funkcija, nav bieži sastopami TLG korpusā. Termins μετακάρπιον, τό, ko Galēns izmanto delnas kaulu apzīmēšanai, TLG korpusā sastopams vien 140 reizes, un 69 no tām ir galēniskajā korpusā.

Metaforiskais termins, kas četras reizes vērojams šajā nodaļā, ir *φάλαγξ*, *ή* ‘kaujas ierinda’, un ar to tiek apzīmēts pirksta kauliņš jeb falanga. Pēc tam, kad šis termins minēts pirmo reizi, tas arī paskaidrots, turklāt tiek sniegts arī citu ārstu lietotais termins pirkstu kauliņu nosaukšanai.

[..] οὕτω γὰρ καλεῖται τὰ τῶν δακτύλων ὅσα, ἔνιοι δὲ σκνταλίδας ὀνομάζουσιν αὐτὰ [..]

[..] jo tā tiek saukti pirkstu kauli, bet daži tos dēvē par spieķiem [..]

Tas vēl vienu reizi rāda Galēna izpratni, ka vienu jēdzienu var nosaukt ar diviem terminiem, bet ir svarīgi to paskaidrot, uzsvērt, ka tie ir kā sinonīmi.

Divdesmitā ir īsa nodaļa par iegurņa joslas kauliem. Te nosaukts zarnkauls (*os ilium*), sēžas kauls (*os ischii*) un kaunuma kauls (*os pubis*). Šajā nodaļā arī vērojams Galēna komentārs par terminoloģiju, kurā minēts, ka šiem diviem, t.i., zarnkaulam un sēžas kaulam, nav nosaukumu.

[..] δύο, μηδὲν ἐφ’ ὅλων ἑαυτῶν ὄνομα κείμενον ἔχοντα.

[..] divi, kam neviens vārds no tā visa piederošs nav.

Taču turpat tālāk rakstīts, kā šie kauli tiek saukti.

τὰ μὲν γὰρ ἄνωθεν αὐτῶν μέρη τὰ πλατέα λαγόνων ὅσα καλεῖται, τὰ δὲ μετὰ τὴν ἐπίβασιν ἔξωθεν τε καὶ κάτωθεν ἰσχιῶν ὅσα [..]

To daļas augšpusē, kas platas, par sānu kauliem tiek sauktas, bet tās, kas pēc ieejas ārpusē un apakšpusē, [tiek sauktas] par gūžas kauliem [..]

Citātā skaidri redzams, ka konkrētajiem kauliem ir savi nosaukumi, t.i., termini – sānu kauli un gūžas kauli, tomēr Galēns tos par terminiem neuzskata. Tātad var secināt, ka Galēns par terminu dēvē tikai tādu, kas speciāli darināts vai lietots metaforiski. Savukārt tāds termins kā *λαγόνων ὅσα*, kurā parādīta tā ķermeņa daļa, pie kuras kauli pieder, tiek uzskatīts vien par aprakstošu vārdu savienojumu.

Šajā nodaļā minēts vēl viens kauls – kaunuma kauls. Šī termina struktūra ir tieši tāda pati kā iepriekšējiem – *ἡβης ὅσα* ‘jaunības kauli’, taču par šo netiek izteikti tādi komentāri, kādi veltīti iepriekšējiem diviem. Atšķirība ir tajā, ka te lietota metafora. Substantīvs *ἡβη*, *ή* ‘jaunība’ pārnestas uz anatomiju, un to Galēns pieskaita terminiem.

Nodaļā parādās arī jau iepriekš minēts metaforiskais termins *κοτύλη*, *ή* ‘tase’, ar kuru nosaukts kaula dobums tāpat kā citās termina lietojuma vietās.

Neprecīzs novērojums šajā nodaļā ir par kaulu skaitu iegurnī. Minēts, ka ir divi pāri kaulu, neskaitot krustu kaulu, taču iegurnī ir trīs pāri kaulu un krustu kauls.

Divdesmit pirmā nodaļa veltīta augšstilba kaulam (*femur*), un tā apzīmēšanai lietots termins *μηρός*, *ό* ‘stilbs’. Nodaļā neparādās neviens no metaforiskajiem terminiem, tomēr tiek saglabāta terminoloģiski skaidrojošā izteiksme, izmantojot verbu *ονομάζω* ‘sauca’.

Divdesmit otrā nodaļa veltīta lielajam lielakaulam (*tibia*) un mazajam lielakaulam (*fibula*). Nodaļas sākumā skaidrots, ka viens termins nosauc divus jēdzienus.

Η κνήμη καλεῖται μὲν οὕτω καὶ ὄλον τοῦ σκέλους τὸ μέρος, ὅσον ἐστὶ μεταξὺ τοῦ γόνατος καὶ ἀστραγάλου, καλεῖται δὲ καὶ τὸ μείζον ὀστοῦν ἐν αὐτῷ.

Par apakšstilbu tiek saukta gan tā visa kājas daļa, kas ir pa vidu celim un potītei, gan tā tiek saukts arī lielākais kauls tajā.

Šī ir atšķirība no hipokratiskā korpusa traktāta terminiem, kuri nosauc divus jēdzienus. Parasti divi jēdzieni zem viena termina hipokratiskā korpusa traktātā ir kā nejaušība vai nekonsekvence. Savukārt šajā galēniskā korpusa traktātā viens termins, kas nosauc divus jēdzienus, ir apzināta rīcība, kas arī paskaidrota.

Tātad lielā lielakaula apzīmēšanai tiek lietots termins *κνήμη*, *ή* ‘apakšstilbs’ un mazā lielakaula apzīmēšanai – termins *περόνη*, *ή* ‘adata’. Pēdējais termins ir metafora, taču tas netiek lietots mūsdienu medicīnas terminoloģijā. Arī mazo lielakaulu raksturojot, tiek saglabāta terminoloģiski skaidrojošā izteiksme.

Šajā nodaļā otro reizi tiek lietots ar divām saknēm un izskaņu *-ειδής*, *ές* ‘veida’ darinātais adjektīvs *νευροχονδρώδης*, *-ες* ‘cīpslgraudveida’. Tas pirmo reizi parādās astoņpadsmitajā nodaļā. Tātad šis termins darināts un lietots apzināti.

Šajā nodaļā ir tāds pats neprecīzs novērojums kā septiņpadsmitajā nodaļā par elkoņa kaulu un spieķkaulu. Minēts, ka lielais lielakauls un mazais lielakauls vidū nav savienoti, tomēr šie abi kauli ir savienoti gan ar muskuļiem, gan citiem saistaudu materiāliem, piemēram, ar starpkaulu membrānu.

Divdesmit trešā ir īsa nodaļa par ceļa kaulu (*patella*). Vispirms raksturots, kāds šis kauls ir, izmantojot jau vairākkārt pieminētos adjektīvus *χονδρώδης, -ες* 'graudveida' un *κονδυλώδης, -ες* 'kauliņveida'. Abi lietoti kopā ar substantīviem un pilda termina funkcijas. Par to, kā saukt ceļa kaulu, Galēnam arī ir īss skaidrojums.

ὀνομάζουσι δὲ τὸ ὀστοῦν τοῦτο τινὲς μὲν ἐπιγονατίδα, τινὲς δὲ μύλην.

Sauc šo kaulu dažī par ceļgalu, dažī par dzirnakmeni.

Tātad ceļa kaulu var nosaukt ar diviem terminiem. Otrais variants prasa komentāru. Šo pašu leksēmu *μύλη, ἡ* piektajā nodaļā Galēns daudzskaitļa formā izmanto dzerokļu nosaukšanai. Dzerokļi ir dzirnavas, bet ceļa kauls ir dzirnakmens. Te speciāli izvēlēts cits šīs leksēmas tulkojums, lai ilustrētu terminoloģisko atšķirību. Tā kā šajā traktātā terminu lietojums ir apzināts un konstants, var apgalvot, ka Galēns ar nolūku šeit izmantojis vienskaitļa formu, lai diferencētu divus dažādus jēdzienus. Terminu lietojums ir niansēts pat tik sīkās detaļās kā skaitlis, ja ar to iespējams radīt atšķirību.

Komentāra vērts ir fakts, ka tiek runāts par ceļa saitēm, bet netiek pieminēti meniski (*menisci*), kas ir ļoti izteismīgi, un tos būtu grūti palaist garām. Tam nav izskaidrojuma, jo kopumā anatomiskie apraksti ir detalizēti un smalki.

Divdesmit ceturtā nodaļa veltīta pēdas kauliem (*ossa pedis*). Pēdas kaulu uzbūve ir komplicēta, tajā ir divdesmit seši kauli, tāpēc šī nodaļa ir trīsreiz garāka nekā iepriekšējā. Arī šeit tiek saglabāta terminoloģiski skaidrojošā izteiksme, t.i., kas kā tiek saukts. Četras reizes parādās metaforiskais termins *ἀστράγαλος, ὁ* 'nogāze', ar ko tiek nosaukts veltņakauls (*talus*).

[..] ὁ ἀστράγαλος περιλαμβάνεται, τὸ τέτρωρον αὐτοῦ καλούμενον ἄνω νενευκὸς ἔχων.

*[..] iekļaujas **nogāze**, tās tā saucamais četrjūgs ir augšup pavērsts.*

Tālāk nav iztirzāts, kas domāts ar četrjūgu (*τέτρωρον, τό*), tāpēc paliek neskaidrs, kas tas īsti ir. Toties izteiksme ir metaforiska – veltņakauls tiek dēvēts par nogāzi, un tam augšpus ir četrjūgs, kas arī funkcionē kā termins.

Trīs reizes lietots adjektīvs ar izskaņu *-ειδής, ές* ‘veida’ – *σκαφοειδής, -ές* ‘bļodveidīgs’. Šis adjektīvs parādās kopā ar substantīvu – *τό σκαφοειδέες όστέον* ‘bļodveida kauls’, un tas ir termins, kas atbilst mūsdienu medicīnas terminoloģijā lietotajam laivveida kaulam (*os naviculare*). Lai gan tieši sengrieķu adjektīvs nav pārcelts mūsdienu medicīnas terminoloģijā, gan latīņu, gan latviešu valodā tā pati metafora tajos pamanāma – pārņests ir kaut kas dobs. Latīņu valodā adjektīvs *navicularis, e* ir no substantīva *navicula, ae f* ‘kuģītis, laiviņa’.

Tāpat trīs reizes parādās arī adjektīvs *κυβοειδής, -ές* ‘kubveida’, lietots kopā ar substantīvu – *τό κυβοειδέες όστέον* ‘kubveida kauls’, kas atbilst mūsdienu medicīnas terminoloģijā lietotajam kubveida kaulam (*os cuboideum*).

Ar izskaņu *-ειδής, ές* ‘veida’ izmantots vēl viens adjektīvs – *σφαιροειδής, -ές* ‘bumbveida’. Šis adjektīvs lietots ne kā termins, bet gan kā noteiktu pēdas daļu raksturojošs epitets.

Pašās nodaļas beigās parādās metaforiskais termins *ταρσός, ό* ‘skalu grozs’, kas norāda uz pēdas pamatu (*tarsus*). Ar šo terminu tiek nosaukti katrā pēdā esoši septiņi kauli, un daži no tiem jau tikko minēti. Pēdas pamatā ir papēža kauls (*calcaneus*), veltņakauls (*talus*), laivveida kauls (*os naviculare*), kubveida kauls (*os cuboideum*) un trīs ķīļveida kauli (*ossa cuneiformia*), kurus Galēns nosauc par trīs maziem kauliem (*όστώ τρία μικρά*), nedodot tiem terminu. Savukārt papēža kaulu Galēns nodēvē par *πτέρνη, ή* ‘papēdis’. Latīņu valodā adjektīvs *cuneiformis, e* ir veidots no substantīva *cuneus, i m* ‘ķīlis, vadzis’ un izskaņas *-formis, e*, kas ir latīņu valodas variants sengrieķu valodas izskaņai *-ειδής, ές* ‘veida’.

Divdesmit piektā nodaļa, kas ir pēdējā šajā traktātā, veltīta pleznas kauliem (*ossa metatarsi*) un falangām (*phalanges*). Pleznas kaulu nosaukšanai tiek lietots termins *πεδίον, τό* ‘līdzenums’, kas sastāv no pieciem kauliem. Šis termins ir

metafora, taču nav iekļauts glosārijā, jo mūsdienu medicīnas terminoloģijā to gandrīz nemaz nelieto. Rudzīša vārdnīca uzrāda tikai vienu terminu, kur šis Galēna metaforiskais termins izmantots, un tas ir *pedionalgia*, kas norāda uz sāpēm pēdas apakšā. Turklāt šo terminelementu *pedion-* var jaukt ar terminelementu *pod-* un *ped-*. Abi norāda uz pēdu – pirmais sengrieķu, otrs latīņu cilmes.

Falangu nosaukšanai izmantots jau deviņpadsmitajā nodaļā lietotais metaforiskais termins *φάλαγξ, ἡ* 'kaujas ierinda'. Termina lietojums nemainīgs. Parādās arī metaforiskais termins *ἀστράγαλος, ὁ*, kā arī no divām saknēm un izskaņas darinātais adjektīvs *νευροχονδρώδης, -ες* 'cīpslgraudveida'.

Ar pēdas kauliem arī beidzas Galēna sacerējums par kauliem. Pašās traktāta beigās ir īss nobeigums.

ταῦτ' ἄρκεῖν μοι δοκεῖ τοῖς εἰσαγομένοις περὶ ὀστέων ἐπίστασθαι· καὶ γὰρ ἡ τούτων σύνταξις ὁ σκελετός ἐστιν. εἰ δέ τι κατ' ἄλλο μόνιον ὀστοῦν μικρὸν εὐρίσκεται, καθάπερ ἐν καρδίᾳ τε καὶ λάρυγγι, καὶ ῥίνι, καὶ τισι τῶν δακτύλων, τὰ σησαμοειδῆ καλούμενα, καὶ εἴ τι τοιοῦτο ἕτερον, οὐκ ἀνάγκη νῦν λέγειν.

Man šķiet, ka ar šo iesācējiem ir pietiekoši par kauliem zināt; un to salikums ir skelets. Bet, ja mazs kauls tiek atrastas kādā citā daļā, kā sirdī un balsenē, un degunā, un pie pirkstiem, [tādi kauli] saukti par sezamveida, un, ja kas cits, tad par to nav tagad nepieciešams runāt.

Iesācējiem ar šādu materiālu ir pietiekoši, lai saprastu skeleta uzbūvi. Pēdējā teikumā parādās adjektīvs ar izskaņu *-ειδής, ἑς* 'veida' – *σησαμοειδής, -ές* 'sezamveida'. Sezamoīds var būt kauliņš vai skrimslis, kas ir tik mazs, ka izmēra ziņā ir līdzīgs sezama sēklai. Dažkārt šādi veidojumi skeletā var būt sastopami. Nav skaidrs, kāpēc Galēns domājis, ka šādi veidojumi var būt sastopami sirdī. Te var saskatīt divas iespējamības. Pirmkārt, sirds ir muskulis, un muskuļi ir saistīti pie skeleta, tāpēc var rasties priekšstats, ka sirdī arī kaut kur ir kāds kauls. Otrkārt, skaņa, kas rodas sirdspukstu dēļ, var radīt iespaidu, ka to veido kāds kauls, nevis tikai muskulis.

Traktātā esošā terminoloģija nav nejaušība vai sakritība. Ir noteikta terminoloģijas tradīcija, kura ir apzināta, tiek lietota un papildināta. Līdz ar to pastāv apzināta terminrade, kurā iekļaujas arī apzināta metaforiska terminrade.²⁴¹

Noteiktu terminoloģijas tradīciju apstiprina arī fakts, ka tiek pretstatīta terminoloģija *vecu* un *jauno* ārstu traktātos, turklāt tiek sniegti pamudinājumi lietot *jauno* ārstu ieviestos terminus.

Noteiktam jēdzienam tiek dots kāds noteikts vārds, kas apzīmē tieši šo jēdzienu. Tas liecina par konsekvenci terminu lietojumā, kas arī traktātā vērojama. Savukārt, ja viens termins nosauc divus jēdzienus, tad tas tiek paskaidrots, sniedzot komentārus un definīcijas.

Tiek turpināta hipokratiskajā korpusā esošā tradīcija darināt adjektīvus ar izskaņu *-ειδής, -ές* 'veida'. Šādi darinātu adjektīvu ir daudz, un tie ir specifiski tieši tai nozarei, kurā sacerējums tapis, tāpēc valodai piemīt zinātniska stila iezīmes.

Dažkārt traktātā vērojama tendence par terminiem uzskatīt tieši ar nolūku morfoloģiski darinātus vārdus un / vai metaforas.

Kā termins var funkcionēt (1) (metaforisks) substantīvs, (2) ar izskaņu *-ωσις, -ή* un / vai prefiksu darināts (metaforisks) substantīvs, (3) (metaforisks) substantīvs ar adjektīvu, kas darināts ar izskaņu *-ειδής, -ές* 'veida', (4) adjektīvs ar izskaņu *-ειδής, -ές* 'veida' gadījumos, kad izlaists (metaforisks) substantīvs (5) (metaforisks) substantīvs ar metaforiski lietotu adjektīvu, (6) (metaforiska) substantīva vienskaitļa vai daudzskaitļa forma, (7) (metaforiska)

²⁴¹ Traktātā izmantoti 32 metaforiskie termini no septiņām avotjomām: sadzīviskais – *γίγγλυμος, ό* (2x), *κοτύλη, ή* (2x), *ράφή, ή* (46x), *στεφανιαίος, -α, -ον* (8x), *σφηνοειδής, -ές* (11x), *ἀγγείον, τό* (1x), *μῆνιγξ, ή* (1x), *ζύγωμα, τό* (7x), *διαφράγμα, τό* (1x), *κλείς, ή* (2x), *κοτύλη, ή* (3x), *ἀγκυροειδής, ές* (1x), *στυλοειδής, -ές* (5x), *ταρσός, ό* (1x), vide – *κοιλία, ή* (1x), *λιθοειδής, -ές* (6x), *πόρος, ό* (1x), *ἀστράγαλος, ό* (8x), flora – *χόνδρος, ό* (8x), *ἄκανθα, ή* (5x), rakstu zīmes – *λαμβδοειδής, -ές* (9x), *σιγματοειδής, -ές* (1x), fauna – *λεπιδοειδής, -ές* (6x), *πτερυγώδης, -ες* (1x), *κυνόδους, ό* (4x), *πτερύγιον, τό* (1x), *κόκκυξ, ό* (2x), *κορακοειδής, ές* (1x), cilvēciskais – *ἀρτηρία, ή* (3x) un militārais – *φάλαγξ, ή* (5x), *θώραξ, ό* (5x), *ξιφοειδής, -ές* (1x); kopumā šie metaforiskie termini parādās 159 reizes.

substantīva deminutīva forma, (8) (metaforisks) substantīvs-saliktenis, (9) (metaforisks) substantīvs ar citu substantīvu, (10) substantīvs ar citu metaforiski lietotu substantīvu.

Galēniskā korpusa traktātā termina jēdziena izteikšanai tiek izmantots substantīvs *ὄνομα, τό* 'vārds', un tas parādās 9 reizes, un terminu skaidrošanai tiek lietoti verbi *καλέω* 'nosaukt' (39 reizes) un *ὀνομάζω* 'nodēvēt' (28 reizes) dažādās formās. Hipokratiskā korpusa traktātā verbs *ὀνομάζω* 'nodēvēt' parādās 2 reizes un verbs *καλέω* 'nosaukt' arī 2 reizes, savukārt substantīvs *ὄνομα, τό* 'vārds' netiek lietots vispār. Tātad galēniskā korpusa traktātā terminoloģiski skaidrojošā izteiksme ir daudz izteiktāka nekā hipokratiskā korpusa traktātā.

Abos traktātos vērojama tendence, ka, detalizētāk un precīzāk tematu aprakstot, tiek veidota detalizētāka un precīzāka terminu struktūra. Tāpat arī metaforisko terminu lietojumu veicina detalizēta un precīza temata aprakstīšana. Jo vairāk detaļu, kas jānosauc, jo vairāk metaforisku terminu izmantots.

Jēdzienu un terminu lietojumā hipokratiskā korpusa traktātā pastāv nekonsekvence, savukārt galēniskā korpusa traktātā – konsekvence. Konsekvenci nodrošina tendence pieturēties pie viena jēdziena, kas nosaukts ar vienu un to pašu terminu, turklāt tiek sniegta arī definīcija. Galēniskajā korpusā ir termini, kas nosauc divus jēdzienus, bet tā nav nejaušība vai nekonsekvence, kā tas dažkārt vērojams hipokratiskajā korpusā, bet gan apzināta šāda veida termina lietošana.

Abos korpusos veiksmīgu, t.i., īsu un viegli uztveramu, terminu veido vai nu (1) metafora, vai (2) morfoloģiski darinājumi ar afiksiem, neizmatojot metaforu, vai arī (3) abi faktori kopā.

Zinātniska teksta iezīmes vairāk pamanāmas galēniskā korpusa traktātā. To veicina gan konsekvence terminu lietojumā, gan speciāli darinātu terminu lietojums. Tādi adjektīvi, kas funkcionē kā termini hipokratiskā korpusa traktātā,

piemēram, *liels, mazs, plāns, biezs* u.c. pamata, pārākajā vai vispārākajā pakāpē, galēniskā korpusa traktātā tikpat kā neparādās.

Galēniskā korpusa traktātā zinātniskā teksta iezīmes apstiprina gan metaforisko terminu skaits – 32 metaforiskie termini, gan to lietojuma biežums – 159 reizes. Biežāk lietotā avotjoma ir sadzīviskais – avotjoma, kas visefektīvāk darbojas tieši anatomiskajā terminoloģijā. Hipokratiskajā korpusā turpretī ir tikai 9 metaforiskie termini, un to lietojuma biežums ir 53 reizes, savukārt biežāk lietotā avotjoma ir tā pati – sadzīviskais, jo arī šajā traktātā dominējošā ir anatomiskā terminoloģija.

NOBEIGUMS

Promocijas darba mērķis – raksturot hipokratiskajā un galēniskajā korpusā esošo metaforisko terminu attīstību, izpētot to darināšanu, lietojumu un tradīcijas, – ir sasniegts, izpildot izvirzītos uzdevumus.

Hipokratiskajā korpusā ir 57 traktāti ar kopējo vārdu skaitu 369 295, galēniskajā korpusā ir 110 traktāti ar kopējo vārdu skaitu 2 502 902.

Promocijas darbā metaforisko terminu darināšanas un lietojuma novērošanai izveidots glosārijs ar 93 šķirkļiem. Glosārijs nepretendē uz pilnīgi visu metaforisko terminu apskatu, turklāt, pētījumu turpinot, glosāriju varētu papildināt, pēc nepieciešamības pārstrukturēt un pētīt tā citus aspektus.

Metaforiskie termini kontekstā pētīti divos traktātos – hipokratiskā korpusa traktātā “Par kaulu dabu” un galēniskā korpusa traktātā par “Iesācējiem par kauliem” – metaforiskās terminrades tradīcijas novērošanai.

Hipokratiskajā un galēniskajā korpusā metaforisko terminu darināšanā kā mērķjomas un avotjomas kopīgais jeb salīdzinājuma pamats pārsvarā izmantota vizualizācija un funkcija. Vizualizācija kā salīdzinājuma pamats 40 gadījumos darbojas tieši formas aspektā un 1 gadījumā – krāsu gammas aspektā. Vizualizācija kā salīdzinājuma pamats pārsvarā izmantota anatomisko terminu darināšanā. Funkcija kā salīdzinājuma pamats kopumā darbojas 26 gadījumos, un arī pārsvarā pielietota anatomisko terminu darināšanā. Visbiežāk izmantota ir kaut ko ietveroša, aizsargājoša, norobežojoša funkcija.

Vēl kā salīdzinājuma pamats izmantota fizikāla īpašība, proti, kaut kas izmērāms, noteikts stāvoklis un attīstības posms. Fizikāla īpašība kā salīdzinājuma pamats pārsvarā izmantota klīnisku terminu darināšanā, un tā darbojas 15 gadījumos. Noteikts stāvoklis kā salīdzinājuma pamats darbojas 6 gadījumos, un arī pārsvarā izmantots klīnisku terminu darināšanā. Attīstības posms kā salīdzinājuma pamats darbojas 5 gadījumos, un tas izmantots anatomisko terminu darināšanā.

Vizualizācija, funkcija un attīstības posms kā metaforizācijas salīdzinājuma pamata veidi pārsvarā pielietoti metaforiskas anatomiskās terminoloģijas izveidē. Savukārt fizikālā īpašība un stāvoklis kā metaforizācijas salīdzinājuma pamata veidi pārsvarā pielietoti metaforiskas klīniskās terminoloģijas izveidē.

Abos korpusos metaforisko terminu darināšanā izmantotas astoņas avotjomas – cilvēciskais, fauna, flora, dabas parādības, sadzīviskais, militārais, rakstu zīmes un vide. Plašākā avotjoma, kas veido aptuveni vienu trešdaļu, ir sadzīviskais, no kuras lielākoties darināti anatomiskie termini. Flora ir otrā plašākā avotjoma, un arī no tās darināti anatomiskie termini. Fauna, cilvēciskais un vide ir avotjomas, no kurām darināti gan anatomiskie, gan klīniskie termini. Dabas parādības ir avotjoma, kurai pamatā ir kāds no humorālās teorijas četriem elementiem, un tā izrādījusies efektīva tieši klīnisko terminu darināšanā. Šaurākās avotjomas ir militārais un rakstu zīmes, no tām darināti anatomiskie termini.

Avotjomas, kurās ir kas konkrēts, tiešs un viegli uztverams, tiek pārnestas uz organisma formu un uzbūvi, radot metaforisku anatomisko terminoloģiju. Avotjomas, kurās ir kas netverams, pretējs konkrētajam, tiek pārnestas uz norisēm slimā organismā, radot metaforisku klīnisko terminoloģiju slimību nosaukšanai.

Hipokratiskajā korpusā metaforisko terminu lietojuma biežums sasniedz 0,96%, savukārt galēniskajā korpusā – 0,73%. Tātad abos korpusos metaforisko terminu blīvums ir aptuveni vienāds. Tomēr metaforisko terminu lietojuma biežums galēniskajā korpusā ir pieaudzis piecas reizes. Abos korpusos kopā metaforiskie termini parādās 21 878 reižu – no tām 3552 reizes hipokratiskajā un 18 326 reizes galēniskajā korpusā.

Hipokratiskajā korpusā 79% metaforisko terminu ir substantīvi. 21% metaforisko terminu ir adjektīvi, visi tie ir salikteņi, kas darināti ar izskaņu *-ειδής, ές* 'veida', izņemot adjektīvu *ληθαργικός, ή, όν* 'aizmirstīgs'.

Galēniskajā korpusā 75% metaforisko terminu ir substantīvi. 25% metaforisko terminu ir adjektīvi, visi tie ir salikteņi, kas darināti ar izskaņu *-ειδής, ἐς* 'veida', izņemot adjektīvus *ληθαργικός, ή, όν* 'aizmirstīgs', *ρευματικός, ή, όν* 'plūsmains', *στεφανιαίος, -α, -ον* 'vainagains' un *τραχύς, τραχεῖα, τραχύ* 'nelīdzens, ass, raupjš'.

Ir turpināts hipokratiskā korpusa metaforisko terminu morfoloģiskais vārddarināšanas paņēmiens veidot adjektīvus ar izskaņu *-ειδής, ἐς* 'veida'. Pēdējā nodaļā analizētajā galēniskā korpusa traktātā "Iesācējiem par kauliem" šis paņēmiens ir izvērstis un izmantots daudz plašāk nekā analizētajā hipokratiskā korpusa traktātā "Par kaulu dabu". Metaforiskā terminrade kopā ar šo morfoloģisko vārddarināšanas paņēmienu un terminu lietojuma konsekvence analizētajā galēniskā korpusa traktāta valodā ievieš zinātniska stila iezīmes.

Atklājumi anatomijā Galēna dzīves laikā maina situāciju medicīnas terminoloģijā. Metaforiskajiem terminiem bagātākie traktāti hipokratiskajā korpusā veido 8,7% no 57 traktātiem, savukārt galēniskajā korpusā – 9,8% no 110 traktātiem. Metaforisko terminu lietojums galēniskajā korpusā ir palielinājies, un tas apstiprina apzinātu metaforisku terminradi. Metaforiskajiem terminiem bagātākajos traktātos paplašinājies tematu loks, savukārt ir samazinājies to traktātu skaits, kuros nav neviena no glosārija metaforiskajiem terminiem – hipokratiskajā korpusā tādi ir pieci, galēniskajā tikai divi.

Promocijas darbā analizētajā hipokratiskā korpusa traktātā "Par kaulu dabu" viens un tas pats termins var nosaukt vairākus jēdzienus, un viena un tā paša jēdziena nosaukšanai var tikt izmantoti divi vai vairāki termini. Tomēr ir arī stabili termini – lielākoties tie ir metaforiskie termini, kuri gandrīz visos gadījumos izmantoti tikai viena jēdziena nosaukšanai. Tātad terminoloģija pastāv, tā tiek lietota, taču nesistematizētā veidā.

Analizētajā galēniskā korpusa traktātā "Iesācējiem par kauliem" ir konstatējama terminoloģija, kura ir apzināta, tiek lietota un mērķtiecīgi

papildināta, kā arī ir konstatējama apzināta terminrade, kurā viens no tās paņēmieniem ir metafora. Tātad pastāv metaforiskās terminrades tradīcija. Novērota arī tendence vienam jēdzienam piemērot vienu terminu, kas ir pretstatā hipokratiskā korpusa traktātā "Par kaulu dabu" novērotajam. Šāda galēniskā korpusa traktāta tendence norāda uz konsekvenci terminu lietojumā. Gadījumos, kad viens termins nosauc divus jēdzienus, tiek sniegts paskaidrojums. Jēdzienu un terminu lietojumā hipokratiskā korpusa traktātā konsekvences bieži trūkst, savukārt galēniskā korpusa traktātā – konsekvence ir noteikta un pastāvīga. Dažviet traktātā norādīts, ka par terminiem jāuzskata tieši ar nolūku morfoloģiski darināti vārdi un/vai metaforas. Tātad ilgspējīga termina pamatā ir trāpīga metafora, kas dažkārt var tikt papildināta ar dažiem morfoloģiskiem vārddarināšanas paņēmieniem un/vai vārdšķiras maiņu.

Galēniskā korpusa traktātā "Iesācējiem par kauliem" līdzās medicīniskiem skaidrojumiem ir arī terminoloģiski skaidrojumi. Ir izmantots substantīvs *ὄνομα, τό* 'vārds', ar ko nosaukts termina jēdziens, kā arī verbi *καλέω* 'nosaukt' un *ὀνομάζω* 'nodēvēt' dažādās formās. Hipokratiskā korpusa traktātā "Par kaulu dabu" terminoloģiski skaidrojumi ir tikai daži.

Pētījuma gaitā veiktie novērojumi liek secināt, ka galēniskā korpusa terminoloģija ir daudzējādā ziņā pārāka nekā hipokratiskā korpusa terminoloģija. Taču galēniskā korpusa terminoloģijas attīstībā nebūtu sperts tik liels solis uz priekšu, ja tai nebūtu hipokratiskās terminoloģijas pamata. Savā ziņā elementārā hipokratiskā korpusa terminoloģija ir reāls un praktisks pamats straujajai terminoloģijas attīstībai galēniskajā korpusā, turklāt šai attīstībai raksturīga ir metafora. Tātad promocijas darbā izvirzītā hipotēze ir apstiprinājusies – metaforisku terminu darināšana, lietojums un tradīcija ir apzināta prakse, nevis nejaušība.

Pētījums ir pierādījis, ka nākotnes perspektīvā sengrieķu medicīnas teksti ir ne tikai avots, ko izmantot medicīnas vēstures, bet arī valodniecības pētījumiem.

Pirmkārt, sengrieķu medicīnas tekstus var pētīt no dažādiem citiem lingvistiskiem aspektiem, analizējot dažādus citus fenomenus – ne tikai metaforiskos terminus. Otrkārt, metaforisko terminu pētījuma kontinuitāte var tikt dažādota, analizējot kādu konkrētu terminu vai terminus vienā un/vai vairākos traktātos vai kādas noteiktas medicīnas nozares traktātos.

TĒZES

1. Sengrieķu medicīnas tekstos hipokratiskajā un galēniskajā korpusā būtiska sastāvdaļa ir metaforiskie termini. Tradīcija izmantot metaforiskus terminus veidojusies hipokratiskajā korpusā. Galēniskajā korpusā šī tradīcija pārņemta un strauji attīstīta, jo metaforisko terminu lietojuma biežums ir palielinājies piecas reizes. Pieaudzis ne tikai metaforisko terminu lietojuma biežums, bet arī to skaits, t.i., pieaudzis gan metaforiski darināto terminu skaits, gan arī nozaru skaits, kurās tie izmantoti. Tātad metaforisko terminu tradīcija attīstās ne tikai lineāri, bet arī sazarojas, kas veicina metaforiskās terminrades paplašināšanos un nostabilizēšanos.

2. Metaforisko terminu darināšanā kā salīdzinājuma pamats lielākoties darbojas vizualizācija un funkcija. Vizualizācija un funkcija kā salīdzinājuma pamats pārsvarā izmantots anatomisko terminu darināšanā. Kā salīdzinājuma pamats izmantots arī fizikāla īpašība, noteikts stāvoklis un attīstības posms. Fizikāla īpašība un noteikts stāvoklis kā salīdzinājuma pamats pārsvarā izmantots klīnisko terminu darināšanā. Attīstības posms kā salīdzinājuma pamats izmantots anatomisko terminu darināšanā.

3. Avotjomas rāda, ka konkrētais, pārnests uz organisma formu un uzbūvi, veido pārsvarā anatomisko terminoloģiju, savukārt abstraktais, kas ir pretējs konkrētajam, pārnests uz norisēm slimā organismā, pārsvarā izmantots klīniskajā terminoloģijā.

4. Analizētajā hipokratiskā korpusa traktātā "Par kaulu dabu" metaforisko terminu lietojumā bieži trūkst terminoloģiskas konsekvences, tādējādi tiek apgrūtināta iztīrātā temata uztvere. Analizētajā galēniskā korpusa traktātā "Iesācējiem par kauliem" terminoloģiskā konsekvence ir attīstījusies līdz tādām līmenim, ka to varētu pielīdzināt mūsdienām, jo, pirmkārt, terminu, t.sk. metaforisko terminu, lietojumā ievērota konsekvence, kas ļauj iztīrāto tematu uztvert viegli, un, otrkārt, terminu, t.sk. metaforisko terminu, lietojums bieži tiek paskaidrots. Analizētajā galēniskā korpusa traktātā metaforiskie termini attīstīti

gan praktiski, papildinot un nostiprinot anatomisko terminoloģiju, gan teorētiski, komentējot pašu terminrades procesu. Tātad vērojama attīstība tajās nozarēs, kas mūsdienās dēvētas par terminogrāfiju un terminzinātņi.

5. Analizētajā galēniskā korpusa traktātā "Iesācējiem par kauliem" ir konstatējama terminoloģija, kura ir apzināta, tiek lietota un mērķtiecīgi papildināta, kā arī ir konstatējama apzināta terminrade, kurā viens no tās paņēmieniem ir metafora. Tātad pastāv metaforiskās terminrades tradīcija.

6. Ilgtspējīga termina pamatā ir trāpīga metafora, kas dažkārt var tikt papildināta ar dažiem morfoloģiskiem vārdarināšanas paņēmieniem un/vai vārdšķiras maiņu.

7. Hipokratiskā korpusa bāze un galēniskā korpusa pilnveidojumi sengrieķu medicīnas tekstos metaforisko terminu attīstību ļauj vērtēt kā noturīgu, strauju un daudzpusīgu.

Saīsinājumi

Aristid.	Aristids Kvintiliāns
Caus. pl.	De causis plantarum
CG	Corpus Galenicum
CH	Corpus Hippocraticum
De comp.	De compositione verborum
De or.	De oratore
Ep.	Epikūrs
Evag.	Evagors
f.	femininum
G.	genitivus
Gal.	Galēns
Hdt.	Hērodots
Her.	Rhetorica ad Herennium
Hip.	Hipokrats
Hom.	Homērs
Il.	Īliada
Inst. Orat.	Institutio Oratoria
Isocr.	Isokrats
lat.	latīņu valoda
LCL	Loeb Classical Library
LSJ	Liddle-Scott-Jones Greek-English Lexicon
m.	masculinum
med.	in medicina
Mus.	De musica
n.	neutrum
OCCL	The Oxford Companion to Classical Literature
ODCW	The Oxford Dictionary of the Classical World
Orat.	Orator
Poet.	Ars Poetica
Rhet.	Ars Rhetorica
Rh.	[Filodēma] Rētorika
seu	jeb
sg.	Singularis
syn.	sinonīms
TLG	Thesaurus Linguae Graecae
VPSV	Valodniecības pamatterminu skaidrojošā vārdnīca
x	reizes

Attēli

Attēls nr. 1 CH et CG metaforisko terminu avotjomas	95
Attēls nr. 2 Corpus Hippocraticum	102
Attēls nr. 3 Corpus Galenicum	110
Attēls nr. 4 Corpus Hippocraticum et Corpus Galenicum	126
Attēls nr. 5 Traktāti CH	128
Attēls nr. 6 Traktāti CG	131

Akadēmiskās godprātības apliecinājums

Apliecinu, ka mans promocijas darbs nav viltojums vai plaģiāts un ka pētījuma ietvaros nav izdarīti citi zinātniskās ētikas pārkāpumi.

Rīgā, 2021. gada 19. oktobrī

_____ /Ieva Fībiga/

Pateicības

Sava promocijas darba tapšanas gaitā esmu sastapusi cilvēkus, bez kuriem tas noteikti nebūtu tapis tāds, kāds tas ir. Par to droši vien atbildīga Olimpa likteņa dieve Tihe, kura, kaisīdama dāvanas no dievišķās Amaltejas raga, nonākusi arī manā dzīves ceļā.

Pirmkārt, esmu no sirds pateicīga savai promocijas darba vadītājai profesorei Ilzei Rūmniecei par Grieķijas mīlestību, par esību tuvāk dieviem un par iepazīstināšanu ar Galēnu, caur kura darbiem nonācu pie antīkās medicīnas un medicīnas terminoloģijas.

Otrkārt, esmu bezgala pateicīga profesoram Jānim Valdmanim par nemitīgu mudināšanu turpināt pētījumu, par atbildēšanu uz neskaitāmiem zinātniskiem un nezinātniskiem jautājumiem, par padomiem, laiku un – pats galvenais – rūpēm.

Treškārt, vēlos izteikt pateicību klasiskajai filoloģei Līvai Bodniecei par izpratni un līdzās būšanu darbos un dienās, dialogos un simpozijos, akadēmiskajā un dzīves vidē. Paldies vēl vienai klasiskajai filoloģei Santai Jirgensonei par mana darba rediģēšanu, tāpat paldies arī angļu filoloģei un tulkotājai Mariannai Zvaigznei par kopsavilkuma tulkošanu. Pēdējais, taču nekādā mērā ne mazāks paldies topošajam ārstam Marco Montenegro de Almeida Carneiro par abu pēdējā nodaļā analizēto traktātu lasīšanu un komentēšanu no medicīniskā skatupunkta.

Avotu un literatūras saraksts

Avoti

1. **Aristotelis.** *Poētika.* Ķemere, Ināra, Lāms, Ojārs, red. Augusta Ģiezena tulkojums. Rīga: Jānis Roze, 2008.
2. **Aristotelis.** *Runas māksla – Rētorika.* Ilzes Rūmnieces, Vitas Paparinskas, Līvas Rotkales, Ojāra Lāma, Mārtiņa Laizāna, Brigītas Kukjalko tulkojums. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2020.
3. **Aristoteles.** *Ars Poetica.* Kassel, Rudolf, ed. Oxford: Clarendon Press, 1966.
Pieejams tiešsaistē:
<http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus:text:1999.01.0055>
[skatīts 13.08.2021].
4. **Aristoteles.** *Ars Rhetorica.* Kassel, Rudolf, ed. Berlin: Walter de Gruyter, 1976.
5. *Bībele un tās izpētes materiāli.* Pieejams tiešsaistē:
<https://bible.lv/bible/bible.php> [skatīts 13.08.2021].
6. **Cicero.** *De Oratore.* Rackham, Harris, Sutton, Edward William, eds. Leipzig: Teubner, 1886. Pieejams tiešsaistē:
<https://archive.org/details/cicerodeoratore01ciceuoft/page/n3/mode/2up> [skatīts 13.08.2021].
7. **Claudii Galeni.** *Opera Omnia.* Kühn, Karl Gottlob, ed. Vol. I–XX. Lipsiae: Teubner, 1821–1833.
8. **Dionysii Halicarnasei.** *Quae Exstant, Volumen Sextum.* Radermacher, Ludwig, ed. Leipzig: Teubner, 1904. Pieejams tiešsaistē:
<http://www.perseus.tufts.edu/hopper/searchresults?q=dionysius> [skatīts 13.08.2021].

9. **Dionysii Thracis.** *Ars Grammatica.* Uhlig, Gustavus, ed. Lipsiae: Teubner, 1883. Pieejams tiešsaistē: <https://archive.org/details/dionysiithracis01merxgoog> [skatīts 13.08.2021].
10. **Epikūrs.** *Vēstules. Atziņas. Fragmenti.* Agneses Gales un Aijas van Hofas tulkojums. Rīga: Liepnieks un Rītups, 2007.
11. **Galen's Elementary Course on Bones.** Singer, Charles, ed., 1952. Pieejams tiešsaistē: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC1987542/?page=1> [skatīts 13.08.2021].
12. **Hippocrates.** *Collected Works I.* Jones, W. H. S., ed. Cambridge: Harvard University Press, 1868.
13. **Hippocrates.** *Corpus Medicorum Graecorum. Hippocrates On the Head Wounds.* Hanson, Maury, ed. Berlin, 1999. Pieejams tiešsaistē: <http://pom.bbaw.de/cmgi41u.pdf> [skatīts 8.09.2019].
14. **Hippocrates.** *Vol. IX.,* ed. Potter, Paul. Cambridge, Massachusetts, London, England: Harvard University Press, 2010.
15. **Hipokrats.** *Hipokratiskie raksti. Izlase.* Agneses Gales un Aijas van Hofas tulkojums. Rīga: Liepnieks un Rītups, 2003.
16. **Homērs.** *Īliada.* Augusta Ģiezena tulkojums un atdzejojums. Rīga: Izglītības Ministrijas izdevums, 1936.
17. **Platons.** *Teaitēts.* Ivara Neidera un Edgara Narkēviča tulkojums. Rīga: Liepnieks un Rītups, 2008.
18. **Quintilian.** *Institutio Oratoria.* Halm, K., ed. Lipsiae: Teubner, 1868. Pieejams tiešsaistē: https://penelope.uchicago.edu/thayer/e/roman/texts/quintilian/institutio_oratoria/home.html [skatīts 13.08.2021].
19. **[Cicero]** *Rhetorica ad Herennium.* London: William Heinemann Ltd.; Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, 1964. Pieejams tiešsaistē: <https://archive.org/details/adcherenniumdera00capluoft/page/n3/mode/2up> [skatīts 13.08.2021].

Literatūra

20. **Artimova, Jozefa.** *In what respect are they similar? A practical guide to adjectives with -ideus in anatomical terminology.* Pieejams tiešsaistē: <https://pdfs.semanticscholar.org/d125/b6f745e8bff7187202c7d5c1322a3bd4adbe.pdf> [skatīts 13.08.2021].
21. **Bakker, Egbert, J.** ed. *A Companion to the Ancient Greek Language.* Singapore: Blackwell Publishing Ltd, 2010.
22. **Baltiņa, Maija.** Metafora zinātnes valodā. No: **Veisbergs, Andrejs,** red. *Valodas kvalitāte.* 2. sējums. Rīga: Valsts valodas komisija, 2006, 34.–39.lpp.
23. **Bein, Peter.** *Kazantzakis and Linguistic revolution in Greek Literature.* Princetone: Princetone University Press, 1972.
24. **Bobadilla, Joseph L.** *From Ebers to EVARs: A Historical Perspective on Aortic Surgery.* Pieejams tiešsaistē: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC4682706/> [13.08.2021].
25. Brill's New Pauly: Encyclopaedia of the Ancient World. Classical tradition. Pieejams tiešsaistē: <https://referenceworks.brillonline.com/browse/brill-s-new-pauly> [skatīts 13.08.2021]
26. **Cabre, Maria Teresa.** *Terminology: Theory, methods and applications.* Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 1999.
27. **Castelli, Helene.** *What does 'Hippocrates' mean? The Historiographical Construction of the Greek physician as the 'Father of Medicine'.* Pieejams tiešsaistē: https://humanities.exeter.ac.uk/media/universityofexeter/collegeofhumanities/history/researchcentres/centreformedicalhistory/pdfsanddocs/3_-_The_Historiographical_Construction_of_Hippocrates_as_the_Father_of_Medicine.pdf [skatīts 13.08.2021].
28. **Cheng, Tsung O.** *Hippocrates and cardiology.* Pieejams tiešsaistē: <http://www.ufrgs.br/fisiologiaceular/site/arqs/lipoc/Outras%20leituras%20especializadas/Hippocrates%20and%20Cardiology.pdf> [skatīts 13.08.2021].

29. **Craik, Elizabeth M.** *The 'Hippocratic' Corpus. Content and Context.* London; New York: Routledge. Taylor and Francis Group, 2015.
30. **Darian, Steven.** *Understanding the Language of Science.* Austin: University of Texas Press, 2003.
31. **Divasson, Lourdes, León, Isabel.** Metaphors in English, French, and Spanish Medical Written Discourse. In: *Encyclopedia of Language & Linguistics*, pp. pp. 58–63, 2006.
32. **Durling, Richard, J.** *Method in Galen.* Pieejams tiešsaistē: <https://core.ac.uk/download/pdf/13275276.pdf> [skatīts 5.01.2020].
33. **Eijk, van der Philip J.** A Rhetoric of Ancient Scientific Discourse: some formal characteristics of Greek Medical and Philosophical texts. In: **Baker, E. J.** *Grammar as Interpretation: Greek Literature in its Linguistic Contexts.* Leiden: Brill, 1997, pp.78.–129.
34. **Fahnestock, Jeanne.** *Rhetorical Figures in Science.* New York; Oxford: Oxford University Press, 1999.
35. **Fībiga, Ieva.** Medicīnas valoda Senajā Grieķijā un tās attīstība. *Lingustica Lettica.* Latviešu valodas institūta žurnāls. Rīga: LU Latviešu valodas institūts, 2015, 182.–202. lpp.
36. **Fībiga, Ieva.** Galēns par valodu un sofismiem. *Vārds un tā pētīšanas aspekti 20 (II).* Rakstu krājums. Liepāja: LiePA, 2016, 47.–55. lpp.
37. **Fībiga, Ieva.** Sengrieķu metaforiski medicīnas termini latviešu valodā. *Dzīves lingvistikā. Veltījumskrājums profesoram Jānim Valdmanim.* Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2018, 335.–344. lpp.
38. **Fichtner, Gerhard.** *Corpus Galenicum. Bibliographie der galenischen und pseudogalenischen Werke.* Pieejams tiešsaistē: http://cmg.bbaw.de/Galen-Bibliographie_2015-09.pdf [skatīts 13.08.2021].
39. **Fichtner, Gerhard.** *Corpus Hippocraticum. Bibliographie der hippokratischen und pseudohippokratischen Werke.* Pieejams tiešsaistē: http://cmg.bbaw.de/online-publicationen/Hippokrates-Bibliographie_2016-12.pdf [skatīts 13.08.2021].

40. **Gibbs, Raymond W., Gibbs, Raymond W., Jr.** *The Poetics of Mind: Figurative Thought, Language, and Understanding*. Cambridge: Cambridge University Press, 1994.
41. **Haggard, Howard W.** *From Medicine Man to Doctor. The Story of the Science of Healing*. Mineola, New York, Dover Publications, Inc., 2012.
42. **Hankinson, Robert J., ed.** *The Cambridge Companion to Galen*. Cambridge: Cambridge University Press, 2008.
43. **Harris, William V.** *Popular Medicine in Graeco-Roman Antiquity: Explorations*. New York: Brill, 2016.
44. **Jouanna, Jacques.** *Greek Medicine from Hippocrates to Galen. Selected Papers*. Studies in Ancient Medicine. Volume 40. Leiden, Boston: Brill, 2012. Pieejams tiešsaistē:
<https://library.oapen.org/bitstream/handle/20.500.12657/38157/627416.pdf?sequence=1&isAllowed=y> [skatīts 13.08.2021].
45. **Kaļiņina, Irina.** *Equivalence in biodynamic osteopathic terminology translation in English, French, Italian, Latvian and Russian*. Līona, Rīga: LU, Lionas universitāte, 2021.
46. **Knowles, Murray, Moon, Rosamund.** *Introducing Metaphor*. London; New York: Routledge. Taylor and Francis Group, 2006.
47. **Köckerling, Ferdinand.** *Cornelius Celsus—ancient encyclopedist, surgeon—scientist, or master of surgery? Langenbeck's Archives of Surgery*. 2013 Apr; 398(4): 609–616. Pieejams tiešsaistē:
<http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC3627856/> [skatīts 13.08.2021].
48. **Kövecses, Zoltán.** *Metaphor: a Practical Introduction*. Oxford: Oxford University Press, 2010.
49. **Kövecses, Zoltán.** *Extended Conceptual Metaphor Theory*. Cambridge, New York: Cambridge University Press, 2020.
50. **Kukjalko, Brigita.** *Sengrieķu filoloģisko tekstu valoda*. Rīga: LU, 2011.

51. **Lakoff, George, Johnson, Mark.** *Metaphors we live by.* Chicago; London: University of Chicago Press, 2003.
52. **Lee, David.** *Cognitive Linguistics: an Introduction.* Oxford: Oxford University Press, 2001.
53. **Lee, John A. L.** *Works of Hippocrates/Corpus Hippocraticum: Titles and Abbreviations.* 1st Edition. 2014. Pieejams tiešsaistē: https://www.academia.edu/34876085/Works_of_Hippocrates_Titles_Abbreviations [skatīts 13.08.2021].
54. **Dean-Jones, Lesley, Rosen, Ralph M.** (eds.) *Ancient Concepts of the Hippocratic: Paper Presented at the XIIIth International Hippocrates Colloquium.* Austin, Texas: Brill, 2015.
55. **Liepa, Dite.** Metaforu lietojums presē. No: **Lokmane, Ilze,** red. *Valoda: nozīme un forma. Plašsaziņas līdzekļu valoda.* Rīga: LU Akadēmiskais apgāds. 2009, 14.–24. lpp.
56. **Lipourlis, Dimitrios.** Medical vocabulary. In: **Christidis, Anastasios–Fivos,** ed. *A History of Ancient Greek from Beginnings to Late Antiquity.* Cambridge: Cambridge University Press, 2007.
57. **Longrigg, James.** *Greek Medicine. From the Heroic to the Hellenistic Age. A Source Book.* New York: Routledge. Taylor and Francis Group, 2010.
58. **Longrigg, James.** *Greek Rational Medicine. Philosophy and medicine from Alcmaeon to the Alexandrians.* London; New York: Routledge. Taylor and Francis Group, 2000.
59. **Magner, Lois, N.** *A History of Medicine.* Boca Raton; London; New York; Singapore: Taylor and Francis Group, 2005.
60. **Marza, Nuria Edo.** *The Specialises Lexicographical Approach: A Step Further in Dictionary-making.* Bern: Peter Lang AG, International Academic Publishers, 2009.
61. **Mattern, Susan P.** *Galen and the Rhetoric of Healing.* Baltimore: The Johns Hopkins University Press, 2008.

62. **Morison, Ben.** Language. In: **Hankinson, Robert J.**, ed. *The Cambridge Companion to Galen*. Cambridge: Cambridge University Press, 2008
63. **Načisčione, Anita.** *A Cognitive Approach to Translating Phraseological Terms*. Pieejams tiešsaistē: https://pdfs.semanticscholar.org/097a/2000c5c33bd0cc2895b537bf4ba1d001a66b.pdf?_ga=2.54543915.1221643148.1581414180-2039969316.1581414180 [skatīts 13.08.2021].
64. **Načisčione, Anita.** *The Role of Cognitive Theory in Translation of Metaphorical Scientific Terms*. Pieejams tiešsaistē: <http://www.naciscione.com/resources/socinted2019.pdf> [skatīts 13.08.2021].
65. **Negru, Helena.** *Analysis on Galen on the Usefulness of the Parts of the Body and Ibn Al-Haytham's Book of Optics*. Pieejams tiešsaistē: https://www.academia.edu/34233025/ANALYSIS_ON_GALEN_ON_THE_USEFULNESS_OF_THE_PARTS_OF_THE_BODY_AND_IBN_AL-HAYTHAMS_BOOK_OF_OPTICS [skatīts 13.08.2021].
66. **Neilson, Shane.** *Pain as Metaphor: metaphor and medicine*. Pieejams tiešsaistē: www.mh.bmj.com/content/42/1/3 [skatīts 13.08.2021].
67. **Novokhatko, Anna.** *Ancient Theories of Metaphor*. In: **Giannakis, Georgios K.** ed. *Encyclopedia of Ancient Greek Language and Linguistics. Volume 2, G–O*. Leiden; Boston: Brill, 2014, 414–418. Pieejams tiešsaistē: https://www.academia.edu/5605847/Ancient_theories_of_metaphor_in_Encyclopedia_of_Ancient_Greek_Language_and_Linguistics_Brill_2014 [skatīts 21.11.2020].
68. **Periyakoil, Vyjetyanthi, S.** *Using Metaphors in Medicine*. Pieejams tiešsaistē: <https://palliative.stanford.edu/pioneers-in-palliative-care/dr-porter-storey/dr-periyakoil-using-metaphors-in-medicine/> [skatīts 13.08.2021].
69. **Pormann, Peter E.** ed. *The Cambridge Companion to Hippocrates*. Cambridge: Cambridge University Press, 2018.

70. **Pritzker, Sonya.** *The Role of Metaphor in Culture, Consciousness, and Medicine: A Preliminary inquiry into the metaphors of depression in Chinese and Western medical and common languages.* Pieejams tiešsaistē: <https://www.researchgate.net/publication/222513494> The role of metaphor in culture consciousness and medicine A preliminary inquiry into the metaphors of depression in Chinese and Western medical and common languages [skatīts 13.08.2021].
71. **Pūtele, Iveta.** (a) Terminoloģija. *Nacionālā enciklopēdija.* Pieejams tiešsaistē: <https://enciklopedija.lv/skirklis/5267-terminologija> [skatīts 17.07.2021].
72. **Pūtele, Iveta.** (b) Termins. *Nacionālā enciklopēdija.* Pieejams tiešsaistē: <https://enciklopedija.lv/skirklis/5264-termins> [skatīts 14.08.2021].
73. **Redman Coxe, John.** *Writings of Hippocrates and Galen.* Philadelphia: Lindsay and Blakiston, 1846. Pieejams tiešsaistē: <https://oll.libertyfund.org/titles/hippocrates-the-writings-of-hippocrates-and-galen> [skatīts 13.08.2021].
74. **Rohrer, Tim.** *The cognitive science of metaphor from philosophy to neuropsychology.* Pieejams tiešsaistē: <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.55.1326&rep=rep1&type=pdf> [skatīts 13.08.2021].
75. **Sarton, George.** *Ancient Science and Modern Civilization.* New York: Harper and Brothers, 1954.
76. **Sīlis, Jānis.** *Metaforisko terminu nākotne zinātnes valodā.* No: **Veisbergs, Andrejs,** red. *Valodas kvalitāte.* 2. sējums. Rīga: Valsts valodas komisija, 2006, 107–117.
77. **Simon, Frantisek, Mareckova-Stolcova, Elena.** *Anatomical adjectives with the components -ideus and -formis.* Pieejams tiešsaistē: https://digilib.phil.muni.cz/bitstream/handle/11222.digilib/126029/1_GraecoLatinaBrunensia_17-2012-2_18.pdf?sequence=1 [skatīts 13.08.2021].

78. **Skoda, Françoise.** *Médecine ancienne et métaphore: le vocabulaire de l'anatomie et de la pathologie en grec an.* Paris: Peters/Selaf, 1988.
79. **Skujiņa, Valentīna.** *Latviešu terminoloģijas izstrādes principi.* Rīga: Latviešu valodas institūts, 2002.
80. **Snowden, Frank.** Open Yale courses. *Classical Views of Disease: Hippocrates, Galen, and Humoralism.* Pieejams: <https://oyc.yale.edu/history/hist-234/lecture-2> [skatīts 13.08.2021].
81. **Sontag, Susan.** *Illness as Metaphor.* New York: Farrar, Straus and Giroux, 1987.
82. **Temmerman, Rita.** *Towards new ways of Terminology description: the sociocognitive approach.* Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 2000.
83. **Totelin, Laurence, M.V.** *And to end on a poetic note: Galen's authorial strategies in the pharmacological books.* Pieejams tiešsaistē: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0039368111001300> [skatīts 13.08.2021].
84. **Tumans, Harijs.** *Varoņi un varonība Senajā Grieķijā.* Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2015.
85. **Ungerer, Friedrich, Schmid, Hans-Jorg.** *An Introduction to Cognitive Linguistics.* Harlow: Longman, 2006.
86. **Veisbergs, Andrejs.** *Vai tiešām īsāk nevar.* Pieejams tiešsaistē: <http://www.vvk.lv/index.php?sadala=149&id=848> [13.08.2021].
87. **Walde, Christine.** *Illness and its Metaphors in Artemidorus' Onerocritica. A Negative list.* In: **Oberhelman, Steven M.,** ed. *Dreams, Healing, and Medicine in Greece. From Antiquity to the Present.* London and New York: Routledge, Taylor and Francis Group, 2013, 128–158.
88. **Wickkiser, Bronwen, L.** *Asklepios, Medicine, and the Politics of Healing in Fifth-Century Greece.* Baltimore, Maryland: The Johns Hopkins University Press, 2008.

89. **Wulff, Henrik R.** *The Language of Medicine. Journal of the Royal Society of Medicine.* 2004, 97(4): 187–188. Pieejams tiešsaistē: <http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC1079361/> [skatīts 13.08.2021].

Uzziņu literatūra

90. **Cancik, Hubert, Schneider, Helmuth,** eds. *Encyclopedia of Ancient World. Classical Tradition.* Vol.II. Leiden: Brill, 2007.

91. **Durling, Richard, J.,** *A Dictionary of Medical Terms in Galen.* Leiden, New York, Koeln: Brill, 1993.

92. **Harvey, Paul,** ed. *The Oxford Companion to Classical Literature.* Oxford: Clarendon Press, 1962.

93. **Haubrich, William S.,** *Medical Meanings. A Glossary of Word Origins.* Philadelphia: American College of Physicians, 2003.

94. **Hornblower, Simon, Spawforth, Antony, Eidinow, Esther,** eds. *The Oxford Classical Dictionary.* Fourth Edition. Oxford: Oxford University Press, 2012.

95. **Kursīte, Janīna.** *Dzejas vārdnīca.* Rīga: Zinātne, 2002.

96. **Lausberg, Heinrich.** *Handbook of Literary Rhetoric.* Leiden: Brill, 1998.

97. **Liddel, Henry George, Scott, Robert.** *Greek – English Lexicon.* Oxford: Clarendon Press, 1996.

98. **Pring, J. T.,** ed. *Pocket Oxford Greek Dictionary.* Oxford: Oxford University Press, 2000.

99. **Roberts, John,** ed. *The Oxford Dictionary of the Classical World.* Oxford: Oxford university Press, 2005.

100. **Rudzītis, Kristaps.** *Terminologia medica I A – L.* Rīga: Liesma, 1973.

101. **Rudzītis, Kristaps.** *Terminologia medica II M – Z.* Rīga: Liesma, 1977.

102. **Skujiņa, Valentīna,** red. *Valodniecības pamatterminu skaidrojošā vārdnīca.* Rīga: LU Latviešu valodas institūts, 2007.

103. **Sloane, Thomas O.** *Encyclopedia of Rhetoric*. Oxford: Oxford University Press, 2001.
104. **Veitmane, Klāra**, sast. *Latīņu–latviešu vārdnīca*. Rīga: Latvijas Valsts izdevniecība, 1955.
105. **Wales, Katie.** *A Dictionary of Stylistics*. Harlow: Pearson Education Limited, 2001.

Cita literatūra un informācijas resursi

106. *A Thesaurus of Medical Words and Phrases*. Pieejams tiešsaistē: <https://archive.org/details/thesaurusofmedic00bartuoft/page/n6/mode/2up> [skatīts 25.01.2020].
107. *A Timeline of the History of Nephrology*. Pieejams tiešsaistē: [http://www.era-edta.org/history/A Timeline of the History of Nephrology.pdf](http://www.era-edta.org/history/A%20Timeline%20of%20the%20History%20of%20Nephrology.pdf) [skatīts 21.04.2019].
108. *Cilvēka kaulu un muskuļu sistēma*. Rīga: RSU, 2009
109. *Greek and Latin Texts*. Pieejams tiešsaistē: <https://penelope.uchicago.edu/Thayer/e/roman/texts/home.html> [skatīts 12.08.2021].
110. *Internet Archive*. Pieejams tiešsaistē: <http://www.archive.org> [skatīts 12.08.2021].
111. *List of Greek and Latin Roots in English*. Pieejams tiešsaistē: https://www.oakton.edu/user/3/gherrera/Greek%20and%20Latin%20Roots%20in%20English/greek_and_latin_roots.pdf [skatīts 12.08.2021].
112. *Merriam-Webster*. Pieejams tiešsaistē: <https://www.merriam-webster.com/> [skatīts 11.08.2021].
113. *Nacionālā enciklopēdija*. Pieejams tiešsaistē: <https://enciklopedija.lv/> [skatīts 11.08.2021].

114. *Online Library of Liberty. A Collection of Schillary Works about Individual Liberty and Free Markets*. Pieejams tiešsaistē: <https://oll.libertyfund.org/> [skatīts 4.10.2019].
115. *Perseus Digital Library*. Pieejams tiešsaistē: <http://www.perseus.tufts.edu> [skatīts 11.08.2021].
116. *Sobotta Atlas of Human Anatomy. 15th ed. English/Latin*, Paulsen, Friedrich, Waschke, Jens (eds.). Muenchen: Urban and Fischer, 2011.
117. *Tēzaurus*. Pieejams tiešsaistē: <https://tezaurs.lv/> [skatīts 12.08.2021].
118. *The General Biographical Dictionary: Containing an Historical and Critical Account of the Lives and Writings of the Most Eminent Persons in Every Nation. A New Edition by Alexander Chalmers*. London: J. Nichols and Son, 1814. Pieejams tiešsaistē:
https://books.google.lv/books?id=xElMAAAAcAAJ&printsec=frontcover&hl=lv&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false [skatīts 18.02.2020].
119. *Thesaurus Linguae Graecae*. Pieejams tiešsaistē: <http://www.tlg.uci.edu> [skatīts 12.08.2021].

PIELIKUMI

1. Corpus Hippocraticum

0627

1. 001 *Senā ārstēšanas māksla, De prisca medicina*²⁴², *Περὶ ἀρχαίης ἰητρικῆς* 5705 (vārdu skaits)
2. 002 *Par gaisiem, ūdeņiem un vietām, De aere aquis et locis, Περὶ ἀέρων ὑδάτων τόπων* 7685
3. 003 *Paredzējumi, Prognosticon, Προγνωστικόν* 5363
4. 004 *Par režīmu asās slimībās, De diaeta in morbis acutis / Περὶ διαίτης ὀξέων* 6381)
5. 005 *Par aso [slimību] režīmu (pielikums), De diaeta acutorum, Περὶ διαίτης ὀξέων (νόθα)* 5569
6. 006 *Par vietējām slimībām, De morbis popularibus, Ἐπιδημῖαι* 43 404
7. 007 *Par galvas ievainojumiem, De capitis vulneribus, Περὶ τῶν ἐν κεφαλῇ τραυμάτων* 5130
8. 008 *Par ārsta darba vietu, De officina medici, Κατ' ἰητροῖον* 2221
9. 009 *Par lūzumiem, De fracturis, Περὶ ἀγμῶν* 11 593
10. 010 *Par locītavām, De articulis, Περὶ ἀρθρῶν* 21 905
11. 011 [Kaula] iebīdīšana, *Vectarius, Μοχλικόν* 5091
12. 012 *Atziņas, Aphorismi, Ἀφορισμοί* 7374
13. 013 *Zvērests, Jusjurandum, Ὀρκος* 262
14. 014 *Likums, Lex, Νόμος* 335
15. 015 *Par šķidrumiem, De humoribus, Περὶ χυμῶν* 2330
16. 016 *Par paredzēšanu, Prorrheticon, Προρρητικόν* 10 563
17. 017 *Kosas paredzējumi, Coa Praesagia, Κωακαὶ προγνώσεις* 13 170
18. 018 *Par mākslu, De arte, Περὶ τέχνης* 2801
19. 019 *Par cilvēka uzbūvi, De natura hominis, Περὶ φύσιος ἀνθρώπου* 4017
20. 020 *Par veselīgu režīmu, De diaeta salubri, Περὶ διαίτης ὑγιεινῆς* 1509
21. 021 *Par pūsmām, De flatibus, Περὶ φουσῶν* 2923
22. 022 *Par šķidrumu pielietojamību, De humidorum usu, Περὶ χρήσιος ὑγρῶν* 1532
23. 023 *Par slimībām I–III, De morbis i-iii, Περὶ νούσων* 26 143
24. 024 *Par sēklu, par bērna uzbūvi, par slimībām IV, De semine, de natura pueri, de morbis iv, Περὶ γονῆς, περὶ φύσιος παιδίου, περὶ νούσων* 19 474
25. 025 *Par ciešanām, De affectionibus, Περὶ παθῶν* 7640
26. 026 *Par vietām cilvēkā, De locis in homine, Περὶ τόπων τῶν κατὰ ἄνθρωπον* 8723
27. 027 *Par svēto slimību, De morbo sacro, Περὶ ἱερῆς νούσου* 4876
28. 028 *Par čūlām, De ulceribus, Περὶ ἐλκῶν* 3434

²⁴² Lai gan hipokratiskā un galēniskā korpusa traktāti tapuši grieķu valodā, tradicionāli to nosaukumi tiek sniegti latīņu valodā, tāpēc, atrādot abus korpusus, vispirms traktātu nosaukumi latīņu valodā un pēc tam oriģinālā - sengrieķu valodā.

29. 029 *Par asins tecēšanu, De haemorrhoidibus, Περί αίμορροΐδων* 928
30. 030 *Par caurulēm, De fistulis, Περί συρίγγων* 1603
31. 031 *Par režīmu, De diaeta i-iv, Περί διαίτης* 20 472
32. 032 *Par iekšējiem stāvokļiem, De affectionibus interioribus, Περί τῶν ἔντος παθῶν* 16 553
33. 033 *Par sievietes uzbūvi, De natura muliebri, Περί γυναικείης φύσιος* 12 199
34. 034 *Par septītajā mēnesī dzimušu bērnu, De septimestri partu, Περί ἑπταμήνου* 1722
35. 035 *Par astotajā mēnesī dzimušu bērnu, De octimestri partu, Περί ὀκταμήνου* 804
36. 036 *Par sievietes kaitēm, De mulierum affectibus i-iii, Περί γυναικειῶν* 50 007
37. 037 *Par jaunavu slimībām, De virginum morbis, Περί παρθενίων* 472
38. 038 *Par pārēmīgu auglību, De superfeatione, Περί ἐπικυήσιος* 3485
39. 039 *Par augļa izgriešanu, De exsectione foetus, Περί ἐγκατατομῆς ἐμβρύου* 495
40. 040 *Par griešanu, De anatome, Περί ἀνατομῆς* 260
41. 041 *Par zobu nākšanu, De dentitione, Περί ὀδοντοφυΐης* 403
42. 042 *Par dziedzeriem, De glandulis, Περί ἀδένων* 1810
43. 043 *Par miesām, De carnibus, Περί σάρκων* 3467
44. 044 *Par septiņām dienām, De septimanis, Περί ἑβδομάδων* 2162
45. 045 *Par sirdi, De corde, Περί καρδίας* 1062
46. 046 *Par uzturu, De alimento, Περί τροφῆς* 1339
47. 047 *Par redzi, De visu, Περί ὄψιος* 806
48. 048 *Par kaulu dabu, De ossium natura, Περί ὀστέων φύσιος* 3411
49. 049 *Par ārstu, De medico, Περί ἰητροῦ* 1552
50. 050 *Par pienācīgu apiešanos, De decente habitu, Περί εὐσχημοσύνης* 1558
51. 051 *Pamācības, Praeceptiones, Παραγγελίαι* 1384
52. 052 *Par izšķiršanos, De judiacionibus, Περί κρισίων* 2025
53. 053 *Par izšķirošajām dienām, De diebus judicatoriis, Περί κρισίμων* 1316
54. 054 *Par zālēm, De purgentibus, Περί φαρμάκων* 504
55. 055 *Vēstules, Epistulae, Ἐπιστολαί* 12 141
56. 056 *Par septītajā mēnesī dzimušu bērnu, De septimestri partu, Περί ἑπταμήνου* 414
57. 057 *Ritmiskais zvērests, Jusjurandum metricum, – 74*

2. Corpus Galenicum

0057

1. 001 *Mudinājums uz ārstēšanas mākslu, Adhortatio ad artes addiscendes, Προτρεπτικός ἐπὶ τὰς ἰατρικὴν* 5224 (vārdu skaits)
2. 002 *Par labāko mācību, De optima doctrina, Περί ἀρίστης διδασκαλίας* 1916
3. 003 *Labam ārstam ir jābūt arī filozofam, Quod optimus medicus sit quoque philosophus, Ὅτι ὁ ἀριστος ἰατρός καὶ φιλόσοφος* 1438
4. 004 *Iesācējiem par virzieniem, De sectis ad eos qui introducuntur, Περί αἰρέσεων τοῖς εἰσαγομένοις* 6494
5. 005 *Paskaidrojumi par Platona Timeju²⁴³, In Platonis Timaeum commentarii fragmenta, Περί τῶν ἐν τῷ Πλάτωνος Τιμαίῳ ἰατρικῶς εἰρημένων* 5359
6. 006 *Par ārstēšanas mākslas uzbūvi Patrofilam, De constitutione artis medicae ad Patrophilum, Πρὸς Πατρόφιλον περὶ συστάσεως ἰατρικῆς* 12 396
7. 007 *Ārstēšanas māksla, Ars medica, Τέχνη ἰατρικὴ* 16 776
8. 008 *Par vielām pēc Hipokrata II, De elementis ex Hippocrate libri ii, Περί τῶν καθ' Ἱπποκράτην στοιχείων βιβλία β* 13 951
9. 009 *Par sajaukumiem III, De temperamentis libri iii, Περί κράσεων βιβλία γ* 28 600
10. 010 *Par dabiskajām spējām, De naturalibus facultatibus, Περί δυνάμεων φυσικῶν* 33 104
11. 011 *Par griešanas veikšanu IX, De anatomicis administrationibus libri ix, Περί ἀνατομικῶν ἐγχειρήσεων τῶν σωζομένων βιβλία ἐννέα* 81 247
12. 012 *Iesācējiem par kauliem, De ossibus ad tirones, Περί ὀστῶν τοῖς εἰσαγομένοις* 7165
13. 013 *Par vēnu un artēriju griešanu, De venarum arteriarumque dissectione, Περί φλεβῶν καὶ ἀτηριῶν ἀνατομῆς* 7824
14. 014 *Par dzīslu griešanu, De nervorum dissectione, Περί νευρῶν ἀνατομῆς* 3736
15. 015 *Par ožas orgānu, De instrumento odoratus, Περί ὀσφρήσεως ὀργάνου* 4585
16. 016 *Par dzemdes griešanu, De uteri dissectione, Περί μήτρας ἀνατομῆς* 3295
17. 017 *Par daļu vajadzību, De usu partium, Περί χρείας μορίων* 202 076
18. 018 *Par muskuļu kustību II, De motu musculorum libri ii, Περί μῦνῶν κινήσεως βιβλία β* 15 264
19. 019 *Par vājinošu uzturu, De victu attenuate, Περί λεπτυνουσῆς διαίτης* 6663
20. 020 *Par elpošanas lietderību II, De utilitate respirationis libri ii, Περί χρείας ἀναπνοῆς* 4585
21. 021 *Par sēklu II, De semine libri ii, Περί σπέρματος βιβλία β* 21 557
22. 022 *Par grūtniecības veidošanos, De foetuum formatione libellus, Περί κνουμένων διαπλάσεως* 8011
23. 023 *Vai asinis artērijās atrodas dabiski, An in arteriis natura sanguis contineatur, Εἰ κατὰ φύσιν ἐν ἀρτερίαις αἷμα περιέχεται* 4884

²⁴³ Viens no Platona dialogiem, tajā apskatīta pasaules kārtība.

24. 024 *Par mūsu ķermeņa labāko uzbūvi, De optima corporis nostri constitutione, Περί ἀρίστης κατασκευῆς τοῦ σώματος ἡμῶν* 1820
25. 025 *Par labu stāvokli, De bono habitu liber, Περί εὐεξίας* 827
26. 026 *Par maniem paša viedokļiem, De propriis placitis fragmenta inedita, Γαληνοῦ περὶ τῶν ἑαυτῶ δοκούντων* 1049
27. 027 *Kad dvēseles spējas seko ķermeņa sajaukumiem, Quod animi mores corporis temperamenta sequantur, Ὅτι ταῖς τοῦ σώματος κράσεσιν αἰ τῆς ψυχῆς δυνάμεις ἔπονται* 8840
28. 028 *Par dvēseles ciešanu noteikšanu un ārstēšanu, De priorum animi cuiuslibet affectuum dignotione et curatione, Περί διαγνώσεως καὶ θεραπείας τῶν ἐν τῇ ἐκάστου ψυχῇ ἰδίων παθῶν* 8605
29. 029 *Par dvēseles vainu noteikšanu un ārstēšanu, De animi cuiuslibet peccatorum dignotione et curatione, Περί διαγνώσεως καὶ θεραπείας τῶν ἐν τῇ ἐκάστου ψυχῇ ἁμαρτημάτων* 6707
30. 030 *Par melno žulti, De arta bile, Περί μελαίνης χολῆς* 6484
31. 031 *Par pulsa vajadzību, De usu pulsuum, Περί χρείας σφυγμῶν* 4655
32. 032 *Par Hipokrata un Platona uzskatiem, De placitis Hippocratis et Platonis, Περί τῶν Ἱπποκράτους καὶ Πλάτωνος δογμάτων βιβλία ἐννέα* 98 571
33. 033 *Par Trasibula grāmatu, vai veselība ir ārstniecība vai atlētika, Thrasybulus sive utrum medicinae sit an gymnasticae hygiene, Πρὸς Θρασύβουλον βιβλίον, πότερον ἰατρικῆς ἢ γυμναστικῆς ἐστι τὸ ὑγιεινόν* 14 352
34. 034 *Par vingrinājumu ar mazu bumbu, De parvae pilae exercitio, Περί τοῦ διὰ μικρᾶς σφαίρας γυμνασίου* 1791
35. 035 *Par venēriskajām slimībām, De veneris, Περί ἀφροδισίων* 416
36. 036 *Par veselības uzturēšanu VI, De sanitate tuenda libri vi, Περί τῶν ὑγιεινῶν πραγματεία* 69 757
37. 037 *Par ēdienu spēju III, De alimentorum facultatibus libri iii, Περί τροφῶν δυνάμεως* 46 318
38. 038 *Par labu un sliktu šķidrumu raišoju ēdienu, De rebus boni malique suci, Περί εὐχυμίας καὶ κακοχυμίας τροφῶν* 10 678
39. 039 *Par miežu putrainiem, De ptisana, Περί πτισσάνης* 2300
40. 040 *Par paredzējumiem no bezmiega, De dignotione ex insomniis, Περί τῆς ἐξ ἐνυπνίων διαγνώσεως* 527
41. 041 *Par slimību atšķirībām, De morborum differentiis, Περί διαφορᾶς νοσημάτων* 6905
42. 042 *Par slimību cēloņiem, De causis morborum liber, Περί τῶν ἐν τοῖς νοσήμασιν αἰτιῶν βιβλίον β* 6336
43. 043 *Par sakritību atšķirībām, De symptomatum differentiis liber, Περί τῶν συμπτωμάτων διαφορᾶς βιβλίον γ* 6857
44. 044 *Par sakritību cēloņiem III, De symptomatum causis libriiii, Περί αἰτιῶν συμπτωμάτων βιβλίον δ* 30 535
45. 045 *Par drudža atšķirībām II, De differentiis febrium libri ii, Περί διαφορᾶς πυρετῶν* 21 703

46. 046 *Par slimību ilgumiem, De morborum temporibus liber, Περί τῶν ἐν ταῖς νόσαις καιρῶν βιβλίον* 5673
47. 047 *Par visu slimību ilgumiem, De totius morbi temporibus liber, Περί τῶν ὅλου τοῦ νοσήματος καιρῶν βιβλίον* 3777
48. 048 *Par veidiem, De typis liber, Περί τύπον βιβλίον* 1651
49. 049 *Pret tiem, kas rakstījuši par veidiem vai posmiem, Adversus eos qui de typis scripserunt vel de circuitibus, Πρὸς τοὺς περὶ τύπων γράψαντας ἢ περὶ περιόδων βιβλίον* 5801
50. 050 *Par daudzumu, De plenitudine liber, Περί πλήθους βιβλίον* 11 502
51. 051 *Par trīsām, pulsēšanu, krampjiem un drebuļiem, De tremore, palpitatione, convulsione et rigore liber, Περί τρόμου καὶ παλμοῦ καὶ σπασμοῦ καὶ ρίγους βιβλίον* 9451
52. 052 *Par Hipokrata dziļā miega grāmatu, De comate secundum Hippocratem liber, Περί τοῦ παρ' Ἱπποκράτει κώματος βιβλίον* 1820
53. 053 *Par ranīkumu, De marcore liber, Περί μαρασμοῦ βιβλίον* 6018
54. 054 *Par nedabiskiem tūkumiem, De tumoribus praeter naturam, Περί τῶν παρὰ φύσιν ὄγκων βιβλίον* 4309
55. 055 *Par nevienmērīgiem sliktiem sajakumiem, De inaequali intemperie liber, Περί ἀνωμάλου δυσκρασίας βιβλίον* 3278
56. 056 *Par elpošanas grūtībām III, De difficultate respirationis libri iii, Περί δυσπνοίας βιβλία γ 33 093*
57. 057 *Par cietušām vietām VI, De locis affectis libri vi, Περί τῶν πεπονθότων τόπων βιβλία 72 559*
58. 058 *Iesācējiem par pulsu, De pulsibus libellus ad tirones, Περί τῶν σφυγμῶν τοῖς εἰσαγομένοις* 6221
59. 059 *Par pulsu atšķirībām IV, De differentia pulsuum libri iv, Περί διαφορᾶς σφυγμῶν* 44 391
60. 060 *Par pulsa noteikšanu IV, De dignoscendis pulsibus libri iv, Περί διαγνώσεως σφυγμῶν λόγοι δ 32 375*
61. 061 *Par pulsa cēloņiem IV, De causis pulsuum libri iv, Περί τῶν ἐν τοῖς σφυγμοῖς αἰτιῶν βιβλία δ 33 321*
62. 062 *Par paredzējumiem pēc pulsa, De praesagitione ex pulsibus libri iv, Περί προγνώσεως διὰ σφυγμῶν βιβλία δ 37 699*
63. 063 *Savu grāmatu pārskats par pulsu, Synopsis librorum suorum de pulsibus, Σύνοψις περὶ σφυγμῶν ἰδίας πραγματείας* 16 348
64. 064 *Par izšķirošiem brīžiem, De crisibus libri iii, Περί κρίσεων βιβλία γ 34 406*
65. 065 *Par izšķirošo brīžu dienām, De diebus decretoriis libri iii, Περί κρισίμων ἡμερῶν βιβλία γ 28 286*
66. 066 *Par ārstēšanas paņēmienienu XIV, De methodo medendi libri xiv, Θεραπευτικῆς μεθόδου βιβλία ιδ 163 139*
67. 067 *Par ārstēšanas paņēmienienu Glaukonam II, Ad Glauconem de medendi methodo libri ii, Τῶν πρὸς Γλαύκωνα θεραπευτικῶν βιβλία β 23 690*

68. 068 *Par vēnu griešanu pretēji Erasistratam, De venae sectione adversus Erasistratum, Περί φλεβοτομίας πρὸς Ἐρασιστράτον βιβλίον 6173*
69. 069 *Par vēnu griešanu pretēji Erasistratam Romā, De venae sectione adversus Erasistrateos Romae degentes, Περί φλεβοτομίας πρὸς Ἐρασιστρατείου τοῦς ἐν Ρώμῃ 9371*
70. 070 *Par vēnu griešanu ārstēšanā, De curandi ratione per venae sectionem, Περί φλεβοτομίας θεραπευτικὸν βιβλίον 10 398*
71. 071 *Par dēlēm, noraušanu, rāgiem [asins nolaišanai], iegriezumiem un rētām, De hirundinibus, revulsione, cucurbitula, incisione et scarificatione, Περί βδελλῶν, ἀντισπάσεως, σικύας καὶ ἐγχαράξεως καὶ κατασχασμοῦ 726*
72. 072 *Par tīrošo zāļu spēju, De purgantium medicamentorum facultate, Περί τῆς τῶν καθαιρόντων φαρμάκων δυνάμεως 3132*
73. 073 *Ko, kad un ar kādām tīrošajām zālēm vajag attīrīt, Quos quibus catharticiis medicamentis et quando purgare oporteat, Τίνας δεῖ ἐκκαθαίρειν καὶ ποίους καθαρτηρίους καὶ πότε 2043*
74. 074 *Ieteikums par epileptisku bērnu, Pro puero epileptico consilium, Τῶ ἐπιλήπτῳ παιδὶ ὑποθήκη 3327*
75. 075 *Par vienkāršu zāļu sajaukumiem un spēju XI, De simplicium medicamentorum temperametis ac facultatibus libri xi, Περί κράσεως καὶ δυνάμεως τῶν ἀπλῶν φαρμάκων βιβλία 139 244*
76. 076 *Par zāļu savienojumiem pēc vietām X, De compositione medicamentorum secundum locos libri x, Περί συνθέσεως φαρμάκων τῶν κατὰ τόπους βιβλία 150 524*
77. 077 *Par zāļu savienojumiem pēc veidiem VII, De compositione medicamentorum per genera libri vii, Περί συνθέσεως φαρμάκων τῶν κατὰ γένη βιβλία ζ 109 210*
78. 078 *Par pretvielām II, De antidotis libri ii, Περί ἀντιδότων βιβλία β 28 945*
79. 079 *Par augu novārījumu pēc Pisona, De theriaca ad Pisonem, Πρὸς Πίσωνα περὶ τῆς θεριακῆς βιβλίον 13 556*
80. 080 *Par septitajā mēnesī dzimušu bērnu, De septimestri partu, Περί ἑπταμηνῶν βρεφῶν 1351*
81. 081 *Ievads loģikā, Institutio logica, Εἰσαγωγή διαλεκτική 8730*
82. 082 *Par izteiksmes ražēmieniem, De sophismatis seu captionibus penes dictionem, Περί τῶν παρὰ τὴν λέξιν σοφισμάτων 2585*
83. 083 *Par paredzēšanu pēc Epigena, De praenotione ad Posthumum, Περί τοῦ προγινώσκειν πρὸς Ἐπιγένην βιβλίον 11 530*
84. 084 *Par dabisko spēju būtību, De substantia facultatum naturalium fragmentum, Περί οὐσίας τῶν φυσικῶν δυνάμεων 1424*
85. 085 *Par cilvēka uzbūvi pēc Hipokrata III, In Hippocratis de natura hominis librum commentarii iii, Εἰς τὸ περὶ φύσεως ἀνθρώπου βιβλίον Ἱπποκράτους 25 350*
86. 086 *Piezīmes par veselīgu režīmu pēc Hipokrata vai Poliba, In Hippocratis vel Polybi opus de salubri victus ratione privatorum commentarius, Εἰς τὸ περὶ διαίτης ὑγιεινῆς Ἱπποκράτους ἢ Πολύβου ὑπόμνημα 6764*

87. 087 *Par režīmu asās slimībās pēc Hipokrata IV, In Hippocratis de victu acutorum commentaria iv, Περί διαίτης ὀξέων Ἱπποκράτους* 69 473
88. 088 *Par paredzēšanu pēc Hipokrata, In Hippocratis prorrheticum i commentaria iii, Εἰς τὸ πορρητικῶν Ἱπποκράτους* 47 475
89. 089 *Piezīmes par Hipokrata vietējo slimību pirmo grāmatu, In Hippocratis librum primum epidemiarum commentarii iii, Εἰς τὸ πρῶτον βιβλίον τῶν ἐπιδημιῶν Ἱπποκράτους* 40 571
90. 090 *Piezīmes par Hipokrata vietējo slimību trešo grāmatu, In Hippocratis librum iii epidemiarum cemmentarii iii, Εἰς τὸ τρίτων βιβλίον τῶν ἐπιδημιῶν Ἱπποκράτους* 42 913
91. 091 *Piezīmes par Hipokrata vietējo slimību sesto grāmatu, In Hippocratis librum vi epidemiarum commentarii vi, Εἰς τὸ ἕκτον βιβλίον τῶν ἐπιδημιῶν Ἱπποκράτους* 79 74
92. 092 *Piezīmes par Hipokrata atziņām, In Hippocratis aphorismos commentarii vii, Περί τῶν Ἱπποκράτους ἀφορισμῶν* 102 970
93. 093 *Pret Liku, Adversus Lycum libellus, Πρὸς Λύκον βιβλίον* 7717
94. 094 *Pret Juliana izteicieniem par Hipokrata atziņām, Adversus ea quae a Juliano in Hippocratis aphorismos enuntiata sunt libellus, Πρὸς τὰ ἀντειρημένα τοῖς Ἱπποκράτους ἀφορισμοῖς ὑπὸ Ἰουλιανοῦ βιβλίον* 7971
95. 095 *Piezīmes par Hipokrata locītaņu grāmatu, In Hippocratis librum de articulis et Galeni in eum commentarii iv, Ἱπποκράτους τὸ περὶ ἀρθρῶν βιβλίον καὶ Γαληνοῦ εἰς αὐτὸ ὑπομνήματα* δ 55 499
96. 096 *Par plecu izmežģījumiem, ko Hipokrats neredzēja, De humero iis modis prolapso quos Hippocrates non vidit, Περί τῶν οὐχ ἑωραμένων Ἱπποκράτει ἐκπτώσεων* 10 593
97. 099 *Piezīmes par paredzēšanu pēc Hipokrata, In Hippocratis prognosticum commentaria iii, Ἱπποκράτους προγνωστικὸν καὶ Γαληνοῦ εἰς αὐτὸ ὑπομνήματα* γ 43 712
98. 100 *Piezīmes par lūzumiem pēc Hipokrata, In Hippocratis librum de fracturis commentarii iii, Εἰς τὸ Ἱπποκράτους περὶ ἀγμῶν ὑπομνήματα* 44 698
99. 101 *Piezīmes par Hipokrata ārstēšanas raņēmieniem III, In Hippocratis librum de officina medici commentarii iii, Εἰς τὸ Ἱπποκράτους κατ' ἰητρῆιον βιβλίον ὑπομνήματα* 43 376
100. 102 *Iesācējiem par muskuļiem, De musculorum dissectione ad tirones, Περί μυῶν ἀνατομῆς* 15 368
101. 103 *Par paradumiem, De consuetudinibus, Περί ἐθῶν* 4181
102. 104 *Grāmata par saviem darbiem, De libris propriis liber, Περί τῶν ἰδίων βιβλίων γραφή* 6514
103. 105 *Par savu grāmatu kārtību pēc Eugēniana, De ordine librorum suorum ad Eugēnianum, Περί τῆς τάξεως τῶν ἰδίων βιβλίων πρὸς Εὐγενιανόν* 2051
104. 107 *Par ārstēšanas pieredzi, De experientia medica, Περί τῆς ἰατρικῆς ἐμπειρίας* 1014

105. 111 *Kad īpašības ir bezmiesīgas, Quod qualitates incorporae sint, Ὅτι αἰ
ποιότητες ἀσώματοι βιβλίον 3371*
106. 114 *Par elpošanas cēloņiem, De causis respirationis, Περί τῶν τῆς ἀναπνοῆς
αἰτιῶν 740*
107. 115 *Kā vajag notvert tos, kas izliekas, Quomodo morborum simulantes sint
deprehendendi, Πῶς δεῖ ἐξελέγχειν τοὺς προσποιουμένους νοσεῖν 871*
108. 121 *Par melno žulti, De melancholia, Περί μελαγχολίας 1077*
109. 122 *Par nejutīgumu, De indolentia, Περί Ἀλυπίας 3843*
110. 123 *Hipokrata neskaidru vārdu skaidrojums, Vocum Hippocratis glossarium, Τῶν
Ἱπποκράτους γλωσσῶν ἐξήγησις 9543*

3.Hipokrata zvērests

ὄμνυμι Ἀπόλλωνα ἰητρὸν καὶ Ἀσκληπιὸν καὶ Ὑγίαν καὶ Πανάκειαν καὶ θεοὺς πάντας τε καὶ πάσας, ἴστορας ποιεύμενος, ἐπιτελέα ποιήσῃν κατὰ δύναμιν καὶ κρίσιν ἐμὴν ὄρκον τόνδε καὶ συγγραφὴν τήνδε:	Zvēru ²⁴⁴ pie Apollona dziedinātāja un Asklēpija, un Higejas, un Panacejas, un visiem dieviem un visām [dievietēm], tos par lēmējiem padarīdams, ka pildīšu pēc savām spējām un sprieduma šo zvērestu un šo līgumu: ²⁴⁵
ἡγήσεσθαι μὲν τὸν διδάξαντά με τὴν τέχνην ταύτην ἴσα γενέτησιν ἐμοῖς, καὶ βίου κοινώσεσθαι,	vērtēšu tos, ²⁴⁶ kas iemācījuši man šo mākslu, ²⁴⁷ līdzīgus saviem vecākiem,
καὶ χρεῶν χρηΐζοντι μετάδοσιν ποιήσεσθαι,	un, pietrūkstot līdzekļiem, [ar viņiem] dalīšos, ²⁴⁸
καὶ γένος τὸ ἐξ αὐτοῦ ἀδελφοῖς ἴσον ἐπικρινεῖν ἄρρεσι,	un dzimtu, kas no viņa, par brāļiem līdzvērtīgi turēšu,
καὶ διδάξειν τὴν τέχνην ταύτην, ἣν χρηΐζωσι μανθάνειν, ἄνευ μισθοῦ καὶ συγγραφῆς,	un izglītošu šajā mākslā, ja viņi gribēs mācīties, bez maksas un līguma,
παραγγελίης τε καὶ ἀκροήσιος καὶ τῆς λοίπης ἀπάσης μαθήσιος μετάδοσιν ποιήσεσθαι νιόις τε ἐμοῖς καὶ τοῖς τοῦ ἐμὲ διδάξαντος, καὶ	pamācībās un mutiskās norādēs un visās citās mācībās dalīšos ar saviem dēliem un tiem, kas viņa, manis

²⁴⁴ Autores tulkojums no sengrieķu valodas. Tulkojuma mērķis ir sniegt plašākai auditorijai pēc iespējas pietuvinātāku skatījumu slavenajam hipokratiskā korpusa traktātam "Zvērests". Tulkojums ļoti tiešs. Vietas, kas mūsdienu lasītājam varētu būt neskaidras, komentētas.

²⁴⁵ Substantīvs 'līgums' (συγγραφὴ, ἡ) traktātā minēts divas reizes, kā arī vienu reizi lietots verbs 'nolīgt, parakstīt līgumu' (συγγράφω), taču nav skaidrs, kas tieši ar to domāts. Iespējams, bez zvēresta pastāvējis arī kāds līgums.

²⁴⁶ Te un citviet tekstā "tie, kas iemācījuši man šo mākslu" ir domāti ārsti, kas ir bijuši skolotāji zvēresta devējam.

²⁴⁷ Māksla (τέχνη, ἡ) ir medicīna, traktātā minēta vēl divas reizes.

²⁴⁸ Te zvēresta sniedzējs apsola palīdzēt savam skolotājam, kad viņš nonācis materiālās grūtībās.

μαθητῆσι συγγεγραμμένοις τε καὶ ὠρκεισμένοις νόμῳ ἱητρικῷ, ἄλλῳ δὲ οὐδενί.	izglītojamie, ²⁴⁹ un ar tiem, kas nolīguši un zvērējuši ārsta likumam, bet nevienam citam.
διαίτημασί τε χρῆσομαι ἐπ' ὠφελείῃ καμνόντων κατὰ δύναμιν καὶ κρίσιν ἐμήν, ἐπὶ δηλήσει δὲ καὶ ἀδικίῃ εἴρξειν.	Ieteikumus ²⁵⁰ sniegšu, labumu dodošs, pēc savām spējām un sprieduma, postam un netaisnībai neļaušos.
οὐ δώσω δὲ οὐδὲ φάρμακον οὐδενὶ αἰτηθεὶς θανάσιμον, οὐδὲ ὑφηγήσομαι συμ βουλὴν τοιήνδε: ὁμοίως δὲ οὐδὲ γυναικὶ πεσσὸν φθόριον δώσω.	Nedošu nedz zāles nevienam, kas prasījis nāvīgas, ²⁵¹ nedz sniegšu padomu tādu: līdzīgi nedz sievietei ieliktni ²⁵² kaitīgu ²⁵³ [auglim] došu.
ἀγνώως δὲ καὶ ὀσίως διατηρήσω βίον τὸν ἐμὸν καὶ τέχνην τὴν ἐμήν.	Bet tīri un šķīsti uzturēšu savu dzīvi un savu mākslu.
οὐ τεμέω δὲ οὐδὲ μὴν λιθιῶντας, ἐκχωρήσω δὲ ἐργάτησιν ἀνδράσι πρήξιος τῆσδε.	Negriezīšu arī tos, kas ar akmeņiem, bet nodošu šī darba rūpīgiem vīriem. ²⁵⁴
ἐς οἰκίας δὲ ὀκόσας ἂν ἐσίω, ἐσελεύσομαι ἐπ' ὠφελείῃ καμνόντων, ἐκτὸς ἐὼν πάσης ἀδικίης ἐκουσίης καὶ φθορίης, τῆς τε ἄλλης καὶ ἀφροδισίων ἔργων ἐπὶ τε γυναικείων	Mājā, ja ieiešu, ienākšu, labumu dodošs, bez jebkādas tīšas un kaitīgas netaisnības, bez cita [kā tāda] un bez mīlas darbībām pie sieviešu

²⁴⁹ Te "tie, kas viņa, manis izglītojamie" domāti tā ārsta dēli, kas bijis skolotājs zvēresta sniedzējam.

²⁵⁰ Oriģināltekstā lietotā substantīva διαίτημα, τό pirmā nozīme ir 'diēta, ēdiens', taču šeit, visticamāk, tas uztverams plašāk – kā ieteikumi, padomi, nozīmējamā terapija.

²⁵¹ Tātad zvēresta sniedzējs apsola, ka nesniegs nevienam indīgas vielas, kas varētu izraisīt nāvi. Turpat tālāk tiek arī apsollīts, ka netiks sniegti nekādi padomi indīgu vielu lietošanā, kas varētu izraisīt nāvi.

²⁵² Oriģināltekstā lietots substantīvs πεσσός, ὁ, kas medicīniskos traktātos lietots ar nozīmi 'vilnas vai kokvilnas ieliktnis, kas piesūcināts ar kādām medicīniskām vielām'; lietojams vagināli vai anāli; pesārijs.

²⁵³ Oriģināltekstā lietots adjektīvs φθόριος, ον 'kaitīgs, tāds, kas izraisa abortu'.

²⁵⁴ Te zvēresta sniedzējs apsola neoperēt, pat tos, kas cieš no nefrolitiāzes jeb nierakmeņiem, un norāda, ka operācijas veic citi speciālisti. Tātad netieši pateikts, ka ārsts un ķirurgs ir divas atsevišķas profesijas.

σωμάτων καὶ ἀνδρῶν, ἐλευθέρων τε καὶ δούλων.	ķermeniem un vīriešu, brīvo un vergu. ²⁵⁵
ἅ δ' ἂν ἐν θεραπείῃ ἢ ἴδω ἢ ἀκούσω, ἢ καὶ ἄνευ θεραπείης κατὰ βίον ἀνθρώπων, ἅ μὴ χρή ποτε ἐκλαλεῖσθαι ἔξω, σιγήσομαι, ἄρρητα ἠγεύμενος εἶναι τὰ τοιαῦτα.	To, ko, ja ārstēšanā vai nu redzēšu, vai dzirdēšu, vai arī bez ārstēšanas par cilvēku dzīvi, nevajag nekad izrunāt ārā, noklusēšu, tas tiek turēts par neizpaužamu. ²⁵⁶
ὄρκον μὲν οὖν μοι τόνδε ἐπιτελέα ποιέοντι, καὶ μὴ συγχέοντι, εἴη ἐπαύρασθαι καὶ βίου καὶ τέχνης δοξαζομένῳ παρὰ πᾶσιν ἀνθρώποις ἐς τὸν αἰεὶ χρόνον:	Zvērestu patiesi piepildot un ne sagraujot, lai topu baudīt dzīvi un mākslu, cildināts pie visiem cilvēkiem uz mūžīgu laiku:
παραβαίνοντι δὲ καὶ ἐπιорκέοντι, τᾶναντία τούτων. ²⁵⁷	bet pārkāpjot un zvērestu laužot, pretējo no tā. ²⁵⁸

²⁵⁵ Te zvēresta sniedzējs apsola, ieejot jebkurā mājā kādu ārstēt, nenodarīt nekādu kaitējumu vai ko tamlīdzīgu un nenodoties seksuāliem kontaktiem ar cilvēkiem, kuri tiek ārstēti.

²⁵⁶ Te zvēresta sniedzējs apsola neizpaust neko no tā, ko dzirdējis par saviem pacientiem vai nu ārstēšanas, vai kādā citā laikā.

²⁵⁷ Oriģināltekstis no Hippocrates. *Collected Works I.* Jones, W. H. S., ed., 1868.

²⁵⁸ Nobeigumā zvēresta sniedzējs sev novēl, lai, sekojot visam iepriekš minētajam, viņš iegūst vispārēju atzinību un cieņu, un piebilst, ka, nesejojot visam iepriekš minētajam, lai notiek pretējais.